סדר התפילה · הגדה · מפרשים

שמחת הרגל על הגדה של פסח

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שמחת הרגל על הגדה של פסח

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שמחת-הרגל-על-הגדה-של-פסח/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

שער 4
כל חמירא 4
סימני הסדר 20
קדש 37
פסקה ב 37
פסקה ו 37
פסקה ז 38
פסקה י 39
ורחץ 41
פסקה א 41
כרפס 41
פסקה ב 41
יחץ 42
פסקה ב 42
מגיד 42
הא לחמא עניא 42
מה נשתנה 49
עבדים היינו 54
מעשה שהיה בבני ברק 58
כנגד ארבעה בנים 70
יכול מראש חודש 89
מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו . 91
ארמי אבד אבי 102
עשר המכות 138
דיינו 146
פסח מצה ומרור 155
חצי הלל 160
כוס שניה 165
רחצה 166
פסקה ב 166
מוציא מצה 166
פסקה ב 166
מרור 166
פסקה ב 166
כורך 167
פסקה ג 167
שולחן עורך 167
פסקה ב 167
צפון 167
פסקה ב 167
ברך 168
ברכת המזון 168
כוס שלישית 177
הלל 178
מסיימים את ההלל 178
מזמורי הודיה 194

שער

ספר

שמחת הרגל

בליל מועדות ליל התקדש חג הפסח פסח"י רנה וצהלי להודות לשם ה' כניסת הרג"ל מגיד דבריו בפירוש ההגדה. ויתהלך חנו"ך לנער כדי שיקלו' העי"ן לספירת דברים מזכירין יציאת מצרים את הנ"ס למינהו ותורה ולתעודה. במוט"ב תלתא מקדימין ליום הכניסה ג' לימודים מוס"ר מעי"ר על ראש הצעי"ר ללמד בני יהודה. ואתיא מכלל קצת ביאור ופירוש מגילת רות לילדי ישראל טוב ילד גמול ידו הדה. ושעשו"ע יונק תחיל' אוכל"א קורא ושונה וירץ הנער ויגד כל שישנו בלמידה ראה קראתי בשם שמחת הרג"ל נוטריקון **הגדה רות ג' לימודים**

ממני יצאו הדברים שיחת הילדים אני הצעיר **חיים יוסף דוד** ככמהר"ר **יצחק אזולאי** זלה"ה ס"ט

בליוורנו

בשנת אצמיח לדו"ד **שמ"ח צדקה** לפ"ג

בדפוס השותפים החכם כמוהר"ר **אברהם יצחק קאשטילו** נר"ו והמשכיל כמוה"ר **אליעזר סעדון** נר"ו

כל חמירא

על ראש שמחת"י ליתו תלתא דמרחמי ג' למודים עד **הג"ל** הזה בו תרמו"ז מוסר השכל בהלכות הפסח ג' לשונות. לשון כל חמירא. לשון משנת אלו ירקות שאדם יוצא בהם י"ח בפסח. לשון קדש ורחץ והיו לאחדים. ג' לשונות בח"ר ד"ל וישב על הבא"ר דרך רמז לבר בי רב יעיר קנ"ו ויער כחו ולבבו העצמות והגידים. מעי"ר לג"ל יעיר אזן לשמוע כלימודים:

אור לארבעה עשר לאחר הבדיקה יאמר נא ישראל נוסח כל חמירא:

כָּל חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִיכָּא בִּרְשׁוּתִי דְּלָא חֲמִתֵּיהּ וּדְלָא בְּעַרְתֵּיהּ וּדְלָא יְדַעְנָא לֵיהּ לְבָטֵל וְלֶהֱוֵי הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא.

וביום י"ד אחר הביעור אז יאמרו הנוסח השני:

כָּל חֲמִירָא דְּאִיכָּא בִּרְשׁוּתִי, דְּחֲזִיתֵיהּ וּדְלָא חֲזִתֵּיהּ וּדְלָא בְּעַרְתֵּיהּ, לְבָטִיל וְלֶהֱוֵי כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא.

לימוד א.

יסוד הפסח ודיניו הן הם עיקרים ושרשים גדולים ארזי הלבנון הרמים והנשאים להעי' לב האיש הישראלי לעזוב ארחות רשע וחשב מחשבות לבלתי ידח ממחיצתו והשליך מעליו טומאת חלאת זוהמת הצר הצורר היצר הרע אשר בתועבותיו ועלילותיו מרמותיו ותחבולותיו דכא לארץ חיתו כי גבר אויב אחז שמורות עיניו פרש רשת לרגליו להעבירו על דעת קונו מעט מעט זעיר שם זעיר שם לאט לאט ומרא' לו פנים מפנים כי אשר נתרשל בעבוד' ה' או שחטא הלא מזער הוא וכמעט אינו איסור ויצא לטעון טעון טענות ותואנות דקות צנומות שדופות נאחז בסבך קורי עכביש וזה כל פרי למעט חטאתו וכמו שפירשו כת הקודמין כונת הכתוב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום הכונה דעצת היצר הוא להמעיט לחוטא חטאו ולהראות לו כחא דהיתרא ואם תמצא לומר שהוא חטא איננו כי אם כל שהוא ומעט אשר היה וז"ש וכל יצר מחשבות לבו רק רע רק הוא מיעוט כלומר כי תוקף מרמת היצר לומר לו שלא חטא ואם חטא הוא דבר מועט וזהו וכל יצר מחשבות לבו רק רע למעט הרע כל היום היא שיחתו עד אשר מעט מעט מפילו לבאר שחת שוחה עמוקה:

וזה אצלי ההדיוט כונת אומרם ז"ל כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהתר דבתחילה אחר שעבר הנה היצה"ר מגלה פנים בתורה שלא כהלכה להורות כי חטאו הוא דבר קל מאד שכמעט אינו בסוג חטא ואף אם הוא חטא דבר קל מאד הוא וכאשר החוטא סבר וקביל ולבו נטה לעצותיו ודמיונותיו הכוזבות ונתאמת לעניות דעתו כי החטא קל שבקלים. אז יתגבר עליו היצר באמור אליו כמה גדלה נפשך אשר לעוצם דקות מחשבותיך הטהורות נכנסת בספק וחשבת כי היה סרך חטא באשר עשית האמנם לפי האמת אין כאן חטא כלל כי הוא מותר וכשה לטבח יובל המאמין לו יחיש לעשות כמעשהו ממנו והטיבו אשר דברו העובר עבירה ושנה בה נעשית לו כהתר כי לרוב התגברות יצרו ונטיית לבו לעצותיו ידמה כי העבירה כהיתר בכמה וכמה אופני פסקי הרו"ש ולענה ופסקי תוספות יום יום באופן כי מדבר קל יביאהו לחמור ממנו והולך ומתגבר לאט לאט:

על כן בא האלהים בצאת ישראל ממצרים ובאהבתו ובחמלתו קדשנו במצותיו וציונו להרחיק החמץ בבל יראה ובל ימצא ואסור בכל שהוא כי החמץ רמז ליצה"ר והגאוה וצריך להתרחק מאוד מאוד ממנו עד כי בל יראה ובל ימצא וכל שהוא ממנו פשע רב כי כן היצה"ר אפילו בכל שהוא מטמא ומדמע ומקעקע כל הבירה וכאשר כל זה מפורסם שנוי ומשולש בפרקי דחסידי מוס"ר מלכים. ואם כל התורה בכללה יש בה רמזים ותוכחות מוסר כאשר עין אדם רואה בספרן של צדיקים כמה פנים לפנים. עוד בה

במצות חמץ יותר על כל המצות כי בשאר מצות יש בכל אחד טעם כעיקר לפי הפשט. אבל במצות חמץ הפשט שלה הוא הרמז:

וכבר נשאל הרדב"ז ז"ל בתשובות הנדפסות חדשות מעתה באשכנז סי' תקע"ו יחוה דעת על אשר החמירו בחמץ כל כך ומה נשתנה חמץ משאר איסורין שהחמירה עליו תורה להצריכו בדיקה שרוף וכלה וביטול והוסיפו חכמים להצריכו בדיקה בחורין ובסדקין ולחפש אחריו ולשרש אותו מכל גבולין ועבר עליו בבל יראה ובל ימצא ואסרוהו בכל שהוא ואינו מתבטל כלל. וחומרות כאלו לא נמצאו בכל איסורין שבתורה דאי משום דאית ביה כרת הרי חלב ודם אי משום דאסור בהנאה הרי כלאי הכרם ושור הנסקל וכמה איסורי הנאה שלא החמירה תורה בהם כל כך ואי משום דלא בדילי מיניה אינשי כוליה שתא הרי יין לנזיר דלא בדיל מיניה וחדש דלא בדילי מיניה כוליה שתא ולא חמירי כולי האי:

והשיב הרב ז"ל כלשון הזה שני דברים נאמרו בתשובת דבר זה אחת שלא נמצאו בכל איסורין שבתורה שיצטרפו כל ג' תנאים הללו שהוא איסורי הנאה והוא בכרת ולא בדילי אינשי מיניה כולי שתא אלא חמץ בלבד וכיון שיש בו חומרות הללו החמירה עליו תורה חומרות אחרות ובאו חכמים והוסיפו חומרות. ותו דחמץ בפסח הוי כדבר שיש לו מתירין שהרי איסורו תלוי בזמן וכו' וק"ל עליה דהאי טעמא נהי דסגי האי טעמא לענין דאפי' באלף לא בטיל כדבר שיש לו מתירין אבל לחפש אחריו ולשרפו ולשרשו ולהוציאו מרשותו לא ידענא למה. גם על טעם הראשון יש לי קצת גמגום ומי עדיף מע"ז דאמרה תורה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם וכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה ולא מצינו שהצריכה תורה בדיקה וביטול וכו' מ"מ הרי אתה רואה שלא החמירה בע"ז כמו בחמץ הלכך עדיין צריך טעם ועל כן אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות כי חמץ בפסח רמז ליצה"ר והוא שאור שבעיסה ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מבואות מחבואות מחשבותיו ואפי' כל שהוא לא בטיל והרי זה אמת ונכון עכ"ל:

עיניך לנכח יביטו שהרב ז"ל פשפש ולא מצא טעם לחומרות חמץ אשר החמירה תורה ורז"ל טפי משאר איסורין על פי הפשט והדין והוצרך לסמוך עצמו על הרמז כי החמץ רמז ליצה"ר כמבואר היטב בדבריו ונמצא שהרמז של החמץ הוא הפשט כי כל החומרות האלו לעורר האדם שצריך להתרחק מאד מאד מן היצה"ר ולחפש בחורי וסדקי חדרי לבו אם שמץ דבר נמצא בו למהר לבערו ולשרפו באש התורה ולהזהר מאד בבל יראה ובל ימצא כולי האי ואולי ינצל ממנו:

[**אחורי תרעא**: עיין בסוף שם הגדולים ח"ב דף צ"ה מה שכתבתי בהשמטות שמחת הרגל. וכתבנו בזה בכמה מקומות בספרי הקטן הזה דברים אחדים בס"ד]:

ואפשר שזה רמזו רז"ל באומרם אין ביעור חמץ אלא שריפה כלומר אין לו תקנה ליצה"ר אלא לשורפו באש התורה וכמו שאמרו רז"ל שאמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין. ויש לרמוז כי יצ"ר גימטריא ש' והתורה נקראת אש ויש אחד יותר רמז שהתורה א"ש גוברת על יצ"ר גימטריא ש' ועל ידי התורה מקרר חומו של יצר ונעשה ק"ר גימטריא יצר, נמשך לזה, יש לרמוז כי יצר רע גימטריא רש"ע כי ההולך אחר יצרו נקרא רשע. וזהו רק רע כל היום רק רע גימטריא יצר רע שהוא כמספר רשע: ועוד רמזתי בדרושים בטעם שהתורה מבטלת יצה"ר במ"ש המפרשים כי אין מגרש כח הנחש כי אם האש כי ארס הנחש שרשו מיסוד העפר ונחש עפר לחמו והאש תכלית הריחוק מן העפר זה מטה מטה. וזה מעלה מעלה ולכן האש מגרש ארסו של נחש. ושרש הקדמה זו לישבה על מתכונתה כתבתי בעניותי בס' הקטן דברים אחדים דרוש י"ד באורך וברחב. ולכן היצה"ר שהוא מיסוד העפר התורה שהיא אש מגרשתו כי אין מגרש כח הנחש כי אם האש. ואפשר שזה טעם מ"ש רז"ל שהגאולה תהיה בזכות התורה כמש"ה גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם כי בכח תורה לשמה מגרש נחש ובהבטל נח"ש יבא משי"ח כמספרו ועוד הארכנו במקומות אחרים. וכיון שהבורא יתברך לא מצא תקון ליצה"ר אלא התורה והוא גילה שביטולו בתורה א"כ ודאי שבלעדי התורה לא בטיל וז"ש אין בביעור חמץ אלא שרפה בלשון שלילה לאפוקי הסוברים שמוסרי הפלוסופים יועילו לבטל היצה"ר לכן אמר אין ביעור חמץ אלא שריפה כי לא משכחת ביעור יצה"ר אלא באש התורה ותו לא וכמו שהאריך רבינו יצחק דמן עכו ז"ל בס' מאירת עינים כ"י פ' וישלח והביא דברי רבינו האיי גאון זצ"ל ושאר גאוני רבני הדורות והאריך מאד בכמה דפין על זה אף הראה במופת שפלוסוף גדול בדורו הפרוש מכל וכל העם עונים אחריו מקודש מסר עצמו לדבר עבירה באשת המלך ע"ש באורך:

ואחשבה לדעת הני חומרי דאיתנהו באיסור חמץ ומוצא אני כי הם שבעה חומרו' ואפשר לכוונם עם ז' שמות שיש ליצה"ר כאשר חכמי' הגידו פ' החליל דרש רב עוירא ואי תימא ריב"ל ז' שמות יש לו ליצה"ר הקב"ה קראו רע משה קראו ערל דוד קראו טמא שלמה קראו שונא ישעיה קראו מכשול יחזקאל קראו אבן יואל קראו צפוני וכלהו מייתי לה מקראי ע"ש. ויש להעיר מאי איפכת לן בשמות הללו ומה טעם יש בהם ואם אמרו ברשיעי דלא מסקינן בשמייהו א"כ מה בצע למען רבות שבע שמות נקראו לו ואפשר כי הנה נודע דאין מלחמה גדולה וחזקה כמלחמת האדם עם יצרו כי כבדה מאד

וכאשר סופר כי חיל המלך בשובם מהמלחמה שמחים וטובי לב אשר נצחו האויבים להומם ולאבדם לשלול שלל ולבוז בז הנה כי כן באו בששון ושמחה להפליא ועמד זקן אחד לקראתם מה ברכה ברכם יה"ר כשם שנצחתם המלחמה קטנה כן תנצחו המלחמה גדולה אז נבהלו אלופי ושרי החיילים המה ראו כן תמהו כי היה מפורסם היות מלחמתם מלחמה גדולה הרבה מאד. וכה ענם הזקן הלא תדעו כי בכל עז ותעצומות המלחמה חזקה הזו היא כאין נגד מלחמת היצר והטיב אשר דיבר הזקן ההוא והיה טעמו טעם זקנים:

וכאשר נדקדק עין בעין נחזה כי כל שונא ואויב שבעולם הוא קטן מאד מהיצה"ר ובשבעה דרכים גדול היצה"ר על כל שונא ויאסרהו בשבעה יתרי"ם ואפשר כי לעומתן נקרא היצה"ר בשבע שמות האמורים.

ראשון הוא כי שנאת היצה"ר מעת צאתו לאויר העולם לפתח חטאת רובץ מיום הולדו משא"כ שונא דעלמא אשר שנא מימי הבחרות וכיוצא ולא משכחת לאיש שונא מיום הלידה כי אם היצה"ר ועל כן זה שמו אשר יקראו רע מנעוריו משננער לצאת מבטן אמו.

ושניה לפי מעשיו כי שונא דעלמא הרחק מאד ואפי' שהוא בן עיר כל אחד במקומו ובביתו ואף שיהיה השונא בביתו הנה בצאתו שער עלי קרת ובשוכבו נפרד ממנו משא"כ היצה"ר אינו נפרד כלל והוא דבוק עמו ויאמר הצ"מד ולעומת זה נקרא ערל לומר שהוא כערלה הדבוקה בגוף אבר מאבריו כן היצה"ר חלק מחלקי גופו כי המות יפריד ביניהם לבד.

וע"ז משולשת כי דיבוקו מטמא משא"כ שונא דעלמא דאף כי יהיה עמו במחיצתו אין הרעה נדבקת באחר אבל היצה"ר מטמא במגע ולכן נקרא טמא.

ועת רב"ע כי שונא דעלמא אפשר שיעשה שלום ברוב הימים או אם ינוצח יהפוך שנאתו לאהבה אבל היצה"ר אין עמו שלום כלל בשום פנים ולזה נקרא שונא כי הוא השונא האמיתי אשר מעולם ועד עולם איבה ישית פתח בבראשית על אודות האשה הקושי"ת ועברתו שמרה נצח והוא ברשעו מכה איש בדופן.

החמישי כי שונא דעלמא אפשר ואפשר לינצל מידו בשגם הוא איש מלחמות גבור בארץ זמנין דמשכחת לא יוכל להזיק לשונאו כלל אמנם היצה"ר אין איש נמלט מידו לחטוא לעשות קטנה או גדולה וכתיב כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. על כן שמו נאה לו מכשול דלא סגי בלאו הכי לבלתי תחטאו כי הוא על כל פנים יכשילנו.

ואשם הששי כי שונא דעלמא אפשר לשוחדו בממון או להרבות עליו רעים או להכנע תחתיו ובעבור אחת מהנה יכול להיות שהשונא ישלים עמו אבל היצה"ר נקרא אבן קשה כאבן דלא ימצא פיוס ומיתוק שימתקנו והוא היה לאבן.
ושבע תועבת נפשו כי שונא אחר הרי הוא ניכר ואפשר לינצל ממנו משא"כ היצה"ר בחדרי חדרים אסור מופלא ומכוסה ולכן נקרא צפוני.
ונמצא דהשמות הללו להעיר אזן ששמעה לקול מורים כמה תקיף חיליה דאילנא עץ אר"ס עץ הרדופני מר ממות הוא שטן הוא יצה"ר וסדר הבדלות הוא מונה מה יתרון ליצה"ר על אויבו ומבקש רעתו בשבעה הבדלים כי השב"ע השבי"ע שבעה ברעות נפשו:
ולעומתן אפשר להקביל חומרות שהחמירה תורה באיסור חמץ כי הנה הם שבעה מוצקות לנרות להאיר עיני האדם להתרחק משבעה רעות היצה"ר הרומז לחמץ כי הנה החומרות הנה הנם שבעה. בדיקה. חיפוש בחורין וסדקים. ביטול. שריפה. אוסר בכל שהוא. בל יראה. בל ימצא. והם כנגד שבע שמות היצה"ר המודיעים רעותיו.
וכלפי אשר הוא רע מנעוריו אשר בצאתו מרחם קדמיה רשיעא צריך בדיקה לפני המועד כשם שהוא בא זאת לפנים.
ונגד אשר נקרא ערל שהוא דבק כערל' בגוף לכן בל יראה ולא יועיל כלום בדבוקו כאלו לא היה ועשה ישנו אינו.
ולהיות שנקרא טמא כי דיבוקו מטמא על כן בל ימצא כי עסק התורה מפריד טומאתו ולא ימצא במכיתתו.
ולפי העלות שמו שונא כי לא יש שלום עמו כלל טעון שריפה לבערו מן העולם ולשורפו באש דת.
ויען זה שמו מכשול דלא סגי אם לא יריע ונגזלה שנתו אם לא יכשיל. לכן אסור החמץ בכל שהוא דיש לחוש כי כל שהוא שבו יהיה לפוקה ולמכשול.
ואשר הוא היה לאבן הכי קרא שמו אבן הטועי"ם קשה כאבן על כן צריך ביטול לבטיל וליהוי כעפרא אבנים שחקו מים חיים מי באר התורה.
ולעומת שבא דרך הצפון בדיק בשמיה צפוני ומסתרים שמו על זאת טעון חיפוש מחיפוש חופש כל חדרי חורי סדקי הבית והעליה ולשרש אחריו.
והנה כי כן בחומרות הללו כלה גרש יגרש ואבד שמו כל שום שיש לו והכל הערה ואזהרה לישראל עיניהם ישיתו בכל פתגם אשר נעשה בחמץ אליו ישגיחו אליו יתבוננו לערוך מלחמתם דרכו קשתם נגד השונא האמיתי כל השנה. באופן כי כל כללי ופרטי

רבויי ומעוטי הלכות הפסח ואיסורי החמץ והשאור אינהו ואביזריהו וכל אגפי ענפי עניניהם הם רמז להתרחק מהיצה"ר ולישמר ממנו שמירה מעולה ואם חטא אז יכנע לבבו וימהר לשוב ולטהר רעיוניו ועניניו וכל מעייניו לשמור משמרת הבית מסח ככל חוקות הפסח:

הבט ימין וראה כי בתיקוני הכלים והכשרן יש רמז נאה לתשובה אשר בהכשר הכלים זאת מצאנו ד' מינים אשר הכלים הנקחים מיד הגוי טעונים טבילה ואשר נשתמש בהם בחמין בחמץ אפי' פעם אחת צריכים הגעלה ברותחין להפליט טעם החמץ אשר בכלים. ואשר נשתמש בהם על ידי האור צריכים ליבון שיהי' נצוצות ניתזין מהן כי בערה בהם האש ובתוקף שליטת האש מפיק ודחיק לטעם החמץ אשר בקרבם. ואם הם כלי חרש אין להם תקנ' בין לחמץ בין לשאר איסורין וטעונים שבירה ושבירתן היא טהרתן גם לענין טומאה.

ואופני ההכשר על ארבעת רבעיהם מכוונים לארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש עבר על מ"ע לא זז משם עד שמוחלין לו עבר על ל"ת תשובה ויום הכפורים מכפרים עבר על כריתות ומיתות ב"ד תשובה ויום הכפורים ויסורין ממרקים עבר על חילול ה' מיתה מכפרת והנה כלהו גופי דרופתקי נינהו והגוף כלי לנשמה וכמ"ש בס' אמרי נועם פ' טהרה שהגוף כלי לנשמה וצריך לה כל ימי התלותה לגוף ע"ש.

וכשם שבכלים הנקחים מיד גוי והם חדשים שאין בהם איסור אלא דבר שמץ טומאה דהיו ביד גוי ולכן בטבילה שהוא טהרה מועט' סגי להו כן הדבר באדם שאם עבר על מצות עשה לא זז משם עד שמוחלין לו ובחרטה ותשובה לבד סגי ומסגי כי היכי דסגי הטבילה לכלים חדשים שלקחם מגוי וה"נ כלי הנשמה שהוא הגוף שהיה בו מגע גוי הסט"א בחרטה ותשובה על שעבר מ"ע ששלט בו הסט"א סגי:

ואם הכלי נשתמש באיסור חמץ או שאר איסורין אפילו פעם אחת צריך הגעלה ברותחין להפליט האסור וכן כלי הנשמה שהוא הגוף אם עבר על ל"ת והוא נשתמש בחמין מים הזדוני' מזפת וגפרית עצות היצה"ר צריך תשובה ויה"כ דהוי כהגעלה ברותחין דאש התענית של יה"כ ותשובה מפליט הזוהמא אשר בכלי שהוא הגוף מאשר חטא ועבר על ל"ת ושב ורפא לו.

ואם נלכד בעצת יצרו ליפול בשוחה עמוקה ועבר על כריתות ומיתות ב"ד בעריות וכיוצא דומה לכלי שנשתמש בחמץ או איסור על ידי האור שצריך ליבון באש עד שיהיו ניצוצות מנתזין מהם. וכן הדבר בגוף כלי הנשמה שאם נשתמש על ידי האור אש יצרו ושלט בו כל כך עד עוברו על כריתות ומיתות ב"ד צריך ליבון ביסורין עד שיהיו ניצוצו' נתזין ממנו

רשפי אש היסורין אשר כח בהם להפליט מה שנשתמש על ידי אור היצר ופועלו הניצוץ ובערו שניהם יחדיו הכלי שהוא הגוף וזוהמת האיסור שבו עד אשר תצא הזוהמא וישאר הכלי נקי. ואם עבר על חילול ה' אז דומה לכלי אין חפץ בו כלי חרש שאינו יוצא מידי דופייו וצריך שבירה הנה מיתת"ו ושבירתו טהרתו:

ואפשר שעל זה רמז הכתוב בני ציון היקרים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר כי הן בעון כאשר גברו עונות ישראל לעבור על כריתות ומיתות ב"ד וחילול ה' אין להם עוד תקנה אלא שבירה וז"ש בני ציון היקרים המסולאים בפז שהיו כלים טהורים וחשובים שאין בהם שום דופי איכה נחשבו לנבלי חרס כי בעון חילול ה' נדמו לכלי חרס שאין להם תקנה אלא שבירה:

הוא הדבר אשר דברו הנביא ירמיה סי' י"ט אשר נצטוה בלקיחת הבקבוק ושם נאמר ככה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבור את כלי היוצר אשר לא יוכל להרפא עוד וכו' הכונה כי עתה בתוקף חטאתם בכריתות ומיתות ב"ד וחילול ה' אין עוד תקנה רק חפץ ה' להמיתם כי נדמו לכלי חרס שנשתמש בו איסור בחמין שאינו יוצא מידי דופיו וטעון שבירה וזהו המשל לבקבוק וז"ש ככה אשבור את העם הזה ואת העיר הזאת שנעשו כלים שנשתמש בהם איסור והם של חרס דצריך לשברם כאשר ישבור את כלי היוצר אשר לא יוכל להרפא עוד כי אין מועיל לו שום תיקון לא הגעלה ולא ליבון כלל והוא הדבר הקשה להנהו אינשי תמנת חרש את חרשי:

עלה בידינו דכשם שהכלים צריכים טהרה ותקון בהגעלה וליבון כן הגוף שהוא כלי הנשמה צריך טהרה ותיקון מאשר נשתמש באיסור על ידי האור ששלט בו אור היצה"ר ולהט אותו או אפילו לא היה עון חזק רק שנשתמש קצת באיסור בחמין חמימות היצר על הכל צריך תקון בסגופים ותעניות עד שיהיו ניצוצות נתזין וטהר טהר גברא מבית ומחוץ כהכשר כלים. ולא עוד אלא שפגם גם בנשמתו אשר בקרבו. ואף גם זאת בשרשי נשמתו אשר למעלה אפשר שפגם כי גבר אויב וטרף ואין מציל כי עונותיו הטו אלה מפני היד שנשתלחה יד לאמ"ה סט"א לאחוז בסנסני נשמתו כי הוא שטן הוא היצה"ר וכל חלק הסט"א התאוו תאוה לטרוף טרף ולעשוק ניצוצי הקדושה:

וכן השרים של מעלה שרי עם ועם מדינה ומדינה השר של מעלה מכניס בלב האומה אשר תחת ממשלתו לרעו"ת ביעקב גלות ישראל אשר בארצם להחטיאם ולענותם וכמ"ש בזהר הקדוש פ' שמות דף י"ז ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל א"ר שמעון תא חזי דהא על כל פנים מלאכ' שלטונא דממנא על מצראי הוה והכי הוא דרובא דפרשתא לא אתמר אלא מלך מצרים סתם והיינו ממנא רברבא על מצראי פרעה מלך מצרים

פרעה ממש וכו' ע"ש למדנו דהשר של האומה אשר ישראל גלו בארץ ההוא נותן בלב האומה להרע לישראל וכמ"ש עוד שם בזהר ויאמר אל עמו: יהב לון עיטא למעבד עמהון בישא ע"ש והעיקר הוא כי כל השרים מהסט"א עיניהם ישיתו להחטיא ישראל ולכן השרים נותנין עצה ומכניסים בלב אומתם להרע להם לישראל ולשעבדם ולהעבירם על דת כי בזה יש לסט"א ריו"ח גדול לעשוק נפשות ישראל ושפע קדושתם כי הוא חיותם וזה כל מגמתם כמ"ש בזהר וגורי האר"י זצ"ל:

ואפשר לפרש בזה פסוקי ישעיה סימן מ"ט כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו למען ה' אשר נאמן קדוש ישראל ויבחרך. הכונה כה אמר ה' גואל ישראל והגאולה העיקרית להוציא ממסגר אסיר ניצוצי הקדושה אשר טרפו הסט"א גם גנבו גם כחשו והיא הגאולה אמיתית וז"ש גואל ישראל קדושו כי הוא גואל קדושת ישראל אשר נפוצו בין הקליפות לבזה נפש דייקא כלפי השר של מעלה כי כל ישעו וכל חפצו לבוז בז נפש ישראל ומכניס בלב אומתו לרעות לבלע ולהשחית זרע ישראל וז"ש לבזה נפש לאותו הבוזז הנפש הוא השר שהוא מתעב עכו"ם שמכניס בלב האומה לתעב ולשקץ ח"ו ישראל וז"ש למתעב עכו"ם. ועל ידי זה העבד ישראל מושלים בגופו ונפשו השר והאומה וזהו לעבד מושלים: הנה יום בא לה' חיל בלע ויקיאנו ויצאו לאור ניצוצות הקדושה בהתגברות תוקף הרחמים כמו שהיה ביציאת מצרים וז"ש מלכים יראו וקמו כי עיקר הניצוצות הם מז' מלכים כמ"ש גורי האר"י זצ"ל ואלה המלכים יראו המאורות הגדולים וקמו מעמקי הקליפות שרים הם שרי האומות וישתחוו למען ה' אשר נאמן בהבטחותיו לגאול נפשנו קדוש ישראל ויבחרך לעבוד עבודתו:

ועתה נבא לבאר דרך רמז לשון כל חמירא וכו' כי הנה החמץ והמחמצת השאור והמשארת הן הם הסט"א וגונדא דיליה ולכן האיש הישראלי לפני בא יום הגדול ליל התקדש חג וכבר טרח ותקן כלים מכלים שונים ראה והתקין טהרת הבית וכליו ונתעורר בתשובה כראותו כמה צריך להרחקת האיסור טעמו וממשו לכן בביטול החמץ תקון רבנן נועם שיח כל חמירא הרומז גם כן על ביטול שאור שבעיסה הוא שטן הוא יצה"ר וז"ש כל חמירא כל מין שאור ועצת היצה"ר דאיכא ברשותי בין הבא מחמת שר האומה אשר אנכי בקרבו בין מתערובת העכו"ם ושעבודם בין מחמת החומר העכור או אשר חטאתי בגלגול זה וגלגולים אחרים ונשאר הרושם של הסט"א ברשותי שכולל בגוף ונפש ושרשיה בשמים דחזיתיה שהרגשתי כבר בחטא ולא דחיתיו או הרגשתי באיזה מדה כגון גאוה וכעס וכיוצא ולא בקשתי לדחותה ולהשליכה מעלי ודלא חזיתיה שלא

הרגשתי כלל: דביערתיה החטא אשר שבתי בתשובה והאיכא שיריים שיורי קוצו"ת. ודלא ביערתיה דעדיין לא שבתי בתשובה על הפרט ההוא ליבטיל וליהוי כעפרא דארעא אשר לא יהיה סיבה להחטיאני בטל הוא ובטל ואני נקי ובר לבב לעבוד ה':

לימוד ב

תנן פ' כל שעה ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת ובעולשין ובתמכא ובחרחבינא ובמרור יוצאין בהן בין לחים בין יבשים אבל לא כבושים ולא שלוקין ולא מבושלין ומצטרפין לכזית.

ובטרם אקרב עלי בא"ר משנה שלימה שלנו אמרתי אעלה על אר"ש סדרן של כתובי"ם פ' לך לך לבארם דרך רמז וכה תוארם.

ויצא מלך סדום לקראתו אחרי שובו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים אשר אתו אל עמק שוה הוא עמק המלך ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל ויאמר אברם אל מלך סדום הרמותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם שכרך הרבה מאד.

ואפשר לפרש רמז הרומז על האר"ש כי הנה ר"ת מלך סדום לקראתו גימטרי' ס"מ עם הכולל כי הוא שטן הוא יצה"ר הנה הוא יוצא לקראתו של אברם היא הנשמה של הצדיק כמ"ש במדרש הנעלם בזהר הקדוש אחרי שובו היצה"ר מהכות את הרשע גי' כדרלעמר [בוי"ו על דרך שכתב רבינו האר"י זצ"ל בגימטריא של תיבת צפנה] והמלכים אשר אתו כלומר אותם המפונקים המתנהגים בשלחן מלכים ולבושי מכלול המתלוים עם הרשע כי אף דלא היו רשעים בהתחברם לרשע והנהגתם בתפנוקי מלכים שלט עליהם היצה"ר להכשילם מעט מעט עד שהמית לרשע וכל גונדא דיליה יחד כולם אל עמק שוה אזיל לחצר מות כי שם עמק שוה יחד עשיר ואביון קטון וגדול שם הוא אל עמק המלך מלכו של עולם עצה עמוקה מאתו יתברך כי הילודים למות ונקל זאת בעיני היצה"ר להמית לרשע וכל סיעתו אך צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו כי אם צדיק וחסיד יכשילהו ועשה עול זהו שמחת היצר הרע לשלוט בצדיק ושקול זה בעיניו כהמון רשעים רבים. זאת היתה לו ליצה"ר אחרי שובו מהכות הרשע וכל הסמוכים לו ורבו חלליו אך יצא יצא לפתות הצדיק בכל מיני פתויים ומרמות.

ויען הבטיחנו ה' אשר לא יעזוב חסידיו לעולם נשמרו על כן ומלכי צדק מלך גימ' שכינה עם הכולל שלם בהבטחותיו והנה ה' נצב עליו לשומרו הוציא לחם ויין כמ"ש לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי ופירשו המפרשים תורה ומושכלות והנה כי כן הקב"ה מעורר לצדיק ונותן בלבו לעסוק בתורה ובמושכלו' ולהעמיק עיונו ובזה מסתלק היצה"ר מעליו דרחמנא אמר בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין ומה גם אם יעסוק בתורה בעיון נמרץ אז יסיר כל מחשבת פגול וכל עצות היצה"ר תזרם ורוח תשאם:

והוא כהן לאל עליון שישאר הצדיק בקדושתו כהן משרת לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברם נשמת הצדיק לאל עליון קונה שמים וארץ כלומר שהצדיק בתורתו ומצותיו קנה לעצמו וכמשז"ל ועשיתם אותם ועשיתם אתם מעלה עליהם כביכול כאלו עשו עצמם ואז"ל פ' חלק יקרא אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף וז"ש קונה שמים וארץ כי הצדיק קונה נשמתו וגופו כי בצדקתו גם גופו עשאו חו"מר בקדש כנשמה כי זה כל פרי לצדיק להוסיף מחול על הקדש היאמר חו"מר והוא דרך חול הוחזק לקדש בשגם הוא בשר: וברוך אל עליון אשר מגן צריך היצה"ר וכחותיו בידך כי הצדיק מתחיל דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וז"ש בידך כי כאשר נתעצם הצדיק והתעורר ללחום עם יצרו הקב"ה עוזרו ומשליטו ביצרו. ויתן לו מעשר מכל שהשרה הקב"ה שכינתו עליו וכמ"ש בילקוט ראובני משם הזוהר הקדוש מעשר מכל זו השכינה כי הצדיק מרכבה לשכינה כביכול.

ויאמר מלך סדום אל אברם עתה מגיד משא ומתן של היצה"ר עם נשמת הצדיק אשר הוא דל והלך עני ואביון ובדלותו ושפלותו זריז קדים לעבוד עבודתו. וכלפי עונייו מכניס היצה"ר בלבו כאלו פנים בפנים דיבר תן לי הנפש כלו' תן לי חלק בנפש והרכוש קח לך שתתברך בנכסים אם תניח מהעבודה ותשמע לקול סט"א כי דרך רשעים צלחה.

ויאמר אברהם אל מלך סדום הנה הצדיק כשנכנס בלבו מחשבת פגול הלזו קפץ ונשבע אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ כי הצדיק אינו מחזיק עצמו שהוא בכח תורתו ומעשיו קנה גופו ונפשו רק הוא אומר כי כל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו והכל ממנו יתברך והוא קונה שמים וארץ הגוף והנשמה כמ"ש הנשמה לך והגוף פעלך ומטובו חיינו והוא הכל.

אם מחוט כלומר אף בדבר קל כחוט כנגד התורה ואשר נהג בסדר קדושה לא יאבה לו ולא ישמע אליו. ועד שרוך נעל זו אשה כמשחז"ל על של נעלך באשתו אמרו דגם עם אשתו בת זוגו שהקצו לו מן השמים כל מעשיו לשם שמים לקיים מצותיו יתברך והנ"אה זו איני יודע מה היא בלתי לה' לבדו כי הוא אמר ויהי זו אשה הוא ציוה ויעמוד

אלו הבנים. ונקט דבר קטון ודבר גדול אם מחוט אף דבר קל כמדובר כי היצה"ר תחילת דיבר לצדיק אינו אלא בדבר קל מאד ואינו שומע בקולו וניצול לא כן הרשעים דלא מיבעיא בדבר קל מקדימין עשיה לשמיעה אלא אף בדבר גדול מאוד סופן לילכד ברשתו אשר טמן אמר למהו"מן פרט למזומן לבאר שחת:

וזה אצלי ההדיוט טעם אומרם ז"ל פ"ה דסוכה דלעתיד היצה"ר נדמה לצדיקים כהר גבוה ולרשעים כחוט השערה הללו בוכים והללו בוכים צדיקים בוכים ואומרים היאך יכולנו לכבוש את ההר הגבוה הזה רשעים בוכים ואומרים איך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה הכונה דלרוב צדיקים כשבא להם היצה"ר אינו אלא בדבר קל ואינם שומעים לו ולכן כשרואים אותו כהר הם בוכים כי לא בא אליהם כהר ולא שאל מהם ולא פיתם אלא בדבר קל ולכן בוכים דסוברים דהם לא עשו כלום והכל מאת ה' כי הוא עשה שלא בא אליהם כהר שאם היה בא בחייהם כהר ודאי לא יכלו לו וא"כ האלהים עשה והם לא עשו כלום ולרשעים נדמה להם כחוט בתחילת ביאה שהחטיאם בדבר קל ולא יכלו לכובשו אף בדבר קל והם בוכים שמרגישים ברעתם:

והוא אומרו אם מחוט אף בדבר קל לעשות קטנה או גדולה עד שרוך נעל דגם עם אשתו לא יהנה כלל ואם אקח מכל אשר לך כלל אף באכילה ושתיה וצרכי הגוף יהיה הכל לשם שמים ובצמצום גדול כדי חייו שאין זו הנאה וכמ"ש פ' הנושא דאמר רבינו הקדוש שלא נהנה מהעה"ז כלל כי אם מעט אשר היה לקיום הנפש והכל לשם שמים ובכונות עליונות לברר ניצוצות הקדושה וליחד הדודים ונמצא שלא נהנה מעה"ז כלל וז"ש ואם אקח מכל אשר לך ואם יעשרני ה' בחסדו הגדול לא תאמר אני העשרתי את אברם ומכאן מודעא בפירושא אתמר שאיני רוצה ממך ומחלק סט"א שום דבר ולא ידבק בידי מאומה מן החרם. בלעדי רק מיעוט אשר מיעטתי בעבודתו יתברך אשר אכלו הנערים כלומר בימי הנעורים עד אשר לא העיר ממזרח היצר הטוב ופניתי אני בעסקי אכילה בלא כונה לברר ניצוצי הקדושה ולשם שמים וחלק האנשים אשר הלכו אתי כלומר האברים וכמשז"ל ואנשים בה מעט אלו האברים אשר הלכו אברים קודמין למנחת שוא עסקי העה"ז בהליכה ואכילה והטעם ענר אותיות נער מעשה נערות. אש כל כלומר ביצה"ר לבד בלי יצה"ט וזהו אש כל כלו אש היצה"ר. וממרא אשר בקטנות מה אני באותם הימים ממרא לעצת אבותי ורבותי. הם יקחו חלקם יסורין בעה"ז ואהיה נקי לעה"ב גם מחטאת נעורים. אחר הדברים האלה ויכוח היצה"ר עם הצדיק אשר הצדיק עביד פרישה פרוש מרובה שלא ליהנות מהעה"ז. ולא עוד אלא ברעות נפשיה סבר וקביל יסורין על אשר בנעוריו לא התנהג בפרישות וחסידות. היה דבר ה' רח"ם רחמתי"ם לראש צדיק

במדת רחמים כי הוא שם המיוחד אל אברם נשמת הצדיק. במחזה לאמר כלומר הבן יקיר לי אין צורך ליסורין רק למוד תורה לאמר כלומר הבן יקיר לי אין צורך ליסורין רק למוד תורה באהבה וז"ש במחזה שהוא כינוי לתורה על דרך שאז"ל בשיר השירים רבה ומראיך נאוה זה תלמוד. וגם כתב מז"ה זלה"ה בפירוש המשנה כ"י שהתורה היא כמראה אשר לכל אחד מראה לו כצורתו וזאת התור' מראה לכל העוסק בה כפי מדרגתו והיא אומרו ובה תחזי זהו תורף דבריו וז"ש במחזה לאמר כלומר אין לך צורך כי אם במחזה שהיא התורה לאמר אמירה לגבוה והיא מכפרת כקרבנות כמשז"ל אל תירא מיסורין אנכי מגן לך בעה"ז שכרך הרבה מאד לעה"ב:

וע"ט לכל חפץ ע"ט הזמיר הגיע לבאר קצת רמזי משנתנו והנה תסובינה על קוטב מרכז דברינו אך הן קדם קסתי בידי תחליף יביע אומר אשר זה שנים כרגע נראה לי ס' מדרש בחידוש להרב החסיד מהר"ר אליעזר נחמן פואה זלה"ה ויהי מאז רשום אצלי שהרב ז"ל דיבר בקדשו ברמז משנתנו משום ירקיא ומשום מתיא אומות ומלכיות ששעבדו בישראל מרור נגד מצרים אשר ענונו בעבודה קשה וימררו את חייהם של ישראל חרחבינא כלפי בבל הרשעה שהחריבה את בתינו תמכא כל קבל מדי אשר תמכה בימיננו לבנות בית שני ותמכנו ה' גם שלא ליפול ביד המן עולשין עול יון הרשעה דגזרו שלא ללמוד וזהו עול שין לשון שנון. חזרת כנגד הגלות הזה שהקב"ה עתיד להחזירנו ולהחזיר מלכותנו כבראשונה הן הן הדברים הרשומים אצלי ואין הספר הנז' מצוי כעת. ולפי דבריו אפשר לרמוז תחילת דיבר התנא אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח והוא ע"פ הקדמת המפרשים כי יען אצטריכא ליה שעתא לישראל לצאת ממצרים כי באו במעמקי הקליפות ואם לא עכשו אום נבחרה להוצאה ניתנה לא יזכר שם ישראל עוד. לכן להשלים גזרת בין הבתרים נחנו נעבור חלושים ביד אדונים קשים והיו לארבעה ראשים הנה ימים באי"ם בבל אדום יון מדי והן הן דברי התנא אלו ירקות רמז לגליות אשר ישראל פניהם מוריקות ונהפכו כל פנים לירקון שאדם מישראל כי כל ישראל אחד בארץ והמה כאדם שה פזורה ישראל יוצא בהן בגליות י"ח אשר נתחייב בגזרת בין הבתרים בפסח בעבור הפסח מועד צאתנו ממצרים שדלג על הקץ ולכן נקרא פסח ידלג אשר עבר בין הגזרי"ם ויהי אך יצא יצא נתחייב בד' גליו':

ואפשר לרמוז בפ' ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה במה שחקרו כת הקודמין שהקב"ה הראה לאברהם אע"ה ארבעה גליות כמשז"ל והנה אימה חשכה גדולה נופלת אלו ד' גליות והרי במעמד הר סיני הלוחות הראשונות היו חירות ממלאך המות חירות משעבוד מלכיות ואיך יתקיימו ד' גליות וניחא להו כי ע"י הרעב נקבצו באו מצרימה

מכל האומות ונשארו שם וכלם שעבדו בישראל ואלמלא לא חטאנו בעגל כבר ניצולנו מד' גליות כי כל אלה היו במצרים ושעבדו בנו. אמנם כאשר עונינו ענו בנו יעשו עגל בחורב הוצרכו ד' גליות בזה אחר זה ובמספר שנים שנות דור ודור. וזה שמעתי משם הרב מהר"ר יעקב ן' נעים ז"ל כונת הפסוק יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים תעו במדבר וכו' הכונה דישראל גאולי ה' סוברים שגאולתם אינה אלא מיד מצרים וז"ש אשר גאלם מיד צר אחד היה: ולא ידעו כי יציאת מצרים חשוב כאלו מארצות קבצם ממזרח וכו' ובארץ מצרים לבד אלו זכו יצאו י"ח ד' גליות וחשוב כאלו קבצם מד' רוחות לפי שכל האומות היו במצרים ושעבדום. אך תעו במדבר ועשו העגל וזה היה סבה שהיו ד' גליות בפועל עכ"ד:

וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא וזה רמז באומרו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה כי בבואם מצרים אם זכו שם היו ה' גליות וזה רמז הבאים מצרימה ה' בבל אדום יון מדי (ר"ת באים) מצרימה הם חמשה והיא אות ה' דתיבת הבאים כי הכל היו במצרים ומשם הרב המפורסם מהר"ם זכות' ז"ל שמעתי כי בתיבת מצרים שם רמזו ה' גליות דר"ת מצרים הוא מצרים צולה [היא בבל] רומי יון מדי שאלו לא נעשה העגל שעבוד מצרים יעלה לנו במקום כל הגליות:

ומעתה נבא לבאר רמז משנתינו לפי דרכנו כי הנה נודע תוקף סגולת העשבים והשרשים לרפוא כל חולי וכל מכה והיא נעלמה מעיני רופאי אליל אולי קראו בשמותם רופאים בקהל רפאים יניחו והדבר מבואר בספר הזוהר הקדוש כי בכל עש"ב יהיה מותר אגר נטר והן עוד היום שמענו כי הערביים השכוני באהלים במדברות וגם יושבי האיים באמריק"א יודעים היו קצת סגולת העשבים אשר חולי קשה שהרופאים ילאו בכמה רפואות ולא עלתה להם הם רפאי"ם יחשבו בעשב אחד רפואה שלימה. ולעומת שבא רפואות הגוף בעשב השדה. להכי התנא המשיל רפואות הנפש כמו עשב בשדה אשר ברכו ה' ואמר ואלו ירקות עשביה"ם כסף וזהב להעלות ארוכה לעובד ה' ואשר נשאו לבו לידבק ליצר הטוב אשר אליו (עיין בקונטרס צפורן שמיר סימן יו"ד) רומז הפסח וז"ש שאדם יצא בהן ידי חובתו בפסח כלומר ברצות האדם לידבק בעבודת ה' ולקיים דברי יצר הטוב הרומז לפסח.

חזרת יחזור על לימודו לא פסיק גרסא מפומיה שהוא עקר גדול לינצל מיצה"ר וכמ"ש הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין. וזה אצלינו טעם אחד מהטעמים אשר זאת לפנים התנאים והאמוראים היו קדושים וריח נור היצה"ר לא עדת בהון כי אז היה תורה שבעל פה שוגר"ת ומשוגר"ת לפום רבנן כי לא ניתנה רשות לכתוב תורה שבעל פה

ואף כי נכתבה המשנה כל הברייתות והתלמוד היה על פה ואשר נשאו לבו ללמוד היה מוכרח יום ולילה לחזור על לימודו תדיר ולא פסיק שלא ישכח: ועסק התורה ללמוד בפה תדיר היה להם לעזר ולהועיל והיו קדושים ממש כמפורסם בתלמוד. וכבר כ' מהר"ם די ליזאנו ז"ל בדרך חיים שכל היראה ושמירת המצות תלויים בעסק התורה ולפי רוב עסקו בתורה כן ירבה יראתו ודבקותו ע"ש באורך ואי לזאת חזר' נישנית בראשונה לראש פינה קרי"ה נאמנה לחזור לימודו כאשר היתה באמנ':

עולשין כמש"ל משם הרב הנז' לדרכו עול שינון שיקבל עליו עול שינון וכמו שפירשו הראשונים עשה תורתך קבע כך וכך דפין ליום כך וכך שעות בלילה כך וכך לערב ועול יסבול ולא יבול וזהו עול שין עול שינון.

תמכא חרחבינא שם רמז לזכות לחייבא לתמוך באשר החריב ביתו במעשיו הרעים להוכיחו בדברים הקשים כגידים וזהו מרור ולהחזירו למוטב כי הוא מעלה גדולה כמו שהפליגו בזוהר למרדף בתר חייבא כמאן דרדיף בתר חייוי ואלו הן ירקות ועשב מזרי"ח זר"ח מרפא לנפש לידבק עם ה':

ובסגנון אחר אפשר לרמז כלפי בעל תשובה הרוצ' לנוס מתוך ההפכה עמק הבכא ולא ידע כיצד סדר עליית נשמתו אליו ירמוז התנא ואלו ירקות עשבות הרים הררי אל המסוגלות להעלות נדחיו ולקבץ פזוריו אשר אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בדילוגו כאיל מעמק רפאים לבא אל הקדושה:

חזרת כלומר ראשית כל בכורי כל בחר"ט אנוש חרט"ה גדולה עד מאד שכן ראוי להיות חוזר מאשר חטא על הנפש:

עולשין עול מדת הדין כי שם אלהים במילוי גימט' ש' וזהו עול שי"ן עול אלהים שיקבל יסורין וכל דינים הראוים לבא על חטאותיו ממדת הדין שם אלהים מלא וכמו שפירשו כת הקודמים שז"ש דוד הע"ה שויתי ה' לנגדי תמיד כלומר שאני מעריך ה' מדת רחמים לנגדי כלומר הפך ממני על דרך שאמרו לא זכה כנגדו וכיוצא בזה פירשו רז"ל והיה ה' לי לאלהים מדת רחמים אשוה לקבלי לדינא כמ"ש בזוהר הקדוש וזה רמז עול שין עול אלהים מדה"ד:

תמכא חרחבינא יזהר לתמוך אשר החריב בתי הנפש והלחשים פרוץ גדרו והיה למרמס ועלה שמיר ושית אך שם הרגיעה לילית עתה ישוב ויבנה חרבות למעבד תמכין וסמכין עד שלא יהיה חרב הכל. ורמז שיהיה הכל בשיעור וסדר המדרגה בתחילה יתמוך ויוסיף יום יום להחזיק לבנות ולנטוע:

והכל ע"י סגופין וזהו מרור במרירות יאנח:

ויוצאין בהם בין לחים בין יבשים כלו' בין שמוריד דמעות על עונותיו כי שערי דמעה לא ננעלו וזהו בין לחים. בין יבשים שעושה תעניו' עד שיבשו עצמותיו.
אבל לא כבושים כלומר אין התשובה מועלת אם אחרים כובשין אותו באונס ומפני היראה הוא עושה ולבו בל עמו.
ולא שלוקין ולא מבושלין כלומר שניטל טעמן שאינו בלב שלם הן כל אלה אין יוצא בהן ידי חובתו לא באונס ולא בתשובה ומעשים חלושים שאין בהן טעם ורפויי מרפיין ודין לא הניין.
ומצטרפין לכזית כל הסיגופים צרו"ף יצרפ"ו להפסיק בינו ובין הסט"א על דרך שכתב בס' מגיד משרים פ' בראשית דבעינן כזית במקום מרה לאגנא עליה ממקטריגים דליהוי האי כזית חוצץ באפייהו וכד לא אשתייר כזית כיון דליכא מאן דחייץ באפה דסטרא מסאבא האי סטרא שלטא עליה עכ"ד ואל זה ירמוז מאי דקתני ומצטרפין לכזית כלומר כל הסיגופים ומיני עצב"י בשמי"ם רוש ולענה אלו הן הנצרפין לכזית לחוץ ולהפסיק בינו ובין הסט"א לבלתי היות שם ערוב וזר לא יבא להטרידו מסדר קדושה כי בוחן לבות אלהים לא ימנע טוב להולכים בתמים והוא מרומים:
ומדי דברי זכור אזכרנו למאי דפירש בדברי ס' המגיד הרב פנים מאירות בספרו הנחמד על התורה זה שמו כתנות אור הנדפס מקרוב פ' בהר במ"ש בחולין דמ"ו ההוא פולמוסא דאתא לפומבדית' ערקו רבה ורב יוסף פגע בהו ר' זירא א"ל ערוקאי כזית שאמרו במקום מרה. ואיברא כי באתרא הדין הדבר קרוב דטעון דרשה שישנו בנותן טעם לבריחתם עם הדין דכזית במקום מרה דנראין הדברים מילי דמסתמן תבנית כל רמ"ז. והרב הנז' האיר וזרח לפרשה בדברי המגיד הנז' והוא הדבר אשר דיבר ערוקאי מהאי פולמוסא שהם מהסט"א כדי שלא ישלוט עליכם וסוד ה' דכזית שאמרו במקום מרה דלא ישלוט סט"א וצריך כזית לחוץ ולהפסיק מפני המקטרגים כך אתם צריכים שלא ישלוט סט"א בכם וצריכי למערק שלא יראו אתכם ויריעו לכם ולדעתי זה דרך אמת עד כאן לשונו הרב כתנות אור ז"ל:
ואני בעניי כמתלמד מדברי הרב ז"ל נראה לפי קצורי לפרש דאדרבא כונת ר' זירא לעוררם דלא יפה עשו לברוח והענין דאמרינן פ"ק דבתרא דף ח' דאמר רבי אין פורעניות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ כההוא דמי כלילא דשדו אטבריא אמרו ליתבו רבנן בהדן אמר להו לא אמרו ליה ערוקינן אמר להו ערוקו ערוק פלגא דליוה פלגא וכו' פש ההוא כובס שדייוהו אההוא כובס ערק כובס פקע כלילא אמר רבי ראיתם שאין פורעניות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ: ושם דף ו' אמרו על פסוק מחול ירבון ומה

חול מועט מגין על הים מעשיהם של צדיקים שהם מרובים עאכ"ו ואמר ר"י התם אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו ת"ח. והיינו דר' זירא נטה ללו"ן על רבה ורב יוסף גדולי הדור שפחדו וברחו ואמר להו ערוקאי כלומר שהוצרכתם לברוח כזית שאמרו במקום מרה דכזית חוצץ בפני המרה שלא תתפשט כמ"ש המגיד והיה לכם לישא ק"ו שאתם עוסקים בתורה דהיא חומה ואתם כמגדלות וגם אתם בתוספת מחו"ל שמגין על הים וכ"ש שלא ישלטו בכם ותיתי בק"ו דכזית לבד יש בו כח לחוץ ולהפסיק כ"ש חומה נשגבה מהתורה ואתם עדיפי מחול הים ודאי אין לכם לברוח כי אין פורעניות בא אלא מפני עמי הארץ והיו דבריו ברמז מגלה טפח להודיעם שלדעתו לא יפה עשו:

ובזה אין אנו צריכים לדברי רבותנו בעלי התוספות שם והר"ן בחידושיו דקשיא להו דרבי זירא מאי טעם לא ערק נמי וניחא להו דר' זירא אביו גבאי של מלך היה כמ"ש פ' זה בורר ע"ש ולדרכנו ניחא טובא דבלאו הכי ר' זירא סבר שלא היה להם לברוח וההוא דאמר אבוה דר' זירא פ' זה בורר (סנהדרין דף כ"ה) כי הוה אתי ריש נהרא וחזי לרבנן אמר לך עמי בא בחדריך התם היינו שלא יתראו בשוק כדי דריש נהרא לא לימא דאיכא אינשי טובא. אבל למערק סבר ר' זירא שאין להם לברוח מן העיר דרבנן לא צריכי נטירותא וה' עליהם יראה יהי עליה' סתרה צנה וסוחרה:

סימני הסדר

לימוד ג'

והוא רמזים ציצים ופרחים בסימן קדום לסדר פסח השגור בפי כל ישראל מאיש ועד אשה מעולל. ואפשר לרמוז בתיבות סימן זה כמה טעמים ליציאת מצרים לפני זמנם בתוקף הגלות בסער מתחולל. ברם עיקר שרשם מרבותינו ז"ל והמפרשים. ואמרתי לסומכם דרך אסמכתא בפרק בא סימן להודות ולהלל:

קַדֵּשׁ וּרְחַץ. כַּרְפַּס יַחַץ. מַגִּיד רָחְצָה. מוֹצִיא מַצָּה. מָרוֹר כּוֹרֵךְ. שֻׁלְחָן עוֹרֵךְ. צָפוּן בָּרֵךְ. הַלֵּל נִרְצָה.

קדש ירמוז טעם כעיקר **ראשון** הוא שכתבו ז"ל דהקדש מפקיע מידי שעבוד וה' ברחמיו קדשנו במצותיו בפסח ומילה והדמי"ם מודיעים כי קדש ישראל לה' כי דם פסח הוא עיקר שהכל תלוי בו לפרוש מע"ז לזבוח את תועבות מצרים ולדונו בשריפה אינו אלא צלי ודינא דגרמ"י ועצם לא ישברו בחוצות ישליכו וכדי בזיון לאלוה של מצרים וכמו שהאריכו בזוהר הקדוש וכל הכופר בע"ז כמודה בכל התורה כלה. ושבחא דאתיא ממיל"ה הנה דם הברית חותמא דמלכא נחתמין למלכות שמים הוי"ה מלגאו שד"י מלבר

והיו קדש וזה טעם יציאת מצרים לפני הפרק דהקדש מפקיע מידי שעבוד וזה רמוז בתיבת קדש כי ישראל קדושים ויקדשו ולהיותם מקראי קודש זכר ליציאת מצרים כי הקדש מתיר אף מפקיע שעבודם:

ורחץ שם רמז טעם **שני** הנה אמת נכון שכתבו המפורשים ז"ל דאותה שאמרו אין אבא מזכי ברא היינו היכא דאיכא עון ע"ז אבל כשהבן נקי מעון ע"ז אבא מזכי ברא וכיון שישראל פירשו מע"ז בלקיחת הפסח כמו שנצטוו משכו וקחו לכם צאן ואמרו רז"ל משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה בהאי שעתא נתעורר זכות אבותינו הקדושים וכדאי הוא זכות אבות העולם ושאר צדיקים שבטי יה ותולדותם להוציאם תכף ומיד כי רב מאד זכותם ואל זה יש רמז בתיבת ורחץ לומר דכבר רחצנו מצואת ע"ז גלולי מצרים וממילא תחון זכות אבות להוציאם ברגע לפני זמנם בהונם ואונם בכל אוות נפשם ורצונם:

כרפס עוד בה שלישיה טעם **שלישי** והיתה לבא"ר טעם לשבח שאמרו ז"ל שלא שלמו ת' שנה כי קושי השעבוד אשר מצרים מעבידים וימררו את חייהם הנה כל היתר על עבודת עבד ועינוי פשוט אלהים חשב"ה לטובה ובא חשבון להשלים ת' שנה וזה רמוז בתיבת כרפס שכתבו ז"ל שהוא אותיות ס' פרך כלו' ס' רבוא ישראל שנשתעבדו בעבודת פרך הנה כי כן שם רמז אשר נשתעבדו בעבודת פרך והיינו קושי השעבוד אשר הוא היה סיבה לצאת ברד"ו שנה ואומה שלימה מפקנא אית לה:

יחץ רמוז טעם **רביעי** שאמרו בפרק ר' אליעזר דלהיות ששעבדום גם בלילות נחשוב הלילות כימים ולכן ישבו רט"ו שנה מלידת בני יוסף ורט"ו שנה אחרים השלימו הלילות ונתבאר אצלנו שלכן מכת בכורות בחצות הלילה לרמוז דיציאתם בחצי זמנם וזהו בחצות הלילה. כלו' הטעם משום הלילות. וזה רמז לחצות המצה הרומזת לשעבוד לחם עוני לרמוז דחצי השעבוד חלף הלך ויצאו בחצי זמנם והיינו מטעם שנשתעבדו בהם לילות כימים. ורמזו הטעם הזה בתיבת יחץ כי לא נשארו בגלות כי אם חצי שני הגזרה מטעם הלילות:

מגיד גם היום מגיד משנ"י גלותם וטעמא טעים טעם **חמישי** על יציאתם לפני זמנם והוא שנגאלו בזכות התורה שעתידין לקבל והוא דבר ה' אל משה רבינו ע"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וכמשז"ל וזה אצלנו פשט הכתוב פ' בא והיה לאות על ידיך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים וכאשר ירדוף הקור"א אינו מובן דאמר דהתפילין לאות למען תהיה תורת ה' בפיך ומה נתינת טעם הוא לתורה כי ביד חזקה וכו' אבל עם הקודם מבואר דקאי

בענין פסח ואמר שיהיה לאות למען תהיה תורת ה' וכו' והכתו' עצמו נרגש דמה ענין התורה ליציאת מצרים לז"א כי ביד חזקה וכו' ומאומרו ביד חזקה מובן שהיה קודם זמנם ולזה הוצרך יד חזקה ומה טעם יצאו לפני זמן תשלום שעבודם ומוכרח שהטעם שנגאלו בזכות התורה וא"כ מכאן אתה למד כמה גדול עסק התורה ועל כן בא האות למען תהיה תורת ה' וכו'. וכתיב מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם כי בזכות התו' שבת אויב כי כשהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו ולכן נגאלו בזכות התורה ורמוז בתיבת מגיד כי הגדת התורה היא סיבה לצאת לפני זמנם:

רחצה טעמו וממשו טעם **הששי** לצאת בנ"י ממצרים קודם זמן תשלום הגזרה והוא משרז"ל פ"ק דסוטה בשכר נשים צדקניות יצאו ישראל ממצרים ושם נאמר שהיו משתדלות עם בעליהם עד שהיו נזקקות לבעליהן וזה רמוז בתיבת רחצה לשון נקבה שנשי ישראל היו רוחצות וטובלות לפרות ולרבות והן הנה סיבת יציאת מצרים לפני זמנם ובזכות נשים צדקניות נגאלו ועל כי הני נשי צנועות מאד בא בהעלם נמרץ:

מוציא רמוז בו טעם **שביעי** כי הקב"ה הבטיח לאברהם אע"ה ואחרי כן יצאו ואלו שהו עוד מעט היו נטבעים בנ' שערי טומאה ושוב לא היה כביכול שומר הבטחתו ואחרי כן יצאו ולכן יצאו קודם זמנם למען תתקיי' הבטחתו יתברך להוציאם ומלבעדי זה ח"ו לא היתה מתקיימת ודבר אלהינו יקום לעולם וזה רמז בתיבת מוצי' כי הוא המוצי' ברוך שומר הבטחתו לישראל חבל נחלתו:

מצה מצא חיים לרמוז טעם **שמיני** על צאתם ברד"ו שנה דאיכא למ"ד שגלות מצרים היה בחטא מכירת יוסף שמכרוהו בעשרים כסף ולכן נגזרה גזרת גלות על עשרה שבטים עשרים שנה לכל אחד ועשר' שנים כנגד יוסף עצמו שהוא היה הגורם בהביאו דבתם והם במספר רד"ו שנה ונמצא כי יצאו בזמנם ואפשר שזה רמז יוסף לאביו באומרו שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד רמז רמז לו כי הגלות היה במצרים יען כי הגלות בחטא מכירתו ואינו אלא רד"ו שנה כחשבון האמור ומחוי במחוג באומרו שמני אלהים לאדון לכל מצרים וא"כ זאת היתה לגלות שתהיה תחת ממשלתי וחשבון רדה אלי לסיבתי. וא"כ אל תעמוד ויצא לאור ישראל מהגלות דאם ברדת יעקב מצרימה היה מתחיל גזרת בין הבתרים לא היתה תקומה דהיו נכנסים בנ' שערי טומאה ושוב לא היה תקנה לצאת אבל מאחר כי רד"ה אלי על אודותי אל תעמוד במצרים ויש תקוה לישראל על זה ואולם בעבור זאת יש רמז בתיבת מצה מלשון מצותא כלומר הגלות מטעם מחלוק' יוסף ואחיו ואם כן בא מועד צאתם:

מרור מר למתוק להמתיק טעם **תשיעי** לצאתם בפרק הזה כי לא שלם מספר ת"ל שנה יען שהמצריים חבלו בישראל נזיקין וחבלות שהיו כמה בעלי מומין מעבודת פרך ורוב דוחקם בבנין פתום וכו' והוזקו בגופם איכא בינייהו סמוי' מן העי"ן חסר עינין או שבר יד או שבר רגל ונגד פניהם ושאר הגוף הוכו בתמרור העבודה קשה ונתחייבו המצרים לישראל בושת צער ריפוי נזק ואמטו להכי הם יקחו חלקם ונגרע מעבודת' ארבעה חלקי השעבוד כל קבל צער ריפוי בשת נזק וחומש מת"ל שהם פ"ו שנה נשתעבדו מלידת מרים וארבע ידות הנשארות נוכו משעבודם. וזהו רמז מרור שמררו חיינו ולדידן חבי"ל לן וחבלו בנו בביטול אברים ומכות ובמרורות נאנח הוא הדבר שהוציאנו ממצרים בעת ההיא:

כורך כריך ותני יטמין ברמ"ז טעם **עשירי** לצאת בזמן ההוא כי שני הגלות לא היו בארץ מצרים לבד אלא מזמן האבות התחיל הגלות כמו ששינו הזקנים לתלמי שכתבו בארץ מצרים ובשאר ארצות מושב בני ישראל ת"ל שנה וזהו רמז כורך כי למען תספ"ר חשבון הגלות כורך כלומר תהיה כורך שאר ארצות אשר גרו ונצטערו ולך תעלה חשבון נקי ובר:

שלחן סמכינן אתכא טעם **אחד עשר** זכר ליציאת מצרים בחצי זמנם להיות כי ענו אותם בפרישות דרך ארץ והם תפסו השיטה ועבדום וענו אותם בעינוי דרך ארץ וא"כ אינם בענוי עבודת פרך דחד עינוי אמר רחמנא ולא תרי עינויי והן ברשען נקטי תרתי עבוד פרישת ד"א והפליאו בעלילותם ובתועבותם משום אפרושי וכל מגמתם לדרוש מיעוט אחר מיעוט וכמה טצדקי עבוד גזרת המילדות גזרת כל הבן הילוד לעכבם חוץ לביתם שימהרו להשכים לעבודת' וגזרו על הנשים שלא ירחצו ונתנו עול שעבודם על הנשים וכהנה רבות אשר עוצם מחשבתם להפרישם מנשותיהם ולא סגי להו בעינוי זה ענייי"ן נשי וגברי. אלא עוד יוסיפו סרה בעינוי קושי השעבוד וזוהי שקשה ככובד אבן מעמסה נתן יעקב למשיסה וימררו את חייהם בחומר ובלבנים וכו' ומאחר שעשו שני עינויים שתים שלא כהלכתן ומוספין שלא כסדרן א"כ שני גלותם יחשבו אף הם לכפל שנים וכל זה רמוז בתיבת שלחן כינוי לאשה כמ"ש שלחן ערכתי לו. כלומר אל תתמה על החפץ בצאת ישראל ממצרים בו בפרק ומיגד ימי הגלות פטמה לחצאין לז"א שלחן זו אשה הוא הלחם נוטל את הטבלא לענות נפש וזה עינוי אחד שסבלו ועל כן כל יום מהגלות חשוב כאלו יומי' יעמוד ויושע ה' את ישראל:

עורך תיב"ה סגיא העמדה והערכה טעם **שנים עשרה** על גאולתם לפני מלאת מספר שני גזרתם. והוא כמ"ש כת הקודמין כי חק נתן אדוני הארץ מטעם המלך וגדוליו וישם אותה יוסף לחק שהחמישית למלך וארבע ידות להם וכפי נימוס וחק הזה עדות ביהוסף שמו

אשר כלכלם והחיים היה להם להשתעבד בישראל חמישית היום וארבעת רבעיהם יהיה להם לכל צרכיהם אבל פרעה הרשע לא ידע את יוסף ועמו הרשעים הושוו כלן לרעה לשעבדם תדיר כל היום וגם בלילה על כן את עניים ויגיע כפם ראה אלהים ויוכח לנכות שני שעבודם והן נגרע ד' חלקים משעבודם ולא עבדו אלא פ"ו שנה חומש מת"ל שנה כי באותם השנים אשר היה להם לעבוד חמישית היום ועבדו כל חמשת חלקי היום א"כ לפי חק יוסף עבדו חמשה פעמים פ"ו שנה והם ת"ל. וזה רמז עורך כל שבערכין נדון לפי כבודו של יוסף השליט ומחיה את כולם ואחר פרשת ערכין להעריך שנות השעבוד ולחלקם לה' חלקים אז תמצא קורת רוח ושנות מספר יאתיו ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו ובני ישראל יוצאים ביד רמה:

צפון מסתרים שמו צפנת פענח וטעמו טעם לשבח טעם **שלש עשרה** על יציאתם הנה מהרה עד שלא השלימו ולא מטת גזרת עילאה לשבת ת"ל שנה והם דברי הגאון הרמ"ע זלה"ה ושאר מפרשים כי יען אלו נתעכבו במצרים המה יאבדו כי יפול הנופל במצולת הקליפות שעריה שוממים ולא יזכר שם ישראל עוד ח"ו לכן הוציאנו ממצרים ושארית הגלות אלו הן הגולין בד' גליות אשר יוציאם ואשר יבי"אם (ר"ת יגלו בבל יון אדום מדי) וזה רמז המצה האמצעית הרומזת לשעבוד לחם עוני שאנו חולקין אותה וחציה יותן בין שתי המצות וחציה שומרים אותה לחכימיא ברמיזא כי חצי הגלות היה במצרים ויען כי לא שהינו עוד שם זכינו לעבוד ה' משא משך האבות אשר אליהם ירמזו הג' מצות בכללן ולכן אנו מניחין חציה בין השתים לרמוז כי מה שלא ישבנו שם אלא חצי הזמן היה לסיבת שנמשך לעבוד ה' כאבות: וחצי המצה לחם עוני הרומזת לשעבוד אנו שומרין אותה לומר כי החצי גלות נשמר לימים עוד הולך על ארבע גליות וזה רמז בתיבת צפון לומר אל יקשה בעיניך על שארית שני הגלות הנשארים כי הדבר שמור וצפון לדור אחרון בנים יולדו העתידים עורר לוי"תן בגלותן לארבעתן לעומתן שלא הוציאו שנתן במצרים להוציאן מטומאתן כהלכתן:

ועוד יש לרמוז טעם **ארבע עשרה** בפרוץ המצה האמצעית ולשמור חציה כי הני תלתא מצות רמז לאבות זה אמצעית רומזת ליצחק ואמרו רז"ל הביאו בספר אמרי נועם פ' וארא כי בזכות יצחק נגאלנו ממצרים שנתרצה לתת אות ש' משמו ישחק ולקח תמורתה צד"י ולכן ישבנו רד"ו שנה לבד כהפרש שיש בין אות שין לאות צדי וזה רמוז בתיבת וא"ר גי' יצחק שבזכותו נגאלנו עכ"ד ואמרו בשבת דלעתיד יצחק אבינו ימליץ טוב בעדנו והיינו דכתיב כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו ע"ש באורך ולרמוז זה לחלק יצאת המצה האמצעית הרומזת ליצחק וחציה נתון בין השלמות להורות דמה שלא ישבנו כי אם חצי

הזמן היה בזכות יצחק שנתרצה לתת אות שי"ן משמו וחצי המצה צפונה ומשומרת לרמוז כי זכות יצחק עומדת לנו לעתיד ותשחק ליום אחרון שהוא יעמוד מלאך מליץ טוב בעדנו להפיץ ולהדיח חטאתנו כמשז"ל וטעם זה יש לו יחס לתיבת יחץ:

ברך יש לרמוז טעם **חמש עשרה** על אשר זריז קדים אלהינו מרחם לדלג על הקץ והוא דאמרו פ' ג' שאכלו רבי אליעזר שחרר עבדו בעבור שיצטרף לעשרה ואע"ג דאיכא לעולם בהם תעבודו אתיא מצוה דרבים להתפלל ולברך לה' ודחי לעולם בהם תעבודו. וה"ה הכא בשגם יש ועבדום וענו אותם ת' שנה מ"מ לזכות ישראל רבים לעבוד ולברך שם ה' נדחה ועבדום וכו' כי אלו שהינו עוד מעט שוב לא היה מקום לברך לה' כי היו נטמעים ח"ו והוא רמז ברך כי מטעם ברך לברך ולעבוד ה' הוציאנו ממצרים טרם הזמן:

הלל השבח השביח ורמז טעם **שש עשרה** והאחרון הכביד לפליטת בית ישראל לכבוד ולתפארת כמשז"ל שהשכינה כביכול אתם עמם והיא השלימות המנין וזה רמוז בתיבת ה"לל גימטריא אדנ"י שכינת עוזנו מלכות שמים היא שעמדה לאבותינו ולנו כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל:

נרצה שם רמז **טוב** טעם מ"ש המפרשים שהיו צריכים לישב ת"ל שנה כמנין ה' פעמים שם אלהי"ם וישבו פ"ו שנה כמנין שם אחד של אלהים והארבע שמות נהפכו לרחמים והם ד' לשונות של גאולה וכנגדן אנו אוכלים ד' זתים של מצה ואנו שותים ארבעה כוסות ונשארו שמ"ד מת"ל כי כאשר נוציא פ"ו מחשבון ת"ל ישארו שמ"ד וזה כונת אומרם ז"ל שאמר הקב"ה למשה אם אין אתה גואלם אין אחר גאלם כי עדיין נשארו שמ"ד שני גלות ואתה מש"ה בתוספת אות מהקדושה ולכן אתה דוקא גואלם וז"ש וזה לך האו"ת כי אנכי שלחתיך הכונה האות היתר על שמ"ד והרב לב אריה פ' וארא הביא הקדמה זו באורך וברוחב ע"ש. גם הרב תורת חיים בחידושי חולין דף צ"א האריך בזה אך הוא ז"ל כתב כי השמ"ד שנים הנשארים יהיו בד' מלכיות וזה וכי השמ"ד תשמדון שנשארו שמ"ד שנים מגזרת ת"ל שנה ע"ש באורך וברוחב:

ולפי האמור יש לרמוז כי תיבת שמ"ד ר"ת שעבוד ד' מלכיות כי באו להשלים חסרון שמ"ד שני הגלות וס"ת שעבוד ארבע מלכיות תדע לרמוז מ"ש הקב"ה לאברהם אע"ה ידוע תדע שאני גואלם כמשז"ל. ובזה יש לתת טעם למשז"ל פ"ק דבתרא אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ ורבנן ניצולין והענין כי כל ת"ח מופלא בדורו יש בו ניצוץ משה רבינו ע"ה וז"ש משה שפיר קאמר וכמ"ש רבינו האר"י זצ"ל: ומכאן תוכחת מוסר לשרי ישראל אשר איזה מהם לא אכפת להו אף מחכם גדול בדורו וידעו כי אם החכם ההוא גדול בתורה ובמעשי' טובים ופורש מתענוגות בני אדם והיה אך עסו"ק

בתורת ה' חפצו ידעו נאמנה כי ניצוץ משה רבינו ע"ה בקרבו אור בו אליו ישגיחו אליו יתבוננו להטות אזן לדברי תוכחתו וכאשר היינו עם משה נהיה עמו. ונחזור לכונתנו כי הפורענות הוא שמ"ד משני הגלות הנותרים כמנין שמ"ד והחכם יש בו ניצוץ מש"ה אחד יותר לבטל ולינצל מן השמ"ד והטיבו אשר דברו אין פורענות בא אלא בשביל עמי הארץ. ובחון לשון הזהב שאמרו במציעא דף פ"ו רבה ב"נ אגב שמדא נח נפשיה כלומר דלא נח נפשיה מהשמ"ד רק אגב שמדא נח נפשיה מסיבה אחרת דאצטריכו ליה במתיבתא דרקיעא ומיהו מזליה חזי דבשמד תנוח נפשו ומש"ה ערק רבה בהדי רב יוסף מפולמוסא בחולין דף מ"ו כמש"ל בלימוד ב' אבל לפי האמת משום שמ"ד לא נח נפשיה כי היה בו ניצוץ משה רבינו המתלבש בכל חכם מופלא הלומד תורה לשמ"ה אותיות למש"ה:

ולדעת הרבנים שהביא הרב לב אריה שד' פעמי' אלהים נהפכו לרחמים בזכות מש"ה רבינו ע"ה אשר לו אחד יותר על שמ"ד והוא היה צריך שיגאלם דוקא כי זכותו אלים לאפקועי ולמתק ד' אלהים גי' שמ"ד בכח שמו הקדוש היתר על שמ"ד אחד כאמור הנה מה טוב רמז נכון בתיבת נרצה כי כבר רצה האלהים כלומר שנתמתקו שמות אלהים בשפע הרצון והיו לד' שמות הוי"ה שמות רחמים וכן נרצה גימטריא רצו"ן עם הכולל. ועוד כי נרצ"ה גימטריא מש"ה אחד יתר על שמ"ד שהם ד' אלהים אשר נתמתקו ועלו רצו"ן רחמים גדולים בזכות **מש"ה** גימטריא **נרצ"ה**:

עוד יש לרמוז בתיבת נרצה הגאולה העתידה אשר ברחמיו יגאלנו גאולת עולם לכבוד שמו היא שכינת עוזו אשר בעון פשענו שולחה אמנו והיא יחיש הגאולה ועמה נפוק לשלם וירחמנו עושנו. וכמ"ש בזהר הקדוש על פסוק לא מאסתים ולא געלתים לכלת"ם ובכמה דוכתי וזה רמז הלל נרצה כי בעבור השכינה גי' הלל שהוא שם אדני כמש"ל נרצה עון עדת ישראל נושע בה' תשועת עולמים. גם נרצה גימ' נוצ"ר כי הוא נוצר חסד וזוכר חסדי אבות ובכן הן ישלח משיח לישראל ויצא חוטר מגזע ישי ונצר (הגימטריא נרצ"ה עם הכולל) משרשיו יפרה ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן וכן יהי רצו"ן גימטריא **נרצה**:

רמז שני חזינא בהאי סימנא טבא. קדש ורחץ הנה זה בא. רמז לסדר בעל תשובה. יראה וירצה בסוד קדושים רבה:

קדש יחוה דעת אשר השריש הקדוש רבינו יונה זצ"ל בשערי תשובה הן הן שערי צדק לפקוח עינים עורות והיו למאורות ושם נאמר כי הבעל תשובה לא ימהר יחיש לקבל סיגופים ותעניות ביום טהרתו אשר נשאו לבו לעשות תשובה כי לא זו הדרך הנכון רק

ראשית בכורי כל יעזוב רשע דרכו ויפרוש ממעשיו הרעים ויתנהג בזה זמן רב עד אשר יראה בעיניו כי שלט ביצרו ופירש פרישות גמורה מחטאתו אשר חטא ואחר זה יתקן אשר עיות זאת לפנים בסיגופים ותעניות כאשר יוכל שאת וה' יגמור בעדו ע"ש באורך. ודבריו הקדושים הם קילורית לעין הלא תראה כמה בני אדם עושים הפסקו' של ששת ימים וליליהון והוא דבר מפורס' ובפרט בימי השובבי' רבו הפוסקי"ם למאות ובמשך ההפסקה יום ולילה לא יחשו לקרות ולשנות ויש מהם בשק ואפר וטבילות וכיוצא משפ"ר חסידים אשריהם ואשרי חלקם. ואולם לאשר קודם ההפסקה לא נתנו לב לחפש ולפשפש בחטאתיו ומדותיו ומשאו ומתנו והרהורי לבו ולפרוש מהן זמן רב. לכן יש איזה מהם שתכף ביום ש"ק אחר ההפסקה או ביום ראשון שאחריו ראשון לחשבון עונות חוזר להנהגתו ומדותיו וכיוצא כאשר היה לפני ההפסקה: ולא עוד אלא אשר סמוך לבו לא ייראַ לומר כבר נתכפרו עונותי בהפסקה כי קדוש אני וכקטן שנולד. ואם אחטא עתה לתקופת השנה הנה אנכי מגדולי הפוסקים לכלה הפשע ולהתם החטאת ולא ידעו ולא יבינו כי ההפסקה והסיגופים אין בם מועיל לעבירות שבין אדם לחבירו ואם גזל בידו גם תפלתו תועבה ואפילו בדברים אם חטא לחבירו אינו נמחל עד שיפייסנו. ואשר ישען בגלולי אשמותיו כל השנה ונסמך על ההפסקה הרי זה כאומר אחטא ואשוב וכו'. ושמעתי ממגידי אמת כי יש אשר נכשל אחר ההפסקה בעבירה חמורה שהיה עושה קודם. וגם ביום הששי של ההפסקה יש אשר נתכעס כעס גדול שכמעט טרפה נפשו באפו וח"ו אין דברינו על השרידים אשר ה' קורא שלמים וכן רבים לא תהא כזאת חלילה וחס רק על איזה פרטי מהמון העם אשר נפשו חשקה לטוב ונמסר למיתה על ידי ההפסקה. אך למחסור כי לא ידע דרכי התשובה כי צדקו מאד דברי רבינו יונה זצ"ל שהיה צריך אשר נשאו לבו לשוב לחפש ולפשפש בחטאות שבו אם בינו לבין המקום כהתרשלות בתפלה וברכות או בכונתם. וכן בקביעות עתים לתורה. וכעס וגאוה והקפדה אם בעבירות שבינו לבין חברו כגזל וענפיו הרבים והחמורים וזלזול חכמים ולשון הרע ושנאה וקנאה ונקימה ונטירה ושקר וליצנות וחנופה וכהנה רבות.

והן בעון בדור היתום הזה אין כאן טרחת פשפוש מעשים כי תכף ומיד המצא ימצא כמה וכמה חטאים ועונות כקורת בית הבד ואחרי שיראה בעיניו רוע מעלליו יתחרט וישתדל לפרוש מעט מעט ויתמיד זמן רב להיות פרוש ואז יחפש אם עוד טומאתו בו ממדות הרעות ואסורו' ודיבור אסור וגזל אונאה ואביזרייהו ויפרוש פרש על פני פרש. ואחר אשר עבר עידן ועידנין ומוצא עצמו כי עשה והצליח ויפרו"ש לרוב אז ישים אליו לבו לתקן אשר עותו זאת לפנים כפי מסת ידו בסיגופים וכדברי רבינו יונה זצ"ל וזהו הרמז

קדש כלומר פרוש כמשז"ל קדושים תהיו פרושים תהיו כי טרם כל ריש מילין ראשית כל פרוש טעון פרישה הן מחטאות הצבור והיחיד והן מפגם ברית העינים והלשון והמעור והן מהונאת ריע וגזל ועושק וביטול תורה וכיוצא ומדות הרעות הגאוה והכעס והקנאה והתאוה ובקשת הכבוד הן וכיוצא בהן וקדש אותיות שקד כי צריך לפרוש ולשקוד בפרישות זמן רב עד שימצא עצמו פרוש מאהבת ויראת ה' כדחזי. ונמצא כי רמז גדול הוא קד"ש פרוש שק"ד בשקידה והתמדה:

ורחץ אחר שישקוד ויתמיד בפרישות כדאמרן אז ורחץ יראה לרחוץ כתמי גלוליו אשר פגם בשרשי נשמתו למעלה ואשר בקרבו ויקבל על עצמו סיגופים ותעניות ככל אשר יוכל שאת וגם רמז שירחץ בדמעות עיניו על מצחו לטהר רשומי חטאתיו אשר נחקקו שם. עוד רמז ורחץ בוי"ו יתירה לומר שאם עבר עבירה ושנה בה לא די בסיגוף ותקון פעם אחת על כל הפעמים שעבר אלא יעשה התקון פעם אחרת על אשר שנה בחטא ואם עבר כמה פעמים אותה עבירה כתבו חכמי המוסר שיעשה התקון ג' פעמים וסגי אף שעבר כמה פעמים ובשו"ת נודע ביהודה א"ח סי' ל"ה השיג על זה מדין מלקות ששנינו אמרו לו אל תשתה אל תשתה והוא שותה כל היום חייב על כל אחת ואחת ומשמע אף על פעמים רבות וכו' ע"ש ואין הנדון דומה לראיה דודאי חייב מלקות על כל אחת ואחת כיון דהתרו בו בכל פעם אבל בדורות הללו ודאי איירו בחוטא בלי עדים והתראה ובהא איכא למימר דכשיעשה התקון תלתא זימני סגי ונסלח לו:

ושוב כתב הרב שם דאין התעניות מעכבין ואינם עיקר לתשובה ואין ספק בזמן סנהדרין אף אם שב ועשה תשובת המשקל בדבר הנראה לעינים ואח"כ באו עדים מלקין או ממיתים אותו אלמא אין התעניות עיקר וצדד בזה והאריך ע"ש בספרו ומ"ש דאין ספק וכו' כן הוא מפורש בש"ס במכות דף י"ג ע"ב ובתוספות יבמות סוף דף כ"ב: ועיקר הטעם והוא דאף דאנו רואים שמקבל עליו סיגופים קשים הושחרו שיניו מפני התעניות מ"מ כיון שעיקר התשובה הוא בלב דאפשר שהאדם יראה לעינים פרישותו וקדושתו וסיגופיו וזמנין דלבו לא נכון עמו ומעשיו משום יוהרא ובפרט בזמן סנהדרין כשהעדים התרו בו יש לחוש דמיראה עבד לכן מלקין וממיתין אותו כי בוחן לבות אלהים ומי עלה שמים לדעת אם תשובתו אמיתית ולכן אין מועלת תשובה לחייבי מיתות ומלקיות ואינו גזרת הכתוב כמו שצדד הרב הנזכר רק טעם גדול יש בדבר ואין להאריך באן בדברי הרב הנזכר. וכבר במקום אחר עמדנו בעניותנו על חקירה זו דמהש"ס והרמב"ם מוכח דבחרטה ועזיבת החטא סגי: ומדברי רבינו האר"י זצ"ל שקבל מאליהו הנביא זכור לטוב

מוכח דצריך כמה תעניות במספר שמות וכו' ואין כאן מקום לזה ועמ"ש בקונטׂ דברים אחדים דרוש ו' ודרוש ז' בס"ד:

ועוד ירמוז תיבת ורחץ בוי"ו יתירה דיהיה מושך עצמו ואחרים עמו ויהיה זוכה ומזכה כי תקון גדול יתר מאד הוא מאן דמזכי לחייבא כמו שהאריכו בזהר על כן נאמר ורחץ וי"ו מוסיף לרבות אחרים עמו:

כרפס הנה זה בא ללמד דעת עיקר גדול ונורא להיות עניו ושפל בעיניו ענוה אמיתית ואשריו למי שזוכה למעלה זו בשלימות מבית ומחוץ תצפנו כי אז"ל דהוי כמקריב כל הקרבנות ונעשה מרכבה לשכינה והבעל תשובה מאד מאד ירויח אם יקנה הענוה בשלימות שתמיד הוא מקריב קרבנות ואותה הוא מבקש לכפר עונותיו ואם יהיה לו ענוה בעצם בלב ודאי יעביר על מדותיו וכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על פשעיו וזו סגולה נפלאת ובזול גדול בלי טורח והפסד ממון וצער בגופו והאיש הנלבב ישתדל מאד לקנות מדה זו יקרה היא מפנינים להעביר על מדותיו ואל אלהינו ירבה לסלוח פשעיו וביותר צריך הבעל תשובה ליזהר בזה ונסלח לו: ובכלל הדבר שלא ידקדק על בני ביתו ומשרתיו כל כך שאם ככה יעשה לדקדק על משרתיו שלא לוותר להם על מעט שעשו שלא כרצונו מה יעשה כי יקום אל שהוא עבדו הגמור בגופו ונפשו והוא הבורא הוא היוצר והשפיע לו עושר וכבוד והוא מתרשל מאד מאד בעבודתו אז יאמרו בשמים הלא אתה הפלאת לדקדק על משרתיך אף כי מעט הם חייבים לך ואין אתה אדון עליהם תדיר רק אם שכיר הוא בא בשכרו. ומה תענה אתה אשר השלכת אחרי גווך אדונך באמת ואדוני האדונים אדון ורבון כל העולמים: וכמשפטך אתה חרצת כי אף כי יש הבדל בינך וחיובך לבורא לבין משרתך וחיובו אליך הבדל עצום ורב מה שאין הפה יכולה לדבר מ"מ כפי דקדוקי עניות אשר דקדקת על משרתיך כה יעשה לך. ולכן יתעורר מי שיש לו לב להעביר על מדותיו עם בני ביתו ומשרתיו ולא יהיה לו לפוקה ולמכשול בדיני שמים ובפרט הבעל תשובה צריך שיקבע הענו' והשפלות באמת בלבבו וזה רמז כרפס שהוא ירק רך ללמד שיחשיב עצמו כירק עשב שפל ואפל דבזמן מועט הלא הוא כמ"ש יבש חציר ועוד כרפס קרי ביה כרפש שיהיה נבזה בעיניו נמאס כרפש וטיט וזוכה לכל המעלות האמורות ויותר מהמ' כמפורש בדברי רז"ל וספרי המוסר מלאים זיו מפיקים האירו ברקים:

ועוד יש לרמוז כי תיבת כרפס הוא אות רי"ש ואותיות כסף רמז כי עם ריש שהוא עני ורש יתן לו כסף שיעשה צדקה לעני כי הוא תקון גדול לבעל תשובה כי הצדקה מכפרת גם על המזיד כמשז"ל ועוד שבכל פרוטה ופרוטה מיחד השם המיוחד הוי"ה כמ"ש גורי האר"י

זצ"ל וצדקה תציל ממות נפשו ואין הסט"א שולט במצות הצדקה ורבו כמו רבו מעלותיה נכבדות מדובר בה כמפורסם וכאשר אף אנן בעניותין אתרחי"ש לן בקונטרוסינו בס"ד:
יחץ ירמוז לקום בחצות לילה להתאונן על חרבן הבית ולעסוק בתורה וכמעט ספר הזוהר הקדוש מלא מאד מזה להגדיל ענין זה והתועליות הנמשכות לעושה מצוה זו וכבר הרב הקדוש מהר"ר אליהו די וידאש זצ"ל בספריו הקדושים ראשית חכמה ותוצאות חיים האריך מאד מאד בזה ובספר חדש שפקפק בזה אין להשגיח בו. ואל זה רמז יחץ ליזהר בקימת חצות אשרי כל חוצ"י ה' אמר אליו בני אתה וכאב את בן ירצה:
מגיד רמוז על האר"ש להזהיר על עסק התורה כי היא בית חיינו וזהו מגיד בהוה כי בעל תשובה יגיד יחזה בתורה תדיר ועל ידי התורה מתבטל היצה"ר כמשז"ל והיא מכפרת כקרבנות והתורה אגוני מגנא ואצולי מצלא ומי ימלל גבורות לימודי ה' ואשריו לעוסק בתורה לשמה וכבר מפורש בפרק קנין תורה נפלאות מתורתינו הקדושה ואין הפה גומר שאין גדולי האר"ש מביאין את המוגמ"ר:
ועוד אפשר לרמוז כי תיבת מגיד פירושה כמו נהר די נור נגד ונפק ונגד לשון המשכה והכונה להזהיר לשב שיהיה ממשיך ענייניו הטובים ולא יהיה להם הפסק ויתמיד יעמיד סדר קדושה בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח ולא יפסיק בהם שאם יפסיק מאד יקשה עליו לחזור ולנהוג כמנהגו. ועוד ירמוז מגיד ממשיך שיכוין להמשיך עליו קדושה מן השמים:
רחצה יורה דעה להיות מארי דחושבנא ולילה ללילה יבא חשבון מעשה וסדר היום שעבר לאט לאט ואם המצא ימצא שנתרשל בעבודה או איזה חטא תכף ישוב ויכוין לרחוץ אותו הפגם מיד עד שלא יעלה קרום ויוסיף עליו ואז יותר קשה להעביר הכתם לזה רחצה מקור שישתדל לרחוץ תדיר דבר קטון או גדול:
מוציא אזהרה שמענו שכל כונתו בתורה ומצות וסיגופים יהיה להיות מוציא לאור ניצוצות הקדושה הנטמעים בין הקליפות בכלל ופרט. ומוציא משמע לעבר עתיד והוה וזה כל פרי להוציא בלעם מפיהם ולחבר הקדושה כאשר היתה באמנה:
מצה ילמד דע' שלא ידקדק באכילתו וגם יהיה בחפזון כדרך המצה שלא הספיק בצקם להחמיץ וגם הוא לחם עוני והוא רמז ליצר הטוב וזה עיקר גדול שלא להתענג באכילה ושתיה כי אין יצה"ר מצוי אלא מתוך אכילה ושתיה ואמרו רז"ל והביאוהו התוספות פ' הנושא עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו: והוא פלא אמנם נראה דהטעם דכיון דהמעדנים הן הם מהסט"א כמ"ש בזוהר הקדוש וגם אמרו רז"ל דבקבר כריסו נבקעת ואומרים לו טול מה שבחרת. וכבר כתוב בס' המגיד דמרן ז"ל שתה מים יותר מהרגלו ואמר לו המגיד שהרבה היצר הרע ע"ש ואוי לאזנים

שכך שומעות אם על שתיית מים יותר מהרגלו הרבה היצה"ר מה יעשה הממלא גרונו יין ומעדני מלך ובודאי אם אין אדם מכלכל דבריו כדי לעשות כלכו"ל אותם המעדנים אשר אתם זונים הם מהסט"א ונעשו אבריו ממש והוא נמנע שיכנסו דברי תורה בגוף בנוי מהסט"א.

והוו תרתי דסתרן כי התורה נקראת לחם מן השמים לחם קדש והוא מלי כריסיה לחם הקלוקל מהסט"א ולזה אין מקום ליכנס לחם קדש בגוף נעשה ונגמר מלחם מגואל ומשו"ה אמרו שקודם שיתפלל שתכנס תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו והיה כראותו שגופו טהור כלי מחזיק התורה יתפלל שיכנסו ד"ת לתוך גופו. ובזוהר הקדוש קראו שם למצה מיכלא וזהו רמז בתיבת מצה שתהיה אכילתו מיכלא דאסוותא לרפואת גופו וקיום הנפש כדי שלא ליתן מבוא ליצה"ר וגונדא דילה כי הסט"א וחלקיה בכלכל"ה מתחילין והיה האיש אשר יסבור סברת הכרס ויגע בעשר אצבעותיו שתי ידות לכר"ס קופרא טבא לפומא כסא טבא לפומי' שם ינוחו הסט"א והיצה"ר כי הוא חלקם ויבן לו בית בתי הנפש באבנים המנוגעות ומי המרים. וזה רמז הכתוב כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השורץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם הכונה כל הולך על גחון כי הולך הוא אחר בטנו זה סי' רע כי מזה יבא לניאוף דמאחר דאבריו נעשו מהסט"א מאכילה אסורה זו יכנס לפני ולפנים לעריות המכונות בשם אכילה וז"ש עד כל מרבה רגלים כינוי כמ"ש רד לביתך ורחוץ רגלך וזה מרבה רגלים רבים: ולכן אנכי מצוך לכל השרץ השורץ כלו' בניו ובנותיו לא תאכלום לא תזדווגו עמהם כי הם מהסט"א כי זרעו שקץ כמשז"ל הם שרץ ונשותיהם שקץ ועל בנותיהם וכו':

ואני שמעתי מפי מגידי אמת שבזמן הרב הגדול קדוש יאמר לו מלומד בנסים כמהר"ר יוסף קובו זצ"ל כשבתו על כסא מלכותו בשלוניקי איש אחד צנוע אמרו שהיה לו מגיד ומגלה רזין והלכו אצלו מגדולי ישראל רבני העיר המה ראו כן תמהו שהיה אומר סודות ונסתרות והן קדם לא הוה בר הכי כלל והגיע השמועה להרב הגדול הנז' מפום רבנן וכה ענם צאו וראו כיצד איש זה מתנהג באכילה ושתיה והשיבוהו ידענו שהוא אוכל הרבה יותר משאר בני אדם והשיב הרב הגדול הנז' אם כן אין צריך בדיקה וחיפוש פומיה מחכים עלוהי כי הוא מהסט"א דהקדושה אינו שורה באדם שאוכל הרבה ואני גוזר ששום אחד לא ילך אצלו וכך הי' דפירשו ממנו ונתגלה דהי' מהסט"א ומאחר עלות כל הדברי' אשר ראו עיניך ודאי נאה לבעל תשובה למעט באכילתו ואף אותו המעט לא

יקפיד עליו שיהיה עולה על שלחן מלכים כי אם הלחם אשר הוא אוכל לקיום הנפש כי צדיק אוכל לשובע נפשו:

ועוד רמז בתיבות מוציא מצה תקון גדול לשב דכלפי אשר בעון פשעו גרם פירוד ח"ו למדת השלום עתה ירבה שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו וישתדל משום איקרובי לב ולב קרבו"ת יחפצו וזה שמו אשר יקראו מוציא מצה לשון מצותא מחלוקת כמ"ש בזהר הקדוש פ' פנחס דף רנ"א ע"ב כי הוא יוציא כלה גרש יגרש המחלוקת ישקיט ריב וידבר שלום:

מרור יוסיף אומץ כי אחר כל אלה הדברים אשר עשה לא יבטח כי כבר רצה האלהים את מעשיו ושמח בלבו אשר תקן מעוותו וקבץ פזוריו והשיב נדחיו. אין זאת רק במרירות יאנח על אשר הכעיס את מלך מלכי המלכים הקב"ה ויצא מרשות הגבוה כמה זמן וזה רמז מרור לומר כי מר יגע אל לבו בהוה ויקיים וחטאתי נגדי תמיד ואל יתן דומי לו מריר לביה כחסא. ובחו"ס יעמוד מבקש מטו אל אלהינו כי ירבה לסלוח וכמ"ש אדונינו דוד הע"ה כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד אף שהוא לא חטא כמשז"ל והפליג לסגף עצמו ברכיו כשלו מצום וקבל יסורין וכהנה רבות מלבד עוסקו בתורה יומם ולילה ולא ישן שיתין נשמי ועשותו משפט וצדק כו' עכ"ז אמר וחטאתי נגדי תמיד:

כורך יעיר אזן לחבר ולכרוך קדושה אחר קדושה לחבר יום לליל' ולילה ליום בתורה ובמצות לתקן מדת הימים אף לילות ולחבר הדודים יחדיו וילך מחיל אל חיל מבית הכנסת לבית המדרש ומבית המדרש לבקר חולים וכיוצא באופן כי יחבר התורה והמצוה כאד' הכורך דבר בדבר גם הוא יחבר תורה שבכתב עם תורה של בעל פה והיו לאחדים גם יכרוך עמו אחרים מיכרך בהו ועסיק באורייתא וזה רמז כורך לגדל ולחזק ולכרוך קדושה עם קדושה תורה ומצוה יום ולילה הוא ואחרים להאיר על הארץ ולדרים וישת לו הדרי"ם לדור דורים:

שלחן אזהרתיה מהכא לעטר השלחן בדברי תורה ועניים מרודים ולומדי תורה יביא בית והיו בסומכי שלחנו כי זוהי אחת המיוחדת שבכפרות ויהיה שלחנו מזבח כפרה וכמו שאמרו בזהר הקדוש שלחן דבר נש מכפר על כל חוביו והיה השלחן שלחן גבוה ואמרו פ"ק דברכות אמר ר' יוסי בר חנינא משום ר' אליעזר בן יעקב כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב תמידין ויליף לה מדכתיב עובר עלינו תמיד. ועל ידי שמחזיק לומדי התורה מחזיק ברכים דקדוש' ומקצץ רגלי הנחש כמשז"ל. והרמז שלחן אותיות לנחש כי השלחן מגן ומועיל לנחש שלא ישכנו ועי"ז מתקן נה"י ומחברם אל המלכות יחדיו יהיו תמים והרמז כי שלחן בגימטריא ברכי

יוסף שהם נה"י ושלחן מלכות. ויתחברו הדודים יחדיו ומשם יצא שפע רב כי שם ציוה את הברכה אדהכי והכי תפרה ישב לעבור על פשע והשפיע בצחצחות נפשו:

עורך רומז על הארש שבסיגופיו ותעניותיו יעריך ערך לחם ודמי סעודתו שהיה לו לאכול בימי הצומו' ויתננו לעניים וכמשז"ל כי תענית אותיות תת עני ואמרו אגרא דתעניתא צדקתא. ואפשר לרמוז כי בתיבת תענית תיבת עני באמצע תיבת תת לרמוז שצריך לתת לעני לפני התענית ואחריו לפני התענית כדי שיקובל תפלתו על ידי הצדקה כמ"ש אני בצדק אחזה פניך ואחריו לו יהיה כן דמי סעודתו עוד אפשר דאף אם נגזרה עליו גזרת מות וזה רמ"ז ת' ראשונה דתענית תיו תמות הנה בתעניתו וצדקתו תהיה תיו תחיה וצדקה תציל ממות: וזהו הרמז שלחן עורך להעריך דמי סעודתו ולחלקם ביעקב הדלים ואומללים וכמשז"ל שהיה עושה דוד הע"ה כמש"ה ואני בעניי הכינותי:

עוד אפשר לרמוז מרור כורך שלחן עורך זכור יזכור כי בעונותינו חרב בית המקדש ושלחנו מלא ושלחן גבוה ריקם והכל על רוב פשעינו וכמ"ש בזהר הקדוש דחיובא רמיא לזכור על שלחנו חרבן בה"מ וזה הרמז מרור כורך יתמרמר מאד כשכורך מלשון כרכי רפתא כי אדם להבל שלחן עורך ושלחן רבו ריקם:

צפון אזהרה שמענו לבעל תשובה כי כל עניני תשובתו יהיה צפונים ונסתרים שלא ידעם אדם שאם כה יעשה יענש מלמעלה. ויתגאה בשבח שקבצו. ולבסוף יעשה משום יוהרא. ועוד שישלוט עין הרע בלימודו ועניניו כי אין הברכה שורה אלא בסמוי מן העין. ושמעתי על מהר"ר יעקב כולי זצ"ל המזכה את הרבים בספר מעם לועז שהיה שרוי בהפסקת ג' ימים ויום הג' לעת ערב אחר חצות הוצרך ללכת לבית אדם אחד. וכיבדוהו בכוס משקה הקאפ"י וכדי שלא לפרסם מעשיו שתה הקאפ"י ויודע הדבר אח"כ מבני ביתו. וזהו הרמז צפון:

ברך רומז שישתדל שניצוצי תורתו ומצותיו הצפונים ביד סט"א יעלה גם עלה אל מקום הקדש הברכה העליונה במסילת שדה אשר ברכו ה' כי זה כל פרי התשובה והוא משמעות תיבת תשובה להשיב נדחיו עוד ישובו לעלות ולראות ויצאו מכלל ארור להתברך בשם ה' וזהו צפון ברך:

הלל ירמוז דמתנאי העבודה לקבל הכל בשמחה וכמ"ש חייב האדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה ואמרו בש"ס לא צריכא אלא לקבלינהו בשמחה ומייתי לה מקראי חסד ומשפט אשירה באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר. ואמרו דנחום איש גם זו נקרא על שהיה אומר על הכל גם זו לטוב. ור"ע פ' הרואה היה אומר כל דעביד רחמנ' לטב עביד ואמרו אם קבל היסורין מאהבה יראה זרע יאריך ימים ותלמודו מצליח

בידו. וזהו רמז הלל כי על כל הבא לו הן לטוב הן למוטב יקבל בשמחה כמו שעשו השלמים האלה. ובראשם המלך החסיד דהע"ה בברחו מפני אבשלום ושאול הן בעודנו בעת סכנת מות שר לו נאמר וידבר דוד את דברי השירה. ואם כה יעשה הלל נרצה ודאי דגם מדת הדין מרוצה ממנו כי הוא מקבל היסורין באהבה ועל ידי זה מתמתקין הדינים הקשים והרפים והגבורות החזקות באו אל קרבנה אהבת חסד וזה כל פרי מקבל היסורין באהבה כי היסורין המה באו ממד' הדין והגבורות ובקבלתו באהבה שהוא מדת החסד מתמתק הכל ועולה למעלה למעלה ועל כן בא בשכרו יראה זרע יאריך ימים בני חיי ומזוני דאי לית מזוני אריכות ימים לתקלה אלא ודאי חם תרין דאינון תלתא בני חיי ומזוני דבמזלא תליין גם תלמודו מצליח בידו שיושפע לו ממקום הזכירה זכו"ר אל תשכ"ח אדהכי והכי נקי יהיה לביתו בתי הנפש רצוי ומקובל וזהו הלל נרצה:

עוד אפשר לרמוז כי הלל גי' אדני שכינת עוזנו שם רמז שכל התורה והמצוה יהיה כונתו לעשות עילוי לשכינה ולחברה עם דודה וזה יהיה מגמתו בכל דבריו ועניניו וכמ"ש וכל מעשיך יהיו לשם שמים:

נרצה אפשר לרמוז דאחר שיקנה כל מעלות המדות ישתדל מאד שלא די להעביר על מדותיו כי המעביר מרגיש בקפידא ומעביר וגם אפשר דמצאה הקפידא מקום לנוח כמו רגע או רגעים או שעות ואח"כ מעביר על מדותיו: אך יש מעלה גדולה יתר על כן דאין לקפידא מקום לנוח כלל אפי' רגע כי באשר יכעיסוהו כבר נרצה לשעבר קודם הכעס לומר שאין חיילות כלל להקפדה וכעס כי נרצה הוא מקדם קדמתה והוא עיקר גדול:

רמז שלישי בו תרמו"ז הסדר הזה מעשה ידי יוצ"ר נאמן בבריתו וקים. המכה בעברתו עשר מכות על הנהר בעים. ורמז קריעת ים סוף ושירת הים:

קדש זה יצא ראשונה רמז **למכת בכורות** אשר בה התרה ראשית כל ועם היותה אחרונה היתה לראש פינה ולהגיד גדולתו ית' שאינו מסתיר מעשיו כמלך ב"ו אך כביכול מגיד מראשית אחרית וכמשז"ל דכתיב הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה. הנה כי כן תיבת קדש למכת בכורות רומזת כמ"ש קדש לי כל בכור פטר כל רחם וכו' ולכן קדש רמז **לבכורות**:

ורחץ ירמוז למכת **דם** שאמרו ז"ל שדם הביא עליהם על שלא היו מניחים לנשותיהם של ישראל לטבול בנהר לפיכך הפך הקב"ה את כל מימיהם לדם כמשז"ל בילקוט פ' וארא משם תנא דבי אליהו. ובכן ולך תעלה ורחץ כנגד מה שמנעו לנשים ליטהר וזאת היתה סיבה הד"ם כי יקריב על כל מים:

כרפס ירמוז למכות **ברד ארבה** כמשז"ל בילקוט ברד מפני מה ששמו את ישראל נוטעי גנות ופרדסים לפיכך הביא עליהם ברד ושבר כל מה שנטעו ישראל. ארבה מפני מה ששמו את ישראל נוטעי חטים ושעורים ופול ועדשים וכל מיני קטנית לפיכך הביא עליהם ארבה ואכל כל מה שזרעו ישראל והנה כי כן בא רמז למכות ברד ארבה בכרפס כי הוא ירק עשב מכלל אשר העבידו את ישראל לנטוע שבגללן באו מכות ברד ארבה. ובחרו בכרפס להיות שם רמז ס' רבוא ישראל שנשתעבדו בעבוד' פרך כי הוא אותיות ס' פרך כמשז"ל:

יחץ ירמוז למכת הערוב שאמרו ז"ל בילקוט היה למצרי עשרה בנים ואמר לישראל שיוליכם לשוק והיה הארי בא ונוטל אחד והזאב א' והדוב א' והנמר א' והיה נכנס אצל המצרי לבדו ומצרי אומר לו היכן הם בני אומר לו ישראל שב ואני עושה לך חשבון נטל הארי א' וכך וכך עד שנתן לו חשבון. והנה כי כן יש מקום לרמוז וליחס יחץ למכת **הערוב** כי חיות הנה חולקים ביניהם בניהם של מצרים ואחד נוטל ארי ואחד נמר וכו':

עוד רמז גדול **לקריעת ים סוף** אשר נבקע לשנים ועברו ישראל ביבשה ולזכר זה **יחץ**:

מגיד רמז למכת **צפרדע** שאמרו ז"ל שהיו מקרקרים בתוך מעיהם והוא משל למלך ששלח למדינה מורדת קולנים ועוד אמרו שנשמע קולן בתוך כריסן. ולעומתן ברוך יאמרו כי טוב זמרה אלהינו ולספר ביציאת מצרים בהגדה וזהו מגיד:

רחצה שם רמז למכת **שחין** כמשז"ל שחין מפני מה הביא עליהם ששמו את ישראל שמשים להחם להם את הצוננים ולצנן להם את החמין לפיכך הביא עליהם שחין לח כדי שלא ירחצו בין בחמין בין בצונן ולעומות זה בא הרמז רחצה. מנגד לאיש כסיל יושב ארץ מצרים כי לא יוכל לרחוץ מפני מכת השחין כמו שאמרו רז"ל מדה כנגד מדה שהיו משעבדים לישראל לצורכי רחיצתם לפום גמלא שח"נא:

מוציא מצה כלומר מעביר המחלוקת מצה ומריבה וזה ירמוז רמז בעלמא למכת **כנים** כי הנה פרעה זה יאמר למשה ואהרן כי כל מעשיהם בכשוף והיטב חרה לו לאמר תבן אתם מכניסים לעפריים ויקרא גם לחרטומים לעשות כמותם ואולם במכת כנים נסרחה חכמתם והוברר הדבר כי מאת ה' היה זאת וישב עליהם את אונם ותהי הכנם אז משה ואהרן זכו בדינם כי ה' עזרם ומגינם נענו כלם מגדולם ועד קטנם אצבע אלהים היא ונתבטל המחלוקת האמור שהיה בכשוף וזהו מוציא מצה מלשון מצותא רמז למכת כנים המוציאה המחלוקת אשר רבו פרעה וחרטומיו לומר שהמכות היו בכשוף:

מרור כורך מרור גי' מות ירמוז למכת **דבר** מר המות. והנה רבותינו ז"ל אמרו שהדבר היה משמש עם כל מכה ומכה כי המות לא יפריד ובכל מכה עוד הפעם ילוה י"דבר

עמים לפניו ילך דבר ויצא רשף המכה הפרטית וזה ירמוז מרור כורך כלומר מר"ור מות שהוא הדבר כורך מיכרך בהו ועסיק לא יפסיק חמת המציק גוד אסיק אז נדב"רו לוח"ץ על המכה אנוש עד דכא:

שלחן עורך אתיא זכירה לרוע לב המצריים כי לא יאכלו לחם עם ישראל ונהי כטמא בעיניהם לבלתי היות על שלחנם. איכו השתא אנו בני חורין ערוך השלחן ולקח הוא ושכנו שם עני ואביון ועמלי תורה סמכי אתכא דבעל הבית להלל לשבח בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז:

צפון ברך רמז למכת **חשך** הנוטלת מאור עיניו של מצרי וימש חשך. ולכל בני ישראל אור במושבותם של מצרים כי שם נגלו לעיני כל ישראל שפוני טמוני ומכמני חפצי מצרים ואחר כך יאמר נא ישראל תן לי חפץ פ' ואם כה יאמר המצרי אין לי השיבו תשובה נצחת אנכי הרואה חפץ מחופץ בדוך פלן כי הנה החשך ליהודים היתה אורה הן כל יקר ראתה עינ' דין גרמ"א לבא לקחת את כל טוב מצרים ועשאוה כמצודה שאין בה דגן וכמשז"ל וברכו אלהים שהביא החשך לגלות כל צפון וזה רמז צפון ברך:

הלל נרצה הכל הולך אחר החתום כי לא כלו רחמיו והצילנו מיד שר מצרים על הים אז ישיר ישראל לגוזר ים סוף לגזרים ושרתה רוח הקדש ואמרו **שירת הים** ונמחלו עונותיהם על ידי השירה כמ"ש רז"ל וזה רמז הלל נרצה דע"י הלל שאמר שירה נרצה עונם. וגם נרצה גי' משה וזהו הלל נרצה כאלו אמר שירת משה:

אתן במדב"ר אר"ש בסימנ"א טבא קדש ורחץ דבר בעט"ו לפי פשוטו כמשפטו **ובריש** כל אתוון אבא אעי"ר על דברת בני אדם האומרים תפלות המסודרות הערוכ' לה ללילה הקדושה הזו לסדר קדש ורחץ על פי כונות רבינו האר"י זצ"ל ולכבוד ה' אמרתי אגלה טפח ויהי הקצ"ר אמיץ ודרך כלל אומר שאם האומרים הללו לא ראו אור בהדי כבשי דרחמנא אסור להם לומר תפלות אלו כי לא ידעו ולא יבינו וקרובים הם להפסד מכמה צדדין ותפלתם תהיה לחטאה ח"ו ואם המתפללים אור נגה עליהם ומגוית **האר"י** רד"ו מעט דבש ידעו נאמנה כי התפלו' הללו מלבד טעיות הדפוס. הן עצמן מוטעות ואינם מכוונות לכתבי הקדש ממהרח"ו זצ"ל האמיתיים אשר נתגלו בארץ מצרים ובארץ הצבי מכ"י מהרח"ו זצ"ל עצמו ומכ"י הרב מר שמואל בנו ז"ל. ועוד כי הגאון הרמ"ז ז"ל מיחה במוציא כונה בדרך תפלה וכן שמעתי מפה קדוש מקובל מופלא בדורנו זלה"ה כי אין ראוי לסדר הכונות בלשון תפלה וטעמם ונימוקם עמם. ומכללן של דברים שגם מקראי קדש המודפסים לסדר קדש ורחץ הלא בראשי שמות הקדש אין לומר אותם כי

הם מיוסדי' על פי ס' כונות הישן. ודי בזה להעיר לב האיש הירא את דבר ה' והשומע ישמע:

קדש

פסקה ב

קדש ראיתי להרב המובהק מר קשישא מורינו כמהר"ר אליעזר נחום בפירוש המכילתא כ"י שנסתפק אם קדו' י"ט דאורייתא או דרבנן וכתב מסברא דדעת הרמב"ם ז"ל דהוי מדרבנן ואע"ג דבמכילתא אמרו י"ט מנין ת"ל אלה מועדי לא סמך הרמב"ם על זה כיון דברית' זו לא הוזכר' בש"ס או דסבר דהוי אסמכתא זהו תורף דבריו. ותמהני שנעלם ממנו דברי הרב המגיד שכתב פכ"ט דשבת ודע דקדוש י"ט אינו דבר תורה. והר' אליה רבא העיר בסי' ער"א מבה"ג דמייתי לה מקראי. וכבר דקדקנו עליו דאדמותיב מבה"ג דאפש' דהני דרשו' מפי עצמו אמרן על דרך שכ' רבינו ישעיה הראשון בס' המכריע ס' ע"א הו"ל להביא המכילתא דמייתי לקדוש י"ט מקרא. אלא דלפי האמת המכילתא אסמכתא היא וגם מקמי הכי יליף קדוש ליום והוא אסמכתא כמ"ש הרמב"ן בפירוש התורה פ' יתרו ע"ש ולכן יכוין לקיים מ"ע דרבנן לקדש קידוש יום טוב. אחר זמן ראיתי להרב מהר"ש שלם זלה"ה בספרו לב שלם פ"ו מהל' יום טוב שהביא דברי הרב ז"ל ועמ"ש בספרי מחזיק ברכה א"ח סי' תקכ"ט:

פסקה ו

בְּשַׁבָּת: **יוֹם הַשִּׁשִּׁי. וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם. וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.**

בַּחוֹל: **סַבְרִי מָרָנָן בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן.**

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וַתִּתֶּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (בְּשַׁבָּת: **שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה** וְ) **מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה, חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן, אֶת יוֹם** (בשבת: **הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת יוֹם**) **חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה, זְמַן חֵרוּתֵנוּ בְּאַהֲבָה מִקְרָא קֹדֶשׁ, זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים,** (בשבת: **וְשַׁבָּתוֹת**) **וּמוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ** (בשבת: **בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן**) **בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקַדֵּשׁ** (בשבת: **הַשַּׁבָּת** וְ)**יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים.**

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה.

בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת מוֹסִיפִין קודם זמן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ, וְאֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ. (ואומר זמן)

סברי מרנן. בתנחומא ריש פ' פקודי אמרו ש"ץ כשיש בידו כוס של קדוש או הבדל' והוא ירא מסם המות שלא יהא בכוס אומר סברי ואומר הקהל לחיי' כלומר לחיים יהא הכוס עכ"ל ובארחות חיים דף ל"ג. ודף ס"ב ע"א לא זכר ממדרש רז"ל בתנחומא ע"ש. והגם דלפי הפשט אינו מתיישב כל כך. צריך לדקדק לאומרו כי יש בו כונות בפרטות במספר שמות הקודש:

פסקה ז

אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון אפשר לפרש במה שראיתי להרב החסיד מר זקינינו הרב כמהר"א אזולאי זלה"ה בפי' למשניות פ"ג דנדרי' אהא דתנן הנודר מזרע אברהם אסור בישראל ומותר באומות שכתב וז"ל והטעם בזה הוא נעלם מאד ואגלה טפח כי קודם דור הפלגה היו הנשמות כלן טהורות ובלתי טהורות יוצאות מאוצר אחד ומדור הפלג' שנבחר אאע"ה לחלקו יתברך כל הנשמות הטהורות של האומה ישראלית יוצאות מאוצר אחד לבדם וכל נשמות שבעים אומו' מאוצר בפני עצמו ולזה אין ישראל בכלל בני נח ולא בני נח בכלל ישראל עכ"ל וכדבריו ראת' עיני בתוס' פ"ק דעכו"ם דף ה' ע"א שכתבו ואומר רבינו אלחנן דנשמות של ישראל ושל עכו"ם אינן בגוף אחד עכ"ל ובספרי הקטן ברכי יוסף א"ח סי' מ"ז אות ז' אנכי העירותי מהא על מ"ש הרב בית חדש שברכת שלא עשאני עכו"ם פירוש שלא מסר נפשו על יד מלאכו להורידה לתוך גופו של עכו"ם דמה ברכה היא זו הא נשמות ישראל הם באוצר בפני עצמו. ושם כתבתי דאפשר דברוכי מברכינן אעיקרא דמילתא בהפרידו בני אדם ע"ש ועתה אני אומר דיש לקיים דברי הרב ב"ח דנהי דנשמות ישראל הם טהורות והם באוצר בפני עצמו אמנם הנה נודע

דהאדם על ידי עונותיו מתגלגל בכמה מיני גלגולים ואפשר היה דלעונש כבר יחויב כפי חטאיו להתגלגל נפשו בעכו"ם ועל זה אנו מברכין שלא עשאני גוי שלא הביאני בגלגול גוי דהגם דנפש ישראל מאוצר בפני עצמו מ"מ העון גורם לבא בגלגול גוי. וכן מצאתי בכתבי גורי האר"י זצ"ל שפירוש שלא עשאני גוי הוא שלא הביאני בעוני בגלגול גוי. וא"ש לפי מאי דאמרן דודאי נשמת ישראל אין לבא בעכו"ם כי הוא טהורה מאוצר בפני עצמו רק אפשר שמצד העון ומהותו וערך פגמו בא תבא הנפש לגוף עכו"ם:

אמור מעתה היינו דאמר אשר בחר בנו מכל עם מראש מקדם בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם בדור הפלג' דכתיב בהו אשר בנו בני האדם אז בחר בנו ונפלנו לחלקו יתברך כמשז"ל ואז כל נשמות ישראל כלן נתונות בפני עצמו ורוממנו מכל לשון בצאת ישראל ממצרים ואחר זה קדשנו במצותיו במעמ' הר סיני שנתן לנו תורתו באהבתו ובחמלתו:

ועוד אפשר לומר במשז"ל על פסוק גוי שהיו ישראל במצרים עובדי עבודה זרה ואמרו בברכות דקמאי מתרחיש להו ניסא משום דמסרו נפשייהו על קדושת השם ואם כן מהראוי היה שלא יעשה לישראל נס כיון דלא מסרי נפשייהו על קדושת השם ועכ"ז גברו רחמיו והפליא לעשות לנו נסים ונפלאות וז"ש אשר בחר בנו מכל עם רמז דהיינו בקרב עמים רבים עע"ז ובחסדיו הגדולים בחר בנו מכל עם. ולא די זה אלא אף שהדין נתן שלא יעשה לנו נסים עכ"ז ורוממנו מכל לשון בעשותו נסים ונפלאות ובזה רוממנו מכל לשון והוא המעלה אותנו לעילא מכל והוא פלא אחר דלא מסרו נפשם על קדוש ה' וטעם הוא שעדיין לא קבלנו התורה ולא נצטוינו על קדוש ה' וז"ש אחר זה וקדשנו במצותיו:

גם יתכן שרמז אשר בחר בנו מכל עם כי חלק ה' עמו ובהתנדב עם להיות גרים ועובדי ה' ככל ישראל ואולי ימצאון גרים שמדקדקים במצות יותר כמו שכתבו התו' בקדושין דף ע' משם הר' אברהם הגר ע"ש ואם כל זה לא יזכו למעלת ישראל כי הם למטה גרי צד"ק כמ"ש המקובלים וז"ש ורוממנו מכל לשון שאף הגרים ועבדי ה' באמת הם למטה וישראל למעלה והוא מרומים. וקדשנו במצותיו במצרים בדם פסח ודם מילה ואחר זה נתן לנו את תורתו והיו נכונים למועד"י רגל:

זמן חירותנו. יכוין בזה גם על חירות נפשנו שהיינו מוטמעים בעמקי הקליפות ומשועבדים תחת הסט"א ויוציאנו ה' והוא חירות האמיתי:

פסקה י

המבדיל בין קודש לחול וכו'. יש להרגיש דהבדלה בין אור לחשך קודם להבדלה בין קודש לחול דבששת ימי בראשית ישנה להבדלה בין אור לחשך וכן כתיב ביום אחד ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. והבדלה בין קדש לחול היה ביום ראשון הבא אחר

שבת בראשית ועוד בין ישראל לעמי' ובין יום השביעי לששת ימי המעשה אינו מתיישב דקודם הבדיל בין יום השביעי לששת ימי המעשה קודם שהבדיל בין ישראל לעמים ועוד דכבר אמר המבדיל בין קודש לחול. ועתה נישב כפי הפשט במשז"ל בשוחר טוב מזמור צ"ב שבת בראשית הלילה האיר כיום ולא היה חושך עד מוצאי שבת והשתא לא אייר בששת ימי בראשית קודם שנברא האדם אלא אייר מיום ברוא אלהים אדם על הארץ ומשנבר' אדם ביום הששי לא היה חשך עד מוצאי שבת וא"כ לגבי אדם ליכא הבדלה בין אור לחשך קודם הבדלה בין קודש לחול דהוא נברא ביום הששי ולא היה חשך עד מוצאי שבת. ובמוצאי שבת שתי ההבדלות באו כאחד בין קדש לחול ובין אור לחשך ומשו"ה הקדימו רז"ל בין קדש לחול או משום דעל זה באנו לברך על ההבדלה בין קדש לחול ואי משום שנבין מזה דיום שבת בראשית לא היה בו חשך ובמוצאי שבת באו בבת אחת. ובין ישראל לעמים היינו בדור הפלגה שהנשמות טהורות ניתנו באוצר בפ"ע כמש"ל ואחר זה הבדיל יום השביעי לששת ימי המעשה לענין נשמה יתרה שניתנה לישראל בשבת. וגם לאבותינו הקדושים ששמרו התורה ובכלל יום השבת היו באים להם נשמות טהורות מידי שבת בשבתו. ומשו"ה הקדים בין ישראל לעמים. ואחר זה ובין יום השביעי וכו' דקאי לענין הנשמה יתירה היורדת לישראל בשבת ומעת שנימול אברהם אע"ה היה לו דין ישראל כמ"ש הרמב"ן וסיעתו וקודם לזה היה דור הפלגה שבו תרמו"ז בין ישראל לעמי' כדאמרן:

בין קדושת שבת וכו' ואת יום השביעי וכו'. לשון מטבע זה הוא כפול ומכופל וראיתי להר"ד אבודרהם בסדר הגדה שכתב וז"ל שאל רבינו אפרים למה נהגו העם לומר ואת יום השביעי ששת ימי המעשה קדשת וכו' אחר בין קדושת שבת לקדושת י"ט הבדלת שאין זה לא מעין חתימה ולא מעין פתיחה והשיב רבינו תם משו' דאמרינן פ' ערבי פסחים הפוחת לא יפחות מג' הבדלות והמוסיף לא יוסיף על שבע רצו לפעמים להזכיר שבע הבדלות והוסיפום בי"ט אחר השבת לפי שהוא מענין י"ט ואלו הן בין קדש לחול ובין אור לחשך ובין ישראל לעמים הרי שלש ובין יום הז' וכו' אינה מן המנין אלא אגב דאמרינן לה בעלמא אמרינן לה הכא בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת זהו אוכל נפש וכולי ואת יום השביעי ששת ימי המעשה קדשת זהו יום טוב אחרון של חג שהוא חלוק ששת ימי חולו של מועד שלפניו וכו' עכ"ל ופירוש ר"ת הלז באומרו ואת יום הז' וכו' דקאי לי"ט אחרון של חג אינו מתישב חדא שהוא דוחק שהלשון משמע על שבת כמו ובין יום הז' לששת ימי המעשה דקאמר. ותו דחול המועד אסור במלאכה אם לא שהוא דבר האבד וכיוצא ולא יצדק לומר על חה"מ לשון ששת ימי המעשה. ותו

ואי קאי על פסח אין חול המועד אלא ה' ימים וכן הקשה עליו הרב אליה רבא סי' תע"ג ואי קאי לאחרון של סוכות היא יום שמיני ויש ליישב בדוחק. ואפשר לפרש דרך דרש דהכי קאמר בין קדושת שבת לקדושת י"ט הבדלת דבשבת יש נשמה יתירה משא"כ בי"ט רק הארה בעלמא כמשז"ל ואת יום השביעי משמת ימי המעשה הקדשת שבשבת יש נשמה יתירה והבדלת דבמ"ש הולכת הנשמה יתירה אך נשארת הארת נר"ן בימי אב"ג משבוע הבא וימי דה"ו יבא הארה מקדושת שבת הבאה וא"כ בצד מה יש קדושה לישראל גם בששת ימי המעשה כמדובר ואמרו בתיקונין דף מ"ו ע"א מדפוס קושט' דנשמת ת"ח בחול היא נשמת ע"ה בשבת וז"ש והקדשת את עמך ישראל בקדושתך שגם בימי המעשה לא יבצר איזה קדושה וכ"ש בי"ט שיש הארה וקדוש' והוי מעין חתימה בא"י המבדיל בין קודש לקדש דהיינו מקדושת שבת לקדושת י"ט. אחר זמן ראיתי דברי התוס' והרא"ש והמרדכי גם זיבני ה' ובא לידי ספר הישר מרבינו תם זצ"ל כ"י והן כל יקר ראתה עיני דברי ר"ת עצמם ועמ"ש בספר הקטן מח"ב סימן תע"ג בס"ד:

ורחץ

פסקה א

ירחץ לצורך טיבול הכרפס. שכך תקנו רז"ל ליטול כשאוכל טיבולו במשקה ואמר ורחץ בויי"ו דהוי כאלו אמר רחץ ורחץ ע"ד שארז"ל ויתן לך יתן ויחזו' ויתן כלומר רחץ בכל השנה על דבר שטיבולו במשקה ורחץ בליל פסח לאפוקי הנוהגים ליטול בליל פסח ובכל השנה אוכלים טיבולו במשקה בלי רחיצה כגון פת הבאה בכסנין לתוך הקאפ"י וכיוצא ועוברין על הדין שכך הוקבעה הלכה בש"ע והיא סברת רוב הפוסקים ולא חיישינן למיעוטא וכן הוא דעת הרב ט"ז והרב של"ה:

עוד ירמוז קדש ורחץ כפשוטו דאף לנוהגים ליטול בשבת וי"ט קודם קדוש כמ"ש מור"ם סי' ער"א דין י"ב בליל פסח אין ליטול קודם קדוש כמ"ש שם מור"ם ובסי' תע"ג ע"ש וזהו קדש מקודם ורחץ אח"כ:

כרפס

פסקה ב

יברך בורא פרי האדמה ויאכל בלא הסבה. וכן מפורש בס' שבלי הלקט ובס' מט"מ ודלא כהרב בית דוד וכמה טעמים נאמרו במנהג ישראל ליקח כרפס ורבינו מנוח בפי' הרמב"ם כתב זכר לכתנת פסים של יוסף שבעבורה נתגלגל הגלות. ועוד שהכרפס יועיל

לכתישת האברי' ונגעם והיו אוכלים אותו ישראל במצרים לרפואה. ועוד שהכרפס עשב מזרי"ח מורה על נצוח מלחמה ע"ש ועוד כתבו שכרפס אותיות ס' פרך לרמוז ס' רבוא מישראל שנשתעבדו בפרך. ואם אל סודו תדרוש אור"ו מראש במספר שמות וכך היה מונה מילי מילי קטנ"י. טעם לקיחת כרפס שכתבתי משם רבינו מנוח כן כתב ג"כ בס' ארחות חיים:

יחץ

פסקה ב

קח נא המצה האמצעית הרומזת ליצחק ישבו"ר ולו ידע לשמור ולנצור חציה לקיים בו מצות אפיקומן זכר לקרבן פסח:

מגיד

הא לחמא עניא

פסקה א

יכוין לקיים מצות עשה דאורייתא לספר בליל הפסח ספור יציאת מצרים ובקול רנה ותודה וגילה ברעדה יאמר ההגדה. ויזכור להמשיך דברי הגדה ואחר ימלא פיהו לבני ביתו להגדיל ולהאדיר חסדי ה' כי לא תמנו. ויזהירם להאמין בכל דברי התורה ומפרשיה רז"ל בסיפור הנס. ויגלה טפח ממעשה נורא בימי רבינו מהרח"ו זצ"ל שאשה אחת לא היתה מאמינה ביצ"מ ולקתה ועל ידי רו"ח נשברה ויצל"ח דברו בפירוש אמרי יושר המגיד כפי כחו מפי סופרים וספרים ורמוז בתיבת מגיד לשון ממשיך שם רמז להמשיך ולהאריך הדברים לכבוד ה':

ודע דנשים חייבות בהגדה (ודלא כהרב בית דוד [בספרו הקטן ברכי יוסף סי' תע"ג כתבנו בעניותינו באורך]) ומדברי ספר מנהגי מהרי"ל דף כ"ב שכתב דמהר"ש הורה ללכת אצל אשת הקושי"ת וליתן לה ד' כוסות וירקות הכל כסדר ואין צריך לומר הגדה ע"ש לכאורה אתי כסברת הרב בית דוד. אמנם יען התוס' בסוכה דף ל"ח כתבו בפירוש דנשים חייבות בהגדה ונעלמו דבריהם מהרב בית דוד נראה להשוות דעת מהר"ש דסבר דנפטרה בקידוש ובהלל ולעולם דחייבת בהגדה אך סדר זה של הגדה שאנו קורין אינו חיוב ומהרי"ל שם דף כ"ב כתב משם רבינו שמחה דחייבות בהלל ולפי זה אומרים הודו ע"ש ודו"ק.

[**אחורי תרעא**: מעשה שראה אור כי יהל ספר המאיר דרך המלך הנדפס מחדש מאור עינינו הרב

המובהק כמהרי"בר נר"ו שגם הוא נר"ו הקשה על הרב בית דוד ושם ראיתי שתמה על הרב החינוך דמוכח מדבריו נשים חייבות בהגדה מדאורייתא ואסיק בצ"ע ולי ההדיוט נראה דסבר הרב חינוך שטעם שאף הן מחייב מדאורייתא לנשים במצות דאורייתא כמו שמבואר בברכי יוסף דיש סברא זו ושם נאמר דהכי סבר הרב החינוך ע"ש וסבר הרב החינוך דריב"ל פשיטא ליה דבמצות דאוריתא חייבות מטעם שאף הן ולפוטר' אצטריך מיעוטא ואשמועינן ריב"ל רבותא דאף במצות דרבנן אמרינן שאף הן וכבר רב חביבא הנז' יאחז צדיק דרכו לפי רוב הענוה שבשפלנו זכר לנו בענין זה בסיומא דמילתא ועיין מה שכתבנו בעניותנו בספר הקטן מחזיק ברכה סי' תע"ג ושם בקונטריס אחרון בס"ד:]

ועמ"ש בספרי הקטן מחזיק ברכה בקונטרס אחרון סימן תע"ג ע"ש. ועוד כתבתי בזה מחדש בקונטריסי בס"ד. לכן אז יגלה אזן הנשי"ם ובמוסר"ם יחתום להיות אזנן קשבת לשמוע אל הרנה ולספיר"ת תפארה:

פסקה ג

הָא לַחְמָא עַנְיָא. דִּי אֲכָלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם. כָּל דִּכְפִין יֵיתֵי וְיֵיכוֹל. כָּל דְּצָרִיךְ יֵיתֵי וְיִפְסַח. הַשַּׁתָּא הָכָא. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל. הַשַּׁתָּא הָכָא עַבְדֵי. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי חוֹרִין:

ישתכל המשתכל וירדוף הקורא נעים למען דעת בארש מה זה היה למסדר ההגדה אשר כולה אמרה בלשון הקדוש חוץ מפסקא זו ראשית הג"ש קראה תרגום. וכבר קדמונים אחזו שער עשות ספרים במדרש הגדה זו ואני בעוניי לעת כזאת לא פניתי לעיין בדברי מפרשי ההגדה חדשי' גם ישני' רק אשר חנן אלהים את עבדו איזה גרגיר עתה אמת אגי"ד לקראת מגי"ד והיתה לבא"ר שנים שלשה גרגרים בס"ד:

ואחשבה לדעת מגי"ד מראשי' תרגמ' להאי פיסק' באשר זה שנים ראיתי בס' אחד מרבני אשכנז זה שמו לב אריה ריש פ' שמות שרטט וכתב משם גדולים בפי' הכתו' ארמי אובד אבי דאיתא בס' גלי רזיא בשביל שהביא יעקב אע"ה לשון תרגום בתורה כשרדף אחריו לבן ויקח יעקב ובניו מאבני המקום ויעשו גל ולבן קראו יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד ומפני זה היה גלות מצרים והוא אומרו ארמי אובד אבי הכונה בשביל לשון ארמי שגרם אבי ליכתב בתורה לכן הוכרח וירד מצרימה עכ"ד אמור מעתה הלא מראש אשר לו זכר המגיד גלות מצרים שאכלו לחם עוני בעבודתם אי משום שהוא קשה העיכול ואי משום כי לא יכלו להתמהמה עד אשר יחמץ למהר לעבודתם וסבלותם להשלים מתכונת הלבנים דבר יום ביומו וכמ"ש הראשונים. אי לזאת מילתא אגב אורחיה קמ"ל סברת גלי רזיא דבעבור לשון ארמי ירד ירדנו מצרים לכן יגי"ד זאת הפסקא בלשון ארמי מחוי במחוג דמסיבת לשון ארמי באו אבותינו למדה זו לעבוד עבודת עבד ויאכלו גם

אכול לחם עוני. איברא דעיקר מטרין הקדמה זו צריכה ביאור וכבר ראיתי מי שעמד על זה ומסיק דיעקב אע"ה עשה לשון הקדש בית יד לתרגום דפירש יעקב אע"ה דיגר שהדותא הוא גלעד והאריך בזה שזו היתה כונת הרבנים הנ"ז:

ואנן בדידן עוד אשוב לדקדק בפסקא זו כי עין בעין יראו דהפסקא הלזו היא בתרגום אבל תיבות לשנה הבאה בני חורין הם בלשון הקודש וצריך טעם מה נשתנו תיבות אלו. ויראה במה שנודע דעיקר הגלות לברר ניצוצות הקדושה איש איש ממקומו וזאת היתה סיבת גלות מצרים לברר ניצוצות הקדושה אשר נפוצו שמה ועל כן קראה הכתוב כור הברזל למצרים שהיתה דומה לכור אשר בו מתיכים הכסף והזהב להפריד הסיגים ולזקקם וכן הי' מצרים לישראל לברר ניצוצות הקדושה ע"י השעבוד בחומר ולבנים ולהפריד הסיגים להוצי' לאור הקדוש' נקיה וברה. וידוע דחוצה לארץ ניתן לשבעה שרים וכל אומה ול' תחת שר אחד אכן ארץ ישראל לגבולותיה היא רשות הגבוה מלכות שמים שכינת עוזנו והשכינה נקראת שנה. גם ידוע דבחינת התרגום נגד קליפת נוגה וענין קריאת הפרשה ב' מקרא וא' תרגום הוא לברר מקליפת נוגה וסדרי בירורין להכניסם בקדושה: וכל ההקדמות האלו מבוארות באר היטב אצל עין רוג"ל פרק כל כתבי הקודש מגורי האר"י זצ"ל. ועפ"ז אפשר דזו היתה כונת המגיד ליסוד אר"ש ארשת שפתיו בפסקא זו בלשון תרגום רומז על הרא"ש הלזו כי עתה שם ישבנו מושב דכ' רחמנא לכל שר ושר בגלות כדי לברר ניצוצות הקדושה כמו קריאת התרגום וכן השרים בחינת התרגום מעם לועז ומשם חפר אוכל איש ישראל בגלותו כמצרף וכמטהר כסף וזה יצא ראשונה בגלות מצרים כור הברזל ומשם נקיש לשאר גליות ושמדות שהוא ע"ד קריאת שנים מקרא ואחד תרגום.

ולכן תיבות לשנה הבאה הם רמז למלכותא דרקיעא הבאה להתחבר עם דודה בגאולה פנים בפנים והיא שעמדה לאבותנו ולנו כי בעבור זא"ת תשועת ישראל ועמה יפקון כמ"ש בזוהר על כן רמז הגאולה בתיבות לשנה הבאה ונהיה בארץ ישראל תחת רשות השכינה בני חורין ולזה כל הפסקא היא בלשון תרגום ואף ארעא דישראל כי בהיות אשר בעונינו שולחה אמנו גבר אויב גם בארץ ישראל מקום הקדש ולא עוד אלא דישראל הגולין שם מוכים ומעונים פטיש מכה בירושלם עד שבחברון וארץ הגליל כלו ייליל על גליל"י קצ"פ והטעם מבואר דכיון דהגלות להוציא לאור ניצוצות הקדושה אשר בחלקו של טורף ורבים אשר אתו מכח עונותינו אשר נעשו על אדמת הקדש לזה בארץ ישראל היסורין והשעבוד יותר קשה כלפי פתגם אשר נעשו שם שם מחטאת הציבור והיחיד וצריך שם יסורין והבירור יותר קשה וזה טעם אחד מכמה טעמים שיש על רזא דנא

אין כאן מקומם. אבל תיבות לשנה הבאה בני חורין הם בלשון הקודש כי בגאולה אשר תשוב אם הבנים עם דודה ועמה יפקון בני מלכי' אין עוד צר ומשטין ובני ישראל יוצאים מרשות השרים בחינת תרגום ובצל שדי נחסה בחינת לשון הקודש: הראת לדעת מה עמקו מחשבות מגי"ד לאדם מה שיחו נועם שיח כל הפסקא בלשון תרגום ותיבות לשנה הבאה בני חורין בלשון הקודש דכאשר יקים סוכת דוד וישראל בני חורין הם קודש ויבואו אל הקודש כי אז א"י טהורה וקדושה ולשונם תהלך באר"ש קודש היא:

עתה אקום והיתה לבא"ר מה טיבה של הקדמה זו טרם אומרו כל דכפין הלא טוב פתח דברו יאיר קרוא מקרא כל דכפין וכל דצריך. ושוב יסדר דבריו הא לחמא עניא. ואפשר לומר במ"ש ריש פ' השוכר את הפועלים גבי ר' יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלים הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו א"ל בני אפי' אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטניות בלבד. והנה עתה שהוא רוצה להזמין קרואיו אחינו בנ"י בני אברהם יצחק ויעקב אשר גדלה מאד מעלתם כי הגם שאנחנו בגלות ולרש אין כל ואין כסף. המעלה האמיתית אינה משום האושר המקריי אשר אינו דבק עם האדם כי הכל הבל וכל מעלה שאינה מעצם אדם אינה כלום. לא באלה חלק יעקב כי בדלותם ושפלותם הנה נשמתם מרגלית טובה חלק אלוה ממעל שהם בני אברהם יצחק ויעקב אשר בימי אברהם בדור הפלגה כל הנשמות של קדושים אוצר ה' יבואו נתונים נתונים המה לזרע האבות הקדושים וזו מעלה אמיתית לא מקרית בעושר ובגדי חמודות וזו היתה כונת ר' מתיא בן חרש לבן חכם דאף ע"ג כי עיניך הרואות הני פועלים עניים ואביונים בלחם נשכרו אל תבט אל מראה בגדיהם וחסרון מעותם כי הם בני אברהם יצחק ויעקב מקור הקדושה ונשמותיהם מה עצמו ראשיהם ואפי' אם אתה עושה להם כסעודת שלמה וכו'. וזאת היתה כונת המגיד אשר טרם קרוא איש יהודי כל דכפין יש לחוש כי איככה יוכל לשים לפניהם לחם עוני ואין זה כבודם כי גדלה נפשם ואף כסעודת שלמה מילתא זוטרתי לגבייהו על כן בא דברו פתח ואמר הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים ואנו עושים זכר ללחם ההוא ואדרבא מצד היותנו זרע אברהם יצחק ויעקב יתובי יתבינן בארץ מצרים בגלות וזכר לגלות זה לחמנו לחם עוני ולא מצד שנקל אצלינו כבוד הנכנסים אחינו בני אברהם יצחק ויעקב רק שמוכרחים אנו לערוך שלחן ערך לחם עוני אשר לא במסכנות תאכל בה לחם הזה אלא אתיא זכירה כי לחמו לחם זה אבותינו ואחרי שהודיע בס"ת עשויה הא לחמא עניא קרא עליה את הקריאה כל דכפין וכו':

ובאופן אחר יראה לי בהקדים אשר ראיתי בגיליוני עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שכ' משם החכם השלם החסיד כמה"ר דוד חזן זלה"ה במשז"ל ראוייי היו ישראל ללקות במכת הערוב אלא שהקב"ה הלקה את המצריים עליהם הה"ד נתתי כפרך מצרים ויש לדקדק מאי שיאטיה דערוב שישראל היו ראוי' ללקות משאר מכות. ומאי דמייתי ראיה מקרא דנתתי כפרך מצרים לאו ראיה דסתמא כתיב ואימא דעל כל המכות בכללן הוא אומר ותרגמה במ"ש רבינו בחיי ז"ל דמה שנשתעבדו במצרים היה בעבור דיד עני ואביון לא החזיקו והעלימו עין מעשות צדקה והיו צרי עין וכן צרי עין עול' בגימט' ת"ל כשנות גלותם ואמרו בזוהר דמי שאינו עושה צדקה דמות דיוקנו כלו סר וכן נבוכדנצר כל זמן שקיים דברי דניאל שיעצו וחטאך בצדקה פרוק לא נעבר דמות דיוקנו וכאשר קפץ ידו מלתת צדקה סר כרגע דיוקנו ושלטו בו כל החיות כי בכל עת אשר החיות בעין יראו דמות אדם מורא יעלה עליהם ויראו מגשת אליו דכתיב ומוראכם וחתכם אמור מעתה זאת היתה לרז"ל במימר קדישין ראויים היו ישראל ללקות במכת הערוב דמאחר דלא עשו צדקה צלם דמות תבניתם העדיו מינייהו וכך היא המדה שמי שסר דיוקנו מעליו החיות שולטים בו ובכן ישראל היו נכונים ומזומנים בדין ערובא שישלטו בהם החיות על שהיו צרי עין ולא עשו צדקה אך נכנסו המצריים תחתיהם יען שמהם למדו להיות צרי עין כמ"ש ויתערבו בגוים וכו'. ויומתק בזה מאמרם ז"ל במדרש אבכיר כשיצאו ישראל ממצרים כרתו לעשות חסד זה עם זה אשר יקשה מאי שיאטיה לכרות ברית זה בצאתם ממצרים אמנם יען ישראל קדושים המה ראו דסיבת שעבוד' על אשר מנעו צדקה וחסד על דבר זה נכרת ברית לגמול חסד זה עם זה הן הן הדברים אשר ראו עיני בכתב מפרש מידי אביר עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה:

הוא הדבר אשר דיבר המגיד הא לחמא עניא זכר לאבותינו אוכלי לחם העצבים בארץ מצרים ורמז שאכלו לחם עוני על אשר לא נתנו לחם לעני והיו צרי עין מדה כנגד מדה ודין גרמא זה שבתם בארעא דמצרים וז"ש הא לחמא עניא זכר די אכלו אבהתנא מדה כנגד מדה שמנעו לחם מהעני וזה בא להם בארעא דמצרים שמהם למדו אי לזאת כל דכפין ייתי ויכול כדרך טוב עין ונדיב נדיבות אשר פתחו פתוח לרוחה. ואמר ייתי וייכול לרמוז מ"ש בסוטה דף ל"ח כל הנהנה מצרי עין עובר בלאו שנאמר אל תלחם וכו' כי כמו שער בנפשו ופירש מהרש"א באגדתיה שהאוכל מצרי עין לא יטעם לחם וטעם אכילה אלא טעם מר ע"ש באורך ולזה אמר ייתי ויכול שיטעם טעם אכילה לאפוקי מצרי עין אשר האוכל מפתם אינו טועם טעם אכילה כי בטוב לב גם עינים קראתי למאהבי הם יאכלו בלחמי כי הלא נגד עיני מה הגיע לאבותינו על שהיו צרי עין וכרות הברית ולגמול

חסד זאת היתה לי ויהי נא פי שנים קורא בגרון כל דכפין ייתי וייכול כל דצריך ייתי ויפסח. ומזה ימשך השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל וכו' כי בזכות הצדקה מתקרבת הגאולה כמשז"ל:

ועל דרך האמת אפשר לרמוז במ"ש מהר"ם קורדובירו זצ"ל דמצוה הם אותיות השם המיוחד ב"ה אותיות ו"ה נגלות ואותיות י"ה הם מ"צ באתב"ש והיו לאחדים מצוה ובזוהר פ' ויצא אמרו כד בעא קב"ה לקרבא לון לגבוה יהב לון אתר דלחם עני מאן עני דא דוד מלכא והאי לחם עני אקרי מצה נוקבא בלי דכורא מסכנותא הוי התקריבו לגבי מצה בקדמיתא כיון דקריבו יתר עייל לן קב"ה בדרגין אחרנין ואתחבר דכורא בנוקבא וכדין מצה אתקרי מצוה ע"ש באורך ובס' זקן אהרן כרגע נראה לי והאריך שם ואנן בעניותין נימא בה מילתא באופן אחר ממה שכתב הרב הנ"ז ע"ש הכונה ה"א לחמא עניא כלומר ה"א אחרונה שבשם הא תתאה מלכות שמים לחמא עניא בחינת דוד דלית לה מגרמא כלום די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים דשם לא זכו אלא למצה נוקבא בלי דכורא כמ"ש בזוהר: כל דכפין ייתי וייכול שהוא מצוה שאח"כ זכינו למצוה דאתחבר דכורא עמה ולכך עתה אנו עושים מצוה וכל המצות הם ליחדא קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ואפשר כי לזה מצוה אותיות ו"ה נגלות כי אותה אנו מבקשים ע"י עשיית המצוה יחוד קבה"ו ויען זהו ע"י מוחין דאו"א והם בהעלם לכך אותיות י"ה באו בהעלם באת"בש מ"ץ וכמש"ה הנסתרות לה' אלהי"נו אוא"י ו"ה נגלות לנו וכו' לעשות את כל דברי התור"ה הזא"ת שבכל התורה והמצוה צריך כונה זו ליחדם בדחילו ורחימו ויתר על כן במצות הצדקה שעיקרה וכללה ופרטה היא ליחד קבה"ו כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל ולכן אנו אומרים כל דכפין לזכות למצו"ה דכורא בנוקבא. השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל דהמצות הם משפטי אלהי ארץ וצד מה הן נגרע במעשה המצוה בהיותנו בגלות שעיקר המצוה בארץ ישראל וז"ש השתא הכא עבדי לומר כי יש גלות לנפש ג"כ שאין אנו יכולים לקיים המצות וגם מה שאנו מקיימים אינן כתקנן שהמקום גורם לשנה הבאה בארעא דישראל ונקיים המצות כתקנן וכמשפטן ועוד נהיה בני חורין שיהיה השם שלם וכסאו שלם ונהיה בני חורין ממקום החירות שלא ישלטו בנו הקליפות כלל שהשם שלם וכסאו שלם ושם ציוה את הברכה שפע רב:

ודרך רמז אפשר לרמוז הא לחמא עניא עניא גי' ס"מ לבטלו די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים מקור הטומאה ערות הארץ וציונו לאכול מצה לבטל ס"מ כשמכניסנו תחת רשות השכינה והיא לחם עני עני גימ' ס"מ עם הכולל ונקרא מצה באותיות מ"ץ לבטל ס"מ כי כן מ"ץ גי' ס"מ עם הכולל ונתחבר ה' עם מ"ץ ונעשה מצה כי ניצולנו ממנו

שנכנסנו תחת רשות השכינה שהיא ה' שבתיבת מצה. כל דכפין שהיצה"ר לוהט ולוחם בו ע"ד אם רעב שונאך האכילהו לחם דדרשוהו רז"ל על היצה"ר ולכן אמר ייתי וייכול מצה שהיא מבטלת יצה"ר ס"מ וכל גונדא דיליה. כל דצריך שהוא צדיק אבל לא יבצר מאיזה חטא קל כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וצריך סעד לתומכו ייתי ויפסח כל חוקות הפסח בפרטי פרטות לא יראה ולא ימצא ופשפוש ובדיקה וביטול וביעור ויעשה כל זה כלפי היצה"ר שאור שבעיסה ובודאי אם כה יעשה ביום טהרתו ומצא גאולתו ויהיה ניצול מהיצה"ר והנה ה' נצב עליו לשומרו. ואם ככה נעשה לשום לבנו לינצל מהיצה"ר השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל שנעלה לקיים המצות בפלטין של מלך ואז ודאי נוכל לומר השתא הכא עבדי לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין ויגאלנו גאולת עולם שהכל תלוי בתשובה כמשז"ל:

ואני שמעתי בשם הרב החסיד מהר"ר שבתי הלוי ידיע גאואל זלה"ה שהיה מפרש במשז"ל גלתה יהודה מעוני על שלא קיימו לחם עוני ואידך אמר על שבטלו הצדקה והמעשרות וז"ש הא לחמא עניא ואנו מקיימי' מצות לחם עוני כל דכפין וכו' ואנו מקיימים מצות הצדקה השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל דשם נהיגי המעשרות ואנו מקבלים כשנהיה בארץ לקיים כל מצות הארץ שמיטה ומעשרות וכיוצא ומאחר שכן שאנו מתקנים מה שקלקלנו ומקיימים המצוות שבעבורם גלינו מארצנו א"כ יש מקוה לישראל על זאת השתא הכא עבדי לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין ותפרה ישע ישועת ישראל: [עתה ראיתי בספר שבלי הלקט כ"י שדרך בתחילת דרך זה ומטי בה משם אחיו הרב בנימין]:

ומהר"ד אבודרהם פירש כל דכפין כל מי שהרעיב עצמו ערב פסח ייתי וייכול ולפי דרכו יש לפרש כל דצריך ייתי ויפסח במ"ש דהאסטניס מתענה ערב פסח וכמ"ש בירושלמי דרבי הוה מתענה דאלו אכיל ביממא לית אכיל בליליא כנגד זה אמר כל דצריך ירצה אף שאמרתי כל דכפין כל מי שהרעיב עצמו לאו למעוטי אתינא אלא כל דצריך כל מי שצריך להתענות שהוא אסטניס או שהוא בכור ייתי ויפסח:

הני ארבע בעיי דבע' מיני' הבן חכם ויאמר אבי מה נשתנה צריכים פירוש לצדד צדדי כל בעיא על מה אדניה הטבעו. כל קבל דנא תיתי בקל תשובת אביו באומרו עבדים וכו' למען תהיה תשובה מספק' לשאלת בנו. ואנן בעניותין נפרשם כל שאלה ותשובתה לפי קצורנו:

הנה תבענ"ה שפתיו ושאל"ו בראש על עסקי הטבולים ואפשר לפרש במ"ש הרב פרי חדש סי' תע"ג דין ו' וז"ל רשב"ם ורש"י פירשו דטיבול ראשון הוי היכרא לפי שאין בני

אדם רגילין לאכול ירק קודם סעודה וכן כתב הרוקח סי' רפ"ג והוסיף עוד דישיבו זכר לתחילת השעבוד לקושש קש לתבן ויש מי שכתב שישיבו דהוי דרך חירות כדרך בני חורין שמטבלין קודם סעודה להמשיך תאות המאכל עכ"ל וזהו כונת שאלת בן חכם שבכל הלילות אין אנו מטבלין אפילו פעם אחת קודם סעודה כי בשגם זימנין דמשכחת לתת טב"ל בנעימה היינו בתוך הסעודה אבל קודם הסעודה אין אנו מטבלין אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים קודם הסעודה והיינו דפתח ואמר מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות כונתו דודאי לא איתי אינש דכל הלילות כלן שוין וקצב אחת לכולנה אין זה כי אם בימי החול מתנהג באופן אחד ובלילי שבתות וי"ט באופן אחר. ולא עוד אלא גם בימי החול עצמן אין לילה דומה לחבירתה שמתנהג בלילה כפי מצב בריאות גופו וכפי מעשיו ביום אם לטוב או למוטב אם הרויח או הפסיד וכיוצ' וגם בלילי שבתות וי"ט יש ויש שינוי לפי מעמד ומושב הלילה ההוא ומזגו ושמחת לבו. וזה לא נעלם ממנו היות שינוי בלילות מזו לזו אך מצאה הקפידה שמשונה לילה זו מכל הלילות אף מלילות המשונות דהגם שיהיה איזה שינוי באותו הלילה לטובה או להפך ניכר טעם השינוי. אבל זו הלילה משונה מהכל וכגון דברוב הלילות אין כאן טיבול כלל ויקרה לפעמים שיטבלו בתוך הסעודה אך זה שינוי נפלא מאין כמוהו בשום לילה לטבל קודם הסעודה ולא סגי בפעם אחת אלא אמור בכפילא והלילה הזה שתי פעמים קודם סעודה: **ויהי** כמשי"ב עבדים היינו וכו' כלומר שמע נא בן יאי"ר לכך היו הטבולים קודם הסעודה להורות כי אין הטבולים לצורך הסעודה רק יש בהם רמז הרומז אחד לזכר תחילת השעבוד לקושש קש וזאת שני' זכר לחירות כדרך בני חורין שמטבלין קודם להמשיך תאות המאכל והיינו דקאמר עבדים היינו וכו' ויוציאנו וכו'.

מה נשתנה

פסקה ב

מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת? שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מַטְבִּילִין אֲפִלּוּ פַּעַם אֶחָת, וְהַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים. שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חָמֵץ אוֹ מַצָּה, וְהַלַּיְלָה הַזֶּה כּוּלּוֹ מַצָּה. שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר יְרָקוֹת, וְהַלַּיְלָה הַזֶּה מָרוֹר. שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבִין וּבֵין מְסֻבִּין, וְהַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלָּנוּ מְסֻבִּין.

ואשר לשאו"ל הגיע שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ וכו' אפשר לפרש במאי דקי"ל דחמץ בפסח איסורו במשהו אך בע"פ משש שעות ולמעלה אף דאסור מן התורה בטל בס' כשאר איסורים כמו שפסק מרן סימן תמ"ו וכתב הרא"ש דהטעם שאסור במשהו היינו

משום דלא בדיל' אינשי מיני'. וכאן הבן שואל חקירת חכם דמטעם דלא בדילי אינשי מיני' הי"ל לאסור גם משש שעות ולמעלה במשהו ומה זה הי' דאיסור משהו (אינו) עד תחילת הלילה וז"ש שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ או מצה ואין אנו בדלים מן החמץ וא"כ מה טעם והלילה הזה כלו מצה דוקא כלו דייקא דאף משהו אוסר והיינו דוקא בלילה הזה לאפוקי ע"פ משש שעות ולמעלה והלא טעם לא בדילי שרמז באומרו בכל הלילות שייך גם משש שעות ולמעלה. והיתה התשובה עבדים היינו וכו' ואלו לא הוציא וכו' הכונה במ"ש המפרשים אמור רבנן בטעמא על איסור משהו דרך דרש דישראל היו נטמעים בקליפות מצרים ערות הארץ במ"ט שערי טומאה ואלו היו שוהים עוד רגע לא היה ח"ו תקומה כי היו נכנסים בן' שערי טומאה ולרמוז כי כמו רגע היו בסכנה עצומה לכן אסרו החמץ במשהו ואל זה רמז עבדים וכו' ואלו לא הוציא וכו' כלומר אשכילך ואורך טעם משהו משום דעבדי' וכו' וכמו רגע היה בינם למות להשתקע שם לגמרי ודין גרמא דאסרו משהו ולכן בתחילת הלילה זימניה כי בו בפרק היינו בסכנה ומשהו הפריד המות אי לזאת דוקא מתחיל איסור משהו מתחילת הלילה שם רמז דבלילה היה הדבר הזה דהיו בסכנה כי כפסע בינינו ובין המות ויוציאנו ה' וכו':

עוד שאל שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות וכו' ואפשר דכונת שאלתו היתה מאחר דעבדינן זכר לעבדות באכילת מצה וזכר לטיט וקש ותבן שידינו היו מלוכלכות בו אנו עושים חרוסת וכיוצא א"כ איפה אמאי אצטריך לעשות זכר לקושי השעבוד באכילת מרור זכר לוימררו את חייהם בעבודה קשה וזה עוצם שאלתו ששאל והלילה הזה מרור מה אכפת לן למהדר אמרירתא על כן בא דברו עבדים היינו וכו' והענין במ"ש המפרשים ואסמכוהו על דברי רז"ל בנותן טעם לחקירה מפורסמת ביציאת מצרים דלא היו במצרים אלא רד"ו שנה וגזרת ה' היתה ארבע מאות שנה וניחא להו דקושי השעבוד אשר מררו את חייהם השלים השעור כי אשר היו עובדים בת' שנה עבדו זה השיעור בשני גלותם כי האף אמנם שיעור הזמן שהיו במצרים לא היה כי אם רד"ו שנה מ"מ עבדו שיעור עבדות ת' שנה והדבר הזה מהר"ש יפה יחסו לרז"ל בש"ר פט"ו ע"ש:

ונתבאר אצלנו על פי זה מאמרם בש"ר פט"ו ועברתי בארץ מצרים א"ר שמעון גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום ע"ז במקום טנופת במקום טומאה בשביל לגאלם משל לכהן שנפלה תרומתו בבית הקברות אמר מה אעשה לטמא עצמי אי אפשר מוטב לי לטמא עצמי פ"א וחוזר ומטהר ולא לאבד תרומתי כך ישראל הם תרומות של הקב"ה והם בבית הקברות אמר הקב"ה איך אני גואלם להניחם א"א מוטב לירד ולהצילם וכו' והקשה הרב מהר"ש יפה צ"ע כי אין המשל דומה לנמשל דהכהן לא יוכל להציל

תרומתו מבלתי שיטמא עצמו אבל הקב"ה יוציאם במסות ובאותות ובמופתים ולא יכנס ותירץ דעל מכת בכורות קאמר וכו' ע"ש.

אמנם על פי דרכנו אפשר לומר לפי טעם האמור דעיקר היציאה לפני זמנם ה"ט משום קושי השעבוד אבל עדיין אין הדבר מתקיים עד אשר נדע אם ישראל דין בנים יש להם וכמ"ש המפרשים ז"ל דאם ישראל יש להם דין בנים דינא הוא דקושי השעבוד יבא חשבון ויעלה למספר שנים הבאות וכמ"ש פ"ק דבתרא במשל האב שכעס על בנו דאכתי חביבותיה גביה והמטיב עמו עושה נחת רוח לאביו והן לו יהי דאמר רחמנא ועבדום וענו אותם מיהו לא ניחא ליה להעביד הבן יקיר קדש ישראל בפרך בשעבוד קשה ומר ודינא היא דקושי השעבוד יעלה לחשבון גדול. אבל אם יש לישראל דין עבדים קושי השעבוד לא יוסיף כח להצלתם לפני זמנם כי מי שנתכעס על עבדו כל המקניטו ומעבידו עושה נחת לאדונו ונוקם נקמתו ומאחר שכן נמצא דטענת קושי השעבוד מוטלת בספק עד אשר נכריע דחביבין ישראל שנקראו בנים למקום.

והנה כתבו' התוס' בסנהדרין דף ל"ט בההיא דכי קבריה למשה במאי טביל דלא קאמר איך נטמא דדין בנים יש לנו וכהן מטמא לבנו אמור מעתה כך עלה במחשבה לפניו יתברך להראות לכל צבא השמים וכל בעלי הדין כי כל דרכיו משפט להוציא את ישראל לפני זמנם כי קושי השעבוד הנה צור"ף לתשלום הזמן ולכן כביכול ירד למצרים המלאה גלולים להציל בנו קדש ישראל ראשית תבואתו דומה לכהן שנפלה תרומתו בבית הקברות ודינ' הוא דכהן מטמא לבנו. ונתפרסם בשמים כי ישראל בני אל חי: ומאחר שכן יסכר פי המקטרגים על ישראל שלא השלימו זמן גלותם כי המה ראו דכביכול מחזיק להו בני ובודאי הא קשי"א והא פי"רוקא דקושי השעבוד פורק הן מיד מצרים ואחשבי' רחמנא ויפרקינן:

והנה כתבו רבני אשכנז בהא דכתבו התוספות שנטמא מדין בנים דזה מגודל ענותנותו יתברך שרצה לנהוג כדין כהן הדיוט שמטמא לבניו משא"כ דין כהן גדול. והוא הדבר דאתמר בי מדרש' ומדרש זה עלה כלו בדקדוק אר"ש גדולה חיבתן של ישראל שנגלה וכו' כלומר דעם היות שנקראו בנים למקום עוד הוסיף אהבה וגדולה חיבתן לאשויי נפשיה כהדיוט ח"ו דדוקא כהן הדיוט מטמא לבנו ועל דרך נסתר המשילו לכהן שנפלה תרומתו וכו' והמשל דומה לנמשל דגם הכא לא היה מציאות לגאלם קודם זמנם כי אם בזאת שנכנס למצרים בעבורם והורה בזה לכל פמלי' של מעלה היות להם דין בנים וכיון שכן קושי השעבוד משלים וז"ש אמר הקב"ה איך אני גואלם כלומר באיזה טענה אני יכול לגאלם לפני זמנם אם לא להודיע שהם בנים ובזה הנה מקום לגאלם מסיבת

קושי השעבוד וכי תימא ישבו עד ת' שנה לז"א להניחם אי אפשר כי יכנסו' לן' ש"ט ויהיו נטמעים וא"כ מוטב לי לירד וכו' כי זהו רצונו יתברך לפרסם כי כל דרכיו משפט למען דעת כל פמליות של מעלה כי משפטיו עם ישראל על דבר אמת ובדין הוא עושה בכל מכל:

ואפשר לומר בזה טעם לקריאת הפטרת היתה עלי בשבת חול המועד של פסח זאת אומרת ענין המתים שהחיה ה' יתברך בימי יחזקאל כי נודע מ"ש הרב פרשת דרכים שמענין תחיית המתים למדנו שיש לנו דין בנים אף שאין אנו ח"ו צדיקים כסברת ר' מאיר פ"ק דקדושין כי הנה מפתח תחיית המתים בידו יתברך דוקא ואיך מטמא להחיות מתים כביכול אלא מוכרח לומר כמ"ש התוס' דהכהן מטמ' לבנו ועל כן המתים שהחיה יחזקאל היו רשעי ישראל כמשז"ל להורות שאף אם הם רשעים דין בנים להם והאריך הרב בענין זה בדברי' הראוים אליו עש"ב ויאירו עיניך גם כתבו המפרשי' דמשמירת שבת מוכח דיש לנו דין בנים כי יום השבת כביכול הוא מרומים הכתיב מנוחה לעצמו ואיך ילוד אשה יעשה כמעשהו ממנו לשבת בשבת הלא המשתמש בשרביטו של מלך חייב מיתה אלא מוכרח שישראל יש לנו דין בנים ומאב לבן אין קפידא אך צוררים עכו"ם ששבת חייב מיתה. הנה כי כן עיניך תחזינה מישרים כי יציאת מצרים לא היתה אלא בדין בנים כמו שנאמר ושבת ותחיי' המתים מדין בנים ובכן עלו זה בקשר אמיץ במעמד שלשתן יצ"מ ושבת ותחיית המתים רוח אחד להם וא"כ נאה מאד יפטי"רו בשפה ברורה הפטרה זו בשבת של פסח. ואתיא מכללא אתא לנחומיה כי אז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל והן בעון יצאו מה שיצאו הנסני"ם נראו בארץ ואנחנו לא נושענו על כן מפטירין הפטרה זו להוכיח דאף אם רשעים בניו הם כאמור וזו נחמה גדולה בגלות החיל הזה המר והארוך להודיע ולהודע כי בכל אופן אנו בניו יתברך ונצפה לישועתו ישוב ירחמנו כרחב אב על בנים:

ומכללן של דברים אמורים אתה הראת לדעת כי יציאת מצרים בעת וזמן שיצאו ברד"ו שנה היה סיבה אשר מררו את חיי אבותנו בקושי שעבוד' ומתוך צרה ריוח כי צדיק הוא ה' באשר הוא ש"ם מר למתוק כי הקושי סמוך ומשלים ת' שנה. ועל כן אנו עושים דבר פרטי לזכר קושי השעבוד ומהדרינן אמרירתא יען הוא יסוד פנת יקרת חירותנו ומבלעדו הן גוענו אבדנו שנות עולמים בעמקי מים הזדונים כי היינו נכנסים בן' ש"ט. וזהו תשובת עבדים היינו וכו' ויוציאנו ה' אלהינו משם הוא בכבודו ובעצמו הוציאנו משם ארץ טמאה והלא תשכיל איך היתה הזאת בעבור כבודו בארץ מלאה גילולים אלא טעמו שהוציאנו ביד חזקה ובזרוע הנטויה לפני הזמן מטעם קושי השעבוד ולכך

הוציאנו ה' בעצמו להראות דדין בנים יש לנו וכהן מטמא לבנו ולזה קושי השעבוד יעלה ברא"ש להשלים ת' שנה. ואם תאמר עוד ישבו ישראל ת' שנה בפועל לז"א ואלו לא הוציא וכו' והיו נשקעים בן' ש"ט כמבואר ובכן חכם בני אתה השואל מ"ט דמרירתא הבן בחכמה ולך תעלה תשובות נצחת את כל ונוכחת:

ולפתור שאלת חכם אשר שאל שבכל הלילות אנו אוכלים בין יושבים וכו' אפשר במאי דתנן ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך ואפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב וכתבו התוספות ואפי' עני וכו' דס"ד דהסבת עני לא חשיבא הסבה דאין לו על מה להסב ואין זה דרך חירות י"מ דאדלעיל קאי עד שתחשך ואפילו עני שבישראל פי' אפילו עני שלא אכל כמה ימים לא יאכל עד שתחשך. והרב בני חיי הקשה בליקוטיו לפירוש י"מ דא"כ מאי פריך הש"ס מאי איריא ע"פ אפילו ע"ש וי"ט נמי לימא דנקט ע"פ משום דבעי למתני ואפי' עני וכו' עש"ב ולק"מ דאי לא נחית תנא לאשמועינן אלא הא דעני ליתני הכי ע"פ סמוך למנחה אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שתחשך ואז לא הוה קשיא לן מאי איריא ע"פ אבל השתא דקתני ע"פ סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך ואפי' עני מוכח דאף לשאר בני אדם איכא רבותא ולהכי פריך מאי איריא ע"פ וכו' והנה רש"י ורשב"ם פירשו כפירוש ראשון של תוס' ולפ"ז אפשר דזו כונת השאלה שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין ולא קפדינן אהסבה אך הלילה הזו כלנו מסובין אף העני שמעולם לא הסב והסב' דידיה לא חשיבא הלילה הזו הוא מסב וזהו כלנ"ו מסובין ושתים זו תרי תמיהי חדא על קפידת אהסיבה אף לדידן ותו דגם מי שלא הסב מימיו והסבה דידיה מגן שויא אמאי מסב. ועל זה באה תשובת עבדים היינו וכו' ויוציאנו וכו' ולהורות דרך חירות אנו מסובין ואדרבא להיות כי בכל ימי שנה אין אנו מסובין יצדק טפי לעשות דבר פרטי הלילה לזכור חירותינו וגם העני אשר לא נסתה כף רגלו בהסבה חיובא רמיא עליה להורות חירות כי גם הוא ישראל ונשמת שדי בקרבו ישים אור"בו כמלך במסיבו ושמח בלבו:

ואבא היום לפרש כל השאלות על ארבע במתן אחד דידענו דהטבולים סימני חירות ואכילת מצה מורה עבדות כמש"ל והמרור כשמו כן הוא מורה עבדות והסבה מורה חירות וזהו סדר הלילה הזו דהסבה איתא בתרי כסי קמאי ותרי כסי בתראי וכבר ידע הבן החכם דסימני עבדות וחירות עבדינן זכר למה שהיינו עבדים במצרים והוציאנו ה' לחירות אך שאול שאל העמק שאלה בסדר זכרונות אלו כי הסימנים האלו שלא כסדרן דהו"ל לעשות בתחילה סימני עבדות ואחרי כן סימני חירות דהיינו לאכול מצה ומרור המורים על העבדות ואחרי כן זכר לחירות נעשה טיבולים והסבה וזהו כונת הבן החכם

שאלה בסדר הענינים כי באו מעורבים ומבולבלים וע"ז השיב עבדים וכו' והענין שאמרו רז"ל דד' גלות נגזרו בין הבתרים כמו שדרשו על פסוק והנה אימה חשכה וכו' והוצרך הקב"ה להוציאנו ממצרים ושוב בגליות אחרות נשלמו הת' שנה כמ"ש המפרשים וכתב הרמ"ע ושאר מפרשי' דז"ש וגם את הגוי אשר יעבודו וכו' ע"ש וז"ש עבדים היינו וכו' ויוציאנו ביד חזקה קודם זמננו והטעם כי אלו לא הוציא וכו' היינו נאבדים בשערי מות ש"ט. ומזה תשכיל כי הכל בא בסדר נכון ומדוקדק. תרי כסי קמאי במסבה וטיבולי' זכר לחירות וגאולת מצרים כליל התקדש חג ואחריה' יסעו מצה ומרור זכר לעבדות ושתי חרבנות ושעבוד ד' מלכיות ועד אחרון הסבה בתרי כסי בתראי והלל הגדול זכר לחירות העתיד כי יום יום נצפים לישועתו תפרה ישע ישועת ישראל עם נושע בה' תשועת עולמים במהרה בימינו אמן:

עבדים היינו

פסקה ב

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם, וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה. וְאִלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, עֲדַיִן אָנוּ וּבָנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ מְשֻׁעְבָּדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם. וַאֲפִילוּ כֻּלָּנוּ חֲכָמִים, כֻּלָּנוּ נְבוֹנִים, כֻּלָּנוּ זְקֵנִים, כֻּלָּנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל הַמַּרְבֶּה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח.

אפשר לדקדק אומרו לפרעה במצרים במשז"ל דישראל במצרים היו עובדי ע"ז וכמו שפירש מהר"ם אלשיך ז"ל בפסוק וימררו את חייהם בעבודה קשה כי חייהם היא נשמתם והמה מרו ועצבו את רוח קדשם בעבודה קשה ע"ז להטעותם בגלוליהם והוא אצלנו כונת הכתוב ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה כי במה שהיו נטמעים בע"ז קצר קצר מן המצר רוחם ונפשם הטהורה כל שרשם וגזעם הקדוש נכוץ ונצטמק בגלולי מצרים ולכן לא היה בהם הכנת קדושה לשמוע למשה רבינו ע"ה וז"ש ולא שמעו אל משה מקוצר רוח הוא נפשם ורוחם הקדוש שנתקצר בגלולי העמים ומעבודה קשה ע"ז שהי' עובדים אמנם כבר נודע שהיה באונס כמשז"ל. אך אם היות שהיו אנוסים יען שלא מסרו עצמם על קדוש ה' לא היו ראוים לנס וכמ"ש פ"ג דתענית קמאי דמסרי נפשיהו על קדוש ה' מתרחי' להו ניסא וזהו הפלא העצום ביצ"מ שהיו גוי מקרב גוי עובדי ע"ז ונעשה להם נסים ונפלאות וכמ"ש המפרשים ונתבאר אצלנו כי זהו כונת הכתוב או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים וכו'

שהכונה דמלבד הנפלאות מצד עצמן ואיכותן עוד פלא מצורף להם כי מי שאינו מוסר עצמו על קדוש ה' אינו ראוי לעשות לו נס וזהו הפלא שישראל במצרים עע"ז וזכו לכל הנסים וז"ש או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי שהיה עובד ע"ז כמותם וזהו פלא על פלא לקחת גוי עובד ע"ז במסות באותו' וכו' הפך הנהוג דמי שאינו מוסר עצמו על ק"ה אין עושים לו נס. והנה אמרו רז"ל על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם שהיה שר של מצרים וז"ש עבדים היינו לפרעה במצרים כלומר בצירוף השר שלו שהיינו עע"ז וזהו במצרים שהיינו עע"ז ועם כל זה שלא מסרנו עצמנו על קדושת השם ויוציאנו ה' אלהינו ביד חזקה ובזרוע נטויה כלומר בנסים באותות ובמופתים וזה פלא על כל הפלאות דלא מתרחיש ניסא אלא למאן דמסר נפשיה על קדושת השם ועם ה' החסד:

ואפילו כלנו חכמים וכו' פיר' הרב מהר"י דוד זלה"ה במ"ש שטעם יצ"מ באותו פרק לפני זמנם משום שאם היו שוהים עוד רגע היו נכנסי' בשער החמשים של הטומאה וח"ו לא היה להם תקומה לצאת משם לעולם והטעם כי משה רבינו גואל ישראל השגתו היתה במ"ט שערי קדושה ולעומתם תקיף חיליה להעלות ישראל ממ"ט שערי טומאה אבל אם ח"ו עיילי בשער החמשים לא הי"ל תקומה כי משה רבינו אין ידו משגת לשער ן' של הקדושה שיהיה לו עזר כנגדו: וכתבו גורי האר"י זצ"ל דר' עקיבא השיג שער הנ' א"כ אפוא החכם בחכמתו אשר עלה והשיג לשער נ' של הקדושה כה יאמר מה לי ולכם בסיפור יצ"מ כי הגם שהיו נכנסים בשער הן' שערי טומאה גברא דכוותי הש"ג ישי"ג בקדושה לשער הן' והצל יציל ישראל מנ' שערי טומאה. לז"א ואפילו כלנו חכמים כלנו נבונים בשערי בינה כלנו יודעים את התורה כלה בשלימות כלומר גם שער הן' עם כל זה מצוה עלינו לספר ביצ"מ ומייתי שפיר מעשה רב מגדולי ישראל ומכללם ר' עקיבא שזכה לשער הן' והיו מספרים ביצ"מ כל אותו הלילה ע"כ דברי הרב מהר"ר יוסף דוד זלה"ה:

ועל פי זה שמעתי מעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שהיה מפרש מאמרם ז"ל שלח נא ביד תשלח ביד ר"ע והוא תמוה דמאי שיאטיה דר"ע:

אמנם נודע מרז"ל דמשה רבי' יצא לטעון שלא הגיע זמן גאולה וכאשר ראה כי לפי מצבם לא היה יכולים לשהות כי היו נכנסים בשער הן' מהסט"א ושוב לא היה יכולת בידו להוציאם על זה נתחכם משה רבינו לומר שלח נא ביד ר' עקיבא כי שיח וכי שיג לו בשער הן' וישראל ישלימו ת' שנה ואף שיכנסו בשער הן' מש"ט יבא נא ר"ע ויגאלם וכלומר דסמוך קצת לזמן הקץ יולד ר"ע ובמספ' שנים יעלה וישיג שער הן' ויכול להוציא' זהו תורף מה ששמעתי מעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה על פי הקדמה האמורה. ואפשר

לרמוז כי ר"ת שלח נא ביד תשלח הוא נשבת והוא ר"ת ן' שערי בינה ת' כלומר שישארו ת' שנה ומי שישיג ן' שערי בינה שהוא ר' עקיבא יכול להוציאם ורמוז בס"ת שלח נא ביד אחד ר"ל ר"ע שימסור נפשו באחד כמ"ש סוף ברכות:

וזהו אצלי ההדיוט כונת מאמרם ז"ל בילקוט ישעיה רמז תנ"ב כל יקר ראתה עינו זה ר' עקיבא רמזו שרבי עקיבא השיג לשער הן' וזהו כ"ל ג'מטריא ן' רומז לשער הן' בקדושה יקר ששער הן' יקר שאף משה רבינו לא השיגו ור' עקיבא כ"ל יקר ראתה עינו גם שער הן' ואחר כמה שנים ראיתי שכיונתי לדעת גורי האר"י זצ"ל בזה: עלץ לבי בה'.

ויתכן לפרש אומרו מצוה עלינו לספר ביצ"מ וכל המרבה וכו' במה שחקרו הראשונים מ"ט אין אנו מברכין על סיפור יצ"מ דהוא מצות עשה. ותירצו שכבר נפטרנו בקדוש שאנו מזכירין יצ"מ. ועוד שהיא מצוה שאין לה גבול ושיעור ואפשר שז"ש מצוה עלינו לספר ביצ"מ וכי תאמרו מאחר שהיא מצוה למה אין אנו מברכין עליה ככל מצות עשה על כן בא דברו ואמר וכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח כלומר משובח הוא דהוי לפי שהוא ענף מצוה אך עיקר המצוה כבר יצאנו י"ח אמירת הקדוש. ואחר הקדוש הוא להרבות במצוה והוא משובח אבל כבר יצא י"ח בקדוש ומשו"ה אין אנו מברכין ועוד אפשר לומר דמ"ש וכל המרבה וכו' רמז תירוץ שני שהוא מצוה שאין לה שיעור וגבול והיינו דקאמר וכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח כלומ' שמצות זו אין לה קצבה וכל דאת מרבה לספר הוא בכלל מצות סיפור יצ"מ ומשום הכי לא תיקון ברכה על ההגדה ומייתי ראיה ממעשה השלימים הרי שהיו מספרים ביצ"מ כל אותו הלילה ונגזלה שנתם עד שבאו תלמידי' ואמרו הגיע זמן ק"ש ואם לאו לא הפסיקו אלמא מצות סיפור זה אין לו קצבה ומשו"ה לא תקון ברכה:

ואפשר לתת טעם אחר למה שלא תקנו ברכה במ"ע דספור יצ"מ במ"ש הרב דבר משה ח"ג סי' ו' דטעם שאין מברכין על ברכת המזון משום דעיקר הברכות תקנום להודיע כי מעשה המצוה נעשה לשם שמים כמ"ש רבינו נסים תלמיד הרמב"ן בדרשותיו בטעם ברכות התורה ולזה ברכת המזון אינה טעונה ברכה לפניה דהיא גופה תשיב אמריה להודות לה' ואין צריך ראיה וידיעה בתחילה כי מצוה זו היא לשמה זהו תורף דבריו ואף אנו נאמר לפי טעם זה דמשו' הכי לא תקון לברך על ההגדה דקריאתה זו הלילא שבחים שנשבחו לשמן וכל הדברים אידי ואידי בהוד"אה להודות שם ה' והא תו למה לי לברך להודי' כי נעשה לשם שמי' וברכת מגילה יש לישב ועיין מ"ש הרא"ש בתשובותיו כלל כ"ד סי' ב' ודוק היטב בדבריו:

ועוד אפשר לומר במ"ש ריש פ"ב דביצה ר' אליעזר אומר אין לו לאדם בי"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה ר' יהושע אומר חלקהו חציו לה' וחציו לכם והשתא לר"י דסבר בעלמא חלקהו יאמר האומר דגם בליל התקדש חג הפסח כן הדבר בחלקות ישית חציו לה' בסיפור יצ"מ וחציו באכילה ושתיה לכבוד הלילה הזה ליל שמורים וזוהי מצותה. לזה בא ללמד דשניא הא דידן דלכ"ע כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח המרבה רובא דרובא בסיפור יצ"מ ומעט מזער באכילה שתיה ושינה. ומייתי ראיה מעשה רב הני תנאי ומכללם ר' יהושע דסבר בעלמא חלקהו קבע עצמו בינ"ן של קדושים לספר ביצ"מ כל אותו הלילה כולה כמות שהיא כליל לה' שמעינן מינה דהמרבה בכבוד שמים בלילה הזו הרי זה משובח:

והראשונים פירשו במ"ש רבינו יונה והרא"ה בההיא דסיימתינהו לשבחי דמארך דלא אמרן אלא בתוארי' כגון ההיא דאתמר על ההיא דקאמר האמיץ העזוז הגבור וכו' אבל להזכיר נפלאותיו יתברך שרי ואריך וכמ"ש מרן בבית יוסף א"ח סי' קי"ג וז"ש וכל המרבה לספר ביציאת מצרי' הרי זה משובח זה משובח ואין אחר משובח והוא המרבה בתוארים כי מגרעות נתן ועליו נאמר סיימתינהו וכו' זהו תורף דבריהם:

גם אני אבחר דרכם ונדקדק לדרכנו אומרו וכל המרבה וכו' ונקדים מ"ש הרב הלכות קטנות בראשון סי' רס"א וז"ל מרבה בשבחי המקום דנעקר מן העולם וכי חתים דוד הע"ה ספרו ולא שבק חיי לכל בריה לשבח כפי כחו. תשובה דעתי הוא זה דכשמדבר לנכח אין להרבות יותר ממה שבא בכתובים שהם השיגו השבחים כוללים שראוי לשבח בהן הבורא יתברך אבל אנן הדיוטות אנן ואין בנו כח לדבר בפני המלך אבל שלא לנכח מותר עכ"ל וזאת מצאנו בבראשית רבה הובא בילקוט תהלים מזמור ס"ז ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם בפניו שנאמר אמרו לאלהים מה נורא מעשיך ואומר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. ואפשר דכשהוא מספר עזוזו ונפלאותיו שרי לנכח הגם כי אנן יד עניי והדיוטות אנן. ואותה שאמרו רז"ל ומ"ש הרב הלכו' קטנו' היינו בתוארי' וחילוק זה הוא על דרך חילוק רבינו יונה והרא"ה ז"ל הנז':

ובזה אפשר לפרש כי גדול ה' ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו. הכוונה גדול ה' וכו' ולגדולתו אין חקר ומזה נשמע דאסור להרבות בתוארים דמאחר שלגדולתו אין חקר איכא משום סיימתינהו וכו' אבל עם כל זה דור לדור ישבח וכו' לא מיבעיא בדור הזה דאיכא נביאי ובעלי רוח הקודש היודעים לשבח כראוי אלא אפי' דור לדור לרמז לדורות אחרונים אשר נסתם כל חזון והדיוטות נינהו

עם כל זה ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו דלהרבות בשבח אופן הנס שרי ומצוה בו ולא מיבעיא שלא לנכח אלא גם לנכח כאומרו מעשיך וגבורתיך לנכח שרי אף לדעת הרב הלק"ט דחמור לנכח מטעם מדבר לפני המלך דכיון שהוא סיפור הנס לית לן בה כמה דאמרן. ואפשר דזה רמז המגיד באומרו וכל המרבה לספר ביציאת מצרים וכו' הכל לאתויי לדור אחרון ואפילו לנכח הרי זה משובח דבסיפור נס הכל שרי ושבחו רבנן:

מעשה שהיה בבני ברק

פסקה א

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בִּבְנֵי בְרַק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם: רַבּוֹתֵינוּ, הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית.

מעשה רב מהני תנאי היושבים ראשונה במלכות מספרים תהלות ה' בליל התקדש חג יעורר לב העיני בשר לו יאזור חיל בליל הקדוש הזה ואמץ את לבבו לב טהור לעמוד על המשמר לקול הסיפור ירחיב פיו יצלח דברו להודיע לבני ביתו ואביזרייהו הסמוכים על שלחנו כאשר תשיג ידו להלל ולשבח לה' ברמזי טעמי יצ"מ וכיוצא כי הוא מצוה גדולה עד מאד וישא ק"ו מהשלמים האלה היודעים כל התורה כמעט ונגזלה שנת' לספר ביצ"מ עד זמן ק"ש של שחרית:

ומ"ש מסובין בבני ברק מהר"י אבראבאנל פירש דהוו כלי מילת והשיגוהו דהוא שם מקום ונזכר ביהושע ויהוד ובני ברק וגת רימון ופ"ג דסנהדרין דף ל"ב הלך אחר רבי עקיבא לבני ברק. וגם אני מצאתי בשבת דף מ' ובכתובות דף קי"א ובתרא דף קנ"ד הזכירו בש"ס אתרא דשמיה בני ברק. ופ' הנזיקין ופ' חלק מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק ע"ש:

וראיתי בסוף ס' פני שלמה שפירש משם הרב מהר"ם גאלנטי ז"ל מ"ש תלמידיהם הגיע זמן ק"ש של שחרית שהם רצו לתקן קושיא אחת דכיון דקי"ל דמי שעוסק בתורה פטור מק"ש ומתפלה כמ"ש על רשב"י א"כ מאי אכפת להו אם הגיע זמן ק"ש לז"א של שחרית דלכ"ע מזכירין בה יצ"מ דדוקא בשל ערבית לא היו מזכירין עד שבא בן זומא וא"כ מאחר שאתם מספרים ביצ"מ קראו ק"ש שבה תספרו ג"כ יצ"מ ותצאו אגב זה מק"ש עכ"ד וכד הוינא טליא הקשתי עליו דהתנן פ"ק דשבת מפסיקין לק"ש ולא לתפלה ואוקמ' בש"ס כגון רשב"י דפוסק לק"ש וכתבו התוס' דההיא דאמרינן בעובדא דרשב"י פ' במה מדליקין לביש ומכסי ומצלי ההוא מצלי היינו ק"ש הרי מפורש בגמרין דגם

רשב"י מפסיק לק"ש ואיך קאמר דמי שעוסק בתורה פטור אף מק"ש כרשב"י. איברא דבירושלמי מוכח דרשב"י סבר דפטור אף מק"ש דהאי שינון והאי שינון ויש להעמיד דברי הרב כירושלמי אכן אכתי לא איפרק מחולשא דאשכחן דרשב"י לביש ומכסי ומצלי ולפחו' אודי לי מיהת דמפסיק לק"ש. וצריך לומר דמחמיר על עצמו או לא עביד עובדא כוותיה כמ"ש בירושלמי ריש ברכות לענין ספיחים אלא דמ"מ הדרשא תדרש לדעת רשב"י דירושלמי לענין דינא:

ואפשר לומר במ"ש פ' הישן במדות הקדושות של ר' אליעזר הגדול שאחת מהן שלא היה ממעמידי בית המדרש. ובזה פירשו המפרשים מ"ש פ"ב דביצה גבי ר' אליעזר שהיה יושב ודורש בי"ט וכו' התחילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה נתכרכמו פניהם ואמר להם לא לכם אני אומר וכו' דנסתפקו דילמא היה רוצה שיקומו כי מדתו שלא לצאת מבית המדרש עד שיעמדו אחרים ויצאו כמו שכתבנו שם בקונטריס פתח עינים בס"ד. והשתא בהאי עובדא דר' אליעזר וחביריו היו יושבים ומספרים ביצ"מ ומר' אליעזר אין כל כך ראיה כי מדתו שלא לצאת מבית המדרש עד שיעמדו אחרים ואף דעל הרוב האי עובדא לא הוה בבית המדרש מ"מ לר' אליעזר שהיה נזהר בבית המדרש ה"ה בליל קדוש כזה דלא היה פוסק עד שיפסקו חביריו אכן הראיה היא מהתנאים חביריו גדולי עולם דהם ידעו מדתו של ר' אליעזר ויום יום בבית המדרש על עומדם יעמודו טרם ר' אליעזר דגם הלילה הזו היה להם להתנהג כן אלא מוכח דכך היה רצונם של כל התנאים להמשיך הועד הקדוש משיכה מדרבנן כל אותו הלילה ותלמידיהם היו מסופקין אם כלם עתה רצו להתנהג כמדת ר' אליעזר שלא להפסיק מעצמם ומצפים התעוררו' אחרים או דילמא לרוב חשקם ודבקותם בסתרי תורה כי גדולי"ם מעשי ה' ביצ"מ צר להם מי שיגרום להפסיקם ולכן נתחכמו לומר להם רבותנו הגיע זמן ק"ש של שחרית כלומר אנחנו אומרים לכם דבריב סתומים שאנו מודיעים הגיע ק"ש של שחרית והבחירה בידכם ככל אשר תאוה נפשכם גם זה כונת אומרו עד שבאו וכו' כלומר לא תימא דאשר נמשכו בלימוד זה היינו להיות ר' אליעזר ראש הועד הקדוש הזה ומדתו שלא להפסיק מעצמו ונמשכו אחריו אבל לא משום כי הזמן גורם לספר כ"כ ביצ"מ לזה אמר עד שבאו וכו' ק"ש של שחרית כלומר דבזמן אחר ר' אליעזר כשבא אחר להפסיק ולעורר לקום בזמן הראוי גם הוא ניחא ליה ונותן יד שיקומו ואחריהם יצא הוא כמדתו. אך הלילה הזו אף שלא יבצר אחד עוררם לקום ולישן לא השגיחו עליו כלל עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם הגיע זק"ש של שחרית ומהאי טעמא הפסיקו אבל לאחרים שעוררום להפסק לא פנו אליהם ואומרו עד שבאו תלמידיהם וכו' גם כן

יורה דתלמידיהם הלכו מקודם לישן איזה שעות והתחילו ועמדו והם ישבו לספר ביצ"מ עד שבאו תלמידיהם שקמו משנתם וחזרו אצלם או אפשר כי להיותם עוסקים בדברים העומדים ברומו של עולם גדולי הקדש וגדו"לי גדול"ין גדול ה' ומהולל מאוד לא רצו שתלמידיהם יהיו שם אותה הלילה ושלחום על פני חוץ עד שבאו ביום:

ויתכן שגם תלמידיהם במאמרם גם הם דברו ברמז הנוגע ליצ"מ בצד מה לילך בדרכם דרך הקדש והענין דאמרו רז"ל שליל התקדש חג במצרים היתה מאירה כשמש וכ' בשו"ת יד אליהו סי' נ"א דכיון דהיתה מאירה כשמש כל הדינים הנוהגים ביום נוהגים בלילה ההיא ולילה כיום הואיל דנהורא עמה שרא ע"ש מיהו נראה דלענין ק"ש של יום לא נפיק בלילה לומר ק"ש בסוף הלילה כיון שהיא מאירה כשמש ויכולים לעשות הדינים הנוהגים ביום דהא ק"ש תלו בזמן קימה והוא יום ממש וזה כיונו לומר ק"ש של שחרית כלומר הוא זמן קימה ביום שהוא זמן ק"ש של שחרית שאף בליל יצ"מ שהיתה מאירה כשמש ומשו"ה מלו בלילה אף דאין מלין בלילה למ"ד וכמ"ש הרב יד אליהו סי' נ"א הנז' מ"מ ק"ש של שחרית הוי דוקא ביום ועתה הגיע זמנה דהוא יום ונמצא דיש בכלל דבריהם איזה רמז בצד מה ליצ"מ:

ואפשר לומר עוד דכונת אמרו וכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח היינו לרבות אפילו כהנים ולויים דאמרו רז"ל דשבט לוי לא נשתעבדו אפ"ה חייבים לספר ביצ"מ ככל חוקת הפסח אשר נצטוו וז"ש וכל המרבה הכל לאתויי כהנים ולויים דלא נשתעבדו ודרך צחות אפשר תיבת וכל ר"ת ואפילו כהן לוי המרבה לספר וכו'. ויש בזה טעם לשבח דהן לו יהי שלא נשתעבדו והיו ברשות עצמן מ"מ לא היו יכולין לצאת. והגדיל ה' לעשות שיצאו עם ישראל ביד רמה ועוד דאם ח"ו ישראל היו שוהים עוד רגע היו נטמעים ונכנסים בן' ש"ט והיו נאבדים ואפשר שיגיע גם אליהם הפגם שילכו אחר הרוב דומה למ"ש בזהר על עון העגל דאף דיהושע לא נמצא בעגל מ"מ כיון שהיה הפגם הגיע גם ליהושע. וא"כ גם שבט לוי הכהנים הלויים שוין לישראל בכללי ופרטי מצות הלילה הקדושה הזו ומייתי ראיה לזה מעשה בר"א ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה כלומר הבט ימין וראה הני תנאי רובם כהני ולויי כי ר' יהושע הוא ר' יהושע ן' חנניא שהיה לוי ור' אלעזר בן עזריה ור' טרפון היו כהנים ואם כן היא ראיה גמורה למה שאמרתי וכל המרבה וכו' לרבות כהנים ולויים דהשלמים האלה איכא בינייהו כהני ולויי והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה:

וכשהרציתי הני מילי מחיי"ם לפני מי שגדול כה ענני דכן פירש הוא נר"ו והוסיף נפך שפי"ר שהוא פירש וכל המרבה לרבות כהנים ולויים וגרים וזרעם דהוה ס"ד דשבט לוי לא נשתעבדו ולא עליהם יהיה גודל החיוב והשבח לספר ביצ"מ וגם גרים וזרעם לא נשתעבדו ולא היו מעיקרא ביצ"מ לז"א וכל המרבה וכו' לרבויינהו ומייתי הך עובדא דאיכא כהני ולויי כאמור גם אשו"ר נלוה עמם אי"שור גיורא ר' עקיבא בא מזרע גרים ואפ"ה הרבו לספר יצ"מ:

[**אחורי תרעא**: ולפי מה שכתב רבינו בחיי דר' אליעזר הגדול היה מזרעו של משה רבינו ע"ה א"כ היה לוי ובהכי אתי שפיר דכל השלמים הללו היו כהני' ולויים ור' עקיבא בן גרים והיה עולה על הדעת דפטירי ככתוב לפנים.]

איברא דהרב ס' יוחסין כתב על דברי רבינו בחיי דאולי מצד האם וכן ראיתי שכתב הגאון הרמ"ע במאמר חקור דין ח"ב פט"ו דר' אליעזר הגדול היה מבני בנותיו של משה רבינו ע"ה ע"ש ואני בעניי נראה לי דמקור דברי רבינו בחיי הם ממדרש רבתי בדעות במדבר רבה פ' ט' ומתלמודא דבני מערבא פ"ג דסוטה דאמר התם דשאלה מטרונה את ר' אליעזר ולא השיבה. ואמר לו הורקנוס בנו כי בעבור זה אבד שלש מאות כור מעשר שהיתה אותה מטרונא נותנת לו אלמא שהיה לוי והגם דבס' ידי משה פירוש המדרש ובס' קרבן העדה פירשו שהיה כהן ע"ש טפי ניחא לומר שהיה לוי כמ"ש רבינו בחיי ומה גם דאמרו רז"ל דמשה רבינו ע"ה התפלל שיצא מחלציו:

וצופה הייתי בס' סדר הדורות דף ע"ח שהביא פירוש הרב ידי משה ותמה דלדבריו איך לא מנאוהו גבי כהנים ותו אטו מטרונא היא הנותנת מעשר ע"ש והא לא קשיא דמטרונא לאו דוקא אלא הרונה גברא אשה גדולה ושר"ת טעם וכזה ראיתי להרב קרבן העדה שפירש אשה חשובה:]

אָמַר אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה: הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת עַד שֶׁדְּרָשָׁהּ בֶּן זוֹמָא: שֶׁנֶּאֱמַר, לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים, כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: יְמֵי חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה, כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהָבִיא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ.

לפי הנראה דהמגיד קבע משנה זו משום מאמר ר' אלעזר ן' עזריה ובן זומא ויש לדקדק דלא היה לו להביא דברי חכמים ותו דמה נעשה בסבר' ראב"ע ובן זומא במקום דרבים פליגי עלה הן אמת דהרמב"ם ברישׁ ה' ק"ש כתב ומצוה להזכיר יצ"מ ביום ובלילה שנאמר למען תזכור את יום צאתך מא"מ כל ימי חייך עכ"ל וכתב הרב לחם משנה

דפסק כבן זומא וכן כתב הרב תוספת יום טוב ע"ש ובספר לחם יהודה להרב מהר"י עאייאש פי' יותר וז"ל ומ"ש כל ימי חייך ר"ל ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות ופסק כבן זומא דראב"ע קאי כוותיה דאלו לרבנן אין מזכירין בלילה דמלת כל לאתויי לימות המשיח עכ"ל הא למדת דסברת ראב"ע ובן זומא הלכתא היא וניחא דהמגיד מייתי לה כי דבריהם צדקו לפום דינא אבל מאי דדייקינן בקמייתא דאמאי מייתי לדבריהם דרבנן עתה יקשה יותר דלא הו"ל לאתויינהו דלאו הלכתא נינהו:

ותו יש להעיר דאיך פסק הרמב"ם כבן זומא ומ"ש מהר"י עאיי"אש דראב"ע קאי כוותיה ק' עליו איך נתפייס בזה דמה יושיענו דראב"ע קאי כותיה באתרא דאיכא רבים לוחמים רבנן דפליגי עלה. וטפי הול"ל דפסק כת"ק דקאמר מזכירין יצ"מ בלילות אלא דגם זה אינו מיושב דהו"ל סתם ואח"כ מחלוקת דאין הלכה כסתם אמנם אין צורך לכל זה דכך נקבעה הלכה וכל ישראל קורין בק"ש של לילה ויאמר כבן זומא ומה צורך לטעמים בזה ולפסקי הלכו' בדבר השגור בפי כל ישראל וכן הרי"ף והרא"ש בהלכותיהם לא הזכירו משנ' זו דכבר כל ישראל נהגו הכי ובודאי הוא כבן זומא דלא מסתבר כמ"ש הראב"ד ז"ל דכבר היו קורין תמיד ויאמר בק"ש של לילה אלא דהוו סברי דהיא מדרבנן וראב"ע קאמר מן התורה דכבר הרשב"א ז"ל בחידושיו דחה דבריו ונמצא דפסק הרמב"ם מחוור ומלובן. אך עדיין איתיה לדוקיין דאמאי המגיד הביא דברי חכמים:

ונהירנא כד הוינא טליא זוטר ובציר שאמרתי בזה דפלוגתא דבן זומא וחכמים לאו לענין מזכירין יצ"מ בלילות דבהא כ"ע מודו כי פליגו לימות המשיח ורבנן דדרשי ימי חייך העה"ז כונתם ימים ולילות דהעה"ז כולל ימים ולילות שהם חיי העה"ז בכללו וריבויא דכל דריש לימות המשיח אבל בן זומא סובר דכל לרבות הלילות וימי המשיח ליתנהו בזכירה. ולפ"ז יפה עשה המגיד לאתויי לדברי חכמים דגם הם ס"ל דמזכירין יצ"מ בלילות. ואחר כמה שנים הגיע לידי ס' יבין שמועה להרשב"ץ שנדפס בליורנו ושם בפירוש ההגדה בסוף מאמר חמץ כתב כי אין חולק על ראב"ע ואין לפרש לא זכיתי לא נצחתי כי סברת חכמים שבכלל ימי החיים הם הימים והלילות ע"ש שש אנכי אשר כוונתי לדעת גדול ואפשר לומר שגם כוונת הרמב"ם לסתום בהביאו קרא דלמען תזכור את יום צאתך מא"מ כל ימי חייך סתם היינו דבין אם נפרש כבן זומא או כרבנן הלילות בכלל ולכן הביאו בסתם ומעתה אין אנו צריכים לדברי הראב"ד והרשב"א. ועיין מ"ש הרב פני יהושע בשיטתו ולא זכר שר מ"ש הרשב"א בחידושיו ואין להאריך כאן:

ואפשר לומר כי כוונת ר' אלעזר בן עזריה באמרו הנשגב הזה להראות במופ' כי דבר תורה אין מי שיוציאנו לאור כי אם האיש שקבל חלק ההו' מסיני ובלעדו אין לחכם

שבחכמים להוציאו לאור וז"ש הרי אני כבן שבעים שנה לפי פשוטו שנתיגע הרבה מאד בלימוד והתיש כחו עד אשר ידמה לזקן כמ"ש הרמב"ם בפירוש המשנה. ולפי מדרשו שפרשו בש"ס דאהדרו ליה תמניסר דרי חיורי ולפי סודו שהיה גלגול שמואל הנביא שחי נ"ב שנה וההיא שעתא הוה בר תמניסר דהוו להו שבעין כמ"ש האר"י זצ"ל וזה כוונתו שחכם כמותו אשר יגע מאד בתורה וגברא דאתרחיש ליה ניסא דאהדרו ליה תמניסר דרי חיורי ואהניא ליה קמרא לשוויי נשיא וגדולה מכפרת וגם אשר בקרבו ישים או"ר ב"ו נשמ' שמואל הנביא השקול כמשה ואהרן ואחר כל השבח הזה לא זכה לחידוש זה עד שדרשה בן זומא שהיה תלמיד דן לפניהם והרי זה בא ללמד שדבר אשר הוא חלק תלמיד בתורה אי אפשר לאחר לאמרו כי הוא חלקו:

ואני שמעתי מגדול אחד שפירש שכוונת המגיד אשר נטע משנה זו כאן היתה הכוונה להביא ראיה למאי דקאמר ואפילו כלנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספר וכו' וכבר הביא מעשה בר' אליעזר וכו' שחכמי ישראל מגדולי הסנהדרין עשו תורת סיפור יצ"מ קבע כל הלילה כמות שהיא. וזאת שנית כי הנה חכמים אומרים כל להביא לימות המשיח והרי לימות המשיח מלאה הארץ דעה ועם כל זה הכתוב קבעו חובה לזכור יצ"מ ומינה נלמוד דגם בגלות החיל הזה אפילו כלנו חכמים מצוה עלינו לספר ביצ"מ והם ראיות שתים כהלכתן לקיים דבריו ויושר אמריו ע"כ שמעתי:

ויראה לפרש דברי ר' אלעזר בן עזריה הללו וטרם כל אקדים משז"ל בזהר הקדוש פ' בא דף ל"ח ע"א על ליל הפסח ביציאת מצרים וז"ל ותנא הוה נהיר ליליא כיומ' דתקופה דתמוז וחמא כל עמא דינוי דקב"ה הה"ד ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה עכ"ל ובס' נחלת יעקב ואבני שהם פ' בא כתב וז"ל אמרו רז"ל תנא באותו חצי לילה נעשה נס והחמה היתה זורחת כיום עכ"ל ולא מצאתי לשון זה במדרשים אשר אתי ומלשון הזהר משמע קצת דכל הלילה האירה הארץ מכבודה גם ממ"ש הרב יד אליהו בשו"ת סי' נ"א דכיון דאותו הלילה כיום יאיר והוה ליה כמו יום לכל דינים שבתורה ואתי שפיר שנמולו בלילה ההיא אף למ"ד שאין מלין בלילה זו אינה בכלל עכ"ל מוכח דכל הלילה היתה מאירה דהא נמולו קודם אכילת הפסח ועיין במדרש חזית פסוק נרדי נתן ריחו ובש"ר סוף פ' בא ע"ש. ונהירנא שראיתי במפרשים שפירשו דמנ"ל לרז"ל דאותה הלילה היתה מאירה וניחא להו דאמרו בב"ר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה דגבי האור כתיב ויקרא אלהים לאור יום אך גבי חשך לא כתיב קרא אלהים והכא כתיב ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה לה' דהזכיר שם המיוחד על הלילה להכי אמרו שהלילה הזו האירה כשמש ולכן כתיב הוא הלילה הזה לה' כדכתיב

ויקרא אלהים לאור יום. ובזה שמעתי משם הרב המופלא מהר"ח אלפאנדארי זלה"ה שפירש כוונת הכתוב לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש הכונה לך יום היום מתיחס אליך כי שמש ומגן ה' אלהים וכתיב ויקרא אלהים לאור יום וזהו לך יום שמצינו שמיחד שמו על יום ומכלל דדוקא גבי אורה נזכר שמו יתברך אך בחשך אין כבודו ליחסו אליו יתברך וליחד שמו עליו וכדילפינן מדכתיב ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא לילה כמ"ש בב"ר. והשתא אמר אף לך לילה כלו' מצינו לילה אחת שנתיחסה אליך והיא ליל הפסח שיצאו ישראל ממצרים דכתיב ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה לה' וכי תימא מאי שנא לילה זו לז"א אתה הכינות מאור ושמש כלומר אותה הלילה היתה מאירה כשמש ולכך נתיחסה לה' וזהו אף לך לילה אחת היתה ופרסמה הכתוב ע"כ שמעתי ואחר זמן רב כרגע נראה לי ס' דת ודין ובס' משפטים כתב דרך זה משם המפרשים ע"ש:

וזה אצלנו כונת הכתוב גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה והזכיר הכתוב הזה הזהר הקדוש בענין זה כמש"ל הכונה גם חשך לא יחשיך ממך ואינו מתיחס אליך כי אין ליחד שמו על הרעה. אמנם כאשר לילה כיום יאיר כליל פסח מצרי' שהיתה מאירה כשמש אז כחשכה כאורה שקולים להתיחס אליך דכתיב הוא הלילה הזה לה' וזהו כחשכה כאורה כלו' כחשכה שהוא הלילה כאורה שהוא היום שקולים הם להתיחס אליך מאחר שהלילה הזו מאירה ונהורא עמיה חזרה הלילה להיות כיום וזהו כחשכה כאורה. ועוד אפשר לרמוז דמצינו בליל הקדוש הזה פסח מצרים דעל ידי שהיתה מאירה כשמש נהגו בה מצות הלילה דהיינו אכילת הפסח דאינו נאכל אלא בלילה וכיוצא בה ומצות היום כגון מילה שאינה נוהגת בלילה למ"ד וכמ"ש הרב יד אליהו ונמצאת לילה זו בשתים עלתה לה והוכשרה למצות היום ולמצות הלילה וז"ש ולילה כיום יאיר כשהלילה כיום יאיר כגון ליל פסח מצרים אז לענין דינא כחשכה כאורה כמו שנוהגין בה מצות הלילה כך נוהגין בה מצות היום והלילה אמ"ר מושבח ועומד אמיר"ה לגבוה. ולפי משז"ל בשוחר טוב מזמור צ"ב דאדה"ר במ"ש שהתחיל החושך לבא התחיל אדם טופח על פניו וכו' שנאמר אך חשך ישופני. אפשר שזה כוונת אדה"ר באומרו אך חשך ישופני ונתן טעם למה נתיראתי לפי שידעתי שגם חושך לא יחשיך ממך. וגם ליל שבת ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה דליל שבת בראשית היתה מאירה כמשז"ל שם בשוחר טוב וזהו טעם שנתפחדתי שכבר עברו יום הששי וליל שבת ויום שבת ולא ראיתי חושך וסברתי שהחשיך העולם בעבור שחטאתי עד שנשתלח לו עמוד האש כמז"ל שם בש"ט:

ואולם במקראי קדש לך יום אף לך לילה הנזכר והנמשכים יראה לומר בסגנון אחר ולא תעזוב נפשי לשאו"ל לדעת לעות מדוע עשה ה' ככה ויאר את הלילה כצאת השמש בגבורתו ואין ספק כי רבו כמו רבו טעמי תרוצי על רזא דנא ולנו בעניותנו אפשר במה שפי' הרב עמודיה שבעה בראש העמו' מאמר הכתוב וידע' היום והשבות אל לבבך וכו' דמהשמש יש להכריע נגד ג' סברות הכופרים כי מהשמש ניכר שיש מניע כמו שאדם יודע שהולך שיש לו מניע כך מהשמש ניכר שיש לו מניע וז"ש וידעת היום הוא השמש והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל וזהו לאפוקי הפלוסופים הטפשים שהם כופרים בעיקר ונגד הכת שאומרת שאינו משגיח בתחתוני' השמש מעור עיניה' שבראו יוצר הכל להאיר על הארץ וז"ש ועל הארץ מתחת שהוא משגיח על הארץ. וכלפי האומרים כי פועל הטוב אינו פועל הרע השמש מחי להו אמוחא כי השמש מיבש הלח ומתיך היבש והקשה והן פעולות הפכיות אלא שמשתנה הענין כפי המקבלים וכן הוא כביכול שאין רע יורד מלמעלה אך הוא רע מצד המקבלים וז"ש אין עוד זהו תורף דברי הרב הנז'. וזה אפשר רמוז אומרם פני משה כפני חמה דמשה רבינו ע"ה היה מלמד לישראל אשר היו בארץ מצרים גוי מקרב גוי וכבר כתבו המפרשים שפרעה היה כופר בכל אלו הכפירות ולכן הוצרך משה רבינו ע"ה להאיר את ישראל בסברות האלו ולהסיר כל סיגי טומאת מצרים אשר בקרבו ולכן פני משה כפני חמה דהשמש מאמת דג' דעות ואמונות רעות הנז' הבל המה והכופרים על שלשה פשעי בל חזו שמש ועל דרך זה פירש הרב הנז' אותה שאמרו מרגלי' טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שהיה קורא בגרון וכל חולה הנפש היה מתרפא ואח"כ תלאה בגלגל חמה דהשמש יוכיח ויכריע כל דבריו ע"ש באורך:

ואפשר כי היינו טעמא אשר רצה הקב"ה לזכות את ישראל ולפני צאתם מעבדות מצרים אשר נטמעו גופם ונפשם בע"ז ואמונות רעות האמורות האלהים עשה שיראו מלפניו העיר ממזר"ח שמש וליל התקדש חג מאיר עינים כשמש בצהרים בלילה ההוא נדדה חשכה ליהודים היתה אורה לעוררם שיהיה לטוטפות בין עיניהם כשמש יצא על הארץ המכחיש שלשה אמונות רעות כוזבות למען ישמעו ולמען ילמדו כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד והיו נכונים לקבל אלהותו יתברך ומצותיו ותורותיו ינצורו וזה בכלל טעמי זכירת יציאת מצרים דאתא שמשא ליסד יסוד מוסד אלהותו יתברך:

ומעתה יתבארו הכתובים הנז' הכונה ואלהים מלכי מקדם לאפוקי הכופרים בעיקר פועל ישועות דהישועות טובות הנה לאחד ורעות לשכנגדו א"כ הכל אחד רק דהענין

משתנה כפי המקבלים ומצדם ומחמתם הוא רע וזה לעק"ר מספח"ת האומרים פועל הטוב אינו פועל הרע. בקרב הארץ נגד האומרים שאינו משגיח בתחתונים. והראיה אתה פוררת וכו' שהם מכות אשר הוכו פרעה ומצרים וקריעת ים סוף. וכבר אמרו שאם ארסטו הרשע היה נמצא במצרים ועיניו רואות נפלאות בארץ חם היה מודה בחידוש העולם ולכן הזכיר נסים ונפלאות הללו כי הם עדים נאמנים כי ה' הוא האלהים. אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן שהם דברים הפכיים להורות דפועל הטוב הוא פועל הרע כי ה' אחד. ואמר לך יום השמש אשר עשית הוא מגיד האמת אף לך לילה ליל פסח מצרים היא מגדת אמיתת אלהותו. ונתן טעם אתה הכינות מאור ושמש שניכר שיש לו מניע אתה הצבת כל גבולות ארץ שאתה משגיח בתחתוני' קיץ וחורף אתה יצרתם והם הפכיים המשתנים מצד המקבלים ומעמדם בארץ ההוא כנודע דיתרבה החום או הקרירו' לפי מעמד מדרגת הארץ ההיא היושבים בה וכל זה נלמד מהשמש. העם ההולכים בחשך ראו אור גדול שהיתה הלילה מאירה כשמש להאיר עיניהם בקבלת אלהותו יתברך כדבר האמור:

אמנם המפרשים יש בהן בנותן טעם לאשר הוא יתברך הגדיל לעשות שהלילה ההיא היתה מאירה כשמש שהטעם הוא כי רז"ל אמרו שהטעם שיצאו ברד"ו שנה היינו משום ששעבדו בהם בלילות וא"כ גם הלילות באו בחשבון והו"ל כאלו ישבו ת"ל שנה דהגזרה לא היתה רק לשעבדם בימים כמשפט העבדים לעבוד ביום אבל בלילה שם ינוחו יגיעי כח ולאשר הרעו לשעבדם גם בלילות מן הדין הוא שהלילות ישלימו המנין ולהורות זה עשה ה' שהלילה הזו האירה כשמש להודיע לכל כי צדיק הוא יתברך וצדק דינו להוציאם בחצי זמנם כי הלילות ששעבדום נחשבו לימים. זהו תורף דבריהם כפי הרשום בזכרוני. והנה דברי רז"ל הללו שהלילות נחשבו ועלו למנין שרשן הם מפרקי ר' אליעזר פ' מ"ח בויכוח ראב"ע עם ר' אלעזר בן ערך וריב"ז ואמרו שם רד"ו ישבו ישראל במצרים וה' שנים עד שלא בא יעקב למצרים נולדו מנשה ואפרים הם רט"ו שנה ימים והלילות הם ת"ל:

ומתוך כל האמור הבה נא אב' לרמוז כל האמור במקראי קדש פ' בא כה תוארה ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ת"ל שנה ויהי מקץ ת"ל שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח וכו'. ויש לדקדק דלפום ריהטא מאמר ויהי בעצם היום הזה נראה יתר ואפילו אם נאמר שבא להודיע דכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כלל כמשז"ל תיבת ויהי אינה מדוקדקת.

ועוד סמיכות ליל שמורים וכמה כפלים יש בו. ועוד להבין סמיכות פרשת זאת חקת הפסח הנאמרת ביום י"ד ואיחר' הכתוב עד כאן. אמנם על פי כל האמור אפשר שהכתוב רמז כל אשר דברנו. הנה אמר ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים ת"ל שנה לאפוקי מה ששינו הזקנים לתלמי וכתבו במצרים ושאר ארצות והכתוב צווח במצרים כלומר לא תחשוב שמנין שני השעבוד נמנים מגזרת בין בתרים ומשנולד יצחק כי שנות מספר חיי האבות יעלו לחשבון אין זאת כי מצרים לחוד הוא מקום הגלות ובמצרים ישבו ת"ל שנה. והשתא הכתוב עצמו מקשה ויהי מקץ ת"ל שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו וכו' כלומר עין רוא' תרתי דסתרין ראה אתה אומר אלי העל כל החשבון במצרים וא"כ ויהי מקץ ת"ל שנה ואני רואה ויהי בעצם היום הזה שהוא מחצית ת"ל יצאו וכו'. לז"א ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים. כלומר כבר ידעת דאין ליחד שמו על הרעה כדכתיב ולחשך קרא לילה וא"כ איך אנו אומרים ליל שמורים הוא לה' ומיחד ה' המיוחד על ליל שמורים אלא מוכרח שאותו הלילה היתה מאיר' כשמש והטעם להודיע כי הלילות נחשבו כימים וידעו כל צבא השמים כי הדין דין אמת ומעתה ממילא רווחא שישבו ת"ל ויצאו ברט"ו וז"ש ליל שמורים הוא לה' להוציא' מארץ מצרים לפני זמנם ולהורות דנשים לילות כימים בחשבון ועוד יש טעם אחר שהאיר הקב"ה הלילה ההיא להרחיק' מג' אמונות כוזבות הנז' וז"ש הוא הלילה הזה לה' שמורי' לכל בני ישראל לדורותם למען ידעו הם ובניהם לדור אחרון בנים יולדו אמיתת אלהותו יתברך ולהתרחק מהאמונות הרעות כמש"ל וסמיך פ' חקת הפסח דכתיב וכל ערל לא יאכל בו והצורך היה למולם למקצת' בליל' כמשז"ל ויקש' כי אין מלין בלילה אך במה שהקדים ליל שמורים הוא לה' שהיתה מאירה כיום ינוח לנו שיכולים לקיים בה גם המצות הנוהגות ביום כמש"ל והוא חקת הפסח דעושים תרתי מילי בשעה אחת אוכלים הפסח ומחשיבין אותו לילה ומלין ומחשבי' יום כחשכה כאורה כי ליל שמורים לה' מאיר ובא כצאת השמש בגבורתו:

וזהו טוב טעם על אשר היתה מכת בכורות בחצות הלילה דוקא ולא קודם ולא אח"ך וגם היות' בליל' אמנם הכל לרמוז הטעם שיוצאים בחצי זמנם וידעו בשמי' ממעל ועל הארץ מתחת כי צדיק הוא ה' אלהינו אל אמונה ואין עול כי כל דרכיו משפט צדקו יחדיו שמה שהוציאנו בחצי הזמן היה מטעם שהמצריים הרשיעו בעלילותם ותועבותם עברו חק הפרו ברית כי העבדים עובדי' ביום והלילה מתוקה שנת העובד לנוח מיגיעו ולהחליף כח לשוב לעבוד ביום. אך צוררים הנה אלה רשעים בקשו לקעקע ביצתן של ישראל עדי אובד וגם בלילות היו משעבדין בהם ולכן דינא הוא שהלילות יחשבו אף הם ונגרעו

שני גלותם על כן היתה המכה אחרונה הנאמרה ראשונה אימתני ותקיפא מכת בכורות בחצות הלילה ממש שם רמז דמה שהיה הגלות בחצות הלילה הוא הגורם ששעבדום בלילות ולכך היה חצות שני גלותם:

ואל זה אביט מאמרם ז"ל על פסוק ויהי בחצי הלילה דפליגי בה חד אמר יוצרו חלקו וחד אמר יודע עתותיו ושעותיו חלקו וכבר נשאל הגאון הרדב"ז זלה"ה בתשובותיו המודפסות סימן תתי"ד לבאר מחלקותם והשיב הרב ז"ל שיש קושיא בכתוב דאי אפשר לצמצם חצי הליל' ולא חצי היום שהרי הגלגל חוזר תמיד וכהרף עין נוטה מחצות ולא יספיק אדם לומר עתה הוא חצות לילה עד שכבר עבר חצות וא"כ קשיא להו מי חלקו תנא קמא סבר יוצרו יש בידו לחלקו והרי הגלגל בידו כחומר ביד היוצר והעמיד הגלגל כל דהוא כדי שיכירו העולם שהיא מחלק חציו האחרון מחציו הראשון ותנא בתרא סבר שאין צריכי' לנס אלא גלגל כמנהגו נוהג וחוזר אלא יודע שעותיו ועתותיו חלקו וצמצם חצי הלילה ממש ובאותו רגע הכה כל בכור דרגע הוי כמימריה ואע"ג דאנן אי אפשר לן לצמצם הוא יתברך שמו יודע לצמצם ולכוין הנקודה אשר היא בחצי הלילה ובאותה נקודה הכה אותם עכ"ל הרדב"ז ז"ל:

ועדיין צריכים אנו למודע"י מה הכרח יש לכל אחד לסבור סברתו ובמאי עיקר פלוגתייהו ומאי איכפ' לן בזה ויראה דפליגי אי טעם יצ"מ לפני הזמן הוא משו' דהלילות נחשבו ימים ורט"ו שנה עלו זה כפלים ת"ל שנה וכדאמרן. או הטעם משום קושי השעבוד כמש"ל והנה לטעם דהלילות באו חשבון הוא טעם מבואר נגלה חשבון ברור וכתבנו דלזה היה מכת בכורות בחצי הלילה כדאמר' בסמוך אך לטעם קושי השעבוד לא נתגלה אלא בכללו' אבל דקדוק החשבון קושי השעבוד שבכל יום כמה עולה לפי שיעור כל יום אלו דברים שאין להם שיעור גלוי וידוע כי אין יום דומה לחבירו וכמה שינויים יש במספר שני עבודתם והכל גלוי לו יתברך בדקדוק חשבון והוא היודע ועד כי נשלמו ת' שנה ולזה פליגי דמ"ד יוצרו חלקו סבר שהטעם שיצאו טרם מלאת ת' שנה היה מחמ' שעבוד הלילות וזה טעם נגלה בכלל ופרט ולהכי היתה מכת בכורות בחצות להודיע לכל ענין הלילות ומאח' שכן הלא טוב לומר יוצרו חלקו והעמיד הגלגל שיכירו בחלוק' וידעו הבין שהטעם שיצאו בחצות זמנם משום הלילות. אך מ"ד יודע שעותיו ועתותיו חלקו סבר דהטעם משום קושי השעבוד ורמז רמז שכשם שהוא יתברך יודע לצמצ' ולכוין נקודת חצות לילה כן הוא ידע דשיעור קושי השעבוד משלים לחצי זמנם:

ולבא אל מבוקשנו בביאור דברי ראב"ע נקדים מ"ש המפרשים ז"ל במ"ש הזהר דאדם הראשון נתן לדוד הע"ה שבעים שנה מחייו וגם מבואר שם דאברהם אע"ה ויעקב אע"ה

ויוסף הצדיק נתנו לדוד הע"ה שבעי' שנה ולפי זה היה ראוי שיחיה ק"מ שנה אמנם יען דוד הע"ה לא טעם טעם מית"ה לדוד בשנו"תו ולא טעים טעמא דמותא ואיקרי חי א"כ מדת ימיו עולים לו בכפילו כי לא נהג כדרך בני אדם והוא לא שונ"ה וחי אקרי גם בלילה לא שכב לבו והיו חייו בין ימים ולילות ק"ם שנה ע"כ שמעתי משם המפרשים. ובזה רגיל אני לפרש כונת הכתוב יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירו עמי תפלה לאל חיי דאיכא למידק מה טעם קאמ' לשון זה תפלה לאל חיי אמנם בזהר הקדוש פירשו יומם יצוה ה' חסדו שנמשך עליו חוט של חסד והטעם לפי שקם בחצות ובלילה שירו עמי עש"ב והשתא דוד הע"ה בהאי פחדא הוה יתיב דנהי דזוכה לחוט של חסד וכמ' מעלות בלימודו בלילה אך יש לחוש דזה נחשב לו שחי ק"ם שנה ולא יהיה אלא ע' וז"ש תפלה לאל חיי כלומר מסדר צלותא בעד החיים דחייו לא יגרעו בעבור זה:

אמור מעתה דאפשר דמאותו ויכוח אשר ראב"ע ור"א ן' ערך וריב"ז על עומדם יעמדו בטעם יצ"מ כמבואר בפרקי ר' אליעזר פ' מ"ח הנז' סבר וקביל ר' אלעזר בן עזריה כי טעם זה דנחשבו הלילות טעם כעיק' דאוריתא ואמיתות הענין אבל האיכא כמה רבנן בדור שהוא נתמנה נשיא הלא הוו אזלי בשיטה זו וכל חד מיניהו מלכי עשה לו מטעמים כאשר אהב וכמו שהן עוד היום עין רואה ואזן שומעת כמה וכמה טעמים שונים אמור רבנן בטעמא למה שלא השלימו ת' שנה במצרים ולכן פתח ר' אלעזר בן עזריה ואמר הרי אני כבן שבעים שנה כלומר כדוד הע"ה אשר חי ע' שנה ורצונו כי הוא עומד בטעם יצ"מ כענין בן ע' שנה שהוא דוד הע"ה אשר היה לו לחיות ק"ם שנה כי ע' נתונים נתונים המה לו מאדם הראשון ועוד ע' מהאבות וסבר ראב"ע שהטעם שלא חי אלא ע' שנה היינו משום דלא ישן והלילות נחשבו לו כימים ולהיות כי גם בענין דוד הע"ה אינו מוכרח טעם זה ויש לומר כמה טעמים דשנו' אדה"ר נפגמו ועל כן הוצרכו האבות ויוסף הצדיק לוותר מחייהם וכיוצא. לז"א ולא זכיתי שתאמר יצ"מ בלילות ושתאמר מלשון את ה' האמרת וה' האמירך שהוא לשון שבח והכונה לא זכיתי שתשתבח יצ"מ בעבור הלילות כי הן הן הגורמים לצאתם בחצי זמנם ואתי כמאן דמפרש ולא זכיתי ולא נצחתי כמ"ש בהא זכינהו רבנן וכונתו לא נצחתי לרבנן שכלם יסכימו לשבח יצ"מ בעבור הלילות כי רבנן טובא נטו לטעמים אחרים עד שדרשה בן זומא דרחמנא אמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך לרבות הלילות ומה טעם יש לזכור יצ"מ בלילו' אלא מוכח דעיקר טעם יצ"מ דהלילות נחשבו כימים ומשו"ה חיובא רמיא לזכור יצ"מ בלילות להודיע שהוא עיקר הטעם ואחר זמן רב ראיתי בס' לב אריה פ' בא קצת מהאמור הנה נגע זה מעט ממ"ש בסגנון אחר ע"ש ודוק:

ואפשר לפרש פלוגתא דבן זומא ורבנן כי בן זומא סבר דטעם זכירת יצ"מ עיקרה אתא לנחומי ישראל כי כימי צאתנו ממצרים יראנו נפלאות בכל צרותינו וגליותנו וכמו שכתב מז"ה זלה"ה בחסד לאברהם עין הקור' נהר נ"ו וז"ל טעם שנשתעבדו ישראל במצרים הוא שגלוי לפניו יתברך שעתידין ישראל להשתעבד בד' מלכיות וכדי שלא יתיאשו מתשועת ה' גם הם גם האומות שמשעבדי' בהם ויאמרו דהשר שלהם אמיץ וחזק ואי אפשר להוציא' משם לכן גזרה חכמתו יתברך להשתעבד במצרים שהיא שניה לארץ ישראל ואין מושלים בה אלא רהב וס"מ שכל השרים של ע' אומות הם תחת ממשלתם ואם הם לא יכלו לעמוד כנגד ישראל כ"ש שאר האומות והשרים וכו' ע"ש ובזה יראה לפרש פ' הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים הכונה הודו לה' כי טוב ומטובו שהחסד שעושה הוא לעולם כי גאלנו ממצרים שהיו מושלי' בה ראשית השרים וזה חסד לישב דעתנו שיגאלנו גם מד' מלכיות כאמור וזהו יאמרו גאולי ה' אשר גאל' מיד צר במצרים וזה אות לד' מלכיות ולעת"ל שיקבצם ממזרח וכו' ואמר קבצם שדיבורו של הקב"ה כמעשה וכמ"ש בזהר הקדוש על פסוק ואשים את הריו שממה וכן אמרו בש"ט על פסוק זה וז"ש כי לעולם חסדו שהחסד שעושה הוא עושה אותו באופן שיהיה חסד לעולם כמו יצ"מ שהוא אות לד' מלכיות:

וסבר בן זומא שזהו טעם מצות זכירת יצ"מ לישב דעתנו שיגאלנו מכל צרה ומכל גלות ולכן הוא חיוב גם בלילות לרמוז שהוא אות לגליות הדומות ללילות כי ישראל הלך חשכים בחשכת הגלות משים לילות כימים חשך ולא אור. ולפ"ז לעת"ל לימות המשיח אין עוד צורך לזכור יצ"מ דמידי הוא טעמא לישב דעתנו על שעבוד מלכיות הא כבר גאלנו ובא המשיח ותו למה לי מאי דהוה הוה. אבל רבנן סברי דטעם זכירת יצ"מ לזכור חסדי ה' אשר לא היינו ראוים וכמעט גוענו אבדנו ונטמענו בן' ש"ט ורבו רחמיו להוציאנו מכח מקום החירות ן' שערי בינה וגם בימות המשיח אתיא זכירה לחסדי ה' ביצ"מ וימות המשיח:

כנגד ארבעה בנים

פסקה א

בָּרוּךְ הַמָּקוֹם, בָּרוּךְ הוּא. בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, בָּרוּךְ הוּא. כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָנִים דִּבְּרָה תּוֹרָה. אֶחָד חָכָם, וְאֶחָד רָשָׁע, וְאֶחָד תָּם, וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל.

הני ברכ"י דרבנן על ארבעתן ארבע זימני ברוך יאמרו הראשונים פירשו שהם נמשכות

כנגד ד' בנים דקאמר דחייב אדם לברך על הרעה מעין הטובה וכשם דאיש אשר זכה לבן חכם בעי לאודויי ולשבוחי על אשר שמים לו ז"כו לבן חכם ויולד חכם ישמח בו וגם אם בן הוא הולך תמים ופועל צדק יש לו לשמוח ולברך כי זכות הוא לו: כן אשר בנו הקדיח תבשילו יתיצב על דרך לא טוב ובכל אשר יפנה ירשי"ע ואביו קרא לו בן רשע חייב לברך על הרעה ברוך דיין האמת כי מעשיו ועניניו וחטאת אמו גרמ"א דנפיל בחולקיה בן כזה וכזאת אם בנו נקי הדעת הרי זה בור ואינו יודע לשאול מברך על הרעה ואמטו להכי המגיד סידר ארבעה פעמים ברוך כל עומת ד' בנים דקאמר עד כאן דבריהם ז"ל:

ולפי פשוטו אפשר שאמר ברוך המקום שהוא מקומו של עולם והוא אחד קודם שנברא העולם ונסתכל בתורה כביכול וברא העולם כמשז"ל על פסוק ואהיה אצלו אמון. ברוך הוא על אשר הודיע התורה ידיעה בעלמא לאדם הראשון וחנוך ומתושלח ונח ושם והאבות ושבטי יה וזרעם גדולי הדורות במצרים ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בפרסום גדול ונורא ב"ה שאף שגלינו בכמה גליות ושמדות ברחמיו מאיר בנו אורה זו תורה וגם כי אין אתנו יודע דברים על בוריין ואין בידינו אלא צנצנת אחד למשמרת כמ"ש בזהר הקדוש על כל אלה פינו מלא תהלות אשר לא עזב חסדו ולא תשכח תורה כל עיקר ח"ו מישראל. ולפי דרך האמת אפשר דארבע ברכות הם כנגד חכמה בינה תפארת מלכות. והנה כתבו ז"ל שבשנת ב' אלפים תמ"ח קבלנו התורה. ורמז לשנה ההיא להודיע חבת"ם שהוא ב' תמ"ח והוא ר"ת חכמה בינה תפארת מלכות ולעומתן ד' ברוך. ולרמז זה נתקנו ד' ברכות לפני קריאת התורה ג' ברכות שאנו מברכים בבקר. על דברי תורה. והערב נא. אשר בחר בנו. וברכה קודם קריאה בס' תורה הם ד' ברכות. וכנגד ד' עולמות אבי"ע ורמזיהן. וכנגד מקרא משנה תלמוד סתרי תורה וכנגד פשט רמז דרש סוד ולרמזי בחינות אלו פרטיהן וכלליהן ושמותיהן וצרופיהן אמר ד' ברוך:

והרשב"ץ בפירושו כ' דלפי שאנו צריכין לדרוש הפסוקים הנאמרים בתשוב' הבנים על כן אנו צריכים לברך ברכת התורה על זו הדרשא וכו' עד כאן דבריו ז"ל. כל קבל דנא אפשר לפרש בהקדים מאמרם ז"ל ברבה פ' נצבים הלכה אדם העומד לקרות בתורה כיצד מברך כך שנו חכמים הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה וכו' ד"א אמר הקב"ה אם נזקקת לברכתה של תורה אף אני מברך אותך שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך ד"א רבנן אמרי אמר הקב"ה אם ברכת את התורה לעצמך את מברך מנין שנאמר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים אם תאמרו שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתי אותה אלא לטובתכם שהרי מלאכי השרת נתאוו

לה עכ"ל והלא במאמ"ר אחד הקורא ירגיש מה שאלה זו אדם העומד לקרות בתורה כיצד מברך אטו השואל הזה לא מצלי בבי כנישתא ועיניו בל חזו מטבע ברכות אשר בירך העומד לקרות בתורה. ותו מאי מהדר ליה דהפותח והחותם מברכין והלא הוא שאל כיצד מברך נראה שעל מטבע הברכה שאל ולא כמה מברכין ותו מ"ש בסוף שמא לרעתכם וכו' לכאורה יפלא היכי ס"ד דהתורה ח"ו היא לרעה. ושמעתי מהרב המופלא כמהר"ר יצחק הכהן זלה"ה הרב המחבר בתי כהונה שפירש במ"ש הרשב"א בתשובה הביאה מר"ן בב"י א"ח סי' מ"ז וז"ל שאלת כשאנו מברכין על התורה בכל בקר למה אין מברכין לאחריה. תשובה קריאת התורה מצוה ואין מברכין על המצות לאחריהם וכמו שאמרו פ' בא סימן ואל תשיבני מקריאת התורה בבית הכנסת שמברכין לאחריה דהתם תקנת משה ועזרא היא ועל התקנות מברכין לפניהם ולאחריהם וכדמברכין בהלל ומגילה עכ"ל הנה כי כן השואל אדם העולה לקרות בתורה כיצד מברך ודאי לא אסתפק ליה בנוסח מטבע הברכה ולא אם החותם מברך דזה מעשים בכל יום ויום בכל בתי כנסיות והוא דבר שגור מפי עוללים. אמנ' הוא שאל דבר חכמה כי הלא כאשר יקום איש הנה מהרה מברך על התורה בבקר השכם איכו השתא מה טיבה של ברכה זו לעומד לקרות בתורה אחר שכבר בירך בבקר ג' ברכות הרי זה מיחזי כברכה לבטלה שאינה צריכה דברכת הבקר זו פוטרת כל מיני לימוד תורה הלומד כל היום ולילה עד חצות וז"ש אדם העולה לקרות בתורה כיצד מברך כלו' כיצד יכול לברך מאחר שבירך מקודם בבקר והשיבו תשובה נצחת כך שנו חכמים הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה רמז לו דזה שעומד לקרות בתורה אין זה מברך על מצות תלמוד תורה דעל מצות עסק התורה כבר נפטר בברכת הבקר על כל מין לימוד אלא שזה שעומד לקרות בתורה מברך על התקנה. ועד ממהר דהפותח והחותם מברך לפניה ולאחריה ואי אמרת דברכה אשר בירך העומד לקרות בתורה הוא על מצות תלמוד תורה לא היה מברך לאחריה כי אין מברכין על המצות לאחריהם אלא מוכרח שמברכין על התקנה ולהכי מברך לפניה ולאחריה ואין זה ברכה לבטלה או ברכה שאינה צריכה. ואם נפשך לומר נהי דאין לחוש לברכה לבטלה או שאינה צריכה ואיסורא ליכא מ"מ גם תועלת ליכא לזה אמר הדרשות אחרות אמר הקב"ה אם נזקקת לברכתה של תורה שבאת להתחייב בקריאת התורה בצבור שהוא תקנה אף אני אברך אותך שנאמר אבא אליך וברכתיך כדרך שבאת אתה מעצמך בדבר שלא היית חייב ואם ברכת על התורה לעצמך אתה מברך שנאמר כי בי ירבו ימיך וכו':

ועדיין יש מקום גמגום בברכת התורה שכתב הרמב"ם פ"ו דברכות דמים אחרונים אין מברכין עליהם שאינם אלא מפני הסכנה והרי אמרי' אמר הקב"ה בראתי יצר הרע בראתי לו תבלין וא"כ יקשה מאחר שהתורה היא לבטל היצה"ר אמאי מברכין והלא זה דומה למים אחרונים שבאים לדחות הסכנה ואינם טעונים ברכה כמ"ש הרמב"ם וזהו שאמר שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה כלומר לצורך היצה"ר לבטלו ואין מברכין על דבר הבא מפני הרעה לדחותה. לז"א לא נתתי אותה אלא לטובתכם כלומר נהי שהתורה מבטלת יצה"ר אמנם עיקר נתינתה לטובתכם מפני כמה מעלות ומדות ושכר גדול בעה"ז ובעה"ב תדע שאין התורה בשביל יצר הרע לבד שהרי מלאכי השרת נתאוו לה והמלאכים אין להם יצה"ר ומאשר עינינו הרואות שנתאוו לה המלאכים ודאי דיש בה כמה טובות ותועליו' ולזה אנו מברכין על התורה עד כאן דברי הרב הנז' זלה"ה:

ולפי פשט דברי המאמר הנז' שאמרו אם נזקקת לברכתה של תורה אני מברך אותך וכן אם ברכת על התורה לעצמך אתה מברך למדנו דהמברך להקב"ה הקב"ה מברכו וגם המברך על התורה לעצמו הוא מברך הנה כי כן המגיד סידר ברכה להקב"ה ברוך המקום ובירך על התורה ברוך שנתן תורה אל ישראל וכדי דלא נימא שתכלית הברכות האלה הן הנה היו משום תועלת להמברך כי המברך להקב"ה הוא מברכו והמברך על התורה לעצמו הוא מברך לכן גלה סודו כי ח"ו לא תהא כזאת שיכוין המברך להנאתו ולטובתו רק הכונה דוקא לברך להקב"ה לא זולת ולזה אמר ברוך המקום ואין הכונה לתועלת עצמו של המברך רק ברוך הוא הברכה היא לשמו יתברך. גם מה שאמר ברוך שנתן תורה לעמו ישראל אין הכונה כדי שעצמו יהא מבורך אין זאת אלא ברוך הוא ברכה לשמו דוקא וזהו הכפל אשר אמר ברוך הוא סמוך לברוך המקום וסמוך לברוך שנתן תורה והוא על דרך שפירשו הראשונים בכונת הכתוב לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד כמ"ש כל המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה ולכן כשאמר לא לנו הוה ס"ד שיהיה בסוג המתפלל על חבירו וכו' לזה כפל ואמר לא לנו כי באמת אנו אומרים לא לנו כי לשמך תן כבוד ולא לתועלת עצמנו עכ"ד ז"ל והוא מעין דוגמא לאשר פירשנו:

אכן על פי דברי הרב הנז' אפשר לרמוז כי הנה המלאכים שאלו לזכות בתורה מדינא דבר מצרא ולכך נתן לנו הקב"ה התורה במתנה דלית בה דינא דבר מצרא וכמ"ש המפרשים ז"ל וז"ש ברוך המקו"ם ברוך הוא והוא על דרך שאנו אומרים ברוך הוא וברוך שמו. ואח"כ ברוכי מברכינן ברוך שנתן תורה לעמו ישראל שנתן דייקא במתנה דלית בה דינא דבר מצרא מפני שהמלאכים היו רוצים התורה ולכך נתנה לנו במתנה. ואתיא מכללא דודאי יש בתורה טובות נוראות מלבד שהיא תבלין ליצה"ר שהרי מלאכי השרת

התאוו לה ולזה יהבה ניהלן במתנה והמלאכים לית בהו יצה"ר ומוכרח דרצו בתורה לרוב תועלותיה. ואם כן חל עלינו חובת הברכה דאינה כמים אחרונים אשר אין בם מועיל כי אם להרחיק הסכנה דבתורה יש תועליות נפלאות וזהו מסיים ברוך הוא לברך בשמו על התורה כדחזי:

פסקה ב

חָכָם מָה הוּא אוֹמֵר מַה הָעֵדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם. וְאַף אַתָּה אֱמֹר לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח: אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן.

חכם וכו' הלא מראש אמינא מלתא לקשו"ר ולשנו"ת ויהי הקש"ר פיסקא הקודמ' ואחריה רעותיה שאלות ד' בנים ותשובתן ואחרי כן אפתח פתח והאר"ש תענה כל קבל שאלת ותשובת כל חד לחודיה קאי כפי קצורנו בעזר משדי. אי לזאת בע"ט רצון אני עניתי קצת הקדמות מהמפרשים בקצור ואגבן נבא לבאר הפסקות הללו אשר יעדנו בס"ד. הנה נודע דאומות העולם נתקנאו בישראל על קבלת התורה כמשז"ל שאמרו א"ה מה ראו אלו להתקרב וכו' ויש להעיר כי הלא מראשית כזאת הקב"ה החזיר התורה להם ולא רצו לקבלה כמשז"ל על פסוק וזרח משעיר הופיע מהר פארן ומדוע נתקנאו בישראל ויש בזה שתי תשובות האחת שלישראל התורה היא מאורסה וכמש"ה תורה צוה לנו משה מורשה ואז"ל אל תקרי מורשה אלא מאורסה ונתנה התורה במתנה ככלה לחתן. אך לעכו"ם מה שאמר להם הקב"ה שיקבלו התורה היינו כמלך המצוה על עבדיו ומשו"ה לא רצו לקבלה: והיה כראותם אשר לישראל נתנה במתנה ככלה מאורסה זו היא שקשה כשאול קנאת א"ה:

או כלך לדרך זו דלישראל כפה עליהם ההר כגיגית כמשז"ל ולא"ה לא כפה ההר וכמ"ש פ"ק דע"ז דזו טענת א"ה כלום כפית עלינו את ההר כגיגית אדהכי והכי נלמד טעם יצ"מ קודם זמנם מטעם כי ישראל חוטר מגזע האבות ויקדשו בתורה והקדש מפקיע מידי שעבוד שפדאנו לעובדו ולקבל תורתו וכמ"ש אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כלומר על מנת כן פדיתיך כמשז"ל ודינא הוא דהפודה עבד אם לשם עבד ישתעבד. ואתיא מכללא כי מ"ש על כפיית ההר מכאן מודעא רבא שהיה באונס ליתא למודעא דע"מ כן פדאנו ממצרים ואם לשם עבד ישתעבד. וע"י שהוציאנו קודם זמנינו מגלות מצרים דין גרמ"א להשתעבד ד' גליות ושעבוד מלכיות כמשז"ל:

והנה המגיד סידר ויטע אהל"י מאמר ר' אלעזר בן עזריה בהגדתי"ה אשר העלה ואשר הביא קרא דלמען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. וקרא הכי כתיב פ'

ראה. וזבחת פסח לה' אלהיך וכו' שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. והכי פירושא דקרא לדרכנו כי פסח לשון דילוג ומלבד הטעם הפשוט אשר פסח ה' על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים. עוד בו טעם כמוס להורות כי פסח ה' על שני הגלות ת' שנה ודלג על הקץ ולזה נצטוינו לאכול עליו לחם עוני שהוא מאכל עבדות להגיד כי ה' פדאנו לפני הזמן לשום עבד לשרתו ולברך בשמו וקי"ל פ' השולח (גיטין דף ל"ז) עבד שנשבה ופדאוהו אם לשם עבד ישתעבד כרבנן וכדעת הגאון ודעמיה וז"ש כי בחפזון יצאת מארץ מצרים שהיית בתוך שני עבדות ופסח ה' ודלג על הקץ ופדאך לשם עבד וז"ש למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך דאנו אוכלים פסח המורה שדלג על הקץ ולחם עוני שאנחנו עבדים לו ית' שעל מנת כן פדאנו ולכך חיובא רמיא לזכור יצ"מ כל ימי חיינו למען דעת שאנחנו עבדיו: וסמוך למאמר ראב"ע שהביא האי קרא למען תזכור שפירושו כמה דאמרן פתח בברוך ברוך המקום ברוך הוא כדין עבד לברך לאדונו וז"ש ברוך המקום כי הוא אדון הכל ומקומו של עולם ואין העולם מקומו הוא הבורא הוא היוצר הכל וכל באי עולם עבדיו: ונוסף על זה ברוך הוא שבחר בנו להיות לו לעבדים פרטים כי פדאנו ממצרים לשום עבד וזה ע"י שקדשנו בתורה שהיא לנו מאורסה ונתנה לנו במתנה משא"כ לאומות העולם שהחזיר התורה שיקבלוה כדין מלך המצוה לעבדיו ולז"א ברוך שנתן תורה לעמו ישראל שנתנה מתנה לנו ולא לא"ה כאמור ברוך הוא שכפה עלינו את ההר מה שלא עשה כן לכל גוי. כנגד ד' בנים דברה תורה וכו' כי יחד כלם יסבו בלכתן על ארבעתן על השרש הזה כמו שנבאר בס"ד:

וכבר בא חכם בחכמתו כי חיזק בריחי שאלתו ותוכן כונתו בא במחתר' על ענין המודעא דמאחר שכפה עלינו את ההר מכאן מודעא רבא לאורייתא כמ"ש פ' ר' עקיבא ואנוסים אנו: וכתבו התוס' שם דף פ"ח דמה שכרת יהושע ברית עם ישראל היינו שלא לעבוד ע"ז דוקא: וזה חקירת חכם דודאי לענין קבלת אלהותו כרתנו ברית עם יהושע שלא לעבוד ע"ז וז"ש מה העדות והחקים והמשפטים לאפוקי דעת רז"ל בתנחומא שכפיית ההר היה דוקא על תורה שבע"פ לז"א מה העדות וכו' דהיינו כל התורה בכללה דעל הכל היה הכפיה ואנוסים היינו אשר צוה ה' אלהינו דלענין אלהות הא ודאי כרתנו ברית והוא אלהינו אבל העדות וחקיו ומשפטיו עם ישראל הן הן גופי תורה באלה אנו אנוסים ומה העדות וכו' כלומר מה חיוב יש לנו עליהם: ובאה התשובה אף אתה אמור לו כהלכות הפסח וכו' לחכימיא ברמיזא אליו היה הדבר העדות וחקים ומשפטים אנו חייבים בהם כהלכות הפסח הנאכל על מצות ומרורים ופסח לשון דילוג שהקב"ה דלג

להם שני שעבוד ת' שנה ונאכל על לחם עוני מאכל עבדי' להורות שפדאנו לשם עבד כי היה לפני הזמן ועל כן באו מרורים בשעבוד ד' מלכיות וא"כ אין כאן מודעא דע"מ כן פדאנו להיות לו לעבדים: וזה טעם אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן להגיד כי יש זמן שלא יש פסח שאנו בגלות וישאר טעם הפסח שנקוה לגאולה והכל לרמוז שהוציאנו לפני הזמן לשם עבד אליו יתברך ואין כאן מודעא והראיה שהיה לפני הזמן משאר גליות להשלים גזרת בין הבתרים כמשז"ל וכל שהיה במשך שני עבדות ופדאנו לשם עבד אנו חייבים לעובדו ולשמור חקיו ותורותיו ואין כאן מודעא:

וזה עצמו תשובה כתובה בתורה פ' ואתחנן לשאלת חכם ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ויתן ה' אותות וכו' ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ וכו' ויצונו ה' לעשות את כל החקים וכו' וצדקה תהיה לנו וכו' ששאלתו היתה על ענין המודעא והן אמת שהוא אלהינו אבל עדותיו וחקיו אין אנו חייבים כי אנוסים היינו כמדובר. ויאמר אביו עבדים וכו' ביד חזקה וכו' כלומר לפני הזמן וא"כ פדאנו לשום עבד ואין כאן מודעא ועוד דיצ"מ היתה לתת לנו ארץ ישראל וז"ש ואותנו הוציא וכו' לתת לנו וכו' והן לו יהי כדברך שיש מודע' בנתינת הארץ לא שייך עוד מודעא שמתנת הארץ היתה על תנאי לשמור התורה וכמש"ה ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו וכמ"ש הרשב"א ז"ל הביאו בעין יעקב שם פ' ר' עקיבא ולכן מהטעמים האלו יצאנו ה' לעשות כל החקים וכו' ואין כאן מודעא אי משום שהוציאנו לשם עבד ואי משום מתנת הארץ לפיכך אנחנו חייבים בשמירת המצות וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה:

ותא חזי מה בין חכם ירא לכסיל מתעבר רשע כרשעתו מסיח לפי טומא"ו מה העבודה הזאת לכם כלומר על הק"ף דכתיב ביה ושמרתם את העבודה הזאת ועלה יצא לטעון בן רשע מה העבודה הזאת לכם כלומר אעיקרא ראשית כל מה שעשו הק"ף לפרוש מע"ז גם זה היה באונס ומתחילה ועד סוף אנוסים היו ואפי' קבלת אלהותו היה באונס ומותר לו לעע"ז וכ"ש אח"כ דכפה ההר כגיגית דזה היה אונס מפורסם: ומה לו לאב יחרד לבו ויתר כשמוע פי כסיל מחתה לו. ויחר אפו ויחלטוה ממנו לכם ולא לכלבים לכם ולא לו כמדבר עם אחרים ואינו מיחד דיבורו אליו ולפי שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר לומר שקבלת אלהותו היה באונס והוא כסילו' גמור דתליוה וזבין זביני זביני כ"ש הכא דעבודת הק"ף לא חשיבא אונס אשר גאלנו בכמה נסים ואותות ומופתים. ואלו היה שם לא היה נגאל דה' בוחן לבות וידע מה בחשוכא אשר הלך חשכים לבו יקבוץ און לעבוד עבודת הק"ף באונס ולבו לע"ז ולא היה נגאל אין ישועתה לו באלהי' סלה:

נמשך לזה שלחו מת"ם גם הוא לפי תומו שמע קורין ומקרין שה' ברחמיו הוציאנו לפני הזמן לשם עבד לעובדו לו יתברך והוא לא פקפק בעבודת ה' רק הוא שאל דרך שאלה מה זאת כלומר כבר נשלמו ת' שנה משנולד יצחק ובא מועד צאתנו מהגלות: ולפי דעתו של בן אביו מלמדו והשיבו דרך קצרה בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים כלומר תן דעתך כי לא אמנע טוב להולכים בתמים: איברא ודאי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים לפני הזמן וזהו בחוזק יד ולא נחשב הגלות מלידת יצחק הלא תראה כי היינו במצרים ואי ס"ד דמלידת יצחק מנינן למה הוצרך הגלות במצרים יהיה הכל בארץ כנען ומוכרח לומר דארץ ישראל מוחזקת ורחמנא אמר בארץ לא להם וא"כ לא ס"ד דמונים מלידת יצחק כיון שהיו בארץ כנען ובצרי טובא משני הגלות ופדאנו לשם עבד ואין כאן מודעא כי אנחנו עבדיו תדיר:

וכלפי הבן שלא עמד טעמו בו סגר עליו המדב"ר שאינו יודע לשאול. כה ידבר אביו בעבור זה עשה ה' לי כלומר אשר לא השלמנו שנות מספר ת' שנים מגזרת בין הבתרים היה שקדשנו ה' בתורה והקדש מפקיע מידי שעבוד וז"ש בעבור זה כלומר זה אלי ואנוהו אשר קדשנו והכיננו לעובדו עשה ה' שם הרחמים בתוקף רחמיו בצאתי ממצרים לפני זמננו. ודריש בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים דמצה לחם עוני שפדאנו לעובדו והיה בתוך הזמן ומשו"ה היה שעבוד ד' מלכיות הרמוזים למרור גימטריא מות כי הגליות היו מרים ממות דשבי כלהו איתנהו ביה והכלל שיצאנו קודם הזמן לשם עבד ה' וזו תפארת ישראל לעבוד ה' וצדקה תהיה לנו:

ועתה הבא נבא לפרש שאלות ד' בנים ותשובתן כל אחד לבדו כפי קצורנו. אימא רישא שאלת בן חכם כי אפשר שאול שאל דהתינח בזמן שבית המקדש קיים וישראל יושבין על אדמתן הנה נכון להראות סימני חירות אף גילה ורנן על אשר היינו עבדים לפרעה ויוציאנו ה' ואנו בני חורין האמנם בגלות המר והארוך הזה אשר כשל כחנו ומגלות גופנו הנה נגע זה לנפשנו לשמחה מה זו עושה שהיינו עבדים ויוציאנו לחירות הרי גם עתה עבדים אנו וזהו שאמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם עייפי הגלות גם אתם גם אבותיכם מכמה מאות שנים בהיותם כואבים מתוקף שעבוד מלכיות ומה מקום לסימני חירות והלל והודות על אשר יצאנו מתחת יד פרעה והשיבו כפי חכמתו כהלכות הפסח כלומר כל אלו העדות והחקים והמשפטים הם כהלכות הפסח ומה הפסח בטחנו לחזור ולעשותו כי ה' אלהינו מרחם עוד ישוב ויגאלנו גאולת עולם וזה טעם אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן לרמוז כי גם כי אין פסח נשאר הטעם והיה לאות שעוד נחזור לעשות הפסח ולזה אנו שומרים טעם הפסח לרמוז דיש לנו לבטוח

לחזור ולעשות הפסח והוא יגאלנו והוא טעם לעשות כל זה בגלות לחזק אמונת הגאולה כי עוד יאיר אפלתנו בגאולה שלימה:

ואל קוטב זה סובב הולך תשובת התורה עבדים היינו וכו' ונקדים מ"ש הרב מר זקנינו בחסד לאברהם דכ"ג דטעם שעבוד מצרים היה כי גלוי לפניו ית' דישראל יהיו משועבדין בשעבוד מלכיות ארבעה המה וכדי שלא יתיאשו מתשועת ה' לכן שיעבדם במצרים שמושלים בה ס"מ ורהב שכל שרי אומות העולם תחתיהם ואם הם לא יכלו לעמוד נגד ישראל כ"ש שאר האומות ושרי עם ועם. וזו כונת תשובת התורה עבדים היינו לפרעה שהיה תקיף וחזק מהסט"א כידוע. וגם במצרים שהיא תחת ממשלתם של השרים הגדולים ויוציאנו וכו' ויתן וכו' והטעם היה לקבוע בלבנו כי כה יעשה לכל עם ולשון והשרים שהם מושלים בישראל דאם בארזים נפלה שלהבת וכו' וא"כ לזה אנו עושים כל סימני חירות דמיצ"מ ידענו נאמנה נזכה ונחיה לימות המשיח והוא הטעם דאין מפטירין אחר הפסח לרמוז דגם כי בטל הק"ף עוד יעמוד טעמו והיה לאכול בתשועת ה':

ובאופן אחר אפשר לפרש שאלת החכם ותשובה הכתובה בתורה במה שנודע דאם ח"ו היו שוהים ישראל עוד רגע בארץ מצרים היו נטמעים בנ' שערי טומאה מעלנא אית להו ומפקנא לית להו והטעם משום דמשה רבינו היה משיג בקדושה מ"ט שערים ולא יותר וכל זמן שהגואל יש לו השגה בקדושה כנגד מה שנטמעו הם בקליפות השג ישיג והצל יציל אבל אם ח"ו עברו מעברה ונטמעו בנ' אין כח ביד משה רבינו ע"ה להושיעם: וכבר ידוע דר"ע זכה לשער החמשים וא"כ האיש החכם בחכמתו ושלימה משנתו באשר ה' אתו כי הש"ג ישי"ג בשער החמשים יאמר נא אם בעיניכם יפלא את כל תוקף יצ"מ וישימהו על הנ"ס הוא הדבר אשר צוה ה' אלהינו אתכם כי לא באתם עד עתה למדרגתי ואין לכם השגה כמותי בשער הנ' האמנם אני וכיוצא בי נקיים אנחנו מכל המצות הללו כיון שכחנו חזק להוציאכם ממצרים אף אם הייתם נכנסים בנ' שערי טומאה: וכבר ידוע מהראשונים כי כל מצות ה' אשר יאמר היום לגבי דידן שהם חקים בלי טעם הוא דוקא לפי קוצר השגתנו אבל לקושטא כל המצות טעמן ונימוקן הגדילו התערובו"ת טעם ערב מועיל ואין מצוה בעולם שהיא גזרה וסרת טעם ח"ו דאפי' פרה אדומה שלא נתגלה טעמה אף לשלמה המע"ה כמשז"ל למשה רבינו ע"ה נאמר טעמה וזה פירשו כת הקודמין כונת הכתוב כי חק לישראל (הוא) משפט לאלהי יעקב כלו' אף דבר שהוא חק לישראל הוא דוקא לישראל אבל לפי האמת אינו חק אלא הוא משפט לאלהי יעקב שיש בו טעם כעיקר לאלהינו המצוה לנו המצוה אך לנו בעניותנו הוא חק: וא"כ גבר פום דין חכימא דיהודאי אשר לו אלהים קרובים ובעצמו שיע"ר שער הנ' בקדושה כל

מן דין לפניו נגלו טעמן של החקי' וז"ש מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם דוקא הן הן חקים ועדות ומשפטים ולא השגתם בחכמה הנפלאה כמוני היום אשר כל התורה כלה לפני נגלו תעלומותיה והם משפטי ה' אמת יחד כלם לבלי חק ואתכם דוקא הם חקים וכל כי הני מילי במצוות הפסח הן הם אליכם אישים דאין לכם השגה ומשום הכי נתחייבתם במצות אלו משא"כ לי ולכיוצא בי שהשגנו לשער הנ' אין אנו חייבים בזה כי האף אמנם ירדו לשערים ש"ט עד הנ' כחנו גדול אלים לאפקיעי כי הלא גם בנו כנגדם בקדושה:

האמנם כד דייקת שפיר לא צדק בזה ולא לחכמים לחם כי אם מצה ומרור ככל חקת הפסח כי הגם שעתה השיגו בשער הנ' היה באמצעות יצ"מ וקבלת התורה וצירופי הנשמות ממצרים ועד הנה אבל אם ח"ו היינו שוהים במצרים ונטמעים רוב ישראל בנ' ש"ט אז נתרבה הפגם מאד עד כי גם קדושי עליונין משבט לוי היו נפגמים והחכמה מאין תמצא ולא איתי אנש יזכה בקדושה כלל והשע"ר סגרו כאשר יצאו הרודפים כי זנח ישראל טוב אויב ירדפו רודף מלא והיה נטמע כל זרע ישראל ח"ו וזוהי תשובת שאלת בן חכם הכתובה בתורה עבדים היינו לפרעה במצרים בצירוף השר שהיינו עובדים ע"ז גוי מקרב גוי והוצרך הקב"ה לשדד המערכות להוציאנו ויצונו את כל החקים וכו' וצדקה תהיה כי נשמור לעשות וכו' ובאמצעות זה זכית אתה לזה אבל אם ח"ו היינו שוהים עוד ולא היה קבלת התורה לא באת לכלל זה לא מינה ולא מקצתה על כן צא ועשה כן כמונו כמוך לקיים כל דבר פס"ח:

או אפשר דשאלת בן חכם היא על מה נעשה שני סימני עבדות מצה ומרור ושני סימני חירות טיבולים והסבה ושתים שהן ארבע המה נפלאו ולזה כיון באומרו מה העדות וכו'. והיתה התשובה עבדים היינו לפרעה במצרים שם רמז שתים זו לפרעה מלך קשה במצרים אומה קשה א"נ במצרים השר שהיינו עע"ז והיינו משועבדים גוף ונפש ולעומתן נעשה שני סימנים של עבדות מצה רמז על עבדות הגוף ומרור על שעבוד הנפש כמ"ש מהר"ם אלשיך זלה"ה בפסוק וימררו את חייהם ע"ש כל קבל דנא ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה וכו' ויצונו ה' לעשות את כל החקים וכו' והרי בזה אנו בני חורין מגופנו ונפשנו כי הוא ברחמיו קדשנו במצותיו וכנגדם שני סימני חירות על גאולת נפשנו וגופנו ונאמר לפניו הללויה:

ויתכן כי שאלת חכם היא חקירת הראשונים במאי דאמרינן דשואלין ודורשין ל' יום קודם הפסח דהא אמרו משה תיקן להם לישראל לדרוש הלכות פסח בפסח והלכות חג בחג ותירץ מרן בב"י סי' תכ"ט דשלשים יום משום קרבנות ותקנה לא זזה ממקומה

וכתבו האחרונים דגם בכל רגל איכא קרבנות ראיה ושמחה: וזה שאל מה העדות וכו' אשר צוה ה' אלהינו אתכם יושבי חשך הגלות דבשלמא כשב"ה קיים אפשר דצריכי לדרוש ל' יום קודם משום ק"פ אבל עתה בגלות מאי שיאטיהו דל' יום: ותו אעיקרא מ"ש ל' יום הוי בכל רגל ומ"ט שאר רגלים: לז"א כהלכות הפסח ר"ל כך יש בכל רגל עולות ראיה חגיגה ושמחה וצריך ל' יום. וכי תימא השתא אין קרבנות דע דהתקנה לא זזה ממקומה הלא תראה אין מפטירין אחר הפסח ועתה אין מפטירין אחר מצה לזכר וכן נמי תקנה לא זזה לדרוש גם עתה ל' יום קודם:

פסקה ג

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר: מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם, לָכֶם וְלֹא לוֹ. וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל כָּפַר בְּעִקָּר. וְאַף אַתָּה הַקְהֵה אֶת שִׁנָּיו וֶאֱמֹר לוֹ: בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אִילּוּ הָיָה שָׁם, לֹא הָיָה נִגְאָל.

רשע יראה וכעס שיניו יחרוק ומתוך רשעו כמתלהלה יורה זיקים כי כל מצות עשה אין בהם כרת ומדוע בקרבן פסח יש כרת לחדל לעשותו והלא הוא מצות עשה ובכל מ"ע ליכא כרת כי אם פסח ומילה וטמא תמ"ה יקרא מה העבודה הוא לכם שאף לסברתכ' שיש כריתות לעובר על ל"ת: אבל הק"פ אינו כי אם עשה ומי שלא עשה פסח ביטל עשה בשב ואל תעשה ומה נשתנה פסח משאר מ"ע: על כן יצא הקצף באמור לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר כי הלא הפסח הוא לפרוש מע"ז וכמשז"ל משכו ידיכם מע"ז וקחו צאן של מצוה וכיון שהוציא עצמו מן הכלל בהפקרא ניחא ליה לעבוד ע"ז והרי הוא כופר בעיקר גם מזה נמשך להטיל חלשי"ם על המילה והוא קבלת אלקותו ית' והיא מ"ע שיש בה כרת וטעותו שאין ראוי שיתחייב כרת על הק"ף כה יאמר על המילה וכל מה שיצאנו מארץ מצרים היה בזכות דם פסח ודם מילה והרשע הזה המערער מבא בדמים תרתי משמע דם פסח ודם מילה אלו היה שם לא היה נגאל:

ואפשר כי ברשעו בקש לעקור כל מצות הפסח וכונתו כי הנה הקב"ה גזר ועבדום וענו אותם ת' שנה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וא"כ מראש מקדם אמר לאברהם שיצאו ממצרים ברכוש גדול איכו השתא מה מקום לכל המצות האלה זכר ליציאת מצרים וכל השבח על יצ"מ הלא כך התנה הקב"ה להוציאם וז"ש מה העבודה הזאת לכם: ויחר אף המשיב לכם ולא לו ולפי שהוציא עצמו מן כלל ישראל כפר בעיקר ושאל ההוא מינא מה העבודה הזאת לכם ואינו מאמין בתורה אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה וכו' ואלו היה שם לא היה נגאל דהיה מת בחשך ובעבור זה עשה ה' לי:

וראיתי בנימוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה על החומש כ"י פ' בא שכת' וז"ל מה העבוד' הזאת לכם לכם ולא לו ודרשינן מינה דהיינו שאלת הרשע משו' דשאיל ואמר לכם ולא אמר לנו ותימה והא כתיב בפ' ואתחנן כי ישאלך בנך וכו' אשר צוה ה' אלהינו אתכם וי"ל התם כלל עצמו בשאלתו שאמר ה' אלהינו אבל הרשע לא כלל ואמר אותנו אלא שאל ואמר לכם ועוד אני תמיה דרשע שואל מה העבודה הזאת לכם והוא עונה אין מפטירין אה"פ אפיקומן מאי קבעי ליה ומאי קמהדר ליה וי"ל אע"ג דהאי איניש רשע הוא בחכמה שאל מפני שרואה שאנו אוכלים מן הפסח והחגיגה והפסח אחר החגיגה לשבענו ובעבור כן הוא שואל הלא עיקר הוא הפסח ולמה אנו שבעים מהחגיגה ולא מן הפסח שהוא עיקר מש"ה א"ל א"מ אחר הפסח אפיקומן ובעבור זה אוכלים שלמי חגיגה תחילה ואח"כ הפסח עכ"ל:

וראה זה חדש גירסת הרב ז"ל שתשובת הרשע בנסחתו היתה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ולא ידענו מה היה לו להרב בנסחתו לתשובת החכם וק"ק דבמכילתא ס"פ בא מסדר שאלות ד' בנים ותשובתן כנסחתנו רק שיש איזה שינוי מועט מנסחתנו ע"ש ומ"מ מה שפירש הרב ז"ל יש לפרשו בשאלת החכם ותשובתו בנסחתנו: [עתה ראיתי בשבלי הלקט כ"י שפירש כן בשאלת חכם משם רבינו קלונימוס ועלה קאמר וכ"כ רבינו ישעיה. ונראה דר' ישעי' גופיה בפירושו להגדה הדר מר ממ"ש בנימוקי החומש וכתבה בשאלת חכם]:

ומאי דקשיא ליה להרב דגם בשאלת בן חכם אמר אשר צוה ה' אלהינו אתכם ולא אמר אותנו ותירץ דהחכם כלל עצמו באו' אלהינו כן שמעתי באומרים משם המפרשים קרוב לזה שהחכ' הזכיר ה' משא"כ הרשע ואמרו דרך צחות פסוק ויתרון החכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך כלומר שיש יתרון בדברי החכם על הרשע הזכרת ה' כמו שיש יתרון בין אור לחשך דכתיב ויקר' אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה הרי דבאור נזכר שם אלהים ולא בחשך עכ"ד:

וירא ליישב זה וגם ליישב דתשובת הרשע בתורה פ' בא היא ואמרתם זבח פסח וכו' ואין רמז בכתוב שום תלונה על השואל ואלו בדברי המגיד אשתפוך חמימי על שאלת מה העבודה הזאת לכם ויחסה לרשע ולא הביא התשובה הכתובה בתורה. ואפשר כי הנה כתוב בתורה פ' בא והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא וכו' ויקוד העם וישתחוו. ואיכא למידק דבפ' ואתחנן בשאלת חכם כתיב כי ישאלך בנך וכן בפ' בא עצמה והגדת לבנך שהוא שאינו יודע לשאל ובסוף הפרשה והיה כי ישאלך בנך מחר מה זאת שהיא שאלת התם ומדוע בשלשה בנים חכם ותם

ושאינו יודע לשאל נקט לשון יחיד בנך וכאן שהוא שאלת בן רשע כתיב והיה כי יאמרו אליכם בניכם לשון רבים ואפכא היה לכתוב גבי בן חכם לשון רבים ובבן רשע לימא בנך לשון יחיד. ועוד דבבן רשע כתיב והיה כי יאמרו אליכם בניכם ורז"ל אמרו בעלמא אין והיה אלא לשון שמחה והכא בבן רשע לשמחה מה זו עושה הנמצא כזה לשון והיה בהני"ח אנחה שוברת ומה לו לאב בראות בן רשע הלואי קבריה ואביו ואמו ישישו כי ימצאו קבר לבן רשע ותו דכתיב ויקוד העם וישתחוו ופירש"י ז"ל על בשורת הגאולה והארץ ובשורת הבנים ולכאורה יפלא דבשורת הבנים בשורה רעה שהם רשעים ואינה טעונה קידה והשתחואה רק יגון ואנחה. אמנם נראה דלשון מה העבודה הזאת לכם אינו לשון מוחלט לרעה ואם איש צדיק שהוחזק לקדש כה יאמר מה העבודה הזאת לכם אין לנו להכריעו לחובה ולומר שמינות נזרקה בו וכפר בעיקר רק חייבים אנו לדונו לזכות שלא כיוון להרע ומוקמינן ליה אחזקתיה כי צדיק הוא אך אם רשע שחזקתו לרעה יאמר מה העבודה הזאת לכם תכף נכריענו לחובה ואוקמיה אחזקתיה שהוציא עצמו מן הכלל וכפר בעיקר. ומשום הכי שינה הכתוב כאן ואמר כי יאמרו אליכם בניכם לשון רבים וכתיב והיה שהוא לשון שמחה וגם התשובה כתוב ואמרתם זבח פסח לשון אמירה רכה לבשרם שבניהם יהיו צדיקים שהגם שיאמרו מה העבודה הזאת לכם אין לדונם לחובה דמוקמינן להו אחזקתיה וישיבו להם בלשון רכה זבח פסח וכו' ומהכא משמע דאם רשע שואל מה העבודה הזאת לכם ודאי שהוא לשון מגונה ומוציא עצמו מן הכלל וכפר בעיקר מדחזינן שינוי הכתוב כאן דהוצרך לומר לשון רבים ולשון שמחה ואמירה רכה כדי למתק לשון מה העבודה הזאת לכם לרמוז דמוקמינן להו אחזקתיהו א"כ רשע האומר לשון זה ודאי נדרש לרעה ונדבר אליו קשות ולכן כתיב ויקוד העם וישתחוו וכיונו גם על בשורת הבנים דזה מורה שהם צדיקים והוחזקו לכך עד שלשון שאינו מתוקן אהניא להו חזקתיהו לשים מר למתוק. ומכאן הוציאו רז"ל שזו שאלת הרשע דאם רשע יאמר מה העבודה הזאת לכם חיובא רמיא לשבור מתלעות עול להקהות שיניו ולדבר אליו קשות וע"כ לא זכר המגיד תשובה הכתוב בתורה לשאלה זו דהכתוב מדבר בבנ"י עליה זרעא מעליא אלא דמשם למדנו שאל' הרשע ותשובתו בלשון מדברת אמריה ממרת על שנתן כתף סוררת ובזה נתישב הכל בס"ד:

והרב מופת הדור מהרח"א זלה"ה בספר מקראי קדש ריש דף ז' פירש דשאל מה העבודה הזאת לכם שאתם מעברין שנים בזמן שאתם רוצים וכו' בעבור זה עשה ה' לי כמ"ש החדש הזה לכם עד עכשיו היתה מסורה בידי עתה תהא מסורה בידכם וכמ"ש אימתי ר"ה אני ואתם נשאל לב"ד של מטה נמצא שבעבור שנקבע חדשים עשה ה' ביצ"מ וזהו

כופר וכו' עש"ב ויש להרחיב ענין זה במה שנתבאר אצלנו בנותן טעם מה זה היה דמצו' החדש הזה לכם היתה לראש פינה ומצוה ראשונה במלכות שמים וכתבנו בעניותנו דיען שהיו ישראל עע"ז בטענת אם אין הקב"ה חפץ בע"ז למה אינו מבטלה דהיו סוברים מעשה שמים עדיף והשתא דעיני כל ישראל וכל העם רואים דבאלהי מצרים עשה שפטים יש לחוש דח"ו הם יחזיקו במעוז סברא נפסדת זו דמעשה שמים עדיף ואם אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה כאשר נודעה יד ה' דעשה בכל אלהי מצרים שפטים אלא דלנקום נקם במצרים על אשר השחיתו התעיבו והתריסו נגדו עשה באלהיהם שפטים אך משום עבודת ע"ז לא אכפת ליה וזו הריסת פנת יקרת תורתנו לכן מצוה ראשונה נצטוינו החדש הזה לכם ומסרה לב"ד להורות דמעשה אדם עדיף וליכא תו טענת אם אינו חפץ בע"ז וכו' והשתא דרשע זה מפקפק במצות עיבור שנים נמצא דזה דרכו כסל לו לומר מעשה שמים עדיף ומשו"ה מדבר תועה על העיבור והוא כופר בעיקר בעצם לעע"ז בטענת אם אינו חפץ בע"ז וכו' ומשו"ה אמר לכם ולא לו לפי שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר. ואמר בעבור זה שאני סובר מעשה אדם עדיף ופירשתי מע"ז ומלתי עצמי על ידי אדם עשה ה' לי בצאתי ממצרים דנגאלנו משום דם פסח ודם מילה שתים הנה לעק"ר מספח"ת טענת מעשה שמים עדיף כדבעינן למימר קמן בס"ד ואלו הרשע היה שם לא היה נגאל דכיון דסבר מעשה שמים עדיף לא היה עושה פסח ולא ימול ובאפס דמי"ם דם פסח ודם מילה דמו בראשו והיה מגואל במקום שיהיה נגאל:

הרב מהר"ר יוסף דוד זלה"ה פירש עם מ"ש גורי האר"י זצ"ל שבזמן מהרח"ו וזצ"ל בליל ראשון של פסח נטלע אדם אחד ושאלו להרב מהרח"ו זלה"ה כי התורה הבטחתנו ליל שמורים הוא ואיך אירע זה בליל התקדש חג לאיש הזה שבר רגל בשמחת הרגל הקדוש בלילה הקדושה הזו. והרב מהרח"ו זצ"ל גלה סודו כי אותו האיש עבר עבירה בלילה ההיא ועל כן באה עליו הצרה הזו ונראה דסבר דכי כתיב ליל שמורים הוא דוקא למי שאינו חוטא בלילה הזו אך אם סירכיה נקיט וגם בליל פסח עובר עבירה כל לגבי דידיה אינו ליל שמורים וז"ש מה העבודה הזאת לכם ומה מועיל הק"פ אחר שעינינו הרואו' כי גם בלילה הזו יקרה מקרה ופגע לאיזה אנשים והאמת הוא כי לכם היא השמירה ולא לו כי הוא עוב"ר על פשע בלילה הזה ואלו היה שם לא היה נגאל דבליל פסח היה עובר עבירות ושוב לא היה נשמר עד כאן דברי הרב מהר"י דוד זלה"ה:

ובהכי מדוקדק לישנא דקרא ליל שמורים הוא לה' והדר מפרש אימתי הוא ליל שמורים כאשר הוא הלילה הזה לה' כלומר שהיא מיוחדת ומקודשת לה' בקיום המצות אז היא ליל שמורים אבל אם אינה לה' ואלו עוברי"ן בפשע גם הלילה הזה אז אינה ליל שמורי'

להני אינשי דסגן בעלילותא ובאוות נפשם הבהמית יזנחו למקרה ופגע לא כאלה חלק יעקב זרע ישראל העסוקים בהלכות הפסח על מצות ומרורים לקיים מצות אדיר אדירי' עושה אורים ויאור להם ליל שמורים:

פסקה ד

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר: מַה זֹּאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו: בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם, מִבֵּית עֲבָדִים.

הת"ם חובה הכא רשות נתונה לו לבטא בשפתים שואל כענין מה זאת מכלל דאיכא אחריתי שאנו עושים שני סימני חירות ושני סימני עבדות מצה ומרור סימני עבדות וטבולים והסבה סימני חירות תרתי למה לי ותיסגי בחד. ואביו השיבו דבר פשוט בחוזק יד הוציאנו ה' ואיכא עיקר היציאה ועוד בה היותה בחוזק יד לכן אנו עושים שני סימני חירות. והוציאנו ממצרים מבית עבדים דהיינו מתחת רשות השר שנקרא מצרים כמ"ש רז"ל על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם וגם מבי' עבדים המצריים האומה עצמה שהיינו עובדים לשר ולאומ' ולזה אנו עושים שני סימני עבדות:

ועוד אפשר כי הולך בתום להגיד לו איך ה' הכה כל בכור ועביד דינא לנפשיה והיתה תשוב' בחזק יד וכו' כלומר בכח גדול הוציאנו דאלו היינו שוהים עוד רגע ה"ו דבקה הרעה לירד לן' שערי טומאה ולא יזכר שם ישראל עוד ח"ו ובמקום פסידא עביד איניש דינא לנפשיה:

או אפשר דשאל מאחר דעושים חרוסת זכר לטיט אמאי אצטריך מרור זכר לוימררו את חייהם הא כבר רמזנו בחרוסת ענין הטיט בחומר ולבנים ובכל עבודה בשדה. והשיב בחזק יד הוציאנו לפני הזמן וז"ש בחזק יד וקושי השעבוד השלים לכן אנו עושים ענין מיוחד זכר לקושי השעבוד והוא המרור זכר לוימררו כי הוא עיקר הגאולה:

ובאופן אחר אפשר לומר ונבין שארית הכתובים בסוף פ' בא בתשובת התם דכתיב ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה על כן אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים ואיכא למידק כי טרם יאמר בחזק יד הוציאנו הול"ל כי הקשה פרעה וכו' ויוצאנו בחזק יד ועוד יש לחקור דאמאי לא ציוה ה' דגם הנקבות בכורתות יקדשו מאחר דגם הנקבות בכורתות מתו כמשז"ל דמתו נקבות בכורתות של מצרים זולת בתיה בת פרעה שניצלה בזכות משה וכבר כתבו מן האחרונים דגם הנקבות בכורתות

מתענות בערב פסח ומאחר שכן מדוע יצאו בגרעון הנקבות בכורתות ולא קדשי אטו גריעי מבכור בהמה ותו מה טעם פטרי חמורים דוקא יקדשו מבהמה טמאה וטעם רז"ל ידוע. [אחר זמן רב אנה ה' לידי ספר מעשה רקח רמזי משניות מהגאון החסיד מהר"ר אלעזר מקראקא זלה"ה וראיתי להרב זלה"ה שעמד בחקירה הלזו אמאי הבכורתות ליתנהו בפדיון ויישב דהיה קטרוג למעלה לומר מה אלו אף אלו ואמטו להכי הזכרים שהיה הקטרוג עליהם צריכין פדיון אבל הנקבות לא היה קטרוג עליהן דידוע דבשכר נשים צדקניות נגאלנו וא"כ לא היו בסכנה למות כזכרים שהיה הקטרוג עליהם והצילם ה' ע"ש באורך במסכת בכורות:]

ודרך דרש נראה לומר במה שנתבאר אצלנו דהא דאמרו רז"ל דקושי השעבוד השלים הזמן כתבו ז"ל דהיינו אם ישראל יש להם דין בנים אז קושי השעבוד בא חשבון והן נגרע משני שעבודם כי כך היא המדה למלך שכעס על בנו וגזר עליו גזרה קשה כי כל המטיב לו בעידן רתחא עושה נחת רוח למלך אך אם כעבדים העבד ישראל קושי זה אינו כלום כי המלך שכעס על עבדו כל המצערו ונוקם נקמת המלך הרי זה משובח וכמבואר זה מדברי ר"ע בויכוחו עם טורנוסרופוס פ"ק דבתרא ויען ישראל בו בפרק היו גוי מקרב גוי מה הללו עע"ז אף הללו עע"ז וכו' כמו שטען שר של מצרים כמשז"ל הנה כי כן צריך להוכיח דגם רשעי ישראל נקראו בנים וגם עמי הארץ מישראל אשר לא בינת אדם להם נקראי' בנים וזה צורך לגאולתם כי רובם היו עע"ז ועמי הארצות בעת ההיא לא ידעו ולא יבינו ולכן ה' חפץ למען צדקו הכה כל בכור בארץ מצרים וגם כל בכור בהמה להורות דאף בכור בהמה נחשב בכור ומת ומכאן ראיה דכיון דישראל הם בנים למקום אף אם הם רשעי' דחשיבי כבהמות כמשז"ל בנים הם כשם דבכור בהמה נמי חשיב בכור. ובכלל הוכו פטרי חמורים דגם הם נקראו בכורות ומינה דגם ישראל עם היותם עמי הארצות בנים מיקרו ולאפוקי מ"ש הרב משנה למלך פ"ג דעבדי' משם הריב"ש דכהן עם הארץ אין בו קדושה ע"ש וכיון שכלם בנים והם בכורות כמ"ש בני בכורי ישראל א"כ קושי השעבוד משלים וכל היתר ששעבדו מצרים על ישראל אף לרשעים ולעמי הארץ מצטרף הוא לחשבון גדול ובכן הגיע עת תשלום הת' שנה ומשו"ה ציונו יוצרנו יתברך לדורו' לקדש בכור אדם ובכור בהמה ופטר חמור לרמוז דגם בהמה וחמור בכור מקרי והוא דבר עיקרי בטעם יצ"מ שהכה בכור בהמה ופטר חמור להורות דכשם דאלו עבר עליהם כוס מר המות להיותם בכורות כן גם רשעי ישראל הנמשלים לבהמה ועמי הארץ יחד כלם בנים מקרו והם בכורות ואשר הרע להם בא חשבון ועת הזמיר הגיע לגאולתם:

אמור מעתה אפשר לומר דזו שאלת התם מסיח לפי תומו מה את כלומר מה זה היה לקדש בכורי בהמה ואי תימא כי כן במצרים כל בכורי בהמת מצרים מתו תיקשי אעיקר' מה טעם מתו כל בכור בהמה דבשלמא בכורי השבי והשפחה ניח' וטעם יש בדבר כדי שלא יאמרו יראת' תבעה עלבונם ושהיו משעבדים בישראל ושמחים בצרת' וכמשז"ל אבל בהמה מאי עבידת' ורמז זאת מכלל דאיכא אחריתי מה ראו פטרי חמורים שמתו במצרים ולמה נתקדשו הם מכל בהמה טמאה. ויאמר אביו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים כלומר בחזק יד לפי שהיה לפני זמנם והיינו מטעם קושי השעבוד אשר עלה לחשבון כי אנו בני אל חי ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו בטעם שהיינו עובדי ע"ז וחשובי' אנו כבהמות למטה מעבדים וגם עמי הארץ מישראל חשובים כחמורים ונמצא דכרובם כן חטאו בע"ז והם עמי הארץ והוה פשיטא ליה דאין להם דין בנים כדי שנאמר דקושי השעבוד יעלה לתשלום הגלות כי אין דינם אלא כבהמות וחמורים: לזה להראות לו טעותו ויהרוג ה' כל בכור אף מבהמה וחמורים להורות דגם הבהמות ופטרי חמורים בכורות נינהו ומכ"ש רשעי ישראל ועמי הארץ הם בנים ובסוג מ"ש בני בכורי ישראל וא"כ קושי השעבוד השלים כי כל ישראל יש להם דין בנים ובכורות וכיון דלפ"ז עיקר יצ"מ משום קושי השעבוד והיה לאות על ידכה ולטוטפות כי בחזק יד הוציאנו לפני הזמן משום קושי השעבוד וגם רשעים ועמי הארץ נחשבו בנים וא"כ כלם חייבין בתפילין לזכור אשר הפליא לעשות הוא יתבר' עמנו להחשיב כל ישראל אף רשעים ועמי הארץ בנים ככל הדברים האמורים:

סובב הולך להקדמתנו אפשר לומר דרך דרש בכונת מאמר ה' בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני ויעבדני וכן אמרו שלח את עמי ויעבדני והענין שאמרו בירושלמי פ"ח דברכות המשתמש בכהונה מעל והקשו בהגהות מיימוניות פ"ג דעבדים ממ"ש דעבד כהן אינו נרצע דנעשה בעל מום: ובהגהות מרדכי דגיטין תירץ דשאני התם דמחל וכבודו מחול ובס' יד אהרן א"ח סימן קכ"ח הקשה דאין ראיה מעבד כהן דשאני התם דב"ד מכרוהו בגניבתו ע"ש: ויראה דהראיה היא מאחר שש דברצונו רוצה לעבוד ובהא אמרו דאינו נרצע שנעשה בעל מום ותפוק לי דאחר שש שכבר נשל' זמן מכירת ב"ד והוא ברצונו רוצה לעבוד שלא יהיה רשאי לעבוד דהמשתמש בכהונה מעל: והנה הרב משנה למלך שם פ"ג דעבדים תירץ דאיירי בכהן עם הארץ וכדעת הריב"ש או בכהן שאינו מיוחס ע"ש: ומדברי רבינו שמחה שהביא המרדכי פ"ה דגיטין משמע דלא שרי לכהן לתת רשות לברך אם לא שהוא רבו או גדול ממנו: והשתא עד שלא נבחר אהרן וזרעו לשרת בכהונה הבכורות היו כהנים והשתא כאש' בא חשבון תשלו' גזרת בין הבתרים

מאיזה טעם שיהי' אסורים המצרי' להשתמש בישראל שהם בכורות כמש"ה בני בכורי ישראל והם כהנים ומשתמש בכהונה מעל דבשלמא כל ימי מיגד גזרת בין הבתרים אשר גזר ה' לית לן בה דאז מותרים לשעבד בהם ולהשתמש מהם מידי דהוה אכהן שמכרוהו ב"ד בגניבתו דשריותא הוא לקונה להשתמש בו אבל כשנשלמה הגזרה ברגע ההוא חזרו ישראל לקדושתם ואסור להשתמש מהם דהמשתמש בכהונה מעל וז"ש בני בכורי ישראל שהם מיוחסים שלח בני ויעבדני לי דוקא כי אסורים אתם להשתמש בכהונה. וכן אמר שלח עמי ויעבדני כלומר שלח עמי שהוא כינוי לתלמידי חכמים כמשז"ל על פסוק הגד לעמי פשעם כלו' לא כמו שעלתה על דעתך שהם עמי הארץ לא כי אלא הם תלמידי חכמים דתכף יקבלו התורה ויהי' לימודי ה' וכל העומד ליעשות כעשוי דמי באופן שאין מקום פטור מצד שאינם מיוחסים או עמי הארץ דמותר להשתמש בהם כמ"ש הרב מש"ל לא כי שהם מיוחסים ות"ח. וז"ש רז"ל על פסוק ויהי בעצם היום הזה מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבם המקום כהרף עין וכו' דכיון דהגיע הקץ אפילו ברצון אינם יכולים לשמש למצרים אפילו תשמיש קל דהמשתמש בכהונה מעל וכדעת הסוברים שאין הכהן יכול למחול וכדאמרן:

ואפשר שזה כונת הפסוק קדש ישראל לה' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה' דהכונה דישראל הם קדש כדין כהנים וז"ש ראשית תבואתו כלומר בכורות וכהנים כל אוכליו יאשמו דהמשתמש בכהונה מעל וכ"ת הרי היו בגלות מצרים רבות בשנים לז"א רעה תבא אליהם נאם ה' כלומר ה' גזר כך והו"ל ככהן שמכרוהו ב"ד בגניבתו דשרי להשתמש ממנו וה"נ שנות מספר אשר ה' גזר עליהם שרו להשתמש מהם:

ובאופן אחר אפשר לרמוז בשאלת התם והני קראי האמורים בפרשה במה שחקרנו לעיל דכיון שהבכורתות מתו מדוע נקבות ישראל הבכורתות לא קדשו. ויראה לישב חקירה זו במה שראיתי בס' יערות דבש הנדפס חדש ממש דף ט"ז דשבעי' נפש יעקב אע"ה ההולכים מצרימה הם נגד שבעים שרי האומות והשבעים שרים כולן דכורין חוץ משר מצרים שהוא נמשל כנקבה כמ"ש הכתוב לסוסתי ברכבי פרעה וכנגד שר מצרים נולדה יוכבד בין החומות והשלימה חשבון ע' נפש והיא נקבה מעין דוגמת שר מצרים הנמשל לנקבה ולכן פרעה העומד תחת ממשל' שר מצרים הנמשל לנקבה אמר וכל הבת תחיון כי הנקבו' יחשבו אף הם לכבוד שר צילם מעליהם. וזה טעם אשר מיוכבד נולד גואל ישראל משה רבינו ע"ה דיוכבד נולדה שם במצרים כל קבל שר מצרים וממנה נולד המבטל לשר מצרים ולכן מתו הנקבות בכורתות זהו תורף דבריו עש"ב

ואפשר שהנקבות בכורתות שהיו מצריות ממש מתו רמז לשר מצרים הנמשל לנקבה נגד כל הבת תחיון אכן בכורתות משאר אומות אשר היו במצרים כי שם נמצאו מכל לשונות העכו"ם אותן נקבות בכורתות משאר אומות לא מתו רק בכורי שאר האומות הזכרים הן הם שמתו והיינו דאמור בשמות רבה פי"ח ראשית אונים אפי' נקבה שהיא טפה ראשונה מתה כלומר הנקבות בכורתות המצריות וזהו דקדוק הכתוב ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם הכונה כל בכור במצרים כל בכור זכר במצרים הנמצא במצרים בין מצרי בין משאר אומות: ונוסף על זה ראשית אונים אפילו הנקבות באהלי חם המצריות דוקא. ואם כנים אנחנו בכל הקדמות האמורות כמה שקטה עוצם חקירתנו דישראל שהיו אורחים במצרים דינם כשאר אומות דאם ח"ו היו מתים כמותם לא היו מתים כי אם בכורות הזכרים דוקא ולא הנקבות בכורתות כמו שלא מתו הבכורתות משאר אומות. ומשו"ה ציוה ה' כל פטר רחם הזכרים צריכים פדיון כי ה' הציל לבכורות הזכרים שלא מתו במצרים משא"כ הבכורתות דאפי' של שאר אומות לא מתו. גם הנקבות בכורתות אינם טעונות פדיון והעיקר כמי שנהג שלא יתענו בערב פסח גם הבכורתות. וזה שאל התם בראותו כי בכורי בהמה קדשו והבכורתות לא וז"ש מה זאת כאיש אשר לא ידע לפרש דבריו. והתשובה בחזק יד וכו' ויהרוג ה' כל בכור משאר אומות כלומר הזכרים דוקא כי דוקא בכורתות מצריות מתו ולכן בכורתות ישראל אינם טעונות פדיון. ואפשר דלהיות שר מצרים כנקבה לכך אמר הכתוב בישעיה סימן י"ט ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וכו' דמיה"ם בם בש"ר להם ודמיונם עולה יפה:

פסקה ה

וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל - אַתְּ פְּתַח לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

על לא הודע בן בין הבנים כעס לאביו על אודות בנו גולמו ראו עיניו וכמו הצע"ר עלה על כן אמר המגיד כלפי האב ושאינו יודע לשאל את פתח לו לשון נוקבי כי גדל צער האב והיה כראותו שאין מענה בפי בנו תשש כחו כנקבה וז"ש את פתח לו על דרך מה שדרשו רז"ל על פסוק ואם ככה את עושה לי. ומדכתיב והגדת לבנך ביום ההוא לאמר מתיבת לאמר דריש דהאב יכרכר בכל עז כמה כרכורים כולי האי ואולי שיתעורר לב הבן הזה לשמוע כלימודים וזהו לאמר צא תאמר לו אף דהוא אינו יודע לשאל חיובא רמיא עלך לאמר:

יכול מראש חודש

פסקה א

יָכוֹל מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ, תַּלְמוּד לוֹמַר בַּיּוֹם הַהוּא, אִי בַּיּוֹם הַהוּא יָכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם, תַּלְמוּד לוֹמַר בַּעֲבוּר זֶה - בַּעֲבוּר זֶה לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁיֵּשׁ מַצָּה וּמָרוֹר מֻנָּחִים לְפָנֶיךָ.

ושמעתי אומרים משם המפרשים במשז"ל שלשים יום קודם לפסח שואלין ודורשין ורשב"ג אומר שתי שבתות והקשו הראשונים דהא אמרינן משה תקן להם לישראל שיהיו קורין הלכות פסח בפסח הלכות חג בחג הלכו' עצר' בעצר' והר"ן ז"ל תירץ דתקנת משה רבינו ע"ה לדרוש הלכות חג בחג היינו למדרשינהו בפרקא ומ"ש שלשים יום או שתי שבתות לרשב"ג היינו לשני תלמידים אחד שואל כענין ואחד שואל שלא כענין נזקקין לשואל כענין וקאמר דשלשים יום או שתי שבתות לרשב"ג הוי שואל כענין וז"ש יכול מראש חדש דהיינו כדעת רשב"ג דהזמן הוא שתי שבתות והיינו לתלמידים השואלים כענין דמר"ח חשיב כענין וא"כ ס"ד יכול מר"ח דזימנא הוא לשואל כענין ת"ל ביום ההוא: ומהכא מוכח דהוא מיירי בבן שאינו יודע לשאל דאי מיירי ביודע לשאל אחד חכם וא' תם קשה דלמה יגרע שתהא ההגדה ביום ההוא דוקא הלא מר"ח לרשב"ג נזקקין לתלמיד השואל בהלכות הפסח ומקרי כענין: ואמאי כל קבל ברא לגבי אבא אמר ביום ההוא: אלא מוכרח דמיירי בבן שאינו יודע לשאול וקאמר והגדת לעצמו בלי שאלה אלא אתה מעצמך ומשו"ה אינו מר"ח דההיא לשואלים דמקרי כענין משא"כ הבן הזה שאינו יודע לשאל ואתה תגיד מאליך להכי צריך דוקא ביום ההוא: אי ביום ההוא יכול מבעוד יום שאביו ילמדנו וכפ"ז נפיק דמי שיש בו קצת דעת ללמדו מבע"י ויכול לדבר בליל החג יטפל בו אביו אבל מי שאין בו דעת כלל שאם ילמדנו מבע"י לא הועיל כלום ולבו לב האבן לא דברה תורה בזה ת"ל בעבור זה כלומר אף שאין לו דעת כלל שאינו מועיל אם תלמדנו מבע"י חייב אתה לדבר עמו בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך דלא גרע ממאי דתנן הוא שואל את עצמו זהו תורף דבריהם בתוספת קצת כפי קצורנו:

ואפשר דמ"ש בשעה שמצה ומרור מונחים ירמוז למש"ל דהמצה זכר לעבדות ומרור זכר לקושי השעבוד שהו' היה בגר' עיקר הגאולה ולכך ההגדה תהיה בשעה שמצה ומרור מונחים: או יאמר שמצה זכר לשעבוד הגוף כי ככה יאכלו את לחמם העבדים ומרור זכר לשעבוד הנפש כמו שפירש רבינו מהר"ם אלשיך זלה"ה בכוונת הכתוב וימררו את חייהם בעבודה קשה כי חיי האדם היא נשמתו וזה עוצם רשע' העכו"ם במצרי' לשעבד נפש ישראל ולמרר נפשם לעע"ז והוא אבדן הנפש וז"ש וימררו את חייה' רומז לנפשם

שהוא התמרור עיקרי וכו' עש"ב ולפי זה מרור שהוא רמז למש"ה וימררו את חייהם הוא רמז למרירו' הנפש לעע"ז ולכן מרו"ר גי' מו"ת ובכן ההגדה תהיה בשעה שמצה ומרור מונחים שנזכור מה הי' לנו במצרים כמעט שאבדנו נפשנו וגופנו לולי ה' שהיה לנו ברוך האל המושיע ואומרו בעבור זה מורה באצבע כי בשגם כל איש ישראל זכרון יציאת מצרים על לבו תמיד כמצותו לזכור יצ"מ מ"מ זה מדבר בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך בפועל והגדת לבנך. ועיין לקמן בפסקת רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר וכו' מה שכתבנו בעניותנו מה הוה ס"ד דאצטריך לומר ושאינו יודע לשאל את פתח לו ע"ש:

בעבור זה וכו' כתב הר"ד אבודרהם ז"ה בגימטריא י"ב מצות שאדם עושה בליל פסח ואלו הן ד' כוסות חרוסות כרפס שתי נטילות ידים המוציא מצה מרור כריכה עכ"ל וראיתי מי שכתב עליו וז"ל ומ"ש שתי נטילות לשתי מצות אין נראה דהא נטילה ראשונה לאו מצוה היא דהא לא מברכין עלה רק נקיות הוא וכמ"ש התוס' פ' ערבי פסחים אלא נ"ל אפיק נטילה א' ומעייל סיפור הגד' הוא מ"ע מתרי"ג מצות וכמ"ש הרמב"ם עכ"ל ולק"מ על הרב הר"ד אבודרהם כי כמה גדולים סברי דיברך על טיבולו במשקה כמבואר בטור ובית יוסף א"ח סי' קנ"ח ובס' אורחות חיים הלכות ליל פסח אות י"ג כ' דרוב הפוסקים סוברים שיברך ברחיצה שקודם הכרפס על נטילת ידים וכן נראה מדברי הר"ד אבודרהם שדעתו לברך כאשר עיניך תחזינה אלא דאנן משום ספק ברכות לא מברכינן כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא ומ"מ הר"ד אבודרהם יפה כתב ברמז זה לפי דעתו ודעת רוב הפוסקים וכך היה מונה שתי נטילות. ולא רצה למנות סיפור יצ"מ כמ"ש הרב הנזכר דהוא מונה מצות מעשיות ולא מצות שהם בדיבור לבד:

ולפי האמור לכאורה יש להרגיש עמ"ש בס' ארחות חיים ה' חמץ אות קי"ד שנתן טעם למשז"ל האוכל מצה בע"פ כבועל ארוסתו דכשם שגבי החתן אומרים ט' ברכות בפה"ג ואירוסין בפה"ג ושש ברכות כן מברכין תשע ברכות קודם אכילת מצה דוק ותשכח עכ"ד וראה זה חדש דהרב שבלי הלקט וס' תניא ובשו"ת מהר"י וייל סימן קצ"ג ודעמיהו כלם מש"לו בנו דכשם דהחתן צריך לברך ז' ברכות כן צריך לברך קודם אכילת מצה ז' ברכות ע"ש. [וכן הוא ברעיא מהימנא פנחס דף רנ"א ע"ב ומני קב"ה לברך לה ז' ברכות ליל פסח ע"ש]. ונראה דטעמם דרז"ל אמרו כבא על ארוסתו מכלל דכבר היא ארוס' וא"כ ברכו ברכת אירוסין ואין מחסור אלא ז' ברכות אבל הרב ארחות חיים דמני ט' ק"ק דלפי דעתו שיברכו ענ"י בטיבול א' הם טפי מט' דהיינו בקדוש ג' בטבול א' ב' בהגדה גאל ישראל ובפה"ג [לפי דעתו ומנהגו] נט"י המוציא ומצה הם עשרה. אמנם יש לישב

לזה כאשר יראה הרואה בס' חק יעקב סימן תע"א מ"ש במנין הז' ברכות ומשם באר"ה ואין להאריך:

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו

פסקה א

מִתְּחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְעַכְשָׁיו קֵרְבָנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבֹדָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם, כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם, תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם וַאֲבִי נָחוֹר, וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וָאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר וָאוֹלֵךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן, וָאַרְבֶּה אֶת זַרְעוֹ וָאֶתֵּן לוֹ אֶת יִצְחָק, וָאֶתֵּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו. וָאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת הַר שֵׂעִיר לָרֶשֶׁת אוֹתוֹ, וְיַעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם.

מתחלה עע"ז וכו' אפשר דהמגיד רצה לרמוז בזה טעם כעיקר על יציאת מצרים טרם מלאת שנות מספר ת' שנה מגזרת בין הבתרים דקי"ל הקדש מפקיע מידי שעבוד וכרוב חסדיו קדשנו במצותיו וקרבנו לעבודתו במצות הפסח ומצה ומרור ואביזריהו והבטיחנו לתת לנו את תורתו כמו שכתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ובכן נתקדשנו והיו נכונים גופנו ונפשנו יום יום להוסיף בקדושה ודין גרמ"א דעצי"ראה לכל שעבוד דהקדש אלים לאפקועי מידי שעבוד וקדושת התורה יכולה היא שתגן כי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה והיא החירות משעבוד מלכיות והטעם כי על ידי עסק התורה האדם מתקדש כי כל התורה שמותיו של הקב"ה ובעוסקו בתורה ירבה השפע למעלה והקדש מפקיע מידי שעבוד ולזה העוסק בתורה הוא בן חורין וזה טעם רבינו הקדוש דאמר פ"ק דבתרא אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ והיינו דאמרינן התם אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו ת"ח דקדושת התורה חומה נשגבה אצולי מצלי מכל מיני פורעניות השמד לעוסקים בה כדחזי והיו קודש והפקיע מעליהם עול השעבוד דהקדש מפקיע מידי שעבוד. והוא הדבר הרומז על האר"ש המגיד ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו ואהניא קרבת אלהים לאפקועי שארית חימות ת' שנה ובני ישראל יוצאים ביד רמה ויקדשו:

ועדיין צריכים אנו למודע"י מה צורך להזכיר דמתחילה עע"ז היו אבותינו ולהזכיר תרח ואחשבה דאפשר לומר שאחד מטעמי גלות מצרים היה לכפר על תרח שהוא עשה תשובה לפני מותו סמוך למיתתו והוא חי מאתים וחמשה שנים דל מיניהו חמשה דהיה קטן מאד פשו להו מאתן דאפשר שבן ה' שנים היה בן דעת ונענש משם ואילך כמו שתירצו הראשונים על מה שנענשו ער ואונן והם קטנים מצד דהיה דעתם שלם אף

בקטנותם וכן אפשר להיות בתרח דמשנת שש היה בריא בדעתו והוא היה עובד ע"ז ועושה צלמים. או אפש' דחמש שנים לפני מותו חזר בתשובה ונשארו מאתים: ובין כך ובין כך חטא תרח בע"ז מאתים שנה ועון ע"ז אף בישראל מחשבה רעה מצרפה למעשה כמ"ש פ"ק דקדושין מדכתיב למען תפוש את ישראל בלבם ובכן יתכן דטעם אחד מגזרת בין הבתרים שגזר ה' כי גר יהיה זרעך וכו' ועבדו' וענו אותם ת' שנה הוא לכפר ולתקן המאתים שנה של תרח שחטא בע"ז ולכך נגזרו ת' שנה כנגד שנות תרח בכפל מאתים על המחשבה ומאתים על המעשה ואם האמת אתנו יש לרמוז דר"ת כי גר יהיה הוא גימט' אביך להודיעו כי אחד מהטעמים של הגלות הוא לכפר על אביו תרח. וזה טעם איוב שנדון ביסורים קשים כגידים על אשר יעץ לפרעה להרע לישראל כמ"ש בזהר הקדוש ריש פ' בא דף ל"ג ע"א דאיוב מקריבי עיטא דפרעה הוה וכד קם פרעה עלייהו דישראל בעא לקטלא לון א"ל לא אלא טול ממוניהון ושליט על גופיהון בפולחנא קשיא ולא תקטול לון א"ל קב"ה חייך בההוא דינא תהא דאין מה כתיב ואולם שלח נא ידך וכו' והכי אמר ליה אליהו כי פעל אדם ישלם לו וכו' ע"ש. וכד הוינא טליא רמזתי הענין בר"ת פסוק זה דהזכיר בזהר שאמר לו אליהו לאיוב כי פעל אדם ישלם לו דארבע תיבות פעל אדם ישלם לו ר"ת פועל עצתך לפרעה אותו דין ממש ה' שלם לך ממונך לקח ויסרך:

ויומתק הענין יותר על פי הקדמתנו במ"ש המקובלים דאיוב היה גלגול תרח ובזה פירשו מאמר רז"ל הרבה יסורין היו ראוים לבא על אברהם אלא שסבלם איוב. והוא תמוה חדא מה טעם היו ראוים לבא יסורין על אברהם אחרי שמילא העולם חסד והושלך לאור כשדים על קדושת השם ונתנסה עשר נסיונות. ותו אי תימא דהיו ראוים לבא על אברהם מאי אית ליה לאיוב בזה על כן יאמרו המושלים שכם נסיב מבגאי גזור. אמנם פירשו ז"ל דתרח הפליג בחטאתיו ונקרא תרח אותיות רתח דרתח הקב"ה כמ"ש בזהר הקדוש וכדי לנקותו היו ראוים לבא יסורין על אברהם בנו לכפר על אביו. אכן מאהבת ה' את אברהם אע"ה הביא תרח עצמו בגלגול איוב וסבלם הוא עצמו עד כאן דבריהם ז"ל. וכבר רמז הרמב"ן בשער הגמול דיסורי איוב היו על חטאות נפשו בגלגול שעבר כי בגלגול זה איוב היה תם וישר ירא אלהים וסר מרע ושלשת רעיו לא מצאו מענה אבל אליהו גלה סודו שהיסורין היו על גלגול שעבר ונח דעתי' דאיוב. ולפי הנחתנו דאחד מטעמי גלות מצרים היו על איוב עצמו כשהיה תרח ולכפר על אשר חטא על הנפש במאתים שנה. אתי שפיר תוקף היסורין שסבל איוב דלא די שבכלל טעמי הגלות הוא לכפר על תרח אלא שאיוב הבא לתקנו בגלגול הוא עצמו יעץ השעבוד ומשו"ה קרבו לבא עליו צרות

רבות ורעות והכל משפט צדק. וכ"ש לפי דעת רז"ל דאמרו דאיוב שתק לפרעה ונידון ביסורין דיקשה מה זו שתיקה להתחייב עליה את כל גזירת היסורין שבאו עליו כי מרים הם מר ממות. אך על פי האמור ניחא:

ובהא סליק שפיר מ"ש בזהר הקדוש שם דהיה המקטרג רצונו לקטרג על יציאת מצרים וא"ל השמת לבך על עבדי איוב ונתעסק באיוב ורבינו האר"י ז"ל כתב דנרמז בשירה דכתיב תרעץ אויב והוא אותיות צרעת איוב כי להציל ישראל נתן לו את איוב שיתעסק בו. ואתמהא טוביא חטא וזגוד מינגד ומה יש לאיוב לפקוד עליו כוס התרעלה להציל את ישראל אבל ע"פ הקודם הרי הוא כמבוא"ר דגלות מצרים אחד מהטעמים הוא לכפר על תרח וא"כ כאשר עת הזמיר הגיע בצאת ישראל ממצרי' ועדיין המקטרג עומד ומסטין לכך אמר הקב"ה שהשאר יסבול איוב שהוא עצמו תרח:

ואפשר שכאשר מל אברהם אע"ה ותמים כתיב ביה היה דבר ה' אליו לבשרו שאביו תרח יתוקן באיוב וז"ש וירא ה' אליו באלוני ר"ת אביו והוא אותיות איוב רמז לו שאביו יתגלגל באיוב לכפר על שעבד ע"ז וזהו ממרא שהיה ממרא באלהותו יתברך. [אחר זמן רב בא לידי ס' זרע ברך ח"ג וראיתי מ"ש שם דרוח תרח בא באיוב והאריך בזה עש"ב ולפי דבריו יש לרמוז דתיבת וירא גי' ברוח עם הכולל וירא ה' אליו באלוני ר"ת איוב והוא ג"כ אביו, וזה רמז ברוח אביו איוב ודוק:] וגם אותיות איוב לרמוז מ"ש תרעץ אויב שהוא איוב כדבר האמור. ולמ"ד במדרש על פסוק ויבא אברהם לספוד לשרה שבא מקבורתו של תרח נמצא דחי תרח עד זמן של עקידת יצחק וכפ"ז אפשר שכל ימי חיי תרח היה מצטער אברהם אע"ה וסובל יסורין ונסיונות לכפר על אביו. וכאשר מת תרח שוב לא סבל יסורין על אביו ובא תרח בגלגול איוב להשלים תקונו ורמוז בתיבת ויבא אברהם לספוד לשרה ששם נרמז שבא מקבורתו של תרח איוב כי תיבת ויבא אותיות אביו ואותיות איוב לומר דאחר שמת תרח היה נחת לאברהם אע"ה ששוב לא סבל יסורין עליו כי הוא יבא להשלים תקונו באיוב וכן ס"ת וימת תרח בחרן הוא נחת כי משם והלאה היה נחת לאברהם אע"ה. וכתיב אח"כ ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל כי שוב לא הי"ל צער בשביל אביו כי עתיד לבא בגלגול איוב וכן ר"ת זקן בא בימים וה' ברך הוא גימט' איוב כי לבעבור שאביו יבא באיוב היה לו נחת ונתברך בכל. ואחר זמן רב ראיתי מ"ש הגאון החסיד מהר"ן שפירא בספרו הנורא מגלה עמוקות אופן קי"ח ע"ש:

והטיב אשר דיבר המגיד להזכיר תרח שהיה עובד ע"ז כי הוא מכלל טעמי גלות מצרים לכפר על תרח מאשר חטא במאתים שנה במחשבה ובמעשה ולכך נגזרו ת' שנה על

זרע ישראל כמו שאמר לו הקב"ה במעמד בין הבתרים בחיי תרח. ולפי שלא השלימו ת' שנה כי לא יכלו להתמהמה שלא יכנסו בן' ש"ט חזר הדין על איוב ונדון ביסורין קשים ורעים וזהו שהיה מקטרג השטן שלא נשלמו ת' שנה ומרתח קא רתח על תרח וניתן לו איוב לעשות בו משפטי נקמות כרמוז במ"ש ימינך ה' נאדרי בכח להושיע ישראל ימינך ה' תרעץ אויב שהוא צרעת איוב כמדובר: ומכאן מודעא בפרק כל כתבי אשר ידי יסדה אר"ש שאם אני מכוין לאמת הנה מה טוב ואם אין דברי לעו והיו כלא היו לבטלו ולהוי כעפרא וה' ברוב רחמיו יכפר לי כי כל כונתי לעשות נ"ר לפניו יתברך:

ואחשבה לדעת לפרש פסקת ואקח את אביכם וכו' ופסקת ברוך שומר הבטחתו וכו' ופסקת היא שעמדה וכו' ופסקת צא ולמד וכו' ופסקת וירד מצרימה וכו' כל הפסקות הללו לפותרם בחדא מחתא והנה אנכי נצב על הקושרי"ם קשר"ן של דברים בס"ד. והענין כי מרגלא בפומיהו דרבנן מחלקת קדום אם האבות יצאו מכלל בני נח לגמרי והיה דינם כישראל גמור בכל בין להקל בין להחמיר או אם האבות רצו להחמיר כחומרי ישראל והיינו במה שיש להקל לפי דין ב"נ אבל לא להקל כדיני ישראל במה שאין להקל לדיני ב"נ: והרב הגאון מהר"י רוזאניס זלה"ה העמיק הרחיב בשרש זה בריש ספרו הנורא פרשת דרכים ושם הביא הרב ז"ל ראיה להכריע שיש להם דין ישראל לגמרי ממ"ש בבתרא דף ק' דאברהם אע"ה קנה הארץ בהלוך והוא מדין חזקה ומכאן ראיה שהי"ל דין ישראל ככל חוקותיו דהרי כתב הרמב"ם פ"א דזכיה דעכו"ם אינו קונה בחזקה ואיך אברהם אע"ה קני בהלוך שהוא מדין חזקה למ"ד אלא ודאי דדין ישראל גמור יש לו: ועוד הביא ראיה הרב ז"ל מדאמרינן בשבת אמר רב יהודה אמר רב מנין שאין מזל לישראל שנאמר ויוצא אותו החוצה אמר אברהם רבש"ע נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד א"ל צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל מזה הוכיח הרב ז"ל דיש לו דין ישראל גמור עש"ב דף ז':

והני תרי ראיות שהביא הרב ז"ל לכאורה יש לדחות' כי הנה הראיה שהביא מדאמרו דאברהם אע"ה קנה בהלוך דכתיב קום התהלך בארץ ראיתי במכתב להרב כמהר"ר חיים הלוי זלה"ה שתמה עליו דהרי אמרו בגיטין דף ל"ח עמון ומואב טיהרו בסיחון וא"כ מצינו דעכו"ם בעכו"ם קונה בחזק' ומ"ש הרמב"ם דעכו"ם אינו קונה בחזקה היינו דוקא עכו"ם בישראל אבל עכו"ם בעכו"ם קונה ומאחר שכן אימא דאברהם אע"ה היה לו דין ב"נ אלא שהוא היה מחמיר כדיני ישראל במה שהוא קולא לב"נ ושפיר קנה ארץ כנען בהלוך מדין חזקה דעכו"ם בעכו"ם קונה בחזקה זהו תורף דבריו: ואני בעניי במקום אחר ישבתי דברי הרב פרשת דרכים והוכחתי"ו בשב"ט אנשי"ם דראיתו ראיה עש"ב בס"ד:

ואף גם זאת שנית דמייתי הרב ז"ל מדאמר הקב"ה לאברהם אע"ה צא מאצטגנינות שלך וכו' יש לדחות דנהי דלגבי דינים ומשפטים לא יצא אברהם אע"ה מכלל דין ב"נ לגמרי להקל ולהחמיר רק חומרות ב"נ איבעי ליה למעבד ואין פוט"ר אמנם הא מילתא דבמזלא תלי' דלא נפיק מינה לדינא רצה הקב"ה אגב חביבותיה דאברהם אע"ה שלא יהיה תחת המזל והיינו דקאמר צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל וכיון דאיכא ישראל דלא תלו במזלא גם אתה מאשר יקרת בעיני צא מאצטגנינות ולעולם דלגבי חומריהון דב"נ לא נפיק דעדין לא נתנה תורה: אמנם האי דיחויא לאו מילתא היא וחוזר ונראה דפשט לשון הש"ס דקאמר אמר ליה הקב"ה צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל מורה ובא דדין ישראל יש לו לגמרי:

והרמב"ן ז"ל בביאורו על התורה פ' אמור הביא ראיה שיש להם דין ישראל מדאמרינן פ"ק דקדושין דף ח"י אמר רבא עכו"ם יורש את אביו דבר תורה שנאמר כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ודילמא ישראל משומד שאני אלמא קרי ליה לעשו ישראל משומד כי אברהם וזרעו דין ישראל יש להם ונראית ראית הרב ז"ל בריאה וטובה דמאי דקאמר ודילמא על דין עכו"ם יורש את אביו אבל לא אסתפק ליה דעשו ישראל משומד וכ"כ הרא"ש בפסקיו שם דמומר יורש את אביו מעשו דהיה ישראל משומד וקאמר כי ירושה לעשו ע"ש ובשו"ת מהרימ"ט א"ח סימן ו' ע"ש:

והנה נודע מאי דאמרינן פ' ר' עקיבא דכפה על ישראל ההר כגיגית ומכאן מודעא רבה לאוריתא והרב גאון עוזינו מהר"י רוזאניס זלה"ה בס' פרשת דרכים בטולי בטיל למודעא זו מטעם דינא דמלכותא דינא אמנם היינו דוקא אם ארץ ישראל אינה מוחזקת שיכול לגרשם מארצו דהיינו טעמא דדינא דמלכותא דינא אבל אם ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו לא שייך דינא דמלכותא דינא כמ"ש הרב הנז' בדרך הערבה ע"ש איכו השתא יהושע שרצה לראות מה בלבן של ישראל הראה להם פנים שאם רוצים לפרוק עולו יתברך יגלו דעתם וצדיק יבחן אם הם חזקים באמונתם או אם שרש פורה נמצא בם ויש לחוש שלא יגלו דעתם משום שאם יאמרו לפרוק עול ח"ו צריכים להתגרש מארץ ישראל שהיא ארץ אשר ה' דורש אותה תמיד ובחר אותה לחלקו ואם יאמרו שלא לעבוד ה' ח"ו יגרשם מארצו ולכן יש לחוש כי העלם יעלימו אשר לבם לא נכון עמו אי לזאת יהושע בדבר ה' בחכמה יסד אר"ש וכה אמר האי קרא ואקח את אביכם וכו' להוכיח דאברהם אע"ה דין ישראל יש לו וקנה הארץ בחזקה והיה לו בזה שתי כונות אחת היתה בהראותו דאם רוצים לפרוק עול ח"ו יפרקו עול בפרסום ואל יחושו שיגרשם מארצו כי היא ארצם ונחלתם ומוחזקת להם מאבותיהם וזאת שנית לפנים מזו שיבינו שמאברהם אע"ה יש

להם דין ישראל גמור ובא במחתרת מן הצד שהם יתעוררו מעצמם דכיון דמזמן אברהם אע"ה קודם דקודם זמן מתן תורה יש לאבות וזרעם דין ישראל נאה להם ברצונם הטוב להחזיק במעוז תורת ישראל וזה היה ברמז כלאחר יד שאם מעצמם יתעוררו הנה מה טוב ואם ח"ו טינא בלבם ויפרקו עול יגלו דעתם דא"י היא מוחזקת ויש כאן מודעא ואין לומר דינא דמלכותא כיון שהארץ שלהם:

ונמשך מזה דאם האבות יש להם דין ישראל לגמרי וארץ ישראל מוחזקת א"כ מוכרח דיעקב אע"ה וזרעו יגלו בראש גולים לארץ אחרת להשתעבד לקיים גזרת בין הבתרים כי הוא אמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ואין זה מתקיים בארץ כנען כי היא ארצם ונחלתם וישיבתם בה לא חשיב גרות וכפ"ז אין לומר שגזרת ת' שנה התחילה משנולד יצחק כמאן דאמר הכי מרז"ל ולא בא חשבון כי אם מירידת יעקב אע"ה ויוצאי ירכו למצרים וא"כ אכתי בצרי להו שני טובא עד תשלום הת' שנה. וכבר נודע דיש מי שתירץ לזה דהקב"ה עם חייליו כביכול ירד למצרים והשכינה שכביכול היתה בגלות השלימה החשבון: ובזה נבוא אל הביאור דכבר אמרנו דכונת יהושע בדבר ה' לגלות מסתורין שבלב ישראל על התורה ועל העבודה והיו דבריו להראות להם דאברהם אע"ה דין ישראל יש לו וזרעו בו למינהו וקנה הארץ בהלוך וחזקה כדין ישראל וארץ ישראל היא מוחזקת ויכולים ח"ו לפרוק עול ואין פחד שיגרשם ה' מארצו כי היא נחלתם ומכללן של דברים יתעוררו מרצונם לעבוד ה' בראותם כי מזמן אברהם אע"ה יש להם דין ישראל וזה הטמין ברמ"ז שאם ירצו יבינו מעצמם והוי על דרך שמאל דוחה וימין מקרבת הוא הדבר אשר דיבר הנביא כה אמר ה' אלהי ישראל שמיחד שמו עליהם כי הם עמו ונחלתו בעבר הנהר וכו' ואקח את אביכם את אברהם שלקחתיו והפרשתיו לעצמי להיות ישראל גמור תדע שיש לו דין ישראל ואולך אותו בכל ארץ כנען ואולך דייקא שאמרתי לו קום התהלך בארץ וקנה בהלוך מדין חזקה ושמעת מינה תרתי דארץ ישראל מוחזקת וירושה היא לכם ולא שייך דינא דמלכותא דינא וגם שיש לו דין ישראל והיא ראיה ראשונה מהרב פרשת דרכים הנז' ומשום דאיכא למדחי דאינה ראיה מכרעת דיש לו דין ישראל דאימא דעכו"ם בעכו"ם קונה בחזקה ולעולם דדין ב"נ יש לו וכמו שדחה הרב מהר"ח הלוי ז"ל כאמור והגם שיש להעמיד הראיה כדאמרן כיון שיש מקום לדחות הוסיף ראיה אחרת ואמר וארבה את זרעו וכו' והיא ראיה שנית של הרב פרשת דרכים דיש לו דין ישראל מדאמר הקב"ה לאברהם אע"ה צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל וז"ש וארבה את זרעו אף שלפי המזל לא היה אפשר שיוליד מטעם דאין מזל לישראל. אלא דגם זו איכא למדחי כדדחינן דזה הדבר אינו נוגע לדת ודין ועדיין אפשר דדין ב"נ יש לו ואחשביה

רחמנא לענין זה דוקא כמדובר לכן הביא ראיה שלישית שהיא ראית הרמב"ן מההיא דירושה לעשו נתתי את הר שעיר שהוא ישראל משומד ויורש אביו וז"ש ואתן ליצחק וכו' ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ליצחק דישראל משומד יורש אביו ומהכא נפקא האי דינא כמש"ל וזו ראיה שאין עליה תשובה כי אברהם אע"ה וזרעו דין ישראל יש להם בכל מכל:

ואחרי כל הדברים האלה דשמיע לן דארץ ישראל מוחזקת ומאברהם אע"ה יש לנו דין ישראל אתה תשמע ולך תעלה כי לא אפשר שתהא מתקיימת גזר' ה' כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם בארץ כנען כי ארץ כנען היא נחלתם ורחמנא אמר ארץ לא להם וזהו טעם אשר יעקב ובניו ירדו מצרים לקיים השעבוד בארץ לא להם. וזה דיבר יהושע בדבר ה' כמערכה אל הדרוש אשר יביע אומר שאם אין רצונם לעבוד ה' יגלו דעתם כי אין אונס ולא יחושו שיגרשם מארצו ודינא דמלכותא דינא דלא משלנו זו כיון דארץ כנען נחלת אבות ומוחזקת מהאבות והיתה הכונה לראות אשר בלבם. ואף גם זאת בראשונה היה נטען דאלהי ישראל נקרא ולקח את אברהם ומאז היה לו דין ישראל וזה רמז לעוררם לעבוד את ה' ואתיא מכללא ולאו בפירושא כי הם יבחרו. ואחר זה פירש שיחותיו יהושע שיבררו דעתם אם רוצים עבודת ה' כמבואר בכתובים הבאים שם אל מקומן ביהושע:

ומעשה ידיו מגי"ד כתב בהגדתיה הני קראי דמשם מוכח דגזרת בין הבתרים אינה מתחלת מלידת יצחק כיון דהגרות היה בארץ כנען והיא נחלת' מוחזקת מאבותיהם ובפירושא אתמר בארץ לא להם ומעתה חל עלינו חובת ביאו"ר איך נשלמו ת' שנה כי לא עמדו במצרים אלא רד"ו שנה: לזה אמר ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה מחשב את הק"ץ כלומר דכביכול השכינה השלימה החשבון לעשות מה שאמר לאברהם אבינו וכו' דאלמלא כן לא יזכר שם ישראל עוד שהיו נכנסים בן' ש"ט והוצרך כביכול להשלים החשבון בשכינה לשמור הבטחתו שלא יהיו נטמעים ח"ו. והיינו דקאמר היא שעמדה לאבותינו ולנו וכ' רבינו האר"י ז"ל היא שעמד' רמז למלכות שמים וכפי דרכנו יבא על נכון דזה עצמו אשר זאת לפנים ממצרים שכינ' עוזו אגוני מגנא ואצולי מצלא להשלים החשבון כביכול היא עצמה שעמדה לאבותינו ולנו בגליות שלא אחד וכו' והקב"ה שהוא עמנו מצילנו מידם וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות:

ויען דיש סברא דמשז"ל דמחשבה רעה בעכו"ם מצטרפת למעשה נלמד מעשו דכתיב מחמס אחיך יעקב וכו' וכמ"ש התוס' בפ"ק דקדושין דף ט"ל איכו השתא דלמדנו דעשו יש לו דין ישראל משומד וככתוב בקרא דאייתי לעיל ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו וכאמור א"כ צ"ל דאין הראיה מעשו שמחשבה רעה בעכו"ם מצטרפת כי הוא יש לו

דין ישראל ופסוק מחמס אחיך הוא על אדום מחריבי בהמ"ק כמו שפירשו המפרשים. ולכן עתה נלמוד הא דמחשבה רעה מצטרפה בעכו"ם למעשה מלבן דכתיב ארמי אובד אבי על מחשבתו והיינו דקאמר המגיד צא ולמד מה בקש לבן הארמי כלומר צא מלימוד עשו דס"ד ללמוד מעשו דמחשבה רעה מצטרפת בעכו"ם ולפי האמור דעשו יש לו דין ישראל צא מלימוד זה: ולמד ענין מחשבה רעה דמצטרפת בעכו"ם מלבן וז"ש מה בקש לבן בקש במחשבה וקרא כתיב ארמי אובד אבי. ומתוך זה שהוצרכתי ללמוד מלבן ולא מעשו דדין ישראל יש לו וכ"ש אברהם והחזיק בארץ וא"י מוחזקת למדנו דמוכרח להשתעבד בארץ לא להם וז"ש וירד מצרימה דמזה עצמו נשמע טעם ירידת מצרים וכמש"ל: ויען יוסף הצדיק ע"ה שהביא דבת אחיו היה סובר דדין ב"נ יש להם ואביו הסכים על ידו כמו שנתבאר אצלנו באורך בס"ד לכן אמר אנוס על פי הדיבור דלדידיה דיש להם דין ב"נ לא קנה אברהם אע"ה א"י בחזקה כדין ב"נ והיה יכול להיות השעבוד בארץ כנען וארץ לא להם מיקרי אך היה אנוס ע"פ הדיבור ובטלה דעתו בדבר ה':

פסקה ג

בָּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בָּרוּךְ הוּא. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חִשַּׁב אֶת הַקֵּץ, לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם, יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל.

ברוך שומר וכו' יש לפרש נמשך למקראי קדש דיהושע שהביא בסמוך ואפשר לפר' הכל בדרך זה בעבר הנה"ר ישבו אבותיכם רמז שישבו רחוק מהאורות כלומר בקליפו' ור"ל בעבור האור ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ממקום הקליפות וכמו שכתב רבינו האר"י זצ"ל שנשמת אאע"ה היתה בעמקי הקליפות ואולך אותו בכל ארץ כנען אשר היא רשות הגבוה אשר בחר לחלקו יתברך וארבה את זרעו וארב כתיב כלומר שעשיתי מריב' עם זרעו על דרך שפירש"י ז"ל לדרכו ע"ש ומתיחס אל כונתנו היינו שעשה מריבה עם זרע"ו שגזרתי כי גר יהיה זרע"ך ואחר זה ואתן לו את יצחק וכו' ויעקב ובניו ירדו מצרים כור הברזל לברר הכסף מהסיגים: ועל זה קאמר ברוך שומר הבטחתו שנתן להם כח לברר כל ניצוצות הקדושה עד שעשאוה כמצולה שאין בה דגי"ם ומשו"ה נאסרו לשוב מצרים כי לא נשאר מה לברר כמ"ש האר"י זצ"ל והוא אומרו לעשות מ"ש לאברהם וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ופירש רבינו האר"י זצ"ל שרכוש גדול הן הן ניצוצי הקדושה אשר ביררו וזה כונת אומרו לעשות וכו' שהוא הבטי' ואח"כ

יצאו ברכוש גדול בירור גדול מניצוצי הקדוש' ושמר הבטחתו כי הוא הנותן כח לעשות חיל מניצוצי הקדושה וערות הארץ חיל בלע ויקיאנו. וז"ש היא שעמדה לאבותינו ולנו דקאי על השכינה כמ"ש האר"י זצ"ל והוא נמשך לכונתנו דעסיק ואתי על בירור ניצוצי הקדושה והשתא אתי שפיר אומרו היא שעמדה שהשכינה כביכול היא מבררת וז"ס שכינה בגלות והיא שעמדה וכו':

נמשך לזה הבה נא אבא לפרש מאמר רז"ל על פסוק זה דמייתי המגיד ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן ידוע שאני משעבדן תדע שאני גואלם וצריך פירוש לפירושם. ואפשר לפרש כי הנה אמר אליו כי גר יהיה זרע"ך ממש להפריד הסיגים מניצוצי הקדושה של ק"ל שנה דאדה"ר אשר חזא קרי לאונסיה ונטמעו בקליפות וצריך בירור ושעבוד בארץ לא להם וכי תימא יהיו הולכים מדחי אל דחי על לא הודע איה מקו' הבירור ותכבד העבוד' לז"א ידוע שאני מפזרן וכיון שהכל בהשגחתי אני מפזרן במקום הראוי ובמקום הבירור ואין אני מניחם למקרה ופגע ח"ו וכתיב ואתכם אזרה בגוים ודקדקו כת הקודמין דהול"ל אזרה האלף פתוחה אלא נרמוז דכביכול השכינה עמנו וזה ואתכם אזרה גם אני עמכם ואנ"י המבררת וזהו תקותנו שתמיד השכינה עמנו וזהו תדע שאנ"י מכנסן דכיון שאני מפזרן והשכינה עמהם אות היא שאני מכנסן וכמ"ש בזהר ועמה יפקון. וכי תימא עתה יגלו בערות הארץ וסט"א הקשה והחזקה תמשול עליהם ואין מידה מציל לז"א תדע שאני משעבדן שהם אינם עבדים למצרים רק אני משעבדן כמ"ש בזהר דיוסף שלט על המצריים וקנאם לעבדים וכשאח"ך שעבדו בישראל כיון דמעיקרא הם עבדים ליוסף מה שקנה עבד קנה רבו ונמצאו ישראל משועבדים ליוסף הרומז ליסוד הקדוש ולזה יצאו ממצרים דאם ח"ו לא היה כך לא היו יוצאים לעולם מתחת יד מצרים ערות הארץ הקליפה הקשה והחזקה עש"ב וז"ש ידוע שאני משעבדן שיהיה השעבוד לי לסטרא דקדושה תדע שאני גואלם ואין לחוש שיטמעו בקליפת מצרים מכיון שאני משעבד' כאמור: וכד הוינא טליא פירשתי בהקדמה זו מש"ה כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד ככתוב במקומו באורך: ואחר שנים רבות נזדמן לי ס' קנה חכמה וראיתי שם בדרוש עשירי דף ל"ה שכיונתי לדעתו ז"ל בפירוש הכת' הנז': והרב שם הביא מ"ש בפרקי ר' אליעזר דהלילות נחשבו ודקדק דדוקא עבד עברי אסור לשעבד יום ולילה אבל הכא שנמכרו למצריים רשאין הם לשעבדם יום ולילה ותירץ שישראל היה דינם כעבד עברי הנמכר לישראל שהרי אמרו ז"ל הענק תעניק לו כשם שבמצרים הענקתי ושניתי וכו' ודין הענקה אינו אלא בעבד עברי הנמכר לישראל והטעם כמ"ש הרמ"ע ז"ל בעשרה מאמרות דגזרת בין הבתרים היתה להיות גופן קנוי

עבדות ממש אלא שהעבדות קיימו ביוסף שהיה גופו קנוי ושלטו אחיו עליו ואחרי כן יצא יוסף בגרעון כסף במה שזן אותם והיה להם לאדון למצרים והוא היה תחת שליטת אחיו נמצא מצריים שהיו תחת שליטת יוסף היא תחת שליטת כל ישראל ומשום שהיו מצרים תחת שליטת הקדושה הו"ל דין ישראל כדין נמכר לעברי ואסור לשעבד בם ימים ולילות ולולי זה היו צריכים לישב ת"ל שנה והיו נכנסים בן' ש"ט ונשקעים שם לעולם עכ"ד:

ועל פי זה נבאר כל הכתוב דכל זה רמז הקב"ה לאברהם אע"ה באמור אליו ידוע תדע וכבר ידעת מ"ש האר"י זצ"ל דרמז לו ה' באמרו בארץ לא להם שיהיו עבדים בארץ שאינה של אדוניהם כי יוסף הצדיק העבירם לערים והחליף של זו בזו ונמצאו המצריים גופם בארץ לא להם: ז"ש ידוע תדע שאני מפזרן ומכנסן וכי תימא יש לחוש שיתערבו בעכו"ם ויהיו שולטים עליהם ואין מידם מציל שיכנסו לן' שערי טומאה שהוא ר"ת שט"ן ן' שערי טומאה ואין עוד תקומה לז"א כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם דהיינו מצרים שיוסף הגלה אותם והעבירם מעיר לעיר והם תחת שליטת יוסף. ועבדום ביום ועינו אותם בלילה שהוא תוספת שאינן חייבין כי דינם כנמכר לישראל דאינו עובד בלילה מאחר שהם תחת שליטת הקדושה כמו שרמז באמרו בארץ לא להם ולזה נחשבו הלילות ענוי והמה יעלו ימים ולילות ת' שנה ומהאי טעמא וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי על אשר רדו בם בפרך כיון שהם כע"ע הנמכר לישראל. וגם יש להם הענקה כדין נמכר לעברי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול להענקה:

ועוד אפשר לומר בכוונ' וגם את הגוי וכו' ואמרו רז"ל בש"ר דן אנכי במכות בכורות וכתבו רבני אשכנז ז"ל דאם ה' היה הוא בכבודו מוציאנו היה כל השלל קדש ולא היו יכולים ליהנות כמו שהיה ביריחו ולכן יצאו ע"י משה ואהרן כדי שיהנו מן הביזה עכ"ד וז"ש וגם את הגוי דן אנכי במכת בכורות ותו לא כי אין ההוצאה על ידי. ולאו משום גריעותא דישראל אלא הטעם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ויוכלו ליהנות שאם תהיה ההוצאה על ידי יהיה הכל קדש:

והרב פרשת דרכים סוף דרוש ה' פירש במאי דקי"ל דבדיני שמים אדם לוקה ומשלם וז"ש דן אנכי בידי שמים וכיון שכן ואחרי כן יצאו ברכוש גדול דבדיני שמים אדם לוקה ומשלם ע"ש באורך וברוחב. ואפשר להוסיף קצת במה שנראה לכאורה מדברי התוס' בע"ז סוף דף ע"א דבעכו"ם לא אמרינן קים ליה בדרבה מיניה שכתבו ד"ה בן נח נהרג על פחות מש"פ וז"ל ורש"י פירש דלא נתן להשבון משום דקים ליה בדרבה מיניה ולא נהירא דא"כ לא יתחייב נכרי לשלם גזלו בשום ענין עכ"ל ומריהטא דלישנא משמע

דהם ז"ל סברי דבעכו"ם לא אתמר קים ליה בדרבה מיניה וכן כתבו בעירובין דף ס"ב ע"א דמשום קלב"מ לא מפטר דלא שייך גבי נכרי ע"ש וזו היא שקשה על הרב פרשת דרכים שם דף י"ג ריש ע"ג שכתב בשם התוס' דגם בעכו"ם אמרו קלב"מ ונמצא דדבר זה במחלוקת שנוי דמדברי רש"י בע"ז הנז"ל ומדבריו ביבמות דף מ"ז ע"ב משמע דסבר דגם בב"נ נאמר קלב"מ. ודעת התוס' דבעכו"ם לא אתמר. ולדעת האומר דבעכו"ם אמרינן קלב"מ זש"ה וגם את הגוי אשר יעבודו עם היותו עכו"ם לא תימא דבעכו"ם אמרינן לוקה ומשלם לא כי אלא הכא דן אנכי בידי שמים ומשו"ה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הא בידי אדם גם בעכו"ם אמרו קלב"מ ולדעת מ"ד דעכו"ם לוקה ומשלם הכי פירושא דקרא וגם את הגוי להיות עכו"ם ועוד דן אנכי בידי שמים לוקה ומשלם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ועוד אפשר לומר במאמר רז"ל הנז' ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן במשז"ל דצדקה עשה עמנו לפזרנו כי כל מלכות חש דלא לימרו ליה מלכותא קטיעה ומשו"ה אנו חיים וז"ש ידוע שאני מפזרן לד' רוחות העולם ובזה תדע שאני מכנסן דאין שום אומה הורגן דלא לימרו מלכותא קטיע':

פסקה ה

הִיא שֶׁעָמְדָה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ, שֶׁלֹּא אֶחָד בִּלְבָד עָמַד עָלֵינוּ, אֶלָּא שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַצִּילֵנוּ מִיָּדָם.

היא שעמדה וכו' כבר כתבנו שרבינו האר"י זצ"ל מפרשה על השכינה כמש"ל ונמשך להקודם דמייתי קרא ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שהם ניצוצי הקדושה אשר היו בארץ מצרים כי שם נפוצו בערות הארץ וע"י השעבוד הקשה נתברר הכל וזהו הרכוש הגדול כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל וכמש"ל ועל זה קאמר היא השכינה שעמדה לאבותנו ולנו שבכל מקום שגלינו שכינה עמנו והיא המבררת ובכחה גם אנו מבררים על ידי שעבודנו וצרותינו שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו השר שאנו בארצו והאומה שאנו בקרבה והקב"ה מצילנו מידם בין מהשר בין מהאומה והכל לכבוד השכינה וכאשר חכמים הגידו בזהר הקדוש על פסוק ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלת"ם בשביל כלתם היא השכינה לא געלתים לכלותם. ודורשי רשומות אמרו ואף גם זא"ת ר"ת זכות אבות תמה כלומר שאף בזמן שתמה זכות אבות לא מאסתים וכו' להפר בריתי דברית אבות לא תמה עכ"ד ולפי הזהר ה"ק ואף אם זכות אבות תמה לא מאסתים לכלת"ם בעבור השכינה הנקראת זאת גם כן. וז"ש היא שעמדה לאבותינו

ולנו כלומר בין לאבותינו שהיה להם זכות אבות בין לנו שתמה זכות אבות היא השכינה שעמדה שגם כשיש זכות אבות זא"ת היא עומדת לעד ולעולם זא"ת על ישראל:
ולפי פשוטו אפשר לפרש במשז"ל וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי לרבות ד' מלכיות ונמצא דכבר ה' הבטיח לאברהם אע"ה להוציאנו משעבוד ד' מלכיות וזהו כונת המגיד שאמר ברוך שומר הבטחתו לישראל לעשות מה שאמר לאברהם אבינו וכו' וזהו על גאולת מצרים ששמר הבטחתו וגאלנו ומייתי קרא וגם את הגוי אשר יעבודו דאתא לרבות שעבוד ד' מלכיות כאמור ועל זה אמר היא שעמדה כלו' הבטחתו יתב' אשר הבטיח לאברהם אע"ה הבטחה זו היא שעמדה לאבותינו ולנו שכיון שהוא בחסדיו ורוב רחמיו הבטיחו וגם אם הגוי על ד' מלכיות הוא שומר הבטחתו להצילנו מיד העומדים עלינו לשים לנו שארית ויגיע עת לחננה שיקיים בשעבוד מלכיות וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הוא בירור ניצוצות הקדושה אשר בארץ שביינו והוא הרכוש הגדול מכלל דאיכא קטן הוא הכסף והזהב אשר בעה"ז נראה גדול אך הוא קטן מאד והרכוש העיקרי הגדול הוא בירור הקדושה והיו לאחדים הולך ואור עד נכון היום תפרה ישע ישראל נושע בה' גאולת עולם לשרתו ולברך בשמו הגדול יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם:

ארמי אבד אבי

פסקה ב

צֵא וּלְמַד מַה בִּקֵּשׁ לָבָן הָאֲרַמִּי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אָבִינוּ. שֶׁפַּרְעֹה לֹא גָזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים וְלָבָן בִּקֵּשׁ לַעֲקוֹר אֶת הַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי, וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט, וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל, עָצוּם וָרָב.

צא ולמד וכו'. ראיתי להרב הגדול מהר"י חאגי"ז זלה"ה בהלכות קטנות ח"ב סימן י"ט שנשאל איך ולמה היה שונא לבן את כל יוצאי ירכו ויאמר להשמידם והשיב דבק היה בע"ז שלו ובקש לעקור מתוכו כל שרש דבר נמצא בו מרשימו של אברהם שעבד את ה' וזהו על דרך שאומרים שיורד דבר קדוש למקום שאינו לשידבקו בו ניצוצות הקדושה כך סבר להפך שיבא מזרעו של אברהם וילקט כל כיוצא בו שנשאר במשפחתו ואח"ך יעקרם לבן וישאר הוא לאלהיו עכ"ל והנה נודע מ"ש המפרשים דפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולהחיות הבנות כדי שינשאו בנות ישראל למצריים כיון שאין זכרים עכ"ד ואפשר שכונתו שהזכרים המצריים ישאבו ניצוצות הקדושה מבנות ישראל ויקחו ניצוצות הקדושה מהם: ולכן היה רוצה שאם יש רשימו מהקדושה במשפחתו ילקטנו

זרעו של אברהם ויעקרהו וישאר הוא וביתו בלי קדושה כלל וז"ש צא ולמד פקח עיניך רשעת לבן שפרעה לא גזר אלא על הזכרים וניחא ליה שזכרי מצרים הם יקחו חלק קדושה ולבן בקש לעקור את הכל שלא ישאר רשימו דאברהם במשפחתו ובא וראה עד היכן הגיע רשעותו ולבן ופרעה לא עלתה להם כי עמנו אל וכמו שאמר שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו כל אחד במחשבת פגול לפי טומאו והקב"ה הצילנו מידם:

ויתכן לפרש מ"ש שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו וכו' צא ולמד וכו' כי הנה ישראל יושבי חשך הגלות בצר להם ממצוקותיהם בכל הצדדין והאופנים וגם אם הם מחבבין את ישראל הן בעון חוללנו ויתערבו וכו' וכמעט זה קשה יותר מהצד האחר לצודד נפשים ויעש באושים והוא גלות הנפש ונמצא שבכל אופן עומדים עלינו לכלותנו עומדים תדיר ולא פסיק שאם מכבידים עולם בעלילות' דא עקא שמתוך הטרוף אין לך בטול תורה ומצות יותר מזה ואם מחבבים דין גרמא להמון ישראל לפרוק עול ויתערבו וכו' ולכן אמר מילתא פסיקתא עומדים עלינו לכלותנו. וע"ז הביא ראיה צא ולמד מה בקש לבן הארמי וכו' שם רמז דאמר לו הקב"ה השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע ואמרו רז"ל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים ומזה תשכיל שהם עומדים עלינו לכלותנו על דרך שכתבנו:

פסקה ג

וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה - אָנוּס עַל פִּי הַדִּבּוּר.

וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור. אפשר דבא לישב חקירה אח' דכמה תירוצים נאמרו למצוא חשבון קץ שנה החסרים מגלות מצרים שלא ישבו אלא רד"ו ואעיקרא איך אמרו דישבו רד"ו והלא כל אותם שנים שחי יעקב אע"ה בארץ מצרים היה כמלך ולא היה לו בכל ימי חייו חיים טובים בהשקט ושלוה כאותם שנים וכן כל ימי השבטים לא התחיל הגלות כמשז"ל והיו שקטים ושנאנים מסובין אתכא אין מחסור כל דבר הלזה יקרא גלות לז"א וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור כי כל שלות העה"ז והעושר והכבוד כקש נחשבו תחת לאיש משכיל ק"ו לבחיר שבאבות ושבטי יה ואלמלא גזרת ה' כשראו יוסף ופסק הרעב היו חוזרים לארץ כנען רק דהיו אנוסים על פי הדיבור ושפיר נחשב גלות כיון כי כל ישעם לגור בארץ כנען ונתעכבו במצרים בדב' ה' על כרח' א"כ שפיר עולים השנים אלו שחיו יעקב אע"ה והשבטי' משני הגלות:

וַיָּגָר שָׁם - מְלַמֵּד שֶׁלֹּא יָרַד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא לָגוּר שָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה, לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ, כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ, כִּי כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן.

ויגר שם מלמד וכו'. אפשר דמשו' דס"ד דעלה במחשבה בתחיל' ירידתו להשתק' ולסיבות חזר ונעשה גר לז"א שלא ירד להשתקע כלומר שתחילת מחשבתו בירידה לא היה אלא לגור והיינו לקיים דבר ה' שיגלו למצרים לא זולת ולהכי נחשב הכל משני הגלו' כדאמרן ודייק לה מקרא דהול"ל וירד מצרימה במתי מעט ויגר שם דהכי הוה א"ש סדר הכתוב ומדשינה וכתב וירד מצרימה ויגר שם וסמך הגרות לירידה בא ללמוד שמעת תחילת ירידתו ויגר שם וז"ש מלמד שלא ירד להשתקע כלומר לא יקשה בעיניך שינוי הכתוב דהו"ל לומר וירד מצרימה במתי מעט ויגר שם דהכתוב בשינוי זה מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם:

פסקה ד

בְּמְתֵי מְעָט - כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרַיְמָה, וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב.

במתי מעט כמו שנא' וכו'. אפשר לומר דזה נמשך מהקודם דדריש דסמיך ויגר שם לוירד מצרימה ללמד שלא ירד וכו' ומפני דס"ד לומר דהכתוב קושט' קאמר וירד מצרימה יעקב אבינו ויגר שם הוא וביתו ואח"כ שם במצרים היו במתי מעט אבל הירידה לא היתה במתי מעט עד שתקשה דהול"ל וירד מצרימה במתי מעט לז"א שהעיקר כדאמרן דהרי פירוש במתי מעט הוא שירדו במתי מעט כמו שנאמר בע' נפש ירדו אבותיך וכו' ומוכרח דכוונת הכתוב לומר וירד מצרימה במתי מעט אלא דשינה ללמד שלא ירד להשתקע אלא לגור והכוונה לקיים גזרתו יתב' כי גר יהיה זרעך וא"כ דין הוא שיעלה לחשבון הגזרה מעת ירידתם למצרים כמש"ל:

ואפשר לרמוז וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט וכו' במה שנודע מגורי האר"י זצ"ל דגלות מצרים מפני זרעו של אדה"ר שיצא ק"ל שנה על ידי קרי וירדה השכינה עמהם לברר ואחר כך פרו ורבו ישראל ונתקנו ניצוצות הקרי וזה שאמר וירד מצרימה ורמז דהשכינה עמהם כי מצרי"מה גימטריא שכינה ויגר שם בעבור מתי מעט רמז לניצוצי קרי אדה"ר שהנפשות נתמעטו על ידי הקרי ולכן נקט לשון מתים ועל כן נגזור גלות ת"ל שנה כי נפ"ש גימט' ת"ל כי על ידי הקרי נפש הוא חובל ויען כל ישראל נפש אחד נגזור גלות ת"ל שנה גימטריא נפש. ואחר כך על ידי הגלות והשעבוד נתברר הטוב ואותן

הנפשות נתקנו והיו ששים רבוא ישראל וז"ש ויהי שם לגוי גדול עצום ורב ששם נתקנו ונעשו גוי גדול ועצום:

פסקה ה

וַיְהִי שָׁם לְגוֹי - מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצֻיָּנִים שָׁם.

ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישראל מצויינין שם. אפשר דכונתו משום דתיבת גדול יש בו שני פירושים שהוא גדול בכמות או באיכות וכמו שנתבאר לפי קצורנו מ"ש פ"ק דבתרא גדול יהיה כבוד הבית חד אמר בבנין וחד אמר בשנים דפליגי בפירוש גדול הנאמר שם אם הוא בכמות או באיכות. והכא פשטיה דקרא בכמות וכמ"ש ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול. אך קשיא ליה תיבת שם דיותרת היא דהול"ל ויגר שם במתי מעט ויהי לגוי גדול לז"א מלמד שהיו ישראל מצויינין שם דמלבד פשטיה דקרא כי גדלו בכמות עוד הוסיף ללמד ויהי שם לגוי גדול באיכות וזהו רמז תיבת שם לומר דאף בארץ שביים היו מצויינין וגדולים בכמות ואיכות אי נמי דגדול בכמות שמעינן מדקאמר ועצום וכמו שאמר בסמוך ועצום כמו שנא' ובנ"י פרו וכו' ולכן פירש גדול באיכות והרשב"ץ פירש מצויינין שהיו גדורים בעריות. ולפי זה מדוקדק תיבת שם דכתיב ויהי שם לגוי גדול כי השב"ח השביח ואהדרי"ה קרא לזרע ישראל אשר בארץ לא מטוהרה ערות הארץ היו גדורים בעריות וז"ש ויהי שם במצרים ערות הארץ לגוי גדול שגדרו עצמם וכבשו יצרם והוא שבח גדול:

גָּדוֹל, עָצוּם - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד, וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם.

וירבו ויעצמו במאד מאד. פירש הרב הגדול בדורו מהר"ם ן' חביב זלה"ה דכונת הכתוב הכי ובני ישראל פרו וישרצו וכו' וכי תימא זה הצער נוסף על כל רעתם דבגלותם ודלותם בארץ שביים ריבוי כזה מוציא האדם מדעתו כי מאין להם לחם לפי הטף ואף השמלה ויוסיף מכאו' על מכאוב' כי ילדיהם אל אל ישועו ואת פת רוצי"ם לז"א במאד מאד כלומר שהיה להם ממון הרבה כמ"ש בכל מאדך בכל ממונך וז"ש במאד מאד כלומר ברוב ממון וכיון שהיו עשירים ודאי היו שמחים ביוצאי חלציה' אלו דברי הרב זלה"ה. ואני ברגליו אעבורה לפרש סיום הכתוב ותמלא הארץ אותם במ"ש פ"ק דסוטה דף י"א שהיו יולדות בשדה ונזונין שם ונבלעים בקרקע והיו חורשים עליהם כמש"ה על גבי חרשו חורשים ואח"כ באים עדרים עדרים לבתיהם וז"ש הכתוב ובני ישראל פרו וישרצו

וכו' וכי תאמרו הן הנה היו לבני ישראל לפוקה ולמכשול כי לא די להם רוב צערם ויגונם ויאנחו בני ישראל על העבודה ועוד יוסיפו צרה משנה שברון שבר על שבר יחדיו ידובקו ותבחר מחנק נפשם בריבוי הבנים לז"א במאד מאד שהיה להם ממון מאד כי ברכם אלהים בעושר כמ"ש הרב הנזכר. ועוד אחרת ותמלא הארץ אותם רמז דברי הש"ס שהיו יולדות בשדה ומניחין אותם שם תבלעמו ארץ ונזונין וז"ש ותמלא הארץ אותם שלא הי"ל טורח רק מניחין אותם על פני השדה וה' עמהם לזונם ולגדלם ויהי לנ"ס:

פסקה ו

וְרַב - כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ, וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי, וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ, וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים, שָׂדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ, וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה.

ורב כמ"ש ואעבור וכו'. כן היא נסחת רבינו האר"י זצ"ל. וראוי להבין אומרו בדמיך חיי וכו' ורז"ל פירשו דם פסח ודם מילה והלא מראש אבא לדקדק תיבת חיי כי האף אמנם כי על ידי דם פסח ודם מילה נגאלו עדיין צריך לדקדק בעצם תיבת חיי והן קדם אציגה נא מאמרם ז"ל במכילת' פ' בא וז"ל והיה לכם למשמרת מפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים היה ר' מתיא בן חרש אומר ואעבור עליך ואראך מתבוסס"ת בדמיך והנה עתך עת דודים הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל בניו ולא היה להם מצות שיעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ערום מכל המצות נתן להם הקב"ה שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך לכך הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים שאין נוטלין שכר אלא על המעשה ר' אליעזר הקפר ברבי אומר וכי לא היה בידם של ישראל ד' מצות שאין כל העולם כדאי בהם שלא נחשדו על העריות ולא על לשון הרע ולא שנו שמם ולא שנו לשונם וכו' ומפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים לפי שהיו ישראל שטופין בע"ז וכו' אמר להם משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות עכ"ל:

והיה טרם נדקדק בדברי המאמר כדחזי אעלה על אר"ש להבין במאי פליגי ר' מתיא בן חרש ור' אליעזר הקפר ויראה דפליגי הני תנאי בפלוגתא דחכמי צרפת והרמב"ן אם עד שלא נתנה תורה היה לאבות וזרעם דין ישראל או דין ב"נ דרבי מתיא בן חרש סבר כדעת חכמי צרפת דעד קבלת ישראל התורה בהר סיני היה להם דין ב"נ ובן נח אין מחשבה טובה שלו מצטרפת למעשה כמו שכתוב התוס' פ"ק דקדושין ומפני זה אמר שלא היה

להם מצות שיגאלו שאין נוטלין שכר אלא על המעשה כלומר דישראל בו בפרק עד שלא נתנה תורה דינם כבן נח ואין נוטלין שכר אלא על המעשה לאפוקי מחשבה טובה דאינה מצטרפת למעשה ואם כן לא הוה בידייהו שום מעשה ומשו"ה נצטוו דם פסח ודם מילה. ור' אלעזר הקפר שכנגדו חלוק עליו וסבר כדעת הרמב"ן דמעת שנימול אברהם היה לו ולזרעו דין ישראל גמור לקולא ולחומרא ולכל דבר וא"כ כבר היה בידם שהיו גדורים בעריות ולא שינו שמם ולא שינו לשונם ולא היה בהם לשון הרע והגם דכל הני שב ואל תעשה נינהו כיון שדינם כדין ישראל גמור הרי אמרו ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה ומחשבה טובה בישראל מצטרפת למעשה וא"כ נמצא שהם מלאים מצות וראיתי בספר גור אריה חדש פ' בא שנזדמן לי לשעה שדקדק מאי שיאטייהו דהני תרי מצות פסח ומילה ועוד איך תירץ למה הקדים לקיחתו ד' ימים ורז"ל אמרו בשעה שאמר הקב"ה למשה לך אמור לישראל שישחטו הפסח א"ל רבש"ע דבר זה איך יכולים לעשות שהצאן אלהיהם של מצרים וכו' א"ל חייך אין ישראל יוצאים מכאן עד שישחטו הפסח לעיניהם שאודיעם שאין אלהי עכו"ם כלום ויש לדקדק איך אמר משה דבר זה איך יכולים לעשו' כיון שהוא אמר ויהי ודאי הוא ישמור ישראל שלא ירעו להם ועוד למה אין יכולים לצאת עד שישחטו הפסח לעיניהם ופירש הרב הנז' במשז"ל גבי שמואל שאמר איך אלך וכו' דהיכא דקביע הזיקא שאני ועוד אמרו בש"ס דקמאי מתרחיש להו ניסא דמסרי נפשיהו על קדושת ה' ובזה א"ש דמשה אמר להקב"ה איך יכולים וכו' משום דשכיח היזיקא והשיבו אין יוצאין מכאן וכו' משום דצריכים נסים ונפלאות וזה אינו נעשה עד שישחטו הפסח לעיניהם והיא מסירת נפשם על קדושת השם ובזה יובן מאמר ר' מתיא הנז' דסבר דהיו צריכים למסור נפשם לגמרי ולכן צוה פסח ומילה וקי"ל דפסח אין שוחטין על החולה ואין שוחטים לערלים וידוע דכאב המילה ג' ימים לפי זה שחטוהו ביום ד' אך יש לחקור דהיו יכולים ליקח הפסח ביום ד' אחר כאב המילה אבל לפי האמור שיש במצות אלו מסירה על קדושת השם וגבי אנשי שכם כשלקחו דינה צוו בני יעקב אותם שימולו וביום הג' באו בני יעקב אליהם והרגום לפ"ז הכא היה מסירת נפש על קדושת השם לגמרי יתר מאד כשלקחו הפסח ואח"ך מלו והיה הפסח קשור בכרעי המטה ד' ימים וישראל היו כואבים במילה ובזה יתבאר מאמר ר' מתיא הנז' דנתן להם מצות פסח ומילה שהוא מסירתם על קדוש השם והקדימו ד' ימים כדי שיהא המסירת נפש יותר לפיכך הקדימו ד' ימים זהו תורף דבריו ע"ש באורך:

ועל פי דרכו אפשר לישב המאמר הנז' באופן זה כי הן קדם לשאו"ל הגיע מפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים ולשון מפני מה רגילי בעלי הפרשי"ם לדקדק

דהול"ל למה כגון הכא לימא למה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו וכו' כי באומרו מפני מה מורה דעלה על לב איזה טעמים לדבר ורצונו לדעת טעם כעיקר. ואפשר משום דיש לומר דהני ד' ימים לתקן מה שפגמו בארבעה חלוקי גוף נפש רוח נשמה והיו נרג"ן מפריד אלו"ף בתעותם אחר גלולי מצרים לעבוד ע"ז ופגעו בד' עולמות אבי"ע או הני ד' ימים שיכונו ליחד ארבע אותיות השם המיוחד שפגמו בו ועל זה שאל מפני מה הקדים לקיחתו וכו' להורות כי יש ויש לחקירה זו דברים שבלב אבל לא הויין דברים המתישבים על הלב. ועל כן בא דבר ר' מתיא בן חרש דבר דבור על אופניו דמוכרח היה הדבר בדקדוק ללקחו ד' ימים קודם למסור נפשם על קדושת השם וצריך שימולו ויעברו ג' ימים לשחוט הפסח כדי שיתרפאו שאין שוחטין על החולים ונמצאו ד' ימים מוכרחים דלא סגי בלאו הכי. ור' אלעזר הקפר סבר שכבר היו בידם מצות עצומות וד' ימים לפי שהיו שטופין בע"ז והוי כעובר על המצות ופורק עול ומפר ברית ומגלה פנים שהם ד' עונות ועל ידי ד' ימים שמסרו עצמן על קדושת השם נתכפרו להם ד' עונות אלו: **והרי** הוא כמבוא"ר לפי האמור מאמר פסיקתא רבתי דף כ"ט ע"ג דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר בעשור לחדש הזה והלא אינו יפה אלא מן הדיר ואתה אומר מבעשור אלא מלמד שהיו קשורים בכרעי המטה מבעשור והיו המצריים נכנסים ורואים אותם ונפשם פורחות מעליהם עכ"ל ועם הקודם מבואר דטעם לקיחתו מבעשור כדי שימסרו נפשם על קדוש השם שהם כואבים במילה והיו המצרים רואים אותם ונפשם של ישראל פורחות מעליהם ומסרו נפשם על קדושת השם ואמטו להכי הקדים לקיחתו ד' ימים כדי שימסרו נפשם למות בהיותם כואבים במילה כמדובר. וכתבו משם הרב מהר"ם אלשיך זלה"ה כי כל מצוה אשר יעשה אותה האדם מתקדש באבר ההוא אשר בו יעשה המצוה ההיא או האבר אשר רומזות אליה המצוה ההיא כי רמ"ח מצות עשה כנגד אברי האדם רמ"ח אבל המוסר עצמו על קידוש השם מתקדש בכל גופו כי במסירת נפשו מתקדש כל גופו בבת אחת. והשתא ישראל במצרים היו עע"ז ופגמו בכל הגוף ונקראו בחייהם מתים ואף שהיה באונס מ"מ להיות העע"ז כופר בכל התורה נפגמו בכל גופם והיו נקראים מתים ולכן רצה הקב"ה לזכות את ישראל ונתן להם דם פסח ודם מילה כדי שימסרו נפשם על קדושת השם ועל ידי זה נתקדש כל גופם בבת אחת וחיו ולא ימותו וז"ש ואעבור עליך וכו' ואומר לך בדמיך שהם דם פסח ודם מילה חיי שיתקדש כל גופכם בפעם אחת וחיו תמורת מה שנקראו לשעבר על שעבדו ע"ז מתים ויכון מאוד אומרו בדמיך חיי וממוצא דבר נתבאר (א) טעם לאשר נצטוו בדם פסח ודם מילה כי בזה מסרו עצמם על קידוש ה' ותקנו כל גופם:

(ב) אמנם לדקדק לשון חכמים שאמרו בכל המדרשים דם פסח ודם מילה ויש להרגיש דהול"ל דם מילה ודם פסח אי בעית אימא דהכי הוה עובדא דנימולו ואח"ך שחטו הפסח ואי בעית אימא דמילה היתה לראש פינה ואברהם אע"ה נצטווה בה הוא וזרעו ומצות פסח חדשה ממש. אבל אפשר שכיונו רז"ל בזה לרמוז מ"ש בש"ר דהרבה לא היו רוצין לימול וקרא הקב"ה לד' רוחות ונשבו בג"ע ומשם הלכו הרוחות ונדבקו בפסח ונכנסו כלן למשה רבינו ע"ה לאכול הפסח אמר להם אם אין אתם נמולים אין אתם אוכלים מיד נתנו עצמן ומלו ונתערבו דם פסח ודם מילה הה"ד בדמיך חיי עכ"ל ולרמוז דהיו הרבה שלא מלו מקודם אלא אח"ך על ידי ריח ג"ע שדבק בפסח לז"א דם פסח ודם מילה וזהו הכפל וא"ל בדמיך חיי ציווי ראשון למול ולעשות הפסח וא"ל בדמיך חיי פעם שנית אחר שחיטה כאמור:

(ג) ואפשר עוד לומר בטעם שנצטוו על הפסח ועל המילה מלבד טעם הפשוט דמילה היו חייבים שנצטוה בה אברהם אע"ה לו ולזרעו וכתיב אם לא בריתי וכו' והוא במ"ש הרב עמודיה שבעה עמוד א' סימן ד' משם פליאה דבהמות חיות ועופות עשה ה' הבדל ביניהם בצורתם איזה אסור איזה מותר אך במין האדם לא עשה הבדל ביניהם לכך ציוה לאע"ה המילה להיות הבדל ביניהם ולא עשה הבדל בשינוי צורתם שלא יאמרו ח"ו שתי רשויות יש ובזה פירש הרב הנז' כמה ענינים דהמילה יורה יורה אלהותו ואחדותו יתברך עש"ב איכו השתא הנה נכון לומר דלזה נצטוו בפסח ומילה יען היו גוי מקרב גוי הללו עע"ז ולכן נצטוו משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה ושחטו הפסח לשום אלהיהם של מצרים לשמה ולבזיון וכדי שלא ליתן פתחון פה דח"ו יש שתי רשויות פועל הטוב וכו' לזה נצטוו לימול דממה שלא יש הבדל בצורה כמו הבהמות חיות ועופות רק המילה משם מוכח אלהותו יתברך וזהו ואומר לך בדמיך חיי:

(ד) ועוד טעם כעיקר בהקדמה שוגר"ת ומשוגר"ת אשר כמה זימנין דמשכחת שפתנו אתנו קורין ומקרין הקדמה זו והוא דיצאו לפני זמנם מסיבת קושי השעבוד אשר הוא יתעלה העריך קושיו למשך שארית חשבון ימי שני גלותם ואולם התינח אם יש לנו דין בנים אז יעלה ויראה קושי השעבוד לתשלום הזמן ואמרו בזהר דאי נטרין ברית אינון בנין והנה כי כן לכך נצטוו בפסח משום אפרושי מע"ז כי איככה יחשבו כבן בהיותם עע"ז והגם דנקראו בנים משחיתים לר' מאיר מ"מ לפי חיבת הבן עלה יעלה קושי השעבוד במספר שנים רבות ולהכי הופרשו מע"ז ואתיא דם דם למרס בדם האהבה וזאת תורת העולה לחשבון גדול קושי השעבוד ונצטוו במילה דבברית איקרון בנין ואותה אנחנו

מבקשים לצאת לפני הזמן וגם הוא רמז פסח ומילה פסח לשון דילוג שדלג על הקץ מסיבת היותם בנים שהמילה הוראה על זה:

(ה) ויראה עוד טעם אחר במה שנודע שע"י המילה נעשה קדש וכמ"ש אשר קדש ידיד זה יצחק שנימול לשמנה שנעשה מרכבה לשכינה והוא מוכתב למלכות חתום בחותמו שדי מלבר הוי"ה מלגיו וכמו שהאריכו דורשי רשומות כמה מעלות מבא בדמים למולות. וכתבו המפרשים טעם לצאתם טרם מלאת זמן ת' שנה כי נתקדשו במה שהוכנו לקבל התורה וקי"ל דהקדש מפקיע מידי שעבוד ואף אנו נאמר דנצטוו לימול להתקדש במילה והקדש מפקיע מידי שעבוד ופסח לפרוש מע"ז ולהתקדש בכל גופם כמש"ל ומילה להיות נחתמין ונכתבין לחיים למלכות שמים ובזה אלים לאפקועי שעבודייהו ונפקי בריש גלי:

(ו) וירצה עוד טעם אחר למצות פסח ומילה במה שנודע מרז"ל והמפרשים ונתבאר אצלנו בכמה דוכתי דיש ויכוח בין אומות העולם לישראל דאו"ה סברי מעשה שמים עדיף אז יאמרו בגוים אם אין רצונו בע"ז למה אינו מבטלה. כל קבל דנא יאמר נא ישראל מעשה אדם עדיף וה' חפץ למען צדקו לזכות את בריותיו לשרש אחר הע"ז. והוא הטעם למצות המילה דלא נברא האדם מהול דמעשה אדם עדיף. אי לזאת ציוה ה' על פסח ומילה דהפסח הוא משום אפרושי מע"ז וכמ"ש משכו ידיכם מע"ז וכדי שלא יאמרו מעשה שמים עדיף ואם אין הקב"ה חפץ בע"ז למה אינו מבטלה אי לזאת נצטוו בזאת הברית וממיל"ה רווחא דמעשה אדם עדיף. ובזה אפשר לפרש מאמרם ז"ל בשעה שיצאו ישראל ממצרים כרתו ברית לעשות חסד זה עם זה ויש להבין מה ראו על ככה בצאת ישראל ממצרים לכרות ברית זה אמנם אפשר דעד האידנא הוה ס"ד דישראל דמעשה שמים עדיף ולכן ידיהם אסורות וסוגרו דלתים כי מאנו עשות צדקה וחסד בטענה אם הקב"ה אוהב את העניים למה אינו מפרנסן דמעשה שמים עדיף אבל עתה דמן השמים עוררום דמעשה אדם עדיף ועל כן נצטוו בפסח ומילה כמו שנאמר פשטה הוראה דמעשה אדם עדיף ושמים לו זכ"ו זכיה מעליא לאבד ע"ז ולמול עת הזמיר הגיע וכרות עמו הברית לעשות חסד זה עם זה דמעשה אדם עדיף ויחשבה לו צדקה כפשוטו ותרגומו:

(ז) ואחשבה דבלבד טעם פסח ומילה הנגלות לנו והטעמים אמורים ישנו בנותן טעם מחודש ונקדים אשר עין רואה ואזן שומעת וגם במכתב לא' קדוש וז"ל אמרו בש"ר אנכי ה' אלהיך על מנת כן הוצאתיך ממצרים ויש לדקדק דזה הפך מ"ש רז"ל מכאן מודעא רבא לאוריתא והרשב"א כ' דמש"ה נענשו דמתנת הארץ נתנה על תנאי וכו' וצריכין אנו

למודע"י היכן מצינו בתורה תנאי זה דה' נשבע לאבות לתת להם ולזרעם את הארץ ולא התנה בזה כלל ומהר"ם אלשיך תירץ דה' לא נתנה לאבות בלשון ירושה אלא בלשון מתנה ומתנה יש לה הפסק ויכול לומר אחריך לפלוני ואין זה טעם מספיק דכ"ז שישראל חיים לא מהני לישנא דאחריך ואי נתנה להם לזמן היינו קושיין דהיכן פירש להם כן ועוד דכתיב פ' לך לך ונתתי לך ולזרעך אחריך וכו' לאחוזת עולם. אמנם אפשר דשם רמזו התנאי דסמיך ליה והייתי להם לאלהים והיינו לומר דעל תנאי זה אני נותן את הארץ בתנאי שאני להם לאלהים וכיוצא בזה אמרו רז"ל וזה הדבר אשר מל יהושע וכו' אך קשה דזה היה במילה וכבר קנה אברהם אע"ה את הארץ כדכתיב קום התהלך בארץ ובין הבתרים נשבע ה' דכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית ושם לא פירש מזה התנאי ואין לאחר קנין ושבועה כלום. ותו קשה דאף אם נאמר דבין הבתרים נתנה על תנאי למה הוצרך לומר במילה פעם אחרת ונתתי לך ולזרעך אחריך והרי רז"ל נתנו טעם למה נזכר יציאת מצרים כמה פעמים ונראה במ"ש בכתובות דף מ"ד אמר רב נחמן שתי שטרות היוצאין בזה אחר זה ביטל שני את הראשון אי אוסיף ליה דקלא לתוספת כתביה אי בעי בהאי גבי אי בעי בהאי גבי והנה במעמד בין הבתרים נתן ה' את הארץ ע"מ שיהיו בגלות ת' שנה כמ"ש כי גר יהיה זרעך וכו' אמנם בעת המילה חזר ונתן הארץ לאברהם אע"ה ולא הזכיר תנאי זה דגלות ונתן לו הארץ בנחלה מיהו הזכיר לו תנאי אחר דהיינו והייתי להם לאלהים והכונה אי בעי בהאי גבי אי בעי בהאי גבי. והנה בטעם יציאת מצרים קודם זמנם אמרו רז"ל בזכות בהוציאך את העם תעבדון את האלהים על ההר הזה דאף דהיו גוי מקרב גוי מה אלו אף אלו הי' מפני שהיו חושבין לסבול צרת השעבוד של ת' שנה אבל ראו עתה שזה קשה מאד ולכן חזרו וקבלו התנאי האחר של המילה שהתנה והייתי להם לאלהים בלי שום שעבוד עד כאן לשון אחד קדוש הבא לידי ככתבו וכלשונו בלי תוספת ומגרעת:

ועל פי זה אפשר לפרש כונת הכתוב פ' שמות נלכה דרך שלשת ימים ונזבחה לה' אלהינו. ויש להעיר מה זו שאלה זה דרכם דרך שלשת ימים והיה להם לשאול כי רצונם בלכתם ילכו הליכה בלא חזרה אמנם אפשר לומר במה שנחלקו הראשונים בהך שמעתא דכתובות הנז' בהאי דאמרינן אי בעי בהאי גבי אי בעי בהאי גבי דלרש"י והרי"ף אם כתב תוספת בשני דאמרינן אי בעי בהאי גבי וכו' לא שיהיו שניהם קיימין אלא אם רצה בשטר הראשון יגבה השדה בלא הדקל ואם ירצה בשטר השני יגבה בו הדקל. אמנם הרא"ש וסיעתו סברי דלא ביטל שני את הראשון אלא השני לתוספת הדקל נכתב והשטר הראשון קיים ויגבה הדקל בשטר השני כמבואר מחלוקותם באורך בפסקי הרא"ש שם.

והשתא לפי האמור דמעמד בין הבתרים וציווי המילה הם כב' שטרות במתנת הארץ אשר במעמד בין הבתרים נתן הארץ על תנאי להשתעבד ת' שנה ותו לא. ובשעת ציווי המילה נתן הארץ לקבל אלהותו א"כ לדעת רש"י והרי"ף בתשובה הדבר תלוי ברצון ישראל אי בעו גבו הארץ בשטר מעמד בין הבתרים ויקיימו תנאי עבדות ת' שנה ואי בעו גבו הארץ בשטר שעת המילה ויקיימו תנאי קבלת אלהותו ופטירי מהגלות. אמנם לדעת הרא"ש וסיעתו שני השטרות קיימין ואיתיה להא ואיתיה להא דאיתיה לגלות ואיתיה לקבלת עול מלכות שמים: ואפשר דישראל בפרק יציאת מצרים נפשם אוותה ויעש לגבות בשטר המילה דהיינו בתנאי קבלת עול מלכותו ויהיו פטורים מהגלות אשר הוא תנאי שטר מעמד בין הבתרים וכדעת רש"י והרי"ף וה' ית' ברוב רחמיו קבל כוונתם וביטל השעבוד והגלות כיון שנתרצו לקבל תנאי שטר השני וכדעת רש"י והרי"ף. ובזה אפשר לתת טוב טעם למה שהוא ית' חיובא רמי לספר ביצ"מ ובכל יום איש ישראל מעלה בזכור"ו יצ"מ כל הימים לרבות הלילות יען יצ"מ פנת יקרת יסוד מוסד הדת כי כצאת ישראל ממצרים בטולי בטלוה לשטר מעמד בין הבתרים ורצו לקיים שטר קבלת אלהותו יתברך הנאמר בעת המילה ועל זה חובת גברא לספר ביצ"מ אשר יצאו ביד חזקה לפני זמנם ולזכור יצ"מ תדיר אשר ממוצא דבר נבין כי נתרצינו וקיימנו השטר השני של שעת המילה וקבלנו אלהותו ית' וזהו הטעם שבכל מקום כתיב בדבר ה' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים וכיוצא ואשר על זה במעשה העגל מרתח קא רתח לומר שחת עמך אשר הוצאת מארץ מצרים כי ביצ"מ נתרצו לגבות הארץ בשטר שעת המילה בתנאי קבלת אלהותו ולבטל שטר מעמד בין הבתרים. והוא טעם אומרו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ולא אמר אשר בראתיך (מלבד הטעם שאמרו ז"ל) כי ביצ"מ תוך זמנם מורה ובא לקבלת אלהותו ולקיים השטר השני של שעת המילה:

ואפשר לומר כי בחכמה שאלו על זאת נלכה נא דרך שלשת ימים כי כבר אמרנו דדעת ישראל שרצו לגבות הארץ בשטר השני של שעת המילה ולבטל שטר מעמד בין הבתרים וליפטר מהגלות וכדעת הרי"ף ורש"י. אבל כבר ידעו דאכתי יש לדון דדילמא הלכה כסברת הרא"ש דשני שטרות קיימין ואכתי חייבים גלות אף שמקבלי' אלהותו ית' לזה שאלו ללכת דרך שלשה ימים לצאת מרשות פרעה שלא יהיה מוחזק בהם ואח"כ בהיותם רחוקים ודל מיניהו חזקת פרעה כשהם במדבר הרי הם לעצמם ומצו אמרי קים לן דדינא הוא דאי בעי בשני גבי ובטל הראשון שהוא דעת רש"י והרי"ף ולאו עבדי פרעה

אנן אלא אנחנו עבדי ה' ושטר בין הבתרים חלף הלך וזו היא המצאת הליכת דרך שלשת ימים כדי שיהיו הם רשאין ומוחזקים כמדובר:

ואל זה אביט דאפשר לפרש בזה סדרן של כתובים ויכוח משה רע"ה עם ה' פ' שמות ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וכו' ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם. ורז"ל אמרו אהיה אשר אהיה אהיה עמם בצרה זו אהיה עמם בשעבוד מלכיות אמר לפניו רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו א"ל יפה אמרת כה תאמר וכו'. ויש לחקור דהנה הכא ה' יודיע דרכיו למשה דישתעבדו בשעבוד מלכיות והרי ארז"ל חרות על הלוחות חירות משעבוד מלכיות והתירוץ פשוט דלאחר שעשו העגל ונשתברו הלוחות נגזר שעבוד מלכיות והוא אשר רמז לו ה' אהיה אשר אהיה אמנם על פי דרכנו אפשר לתת טעם למה בתחילה היו מוצלים ישראל משעבוד מלכיות ואחר העגל נזורו אחור ונגזר עליהם גליות ונראה דמתחלה רצה הקב"ה להציל ישראל מגליות בטענה דבשטר המילה לא הוזכרו גליות ואי בעי בהאי גבי וכדעת הרי"ף ורש"י דביטל שני את הראשון ויצאו ממצרים עפ"י שטר שעת המילה שיקבלו עול מלכותו והיא שעמדה לישראל לצאת מגלות מצרים אמנם כאשר עוננו ענו בנו יעשו עגל בחורב אז הקב"ה שהוא המוחזק תפס לו השיטה בסברא אחרת שהוא דעת הרא"ש וסיעתו דשתי השטרות קיימין וחייבין גלות וקבלת אלהותו ולתוספת כתביה והייתי להם לאלהים ולא נתבטל תנאי הגלות הכתוב בשטר הראשון. ובזה נבא אל הביאור דזו היתה כונת מרע"ה באומרו וכי אוציא את בני ישראל ממצרים כלומר איך אפשר להוציאם בתוך זמנם וכמו שארז"ל במדרשים שזו היתה טענת מרע"ה והשיבו הוא ית' וזה לך האות בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהי' וכו' כלומר עתה יחזרו בהם מהשטר מעמד בין הבתרים ויקיימו שטר שעת המילה שמתנת הארץ לעבוד לאלהים ותו לא וביטל שני את הראשון וכל זה רמז הוא ית' באומרו בהוציאך וגו' תעבדון וגו' אמנם לאשר גלוי לפניו ית' שעתידין לחטוא בעגל ואז ידונם דשני השטרות קיימין כדעת הרא"ש ואכתי פשו ד' מלכיות הטמין ברמז הוא ית' למשה אהיה אשר אהיה אהיה עמם בשעבוד מלכיות כלומר הגם כי עתה אל מוציאם לבטל שטר הראשון מ"מ כשהם יבטלו השני אני אקיים שניהם כסברת האומר דלא בטל שני הראשון. ויאמר משה רבש"ע וכו' כלומר מאחר דהם סוברים עתה דנתבטל השטר הראשון והוי כדעת הרי"ף ורש"י אין להזכיר שעבוד מלכיות ולבשרם שעתידין לבטל השני ואתה אז תתפוס לקיים שתיהן.

כי הם בחיריים ואין לתת להם אצבע בין שיניהם. וא"ל הקב"ה יפה אמרת וכך היה דעתי מתחלה רק שגליתי לך אשר יהיה:

ובלכתך בדר"ך הזה אתה תבא"ר פסוקי וארא וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריה' אשר גרו בה וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכו' לכן אמור לבני ישראל והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים וכו' ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ולא נאריך בדקדוקים אמנם אפשר לי לפרשם כפי דרכנו והכונה וגם הקימותי וגו' לתת להם וגו' רמז לתנאי בין הבתרים כי גר יהיה זרעך וז"ש ארץ מגוריהם אשר גרו בה וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו' כלומר אנכי הרואה דלא אפשר להו למיקם בגלות ויש לחוש שיטמעו ח"ו. לכן אמור לבני ישראל אני ה' שם של רחמים מלמדכם להועיל לבחור השטר השני של שעת המילה וז"ש והוצאתי וכו' ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים כתנאי השטר השני של המילה והיינו כדעת רש"י והרי"ף דביטל שני את הראשון ה"נ נתבטל הגלות. וכלפי דיש לדון דשניהם קיימין זו היא מדת רחמיו דתפש סברא זו וז"ש וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם וכו' כלומר הלא תדעו כי אני ה' מדת רחמים שבשביל שאני אלהיכם אני מוציא אתכם וכו' והבאתי אתכם אל הארץ וכו' כתנאי השטר השני. והיה מקום לדון כסברא אחרת דשתי השטרות קיימין ובחימה שפוכה אמלוך עליכם וגם שתהיו בגלות אך זו מדת רחמים לרחם עליכם לבטל שטר הראשון ולקיים השני ובקבלת עול מלכותי תהיו נקיים מהגלות. ועם זה יובנו פסוקי פ' נצבים ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וכו' ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם אשר כרת עמם בהוציאו אותם מארץ מצרים וילכו ויעבדו וכו' וישליכם אל ארץ אחרת וכו' הכונה דמרתח קרתח שהוא ית' ריחם עלינו והוציאנו ממצרים וביטל הגליות וקיים השטר השני ועל דבר זה נכרת ברית לעבוד ה' כתנאי שעת המילה וילכו ויעבדו וכו' לכן חרה אפו ותפס הסברא אחרת דשתי השטרות קיימין וישליכם וכו':

וכיוצא בזה יש לפרש פסוקי שופטים סי' ו' אנכי העלתי אתכם ממצרים וכו' ואומרה לכם אני ה' אלהיכם וכו' ולא שמעתם בקולי וכו' וכן פסוקי מלכים א' סי' ט' ואמרו על אשר עזבו את ה' אלהיהם אשר הוציא את אבותם מארץ מצרים ויחזיקו באלהים אחרים וכו' וכן כמה וכמה פסוקים אחרים דכוותיהו והם מבוארים על פי הקדמתנו ובמקומות אחרים נכתוב עוד על פי הקדמה הלזו בס"ד:

ויתכן שזהו כוונת מאמרם ז"ל פ"ק דברכות דבר נא באזני העם וכו' בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם ודשו ביה רבים. ולפי דרכנו אפשר דהנה יש מקום לומר דהת' שנה מתחילים מלידת יצחק וזהו כי גר יהיה זרעך והגרות נתקיים ביצחק ויעקב אבותינו הקדושים והעבדות נתקיים בזרע ישראל אחרי כן שנפטרו כל השבטים ע"ה. אמנם לפום מאי דקי"ל ארץ ישראל מוחזקת נפל פיתא בבירא דאמר רחמנא כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ויצחק ויעקב אבותינו כל ימי היותם על אדמת הקודש לא סלקי שני גרותם לחשבון הת' שנה דהם ישבו בארצם והגרות בארץ לא להם ונמצא כי לא התחילה הגזירה רק מירידת יעקב אע"ה וזרעו למצרים ולא ישבו בין גרות ועבדות כי אם רד"ו שנה אלא שהקב"ה ריחם על זרע ישראל חוטר מזרע קדושיו. ורמז להם שיבטלו שטר מעמד בין הבתרים ויהיו מקיים שטר שעת המילה דהתנאי הוא קבלת אלהותו לבד ויפטרו מן הגלות וככל אשר דברנו ולפי זה תו ליכא ואח"כ יצאו דכבר בטולי בטלוה לשטר מעמד בין הבתרים ושם נאמר ואח"כ יצאו ונמצא דהקב"ה הוא פטור מזה. אמנם באהבתו ובחמלתו לאברהם רחימא שלא יאמר אותו צדיק כבר נשלמו הת' שנה וז"ש ועבדום וענו אותם קיים בהם כלומר ביורדי מצרים אבל הגרות נתקיים מלידת יצחק ויצחק ויעקב והשבטים עד שלא באו לארץ מצרים נתקיים בהם גרות ונמצא שנשלמו ת' שנה הנמנים מלידת יצחק ולפי זה הנה מקום ללו"ן דאחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם והגם שאין האמת כן דהגרות לא נתקיים רק במצרים וטעם יציאתם כי נתבטל שטר בין הבתרים מ"מ כדי שלא יאמר וכו' שאלו וכו':

וחזרנו לענין ראשון למאי דאתאן עלה כל שישנו בנותן טעם למה שנצטוינו מבא בדמים דם פסח ודם מילה ולפי האמור הנה אמת נכון דכיון דעיקר יציאתם לפני זמנם היינו כי נתבטל שטר בין הבתרים ורצונם לקיים שטר שעת המילה אשר התנה בקבלת אלהותו יתברך לכן האי דישנא להאי פרדישנא הוא אמר ויהי הוא ציוה משכו ידיכם מע"ז וקחו צאן של מצוה ושחטו הפסח לבטל אלוה של מצרים וגם דם הברית מוכרח מאוד כי עתה באים מכח שטר המילה וצריכים לימול לקיים שטר המילה. ובזה יובן מאמרם ז"ל והבאתיו לעיל אמר הקב"ה למשה חייך שאין יוצאין מכאן עד שישחטו הפסח לעיניהם שאודיעם שאין אלהי מצרים כלום דעיקר יציאתם תלוי בקיום שטר המילה ושם נאמר תנאי קבלת אלהותו א"כ מפקנא לית להו עד אשר ישחטו הפסח ויודיעו למצרים שאין אלהיהם כלום וישראל קבלו על עצמם לעבוד ה' כתנאי המילה ונתבטל

תנאי בין הבתרים של הגלות וזה ידעו מצרים במאי דניידי מע"ז ושחטו אלהיהם וישראל עובד ה' למען ישמעו טעם יציאתם וידעו כי כל דרכיו ית' משפט צדק:

ואחשבה לדעת כי בזה יובן פסקת עבדים היינו דלעיל הכונה עבדים וכו' ויוציאנו ה' אלהינו דייקא דקבלנו אלהותו ובעבור זה דרצינו בשטר שעת המילה בתנאי קבלת אלהותו וביטלנו שטר מעמד בין הבתרים שהוא בתנאי שטר הגלות וז"ש ויוציאנו ה' אלהינו דייקא מאחר שקבלנו עול מלכותו הוציאנו ביד חזקה דפרעה היה רוצה שנשלים ת' שנה ולא דעת ולא תבונה בו שבטלנו תנאי הגלות ולזה הוצרך יד חזקה וזרוע נטויה וכבר רמז לו משה בשם ה' שלח את עמי ויעבדוני כלומר עתה רצו לקיים השטר השני והם קבלו אלהותי ולכן שלח עמי דייקא ויעבדוני דייקא אבל יפול בזה ספק עצום דהתינח אם ישראל היו מקיימין תנאם לעבוד ה' אז ניחא לעשות זכר ליצ"מ אמנם הן בעון חוללנו בעגל ואח"כ הרבינו לפשוע עד אשר חרה אפו בו יתבר' ותפס השיטה דשתי השטרו' קיימין ונתחייבנו תרתי לעבוד עבודתו וגלה ישראל מעל אדמתו ונשתעבדנו בשעבוד מלכיות וא"כ מה מקום זכר לדבר יציאת מצרים ולכל מצות הלילה הלא נסע יתרם כי קלקלנו דרכינו וחזר הגלות ושעבוד מלכיות לכן השיב בעצם באמרו ואלו לא הוציא הקב"ה וכו' כלומר הגם דחזר שעבוד מלכיות מ"מ אלו לא הוציא וכו' עדיין וכו' כי ח"ו היינו נשקעים בן' ש"ט ולא היה תקומה ונמצא דאכתי יצ"מ בתוקפה דאלמלא דיצאנו ממצרים בו בפרק הן גוענו אבדנו ולכל הדברות חובת גברא לקיים כל דבר מצות הלילה הזו. ולפי האמור מדוקדק קראין דאתאן עליה ואומר לך בדמיך חיי דכבר כתבנו דה' לו ציוה למשה רבינו ע"ה לאמר לישראל שיבטלו שטר בין הבתרים דשם תנאי הגלות וכתורה יעשו שהוא תנאי שטר השני וז"ש ואומר לך בדמיך חיי אומר דייקא שהוא ברחמיו א"ל שיקיימו שטר שני וזה ע"י דם פסח ודם מילה:

רבבה כצמח השדה נתתיך וכו'. אפשר לפרש בפסוק במשז"ל בחולין דף ס' דנאמר למינהו באילנות ונשאו דשאים ק"ו בעצמן וכו' ע"ש גם כתבו המפרשים דביזת מצרים סהדא רבא שלא שלטו בנשותיהם ע"ד שאמר הכתוב הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים. עוד כתבו מרבני אשכנז דטעם יצ"מ ע"י משה ואהרן ולא על ידו ית' לפי שכאשר נעשה הנס על ידו ית' ככבוש ירחו אז השלל קדש לה' כאשר כן היה בירחו וע"כ רצה הקב"ה שיזכו ישראל בביזת מצרים לכן שלח משה ואהרן להוציאם ולא היה על ידו ית' כי אם מכת בכורות לפי שצריך להבחין וכו' ובזה יתבאר רבבה כצמח השדה נתתיך שם רמז שהיו גדורים בעריות כצמח השדה שיצאו למיניהם. וכי תימא מאן מוכח אז יאמרו בגוים אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כ"ש לז"א ותבואי בעדי

עדיים כלומר שזכו לביזת מצרים וביזת הים וזהו בעדי עדיים כלומר שתי ביזות דלקיים הבטחתו ית' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול תיסגי בחד ונתקיימה בביזת הים כמש"ל אך ביזת מצרים זאת היתה סימנ' מילתא שלא שלטו בנשותיהם וזהו בעדי עדיים שממה שהיו שתי ביזות מינה ילפינן שהיו גדורים בעריות ע"ד אבימלך שנתן אלף כסף לשרה לעדות שלא נגע בה וזהו טעם שדיך נכונו דהוא רמז למשה ואהרן כמשז"ל אשר משה ואהרן נכונו להוציאם ולא הוציאם הוא יתברך בכבודו אף כי ושערך צמח שהגיע הקץ כמשז"ל משום דאם אל מוציאם ממצרים על ידו היה השלל קדש והכא צריך כי הם יקחו השלל לשתי סיבות אחת שהיו עניים וערומים מכל טוב ועוד שזה עדות דלא שלטו בנשים וז"ש ואת ערום ועריה כלומר הוכרח הדבר להיות ע"י משה ואהרן אשר רמז באומרו שדים נכונו כי שתים הנה קוראותיך ערום וצריך לממון. אע"ג דבמ"א פירשנו דהיו עשירים ידוע דשתי הסברות יש להם סמך מרז"ל והמפרשים והדרשה תדרש לכל צד לפי הענין ואתיא כחד מאן דאמר הכי. ועוד ועריה שהיו או' ששלטו בנשיהם ושתים זו הן הנה היו בדבר ה' אשר שדים נכונו משה ואהרן להוציאם על ידם:

ועוד יראה לפרש סדרן של כתובי"ם הללו וכה תוארם ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמייך חיי רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים ואפרוש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבא בברית אותך נאם ה' ותהיי לי. ולמראה עינים הני קראי כפולים ומכופלים ויתר דקדוקים המורגשים. וע"פ קצת הקדמות שנתבארו לעיל וקצתן שיתבארו בתוך דברינו יראה לפרש באופן זה. ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך כלומר צער"ך כעדר העזי"ם כי עזה כמות צער מתחולל בעבודה קשה אימתני ותקיפא ואומר לך בדמיך חיי דם פסח ודם מילה פסח משום אפרושי מע"ז ומילה אומר לדבק דבקים בה' נטרין ברית ואינון בנין ומאחר שהם בני אל חי דין הוא שקושי השעבוד יעלה ברא"ש לחשבון תשלום הת' שנה וכמו שנתבאר לעיל דבהיות דין בנים לישראל דין הוא לחשב הקושי בדקדוק עצום והוא יוסיף במספר שנים הנותרות וזה בדמיך חיי מן הגלות דשבי כלהו איתנהו ביה ובחיים הם קרוים מתים ועוד שהיה שוחט התינוקות וכיוצא והשתא בדמיך חיי דקושי השעבוד משלים. ומשום כי גברו דרכיו ית' וה' חפץ למען צדקו שלא יהיה פתחון פה דמי מפיס דקושי השעבוד יעלה להשלים הת' שנה והוא מילתא דלית ליה שעורא מפורסם לכל מראה עינים לזה אמור זימנא אוחרי ואומר לך בדמיך חיי והיינו דם פסח ודם מילה עצמם כלומר שיש בהן בנותן טעם אחר להוציאם עתה דע"י הפסח פירשו

מע"ז וע"י המילה הוקדשו לשמים קודש ישראל לה' והקדש מפקיע מידי שעבוד כמש"ל וא"כ חיי מן הגלות אכן להיות דעדיין יש מקום להרהר ח"ו דכיון דזכו מצרים בישראל והם תחת רשותם והיה ע"פ גזירתו יתברך לא נאה כל כך למלך הכבוד למעבד טצדקי להפקיע שעבודם אשר הוא ית' גזר עליהם ומעיקרא הכל גלוי לפניו ויודע שעתידין לימול והדבר יצא מפי המלך ת' שנים לז"א רבבה כצמח השדה נתתיך רמז בזה שהם רבים ומשום מצוה דרבים דחינן ועבדום וענו אותם וכדאמרינן פ' שלשה שאכלו דר' אליעזר לא מצא עשרה ושחרר עבדו להשלים עשרה ופריך והכתיב לעולם בהם תעבודו ומשני מצוה דרבים שאני וכי היכי דמשום מצוה דרבים נדחה לעולם בהם תעבודו הכא נמי אתיא מצוה דרבים שהיו נטמעים ודחי גזרת ועבדום וענו אותם והיינו דקאמר רבבה כצמח השדה שהם רבים ונדחה ועבדום. אלא דעדין יש לפקפק דלעולם בהם תעבודו קל והוי מדרבנן למאן דאמר משא"כ ועבדום הוא מדאורייתא ואימור דלא דחי ליה מצוה דרבים על כן בא דברו ותרבי שהיו יולדות ששה בכרס א' והיו ה' פעמים ששים רבוא ומתו ד' חלקים בחשך כמשז"ל ובכן לך תעלה החשבון מדוקדק דנשתעבדו פ"ו שנה וחמשה פעמים פ"ו הם ת"ל וסליק חושבנא שפיר דת"ל שני עבדות לששים רבוא עבדוהו ה' פעמים ס' רבוא בפ"ו שנה וזה רמז ותרבי. וכי תאמרו סוף סוף התאומים חלשים בטבעם ומה גם ששה משמותם תחת הכר"ס האחד יעבר חלושי"ם ומה דמות יערוך ס' רבוא בריאים וטובים לחלוש"י צבא נצבים על המלאכה דאי ל"ה עבדי חלשי ומלאכתם נעשית למקוטעים קרעים קרעים מעט מעט ורעים לזה אמר ותגדלי שהיו גדולים בכח ועוצם כמ"ש השר מהר"י אבארבאניל בפי' ויעצמו במאד מאד שהיו עצומים בכח ולא נדמו לתאומים וזהו ותגדלי ומאחר שכן שלימת עבידתא וא"כ צריך שהקב"ה בחסדו יקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וכן הוות להו ותבואי בעדי עדיים. וזה כונת מאמרם פ"ק דסוטה אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים כלומר דלא אפשר שיזכו לאחרי כן יצאו וכו' הרומז בעדי עדיים כיון שיצאו כמה שני טובא לפני הזמן אך אז תקר"א בעדרי עדרים הרומז לריבוים המשלים הזמן כאמור ואז קום קרא בעדי עדיים שזכו לרכוש גדול מן הדין. והרי הם מן המוכן שני שדיך משה ואהרן על הגאולה וזהו שדים נכונו כי ושערך זמן גאולה כמשז"ל צמח. ומה שהוצרכתי להני טעמי ולבקש חשבונות רבים הטעם ואת ערום בלי מצות ועריה היא קליפת מצרים ערות הארץ קמה וגם נצבה לבלע ולהשחית זרע ישראל שהיו נטמעי' ח"ו לכן ואעבור עליך לישנא דאקדומי מל' ויעבור אחימעץ וכמ"ש עובר לעשייתן וזהו ואעבור עליך ואקדים הזמן שהרואה אומר וחמושים עלו בני ישראל חומש הוא שנשתעבדו ועד פ"ו באו. אך בעצם ואראך והנה

עתך עת דודים שהריבוי שוייה עת הגאולה במספר במפקד ת"ל שנה ונמצאו תרתי דסתרן היו לאחדים שתים כהלכתן דהיה קודם שילום הגזרה במספר שנים דהלא מזער הם והגיע הזמן כאשר נעריך ה' פעמים ששים רבוא כי פ"ו שני עבדות' יעלו ת"ל והוא על דרך שפירש הרב פרשת דרכים בעתה אחישנה ע"ש. ואפרוש כנפי עליך ירמוז לסברת הרא"ש שכתבנו לעיל בההיא דשני שטרות דסבר דשניהם קיימין ולפ"ז גם ישראל חייבין בתנאי שטר מעמד בין הבתרים שהוא הגלות וכבר נתקיים כמ"ש והנה עתך עת דודים וכמו שתרגם יונתן מטא זמן פורקנכון ומעתה צריך לקיים תנאי שטר המילה לקבל אלהותו וז"ש והנה עתך על זמן הגאולה וגם עת דודים כחתן לקראת כלה לקיים עול אלהותו יתברך בתנאי השני ושעתא קיימא ליך מעת לעת הגאולה ועת זיווג ולכך נקט הכל בלשון נקבה כי מעמד הר סיני המשילו רז"ל כעין קדושי חתן לכלה וכמשז"ל לך אל העם וקדשת"ם לשון קדושין. וז"ש ואפרוש כנפי עליך ופרשת כנפיך על אמתך ובהגיע תור הקדושין נמחלו עונותיהם וכמשז"ל שחתן וכלה מתכפרין עונותיהם וזהו ואכסה ערותך וכמו שתרגם יונתן ואעדי חוביכון ואבא בברית אתך הוא ברית המילה אשר כרת את אברהם ותהיי לי וכל מקום שנאמר לי הוא לעולם כמשז"ל ובכן מעתה בין שתהיו ב"ח בין שתהיו בגלות אתם לי דשני השטרות קיימין כדעת הרא"ש:

ועתה נחזור לדברי המגיד והנה ראיתי דנסחת מהר"י אברבאניל לעיל היא ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינין שם גדול ועצום כמו שנאמר ובני ישראל פרו וגו'. ואפשר דהמגיד רצה לדרוש הפסוק הזה לרמוז טעמי יצ"מ קודם זמנם והוא כמערכה אל הדרוש למאי דכתיב אח"כ ונצעק וכו' וישמע וכו' ולכן דרש ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינין שם שהיו פרושים וניכרים הן עם אחד לבלתי היות שם ערוב ילדי זנונים משאר אומות דזה יסוד מוסד ממנו פנה פנת יקרת לטעם יציאתם מסיבת ריבויים כמשז"ל ואם רוח זנונים בקרבם והיינו רביתייה"ו ילידי פשע זנ"י בישי מהיכא תיתי שהריבוי לעזר ולהועיל ומגרעות נתן ארבע חלוקי שעבודם אי לזאת מראש מקדם כתוב הדר הוא ויהי שם לגוי מצויינין וניכרין ובגוים לא יתחשב כלו זרע אמת זרע קדש ישראל. והראיה לזה גדול כמ"ש ובני ישראל פרו וישרצו שהיו יולדות ששה בכרס אחד כמשז"ל על פסוק זה ומכאן ראיה שאין בם תערובת המינים והם נטעי נעמנים כי האף אמנם הבא על הערוה יוליד בן פריץ דעולם כמנהגו נוהג אך לא עביד ניסא לשקרי ואם היו יולדת בי"ת ישראל כאורח כל ארעא היה מקום לס"ד דשמא נזוני"ן בזרוע ושלטו בנשיהם אבל מאחר דהוי גוי גדול שלא בדרך טבע ששה משמותם כר"ס מצפון בא ודאי קדושים הם דלא עביד ניסא לשקרי. ומאחר שכן דין הוא שריבויים יגרע שני עבודתם ולדקדק בחשבון דלא נגזר

ת' שנה אלא על ס' רבוא וה' פעמים ס' רבוא שעבדו פ"ו שנה הם ת"ל וכי תאמרו מאי אהני ריבויים ודקדוק חשבון הלזה מאחר דהיו תאומים ששה בכרס אחד והם חלושים ולא דמו לבנים היו לאחדים בריאים וטובים לכך אמר ועצום כי עמצו בכחן והם רבים ועצומים ובעלי כח למעבד עבידתא שפירתא תאו"ם אל תאו"ם קורא הבה נלבנה לבנים ככל אשר יושת בכח גדול וביד חזקה ודין הוא שיעלה לחשבון ריבויים והמלאכה היתה דיים. ואחר זה המגיד הביא פ' יחזקאל ההוא אמר ורב כמ"ש ואעבור עליך וכו' רבבה וכו' דשם מפורשים טעמי יצ"מ ואביזריהו ככל אשר דברנו:

פסקה ז

וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ, וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה.

וירעו וכו' אפשר לפרש בכתוב נושא משך הכתוב הקודם אשר פירשנו ויהי שם לגוי גדול עצום שרמז הכתוב טעם צאתם לפני הזמן מחמת ריבויים כמש"ל. ואמר ורב הכונה טעם אחר שהיו רבים ואתיא מצוה דרבים ודחי גזרת ועבדום כההיא דר' אליעזר כמש"ל והיינו דקאמר ורב שהיו רבים וירעו אותנו מלשון רעים וחטאי' שהשתדלו שנהיה רעים וחטאים זהו וירעו שנעשינו רעי' וחטאים וירד ירדנו בתחילה לש"ט עד שהיינו נטמעים ובכן

(**א**) **יעלה** פירוש הכתוב וירעו כאמור ועי"ז אתיא מצוה דרבים שלא נאבד ליטמע בן' ש"ט ומפקא מגזרת ועבדום כמש"ל ודין גרמא להוציאנו לפני הזמן. ויענונו כמ"ש המפרשים בטעם יציאת מצרים מדין צער בעלי חיים וזה כוון באומרו ויענונו כמו צע"ר בנפשנו וימררו את חיינו וזה יספיק לגאלנו כי צער בע"ח דאורייתא. ויתנו עלינו עבודה קשה כמשמעו טעם כעיקר מקושי השעבוד הא גופא קשיא בעבודת פרך וזו היא שקשה היא העולה להשלים ת' שנה כמש"ל ובכן ונצעק וכו' וישמע וכו':

(**ב**) **ויבא** פירוש הכתוב באופן אחר כמשז"ל בתחיל' בפה רך ולבסוף בפרך הוא הדבר אשר דיבר הכתוב ברשעותן של מצרים וז"ש וירעו מלשון רעים אהובים על דרך שדרשו בזהר חדש ובנביאי אל תרעו מלשון אהוב וריע ע"ש אף אנו נאמר וירעו אותנו המצריים שנעשו רעים אהובים בפה רך א' בפה ושבע ושבעים תועבות בלבם לב האבן וישראל קדושים מטוב טבעם חשבו כי בפיהם נכונה ונתפתו אחרי חלקלקות לשונם ונלכדו שאח"ך שעבדום בפרך על כרחם שלא בטובתם וז"ש בתחילה וירעו אהבה ורעות ובסוף ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה:

(ג) **ויגיע** לפרש עוד וירעו אותנו המצרים ואם נפשך לומר מה מקום ללו"ן על המצרים וגזרת מלך היא ועבדום וענו אותם. לז"א הט אזנך ושמע דרחמנא אמר ועבדום וענו אותם כלומר במה שהעבידום ענו אותם לעבוד עבודתם והקדים העבדות לעינוי להורות דהעבדות בא קודם ומכחו העינוי מסיבת העבדות. אבל הן ברשען לא כן עשו. רק ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה בא ללמד שעשו עינוי נפרד מהעבדות כי הם סברו דועינו אותם דאמר ה' היינו פרישות דרך ארץ דאיקרי עינוי וכמ"ש המגיד וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ ויענונו. ולפי דעתם יוצא זנב כבר נתקיים העינוי בזה ואם כן תו ליכא עינוי מצד העבדות. והם כרב פשעיהם ויתנו עלינו עבודה קשה דיש בה עינוי. לכן אמרתי וירעו אותנו המצרים מדעתם ומעצמם וה' לא ציוה וזה אפשר כונת הכתוב ויפר את עמו מאד ויעצימהו מצריו הכונה ויפר את עמו שהיו פרים ורבים ומחשבת פגול של מצרים משום אפרושי זה דרכם לא הועילה דנשים צדקניות ה' עזרן לפרות ולרבות כמ"ש פ"ק דסוטה. וזה היה מצריו כלומר מסיבת צריו שהכבידו עבודתם ועינו' בעבודה א"כ ועינו אותם הוא מסיבת העבדות וכפשטיה דקרא דכתיב אחר עבדות לומר שהעינוי מצד העבדות ואינו נפרד וא"כ מאין הרגלים לפרישות דרך ארץ ותיסגי בחד לכן ויפר את עמו ובזה פירש הרב דת ודין וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ ע"ש:

וכזאת וכזאת יש לפרש וכאשר יענו אותו שנטלו ממונם ונעשו עניים כעצת איוב טול ממוניהון ושלוט על גופיהון בפולחנ' קשיא כמ"ש בזהר הקדוש פ' בא דף ל"ג א"כ כיון שנעשים עניים וסברו וענו אותם לשון עניות א"כ אין מקום לפרש וענו אותם בפרישות דרך ארץ וז"ש וכאשר יענו אותו מלשון עניות כן ירבה וכן יפרוץ דאין מקום עוד לומר ועינו אותם בפרישות דרך ארץ וזה מעין דוגמא שפירש הרב דת ודין וז"ש ויענונו שעשאונו עניים וא"כ הרי נתקיים וענו אותם מלשון עניות ואין לך עינוי גדול מזה שהעניות מר ממות וכמ"ש כי על זה בחרת מעוני וכמו שאז"ל על פסוק זה ולא די להם בעניות אלא ויתנו עלינו עבודה קשה שהוא עינוי אחר וא"כ יפה אמרתי וירעו אותנו המצרים שהם בעלילותם ובתועבות' הרעו לנו מדעתם ורצונם:

(ד) **ויראה** לפרש עוד במשז"ל שהשתדלולהחטיאם וללמדם מעשיהם הרעים לעבוד ע"ז וכיוצא ודין גרמ"א שיכלו לשלוט בהם ולענותם והוא על דרך הסט"א שמפתה לחטוא ואחר החטא הוא עצמו קטיגורו בשמים ולא יזוזו משם עד דאתער דינא עליה כמ"ש בזהר הקדוש וז"ש הכא להגיד רשעותם וחטאת' של מצריים כי היו דוגמת הצר הצורר על הארץ הוא שטן הוא יצה"ר שהוא מכשילו בחטא ואח"כ משתדל להביא הרעה עליו ומבקש להמיתו וז"ש וירעו אותנו המצרים לנו לא נאמר אלא אותנו שעשו אותנו רעים

וחטאים והם פתונו לעזוב דרך אבותינו הקדושים דרכה של תורה ולעשות כמעשיהם וכאשר שמענום ויענונו שלטו בנו ויתנו עלינו עבודה קשה:

(ה) **וירצה** מהכא שמעינן לפרושי קראין במ"ש הרב עיר בנימין פ"ק דסוטה במאי דאתמר התם א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן אשר עבדו בהם בפרך שהיו מחליפין מלאכת האנשים למלאכת נשים ומלאכת נשים לאנשים ולמ"ד בפה רך הכא ודאי בפריכא ופירש הרב הנז' דזו עצת חטאין להכשיל ישראל בזנות כי אלהינו שונא זימה לכן העמידו האנשים ללמדן מלאכה לנשים והנשי' לאנשים כדי להרגיל' לעבירה ותמן תנינן לא ילמד רווק סופרים ולא תלמד אשה סופרים וכו' וכאן הוצרך האיש ללמד מלאכתו לנשים ואשה יודעת מלאכה מלמדת לאנשים ולמ"ד תחילה היה בפה רך ולבסוף בפירכא הכא ודאי בפרכא כי א"א להיות כאן בפה רך שנתרצו ישראל לזה דישראל קדושים עכ"ד ואז"ל ועוצם עיניו מראות ברע שאינו מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה. ולפי מה שדרש המגיד ורב כמו שנאמר רבבה כצמח השדה פירשנו כדשאים שעשו למיניהם ולא נתערבו וז"ש ורבב' כצמח השדה נפרדים שלא חטאנו. וכמ"ש ויהי שם לגוי גדול דלא התעם רוח זנונים והיו שומרי משמרת הטהרה. אף כי וירעו אותנו שעשו אותנו רעים להסתכל בנשים כדי ללמדם וללמוד מהן שזה גורם לבא לידי עברה וכמ"ש לא ילמד רווק וכו'. ועוד זאת ויענונו פרישות דרך ארץ והן הכנות לחטוא ובזה לא היה בפה רך כי אם בפירכא כמ"ש בש"ס וזהו ויתנו עלינו עבודה קשה כי בנפשנו היתה זו להתערב בנשים ולראותם ושלא לחטוא. וזוהי סיבה ונצעק וכו' וישמע וכו' והוא אומרו וירא את עניינו זו פרישות דרך ארץ ואת עמלנו ר"ל מלאכתנו שהחליפה בשל נשים ושל נשים בשלנו להחטיאנו ואת לחצנו כי זה היה בפירכא ודאי:

(ו) **וישמע** עלי בא"ר הכתוב הלזה במ"ש רבינו בחיי דנשתעבדו במצרים לפי שהיו צר"י עי"ן גימט' ת"ל כי למדו מהמצריים מקור סט"א והדקדוק אשר אין שם נדיבות כלל וגם רע עין גי' ת' כמ"ש ועבדום וענו אותם ת' שנה ומשו"ה נפלו בידם של המצריים על דרך ותמוגגנו ביד עונינו וז"ש וירעו אותנו המצרים שאנחנו בני אברהם אע"ה ראש לנדיבים אשר מילא העולם חסד וירדנו מצרים דיישנא אמצרי כי כשמם כן הם צר"י עי"ן בין המצרים בצר להם ויד עניי ואביון לא החזיקו והן בעון חוללנו וגם היינו אנחנו כמונו כמוה' רע עין וז"ש וירעו אותנו המצרים כי למדונו רעי עין ועי"ז לקינו על ידיהם ויענונו וכו':

(ז) **ויפקד** פי הבא"ר במ"ש בילקוט בהעלותך על פסוק רע בעיני ה' אין רע אלא ע"ז וידוע שישראל עבדו ע"ז מתוך האונס כמו שהשיב הקב"ה לשר מצרים שיצא לטעו"ן טעון דישראל עבדו ע"ז דמה שעבדו ישראל ע"ז היה מתוך האונס והטירוף וזה מורה שיש לנו דין ב"נ דקי"ל שאינו מוזהר על קדושת ה' וכפ"ז לא קנה אברהם אע"ה הארץ בהלוך דאין ב"נ קונה בחזקה וארץ ישראל אינה מוחזקת וארץ ישראל שפיר קרינן בה ארץ לא להם וא"כ נבא לחשבון הת' שנה משנולד יצחק שהיו יצחק ויעקב ושבטי יה גרים בארץ כנען וז"ש וירעו אותנו המצרים שעשו אותנו רעים לעבוד ע"ז אך ע"י אונס והוא אומרו ויענונו שאנסונו לעבוד ע"ז ונקיים אנחנו דיש לנו דין ב"נ דאינו מחויב למסור נפשו על קדושת השם ולפ"ז הגרות התחיל מיצחק ובנו נתקיים העבדות וזהו שאמר ויתנו עלינו עבודה קשה מכלל דעל האחרים היה גזרת הגרות ובהכי סלקי ת' שנה. ונצעק אל ה' אלהי אבותינו אברהם יצחק ויעקב שהם היו התחלת הגרות וישמע ה' את קולנו כי בא מועד ונשלמו ארבע מאות שנה. ועתה נבא לדברי המגיד:

וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה, וְהָיָה כִּי תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם הוּא עַל שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ.

וירעו אותנו המצרים כמו שנאמר הבה נתחכמה וכו'. יש לדקדק דהאי קרא דמייתי הוא מחשבתם אשר חשבו פן ירבה וכו' ואין זה פירוש וירעו. ויראה דהמגיד דקדק בכתוב דקאמר וירעו אותנו המצרים דעל עיקר הרעה של שעבוד מצרים אין על המצריים אשם דכך היתה גזרת ה'. אי לזאת מגיד דבריו וירעו כמו שנאמר הבה נתחכמה וכו' הכונה דאם המצרים היו מכוונים לקיים גזרת ה' או אם היו מעשיהם סתומים לא נתיחס הענין להם אבל בפירושא אתמר דאדרבא כונת המצרים נגד ה' וכמשז"ל פ"ק דסוטה הבה נתחכמה לו להם מיבעי ליה אלא נתחכם למושיען של ישראל וכו'. ומכאן מפורש מעשה ארץ מצרים כי לא לקיים גזרת ה' דאדרבא מתוך ומחמס יגאל נפשם כן טמאו מתו"ך שהותר"ה הבער"ה באחת יבערו ויכסלו להתחכם על מושיען של ישראל ומעתה שפיר קרינן וירעו אותנו המצרים כי הן ברשען נצבו עלינו ולא לקיים גזרתו וזהו שאמר המגיד וירעו כמ"ש הבה נתחכמה לו דמפורש יוצא מן הכתוב הזה דכונתן להרע לא זולת דכתיב נתחכמה לו למושיען של ישראל:

ובאופן אחר אפשר דהמגיד דקדק דהול"ל ויענו אותנו המצרים והאי וירעו למה לי כיון דמה שהרעו לנו הוא העינוי. ובאומרו ויענו אותנו המצרים מה חסר המקרא אי לזאת מגיד משנה וירעו כמו שנאמר הבה נתחכמה. והענין דאמרו רז"ל דבעכו"ם מחשבה רעה

הקדוש ב"ה מצרפה למעשה ומחשבה טובה אינה מצרפה למעשה ובישראל מחשבה טובה הקדוש ב"ה מצרפה למעשה ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ואפשר שזה כוונת הכתוב פ' בא וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן כן עשו ופירש"י אף ההליכ' מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה. ואפשר דלפי שעד עתה היו עע"ז לא היתה מחשבה טובה של ישראל נחשבת למעשה כדין ישראל אך עתה שנצטוו משכו ידיכם מע"ז וקחו צאן של מצוה ונצטוו לימול וקבלו הכל בשמחה. השמיענו הכתוב כי גברו רחמיו להחשיבם תכף כדין ישראל והמחשבה וגם ההליכה והמעשה הכל נחשב להם כעשיה. וזהו תיבות כן עשו הנראין יתרות. אך אמנם כונת הכתוב לומר דהמחשבה והליכה כן עשו הכל נחשב עשיה. כל קבל דנא זה רמז הכתוב וירעו אותנו דמחשבתם לרעה נחשבת למעשה וקורא אני וירעו על המחשבה ויענונו הוא המעשה והכל מצטרף לרעה וז"ש המגיד וירעו אותנו כמ"ש הבה נתחכמה לו שהיא מחשבתם הרעה לבד ומעלה עליהם הכתוב בעבור מחשבתם כאלו הרעו לנו וז"ש וירעו אותנו המצרים על המחשבה ויענונו על מעשה דמחשבה ומעשה מצטרפי בעכו"ם:

פסקה ח

וַיְעַנּוּנוּ - כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם. וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה. אֶת פִּתֹם וְאֶת רַעַמְסֵס.

ויענונו כמה שנאמר וישימו עליו וגו'. יש להרגיש קצת דזיל קרי בי רב הוא ומאי אתא לאשמועינן ואפשר במ"ש פ"ק דסוטה וישימו עליו עליהם מיבעי לי' תנא משום ר' אלעזר בר' שמעון אמרו מלמד שהביאו מלבן ותלו לו לפרעה בצוארו וכל אחד מישראל שאמר להם אסטניס אני א"ל כלום אתה אסטניס יותר מפרעה למען ענותו ענותם מיבעי ליה למען ענותו לפרעה בסבלותם דישראל. והשתא אפשר דק"ל למגיד דהכתוב הזה דקאמר וירעו אותנו המצרים ויענונו תלה הקלקלה במצרים ואלו מהכתוב שהביא בסמוך ויאמר אל עמו הבה נתחכמה לו נראה דשרש פורה ראש היה פרעה כי הוא אמר הבה נתחכמה והוא הגוזר כל הגזירות והול"ל וירע לנו פרעה וליחס הכל לפרעה לא למצרים. לכן בא המגיד גלה סודו דגם המצריים השחיתו התעיבו עד שזלזלו במלך להרע לישראל. וכמש"ה וישימו עליו לפרעה למען ענותו לפרעה בסבלותם דישראל א"כ שפיר קאמר וירעו אותנו המצרים ויענונו וזה דבר המגיד ויענונו כמ"ש וישימו עליו וכו' למען ענותו: **ובאופן** אחר אפשר דק"ל למגיד דהול"ל וירעו אותנו המצרי' בעינוי ועבודה קשה ולזה דריש ויענונו כי כל ישעם וחפצם לענות את ישראל דוקא ולא שהוצרכו לבנות ערים

והיו מוכרחים להשתמש בישראל אלא כל עצמם לענותם ולז"א ויענונו כמ"ש וישימו וכו' למען ענותו וכו' ולפי פשוטו למען ענותו קאי לישראל והכי קאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו למדנו שתכלית כוונתם היה למען ענותו ושפיר קאמר ויענונו להשמיענו דכונתם לענות דוקא ובהכי ניחא דהול"ל וירעו אותנו המצרי' ויתנו עלינו עבודה קשה וממילא ידענו שהיו מעונים אך הכתוב מודיענו שכל כונתם היה לענותם וז"ש ויענונו. ואחר זמן רב נזדמן לי ספר צפנת פענח למהרימ"ט זלה"ה וראיתי להרב בריש פרש' שמות דברים מסכימים למה שכתבנו ושם דקדק דהגזרה היתה ועבדום וענו אותם כי מסיבת העבדות נולד העינוי אך המצרים ויענונו וכדי לענותנו ויתנו עלינו עבודה קשה שהיו מבקשים כל עבודה קשה ונותנים עליהם וזהו וישימו עליו שרי מסים למען ענותו שיכולין היו לקצוב עליהם תוכן לבנים ודיו אלא ששמו עליהם בריונים קשים לבקש איזה דרך יתענו וזהו ויבן ערי מסכנות פתום ורעמסס שלא היה להם תועלת רק להכאיבן בעינוי מבלי הנאה. זהו תורף דברי הרב זלה"ה. ואפשר לומר דהמגיד ק"ל דהול"ל ויתנו עלינו עבודה קשה ויענונו כמ"ש ועבדום וענו אותם ולז"א כמ"ש וישימו עליו וכו' למען ענותו וכו' דתכליתם היה לענותם דוקא וכאמור:

ועוד אפשר לומר בכונת הכתוב במה שראיתי בס' כתנת יוסף הנדפס מחדש להגאון מהר"א ברודא וחתנו זלה"ה פ' בשלח שכתב וז"ל איתא בפוסקים הנותן שום דבר לפועל לתקנו ונאבד הפועל פטור. ופסק בעיר שושן דאין בעל הבית משלם שכר לפועל וישראל נטלו שכר עבודה מפתום ורעמסס ופתום פי תהום וכו' לפ"ז אין להם שכר עבודה אך הפוסקים הקשו דאמרינן אין נשבעין על ההקדש ופריך והתניא נתנו בני העיר שקלים לשליח ונאבדו אם משנתרמה התרומה נשבעין לגזברים. (אבל עד שלא נתנו) [ואם לאו] נשבעין לבני העיר. ומשני נשבעין ליטול שכרן. ותירצו שאני התם דשליח עביד שליחותיה דבע"ה שאין מחויב לתרום עוד (דאין) [דהא] תורמין על האבוד. ולפ"ז יש להם שכר עבודה. ואי משום שנבלע הא נתקיים מחשבת מצרים שהיה לענותם עכ"ד. ואמרו פ"ק דסוטה ערי מסכנות שממסכנות את בעליהם ופי' רש"י לחד לישנא וינצלו את מצרים וז"ש וישימו עליו על ישראל כפשטיה דקרא למען ענותו דוקא שכונתם לענותן לבד ולכן הם ערי מסכנות שנטלו שכרן כפירש"י לחד לישנא אף שהם פיתום פי תהום בולעו רעמסס ראשון ראשון מתרוסס אין נגרע שכרן כי כונתם לענותם ונעשית רצונם ובדין הוא שיטלו שכרן ולזה נקראו ערי מסכנות לרמוז שמן הדין חייבין לשלם שכרן וטורח פעולתם משלם:

פסקה ט

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה - כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ.

ויתנו עלינו עבודה קשה כמ"ש ויעבדו וכו'. אפשר דק"ל דהול"ל ויענונו בעבודה קשה. לז"א כמ"ש ויעבידו בפרך בתחילה בפה רך ולבסוף בפרך. ונמצא דישראל גרמו לעצמם דאם בתחילה כשאמרו בפה רך לא שמעו אליהם כמו שעשו שבט לוי לא היו נלכדים וז"ש ויתנו עלינו בשבילנו שנתרצנו בתחלה ושפיר קאמר המגיד כמ"ש ויעבידו וכו' בפרך ואז"ל בתחלה בפה רך ואחר כך בפרך וזה רמז תיבת עלינו כלומר מסיבתינו כאמור:

פסקה יא

וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קֹלֵנוּ, וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ וְאֶת עֲמָלֵנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ.

ונצעק וכו'. אפשר לפרש הני קראי וירעו וכו' ונצעק וכו' בהקדים מ"ש במס' עירובין ריש דף ס"ה אמר רב ששת משום ר"א ב"ע יכולני לפטור את כל העולם כלו מן הדין מיום שחרב בית המקדש ועד עכשיו שנאמר לכן שמעי זאת עניה ושכורת וכו'. מיתיבי שכור מקחו מקח וכו' הרי הוא כפקח לכל דבר אלא שפטור מן התפלה מאי יכולני לפטור דקאמר נמי מדין תפלה. וכתב הגאון מהר"ר נפתלי כ"ץ בספר סמיכת חכמים דף נ"ט בשם הגאון זקנו שדקדק דהא יכולני לפטור מן הדין קאמר ואיך משני דיכולני לפטור הוא מדין תפלה. ועוד דקדק דקדוקים אחרים ופירש במ"ש שם בעירובין דף מ"א ת"ר שלשה דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו ואלו הן עכו"ם ורוח רעה ודקדוקי עניות. למאי נפקא מינה למבעי רחמי עלייהו וא"כ נמצא דהעניות מעביר האדם על דעת קונו ופטור דהוי אנוס רק חייב שלא התפלל על זה וכמו שאמר למבעי רחמי עלייהו. והשתא היינו דקאמר יכולני לפטור את כל העולם כלו מן הדין ר"ל מכל דין שבעולם כפשט ומשמעות סתמות לשונו דהרי הם עניים וכמ"ש שמעו זאת עניה. וכי תימא ס"ס הו"ל למבעי רחמי לכן אמר ושכורת וכו' ושכור פטור מתפלה. וזהו כוונת הש"ס דקאמר מאי יכולני לפטור דקאמר נמי מדין תפלה כלומר וכיון שפטור מדין תפלה פטור מן הכל מסיבת העניות דהוא אנוס אלא דהעני הו"ל למבעי רחמי וכיון שהוא שכור פטור וא"כ פטור בין מדין תפלה בין מדין אחר זהו תורף דבריו בקצור ע"ש באורך בטוב טעם ודעת. ובזה נבא לביאור הני קראי וירעו אותנו המצרים שעשונו רעים וחטאים שלימדונו מעשיהם אבל פטורים אנו מן הכל בין מדין תפלה בין משאר דינים

דהא ויענונו שעשאונו עניים ודקדוקי עניות מעבירים את האדם מדעת קונו ואנוס הוא ופטור. ואם כה יאמר אכתי חייב דהו"ל למבעי רחמי לז"א ויתנו עלינו עבודה קשה ואנו בגלות ונחשבים לשכורים ושכור פטור מהתפלה ונמצא נקיים אנחנו מן הכל. ובא וראה כי עם היות דאנו פטורים מתפלה עם כל זה ונצעק אל וכו' ויען היינו פטורים גם מתפלה ועם כל זה צעקנו תפלתינו עשתה פירות לעורר הרחמים אף שהיינו גוי מקרב גוי וישמע ה' את קולנו קול תפלה אף אם לא היה צעקה ולא בשביל זכותנו ומעשנו הטובים רק וירא את עניינו שאנו עניים ועניות מעביר האדם על דעת קונו ואנו אנוסים וכי תימא שהי"ל להתפלל ואת עמלנו ואת לחצנו שהיינו בגלות ואנו שכורים ופטורים מתפלה ק"ו בלחץ גדול אשר מצרים לוחצים ועם כל זה צעקנו מה שלא היינו חייבים על כן בעל הרחמים שמע את קולנו קול תפלה ומה גם צעקה היא העולה לפני כסא כבודו:

ועם הקודם מבואר אצלנו פסוקי שמות ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו וכו'. הכוונה ראה ראיתי את עני עמי שהם עניים מרודים ודקדוקי עניות מעבירין את האדם מדעת קונו ואנוסים נינהו. וגם אשר במצרים בגלות קשה והם שיכורים ופטורים גם מתפלה ובכל זאת הן עומדין להתפלל ויצעקו בצר להם אי לזאת כדאי הם ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו שעשו מילתא דלא מחייבי וארד להצילו מיד מצרים:

ועוד אני מדבר בקראין וירא את עניינו וכו' והן קדם אמינא מילתא לפרש פסוק ראה ראיתי את עני עמי וכו' באופן אחר במה שידוע דקושי השעבוד השלים שנות מספר הנותרים מגזירת ת' שנה וכמשז"ל. ואם מצרים נתנו יד לט"עון טע"ן כי כה אמר ה' ועבדום וענו אותם והאי דקאמר וענו אותם היינו קושי השעבוד אשר נעשה בהם וגזירת עלאה מטת עלייהו ומאין הרגלים דקושי השעבוד השלים מאחר שכך נגזרה גזרה וענו אותם. דבריהם לעו כי הנה הם תפשו השיטה דמאמר וענו אותם היינו למשויינהו ענייי כעצת איוב שאמר טול ממוניהון ומאחר כי וענו אותם קיימוהו בנטילת ממון שלהם עד היותם עניים א"כ לדידהו קושי השעבוד מפי העליון לא תצא דאין כאן אלא ועבדום ובכן קושי השעבוד שלא נגזר עליהם השלים החשבון והוא אומרו ראה ראיתי שתי ראיות את עני עמי שהם עניים וכבר בזה נתקיים לדעתם של המצריים גופם וענו אותם וא"כ קושי השעבוד לא נגזר עליהם ועל כן את צעקתם שמעתי מפני נוגשיו בקושי השעבוד וא"כ דין הוא דקושי השעבוד השלים וארד להצילו:

והיינו קראין וישמע ה' את קולנו ואל תתמה כי שמע ה' קודם הזמן דהטעם הוא וירא את עניינו זו פרישות דרך ארץ וא"כ סברי הנה אלה רשעים המצריי' דועגו אותם היינו

ענוי מדרך ארץ דאקרי ענוי. ואף גם זאת ואת עמלנו ממונינו שלקחו וא"כ קא מפרשי וענו אותם לעשותם עניים וזה עינוי אחר. אדהכי והכי נתפרסם דועגו אותם לא קאי על קושי השעבוד וה' לא ציוה. א"כ ואת לחצנו היינו קושי השעבוד זה השלים הת' שנה ועל דבר זה ויוציאנו ה':

ויראה לפרש עוד במ"ש הרב סמיכת חכמים דף ל"ד ע"ד דיש שתי דעות להיות שכר בעולם הזה אחד כששואל כעני בתורת צדקה אז הנה השמים לא ז"כו מתנת חנם חן וחסד. וזאת שנית דשכר מצות האב על הבן כי הבן אוכל משכר אביו בעה"ז דשכר מצות בהאי עלמא ליכא לבעל המצוה בעה"ז והאריך בזה במשנה סוף מציעא ומ"ש שם בגמרא אמרוה קמיה שבור מלכא ואמר אפיריון נמטייה לר"ש ע"ש באורך. ואפשר זהו שאמר ונצעק אל ה' אלהי אבותינו בטענת אבותינו שיתן לנו משכרם בהאי עלמא ויגאלנו. וזהו שרמז ונצעק אל ה' מדת רחמים שירחם עלינו מצד שהוא אלהי אבותינו והם עשו מצותיו ועבדוהו כל ימיהם בלב שלם ונמטיי לן אפיריון וחסד ה' מעולם וצדק"תו לבני בנים. האמנם וישמע ה' קולנו וירא את ענינו כלומר דאין זה דהבנים אוכלים בשכר אבותם אלא כשאוחזים מעשה אבותם בידיהם והם צדיקים ואף דשכר מצות דידהו הרי הוא בבל יאכל בעה"ז נזונים בשכר מצות אביהם לא כן אנו שהיינו גוי מקרב גוי לא יאבה להאכילנו שכר מצות אבות רק שהיינו עניים וכמי שנותן צדקה לעני וז"ש וירא את ענינו עניותינו ויחלץ עני בעוניו:

פסקה יב

וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ - כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרָיִם, וַיֵּאָנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבוֹדָה וַיִּזְעָקוּ, וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה.

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו כמו שנאמר ויהי בימים הרבים ההם וכו'. אמרתי להסמיך בדברי המגיד ענין נאה שראיתי בס' לב אריה פ' וארא משם הרב המקובל מהר"ר אלחנן ז"ל דישראל היו ראוים להיות בגלות מצרים ת"ל שנה כנגד חמשה פעמים אלהים שהם גימטרי' ת"ל וצפה והביט שלא יוכלו לסבול ישראל גלות המר ויהיו נשקעים ח"ו שם על כן רחם עליהם ולא היו בשעבוד קשה כי אם פ"ו שנה גימטריא אלהים פעם אחת ונשארו ד' פעמים אלהים גימטריא שמ"ד ובזה פירש ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה ר"ל שסברו שיהיו ת"ל גימטריא מקצ"ר אבל הם לא ידעו שהקל מעליהם ולא היו שני גלותם אלא רוח גימטריא רד"ו בין הכל ומקושי השעבוד פ"ו שנה כמנין עבוד"ה עם הכולל שהיא היתה קשה. ובזה פירש ותעל שועתם אל האלהים וכו' וישמע

אלהים את נאקתם ויזכור אלהים וכו' וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים שיש כאן חמשה אלהים והראשון כתוב האלהים והכונה ותעל שועתם אל ה' אלהים פירוש אל חמשה אלהים שצריכין לישב כנגדן בגלות ת"ל שנה שאינם יכולים לסבול וזהו אל ה' אלהים ר"ל חמשה פעמים אלהים גימטריא ת"ל וברחמיו נתמתקו ד' אלהים הכתובים אח"ך ויאמר ה' ברחמים ראה ראיתי וכו' לכה ואשלחך וכו' ואז"ל אם אין אתה גואלן אין אחר גואלן כי שני גלותם הנשארים גימטריא שמ"ד ואתה שמך מש"ה מהקדושה בתוספת אחד על שמ"ד ואתה דוקא גואלן וז"ש וזה לך האו"ת כי אנכי שלחתיך ר"ל האות היתר על שמ"ד ובזה פירש משם מהר"ר וואלף שזהו ד' לשונות של גאולה וכנגדן ד' כוסות כנגד ד' פעמים אלהים שהיו צריכין לישב וניצולו כי כו"ס גימטריא אלהים והוא ז"ל סיים דד' אלהים נעשו רחמים ונתהפכו להויות ולכן תקנו ד' כוסות כי כו"ס גימטריא אלהים ונתהפכו לרחמים ד' הויות זהו תורף דבריו ע"ש באורך:

ובראשית מאמר שכתוב בפסוק ולא שמעו אל משה מקצר רוח דמנין מקצ"ר ת"ל נעשה רוח גימ' רד"ו אינו מובן כי רוח גימט' רי"ד. אך יש לקיים דבריו כמ"ש בפרקי ר' אליעזר דת"ל שנה נגזר עליהם והיו רט"ו כי חמשה שנים לפני בא יעקב אע"ה למצרים נולדו מנשה ואפרים והם רט"ו ויען נשתעבדו בם בלילות באו חשבון הלילות כימים והם ת"ל. ובצירוף השתי הקדמות הללו אפשר לרמוז בכתוב הנז' בסגנון זה כי הנה מתרי טעמי תפרה ישע ישועת ישראל ראשון הוא כי זכות משה רבינו ע"ה אלים לאפקועי שמ"ד שנים הנותרים כי לא היו אלא פ"ו שנים בשעבוד קשה ומשה רבינו ע"ה בעל הש"ס הוא גימטרי' שמ"ה כמנין שמו שהיה לו תוספת חלק אחד בקדושה וביטל שמ"ד שני גלות הנותרים. והשני שהלילות שנשתעבדו נחשבו כימים והם ת"ל. ופירוש הענין שאם יטעון הטוען כי אינו בא למנין רק פ"ו שנה של השעבוד הקשה שנשתעבדו מלידת מרים ונשארו שמ"ד. צא תאמר לו הנה הגואל נפיש זכותיה ומש"ה על"ה למספר שמ"ה לבטל שמ"ד. ואם כה יאמר האומר דנחשב מלידת מנשה ואפרים וירידת יעקב למצרים והם רט"ו ואכתי פשו רט"ו אף אתה אמור לו הלילות נחשבו ימים ונעשה ת"ל. באופן דממה נפשך הגיעה השעה לגאול ישראל. אך בטעם זה של לילות יש לפקפק דדוקא בעבד עברי אינו עובד בלילה דכתיב לא תעבוד בו עבודת עבד אבל ישראל הם ביד עכו"ם וכל עבודתם היא עבודה קשה דוקא לענותם שהיו בונים פיתום ורעמסס ורואים בעיניהם דלא יצלח בנין זה שפי תהום בולעו וראשון ראשון מתרוסס ועכ"ז תכבד העבודה ולהני רשיעי איך נבא בטענה משום לא תעבוד בו עבודת עבד ולהחשיב הלילות והלא הגוים האלה עושין בדמן של ישראל שחוק לבלתי תועלת כלל רק לענותם ועד אשר נראה

שעבוד הלילות הביטה וראה שעבוד הימים שלא לבד מעבידים אותם עבודת עבד אלא דעושים משפטים וגזרות חדשות אשר עדיין לא נראה שמץ מנהו כעבודת עבד. וז"ש ולא שמעו אל משה ור"ל כדרך לא שמיע לי לא סבירא לי כלומר טענת שם מש"ה גי' אחד יתר להצילם לא שמעו ולא סברי אל מש"ה דמשה רבינו זה שמו מורה על גאולתם. וגם הטענה אחרת דמקצ"ר גימ' ת"ל נעשו רוח וגימטריא רט"ו עם הכולל בעבור הלילות לא קבלו בטענת ומעבודה קשה שהם נתונים נתונים המה ביד עכו"ם המעבידים אותם העבודה קשה יותר מעבודת עבד ומי שם פה לומר דלא הי"ל לשעבד הלילות באופן דגם שניהם רמז מש"ה ולילות לא נכנסו באזניהן: [ואחר זמן רב ראיתי מ"ש בס' בני יצחק סוף פ' וארא משם הרב מגלה עמוקות ע"ש:]

ולפי העלות דברי הרב הנזכר בפסוק ותעל שועתם וכו' יש מקום להסמיך זה בדברי המגיד שאמר ונצעק וכו' כמו שנאמר ותעל שועתם וכו' רצה בזה לפרש שטעם צעקתם היא על דבר חמשה פעמים אלהים גימטריא ת"ל וזהו שועתם אל ה' אלהים כמ"ש הרב הנזכר דלא יכלו לסבול עוד וז"ש וישמע ה' את קולנו כמו שנאמר וישמע אלהים וכו' וירא את עניינו כמו שנאמר וירא אלהים וכו' הכונה דבהאי קרא כתובים ד' אלהים גי' שמ"ד שני הגלות הנותרים אשר נהפכו אלהים לרחמים שם הויה וז"ש המגיד וישמע ה' דייקא מדת רחמים. כמ"ש וישמע אלהים וכו' כי אלהים נהפך לרחמים שם הויה ברוך הוא וגאלם:

ודרך דרש אני אדרוש דאהניא להו לבטל שני הגלות הנותרים גי' ד' אלהים על ארבעת רבעיהם ארבע חלוקי כפרה כתיב בהו בעבור ארבעה דברים עצומים שהיו בישראל שלא שינו שמם שלא שינו לשונם והיו גדורים בעריות ולא היה בהם דלטורין. דשנה אחת קודם נאמר שישאלו ממצרים ולא נודע. והני ארבעה כפרו על ארבעה פעמים פ"ו גימטרי' אלהים שהיו צריכין לישב. וזה רמז הכתוב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וצעקתם על הני שני ד"פ אלהים שאינם יכולים לסבול. וישמע ה' את קולנו דייקא הקול קול יעקב שלא שינו לשונם וירא את עניינו זו פרישות דרך ארץ והיה להם לעינוי לפי שהיו גדורים בעריות דאי לאו אינו ענוי דמלו כריסייהו זנ"י בישי. ואת עמלנו ממונינו שם רמז שלא היה בהם דלטורין והוא על שם סוף ביזת מצרים שהיה עמלם וממונם ולא נמצא מי שגילה רז זה. ואת לחצנו תוקף השעבוד דזה מורה דלא שינו שמם שאם ח"ו היה איזה מומרים שנשתנו שמם כשם העכו"ם לא נשתעבדו אך עם בני ישראל כלם היו משועבדים ובעבור ד' עיקרים גדולים ועצומים אשר בישראל נתמתקו ד' אלהים והיו רחמים שמות הויה וד' גאולות:

ואפשר עוד לרמוז בפסוק ותעל שועתם וכו'. דיתכן כי ההמון הישראלי מרוב צרתם לא ידעו ולא יבינו כי נגזר עליהם ת"ל שנה נגד ה' פעמים אלהים וכיוצא רק יודעים היו כי הגזרה ת"ל שנה וכבר עברו פ"ו שנה מקושי השעבוד וז"ש ויאנחו בני ישראל מן העבודה כלומר ה' עבודה ר"ל ה' פעמים פ"ו גי' עבוד"ה עם הכולל ויצעקו כי כשל כח הסבל. והוא יתברך שמע צעקתם אף שהם לא ידעו שהם נגד ה' אלהים הוא ברחמיו קבל שועתם וכתיב ותעל שועתם אל ה' אלהים גי' ת"ל. מן ה' עבודה שצעקו ישראל על ה"פ עבודה כי לא ידעו מהו הרמז וישמע וכו' שמיתק ד' אלהים והיו לרחמים כו"ס ישועות כאמור:

פסקה יג

וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קֹלֵנוּ - כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם, אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב. וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ - זוֹ פְּרִישׁוּת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים. וְאֶת עֲמָלֵנוּ - אֵלּוּ הַבָּנִים. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל הַבֵּן הַיִלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל הַבַּת תְּחַיּוּן. וְאֶת לַחֲצֵנוּ - זֶה הַדְּחַק, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם. וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה, וּבְמֹרָא גָּדֹל, וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים.

וישמע ה' את קולנו כמו שנאמר וישמע אלהים את נאקתם וכו' עד סוף הפסוק. אפשר דהמגיד קשיא ליה בהאי קרא דהול"ל ונצעק אל ה' ויוציאנו וכו' הוה משמע שפיר דשמע קולנו. ותו דהן לו יהי דלימא קרא וישמע ה' את קולנו והול"ל תיכף ויוציאנו ולמה ליה לומר וירא את עינינו וכו' פשיטא. ותו דנראה דאחר דשמע קולנו ראה עינינו וכו' והלא קודם דקודם הכל גלוי לפניו לכן המגיד מפרש הכתוב כמו שנבאר בס"ד לישב הני דקדוקי. והענין במ"ש רז"ל על פסוק קטנתי מכל החסדים אין קטנתי אלא מעט ואין מעט אלא צדקה שנאמר טוב מעט בצדקה. וכתב הרב מופת הדור מהר"ח אבואלעפיא זלה"ה בספרו הבהיר עץ החיים פרשת ויקהל משם הרב החסיד מוהר"ר יאודה חאביליו זלה"ה דרבינו האר"י זצ"ל אמר דבשעת הסכנה צריך להזכיר זכיותיו ואיך אומר שנתמעטו זכיותיו על ידי החסדים משום הכי דרשוהו דאדרבא אומר שנתמעט ממונו על ידי הצדקה שעשה ויצילהו ה' עכ"ל ולפי זה כשצעקו ישראל היה להם לומר הטעמים שבעבורם אפשר שיצאו קודם זמנם והם לא אמרו אלא שהיו מעונים וכמ"ש וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה והם לא כיונו אלא לפשטן של דברים. וכפי כונתם מה זו צעקה והלא גזרה קדומה היא מה' לאברהם אבינו ע"ה

ועבדום וענו אותם ומה להם כי יזעקו. אך ברוב רחמיו שמע קולם הלשון שאמרו דיש בו טענות להכריע את זכותם ולצאת. ואף שהם לא כיונו כלל כי אם שהם בצרת העבדות. וז"ש וישמע ה' את קולנו ברוב חסדיו הוא שמע קולנו ולא כונתנו וילפינן מקרא וישמע אלהים את נאקתם ולא היה כדאי שהם לא אמרו שום דבר של זכות לצאת אך המו רחמיו ויזכור את בריתו וכו'. ומשום הכי גברו רחמיו בזכות אבות לפרש בלשונם מה שלא כיונו ומפרש וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ שה' לא צוה ואת עמלנו אלו הבנים מרשעותם. ואת לחצנו זה הדחק קושי השעבוד המופלא שזה הוא טעם כעיקר שהגיע הקץ דמה שהכבידו בפרישות דרך ארץ וגזירת כל הבן הילוד וקושי השעבוד בזה נשלם החשבון וצריכים המצרים ללקות מכות נמרצות על תועבותם ויש לפרש כל זה בלשונם וירעו המצרים מעצמם אשר לא גזר ויענונו בפרישות דרך ארץ וגזרת כל הבן הילוד ויתנו עלינו עבודה קושי השעבוד. וכשנפרש בדבריהם כן הוא כמו הזכרת זכיותיו שכתב רבינו האר"י זצ"ל והיינו כדי שיעמדו מליצי יושר וזכות נגד מדת הדין כי אף שגלוי לפניו יתבר' הכל הוא מלך המשפט וצריך מליץ יושר נגד המקטרג. וכן הני מילי דאמרו ישראל נתפרשו בשמים לטענות זכותם וגברו רחמיו יתברך לפרש לשונם מה שלא כיונו ונתעוררו מליצי יושר וה' ברחמיו רחם ויוציאנו ה' ממצרים וכו':

פסקה יח

וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם - לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ, וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף, וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה, וְהִכֵּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים. אֲנִי יְהוָה. וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה - אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ וְהִכֵּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם - אֲנִי וְלֹא שָׂרָף וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים - אֲנִי ולֹא הַשָּׁלִיחַ. אֲנִי יְהוָה - אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר.

ויוציאנו ה' ממצרים לא על ידי מלאך וכו'. אפשר לפרש כי הנה כתיב יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה. דהיינו שמפיל שר האומה אשר נתמלאת סאתה על ידי מלאך בשמים ואומה אחרת מתגרית באומה לאבדה. וזהו הפלא העצום שהכא הכל היה על ידו יתברך בין להפיל שר מצרים במרום בין בארץ להכות כל בכור הוא בכבודו ובעצמו. וזהו כוונת המגיד דמאי דכתיב ויוציאנו ה' ממצרים דבר גדול דיבר שהכוונה שהכל היה על ידו יתברך ממש בכבודו ובעצמו וז"ש לא על ידי מלאך להפיל השר ולא על ידי שרף לשרוף האומה כשם שעשה גבריאל במחנה סנחריב דאע"ג

דשם היה הכל מן השמים בין הפלת השר של סנחריב בשמים בין הפלת מחנהו על ידי גבריאל מ"מ היה על ידי מלאך אבל הכא הקדוש ב"ה בכבודו ובעצמו ולא על ידי שליח כנהוג דבארץ נעשים שלוחים הרבה להמית הרשעים וגם אומה אחת נעשית שליח להכות אומה אחרת במלחמה אבל כאן הכל על ידו יתברך ממש ומייתי המגי' על זה קרא ועברתי בארץ מצרים דשם מבואר דהכל על ידו יתב' ועברתי והכיתי בארץ ובכל אלהי מצרים לרבות השר של מעלה אעשה שפטים אני ה' אני ולא אחר דהכל על ידו ית' בשמים ובארץ ואפשר דזה הבטיח לאברהם אבינו עליו השלום וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ולכאורה תיבת וגם צריכה ביאור וכבר פירשוה והא אוקמו'. ולדרכנו הכי קאמר דאורח' דמילת' דשר האומה נופל בשמים והאומה נופלת בארץ במלחמת אומה אחרת או מלך תקיף אמנם לכבודך זאת אעשה מילתא דתמיהא דהשר וגם הגוי דן אנכי על ידי דוקא:

עוד אפשר לפרש ונקדים מ"ש בשמות רבה פרשה י"ז ועבר ה' לנגוף את מצרים יש אומרים על ידי מלאך ויש אומרים הקב"ה בעצמו ומהו שאמר לנגוף מלמד שאף המעוברות שהיו ראויות לילד הפילו ומתו האמהות והמשחית יצא וחבל כל מה שמצא וכו' והקב"ה מחבל כל בכורי מצרים. ופירש הרב ידי משה דיש אומרים קמא סבר אף שהקב"ה היה בעצמו כדכתיב וה' הכה כל בכור היה מלאך שם גם כן ויש אומרים בתרא סבר שלא היה שם אלא הקדוש ב"ה ולזה הקשה מהו לנגוף קאמר קרא ולא אמר להכות כמ"ש וה' הכה וכו' ע"ש:

וראיתי להרב הגדול שארנו מהר"י זאבי זלה"ה בדרשותיו בסוף דרוש לשבת הגדול שהביא משם הרב יפה תואר דיש אומרים קמא סבר דה' לאו דוקא והוא ז"ל ביאר דיש אומרים קמא סבר על ידי מלאך מדכתיב לנגוף ומאי דכתיב ועבר ה' וה' הכה כל בכור לאו דוקא. ותנא בתרא סבר דלנגוף מחבל המעוברות והוא משחית אך ה' עצמו הכה הבכורות עש"ב: (זה כתבתי מהרשום אצלי ואחר זמן נזדמן לי בתורת שאלה ספר הרב הנזכר וראיתי שטעיתי בדמיוני ולא כתב משם הרב היפה אלא דמ"ד מלאך מפיק לה מלנגוף ע"ש). ולי נראה דמחלק' זה אינו אלא בקרא דכתיב ועבר ה' לנגוף מדקדוק שלא אמר הכה. אך בקרא דכתיב והכיתי כל בכור כ"ע מודו דהיה הקב"ה בכבודו ובעצמו. ובזה לא נסתפק שום אדם והכי מוכחי כמה מדרשי רז"ל. והנה אמרו במסכת שמחות בתחילתה ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וכתיב ביום הכותי כל בכור א"ר יוחנן אע"פ שהכה אותם מכת מות מחצי הלילה היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבקר משל הדיוט אומר נתת פת לנער הודע את אמו אף הקב"ה אמר אודיע לבני וכו' עכ"ל ופירשו

המפרשים דעל ידי שהיו מפרפרים נודע שה' בעצמו הכם ולא אחר דאי הכם אחר היה להם למות תכף אבל מצד שה' כהן לכך היו מפרפרים דכיון דלא מתו לגמרי אין כאן טומאה כמ"ש ביומא עדין הוא מפרפר ולא נטמאת סכין עכ"ד:

ומעתה נבא לדברי המגיד ואפשר דהוא סובר דהכל היה על ידי הקב"ה דוקא כפשטיה דקרא. ומאי דקשיא להו במדרש קרא דכתיב ועבר ה' לנגוף דמשמע כנוגף בעלמא הוא סובר דאתא לגלות דקרא דקאמר והכיתי הוא כמשמעו הכאה דוקא ולא מיתה בחצות רק שהיה מפרפר עד הבקר כמ"ש במס' שמחות וזהו כונת אומרו ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והראיה והכיתי אני ולא שרף דכ"ע מודו בקרא וה' הכה כל בכור דהוא בכבודו דוקא ומכאן למד המגיד דגם ועבר ה' לנגוף הוא ה' כפשוטו בעצמו דכאן כתיב ועברתי והכיתי. וכונת אומרו והכיתי אני ולא שרף דלשון והכיתי הוא הכאה בלי מיתה תכף ומשם מוכח דהיה ה' עצמו והטעם לפי שהוא כהן ולכך היה מפרפר דליכא טומאה. אלא דכיון דבאותו רגע לא היה מיתה להכרח שהוא כהן כביכול ונשאר מפרפר נמשך עד הבוקר להודיע לישראל כמו שאמרו בריש מסכת שמחות. וגם זה יש לפתור להודיע גדולתן של ישראל וחיבתן דהוא כהן כביכול ומשו"ה היה הכאה ולא מיתה. ואלו מצרים מלאה גלולים ואיך נכנס כביכול. וכתבנו שהיה להורות שיש להם דין בנים וכהן מטמא לבנו וכפ"ז קושי השעבוד דין הוא שיעלה להשלים ת' שנה. ונודעה יד ה' אל עבדיו דידעו ישראל שהם מפרפרים ולא מתו להיותו כהן ובו בפרק נכנס למקום שנכנס ועבר במקום שעבר להיות ישראל בנים וידעו צבא המרום ומלכי האדמה והבן יקיר קודש ישראל בפרסום שהוא כהן כביכול ולזה היו מפרפרים ועכ"ז נכנס לשם מקום שאינו נקי כביכול להודיע כי ישראל בנים והוא שאמר המגיד והכיתי ולא שרף דאלו היה שרף כמו רגע היו מתים והלא כתיב והכיתי דמשמע הכאה וכדמפורש קרא ועבר ה' לנגוף כדאמרן. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה' אני ולא שליח לאפוקי סברת יש אומרים קמא לפי' הרב מהר"י זאבי הנז' שהכל היה שליח. אני ולא אחר לאפוקי פירש הרב ידי משה דהיה שם מלאך גם כן. ולאפוקי יש אומרים בתרא דסבר דלחבל המעוברות היה משחית כפי פירוש הרב מהר"י זאבי ז"ל האמור. כי המגיד סובר שהכל היה על ידו יתברך דוקא:

פסקה כ

בְּיָד חֲזָקָה - זוֹ הַדֶּבֶר, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה יַד יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, בַּסּוּסִים, בַּחֲמֹרִים, בַּגְּמַלִּים, בַּבָּקָר וּבַצֹּאן, דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד.

וממוצא דבר אתה תבא"ר שאר דברי המגיד ביד חזקה זה הדבר דאפשר דהכל מיירי במכת בכורות ונמשך למ"ש ויוציאנו ה' דדריש אני ולא מלאך דהיינו במכת בכורות וז"ש ביד חזקה דבר במכת בכורות ולא מתו אלא בזרוע נטוי"ה זו החרב שהכם והיו מפרפרים לפי שהוא יתברך כהן כביכול וכשמפרפר ליכא טומאה וזוהי נטיית זרוע לנגוף נגיפה בעלמא.

פסקה כא

וּבְזְרֹעַ נְטוּיָה - זוֹ הַחֶרֶב, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ, נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלָיִם.

ואחר שידענו דמשום שהוא כהן לא מתו אז תשכיל חיבתן של ישראל וז"ש עם היות שהי' בזרוע נטוי' הכאה ולא מיתה לפי שהוא כהן עם כל זה ובמורא גדול זו גילוי שכינה בארץ מלאה גלולים לכבוד ישראל שהם בנים ולהודיע שקושי השעבוד משלים כמש"ל. ומייתי מקרא או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי שהכל עובדי ע"ז המטמאה במסות וכו' וביד חזקה ובזרוע נטויה במכת בכורות שהיו מפרפרים כאמור. ועכ"ז ובמוראים גדולים גלוי שכינה בארץ ההיא והוו תרתי דסתרן אלא להודיע חבתכם שאתם בנים. ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעניך דהגם דמסורת בידינו דהניצול שלא בזכותו אינו יכול לראות בנס כמו שאמר המלאך ללוט אל תבט אחריך. ופירשו בזה כת הקודמין פ' ישמח צדיק כי חזה נקם דמדראה עין בעין הנקמה מורה דהוא בזכותו ולכן ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ וכו' דזה מורה דניצול בזכותו וז"ש ויאמר אדם אך פרי לצדיק דמדראה הנס בעיניו על כן יאמרו שזה הפרי לצדיק בזכותו עכ"ד ואתם גוי מקרב גוי כלם עע"ז ועכ"ז נעשו האותות לעיניכם ואף מכת בכורות נשארו מפרפרים עד הבקר שתראו בשנאיכם וזה פלא על פלא והטעם דכיון דנעשה ע"י שם המיוחד רחמים גמורים רשות יש לראות הניצול אף דאינו בזכותו כמ"ש המפרשים וז"ש ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם שם המיוחד במצרים לעיניך כי עין בעין ראית במפלת האויב.

פסקה כב

וּבְמוֹרָא גָּדֹל - זוֹ גִּלּוּי שְׁכִינָה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים, וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה, וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים, כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ.

ואמר ובמורא גדול זו גילוי שכינה לרמוז דכביכול השכינה היתה עמהם בגלות כמשז"ל

אלא דעתה היה במורא גדול גילוי שכינה דוקא כי היתה בהעלם וסתר עליון עד עתה והאידנא במורא גדול גילוי שכינה:

ואפשר לרמוז עוד אשר דיבר בקדשו הרב הגדול מהר"א מונסון זלה"ה דתכלית השראת שכינה בתחתונים הוא לעזר ולהועיל ליראה את ה' כי אע"ג דאיהו לא חזי נשמתיה חזי ויראה לחטוא ומשו"ה כביכול השרה שכינתו בארץ עכ"ד ועל פי זה ניחא מ"ש ובמורא גדול זו גילוי שכינה וידוע מאי דרגילי בש"ס לומר גדול מכלל דאיכא קטן והכא אתי שפיר דהשראת שכינה בהעלם וגורמת ליראה את ה' דנשמתיה חזי והשתא דהיה גילוי שכינה ודאי יש יראה רבה וגדולה היא הנמשכת על האדם דכל כמה דמרחק מן הדבקות הן האדם היה טרוד כוליה יומא באיסו"ר נכסי"ה כן גדלו חטאתיו הן נגלין והוא נכסה מלחזות בנועם ה'. ולפי העלות קרבת אלהים יגדל נא כח היראה והכא שהיה גילוי שכינה יצדק מאד מ"ש ובמורא גדול זו גילוי שכינה.

ובזה נדקדק קצת הכתוב הנזכר ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך ויש לדקדק דבדיבור אחד נאמרו לשון רבים ולשון יחיד ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם לשון רבים. לעיניך לשון יחיד. ואפשר דרמז הכתוב הזה שאמר במסות באותות ובמופתים וכו'. וכלפי זמן המכות עדיין לא היו חזקים בעבודת ה'. אך לפי שאמר ובמוראים גדולים שרמז לגילוי שכינה להכי סיים לעיניך לשון יחיד דכיון דהיה גלוי שכינה בפרסום לכן גרם יראה בלב ישראל ונעשו כלן לב א' לעבוד ה' ולכן אמר לעיניך כי הגם דבתחילה הייתם נפרדים כשהיה גלוי שכינה היו לאחדים וקרי בישראל כלו לעיניך לשון יחיד:

ולפי פשוטו יש לומר דבזמן המכות עדיין לא הופרשו מע"ז והיו בעלמא דפרודא סט"א ומשו"ה כתיב ככל אשר עשה לכם לשון רבים אך בסוף שפרשו מע"ז ושחטו הפסח ונימולו דינם כאיש אחד באחדות לעבוד לאל אחד ומשו"ה כתיב לעיניך בסוף לרמוז זה. ועוד אפשר לומר דנקט לעיניך משום ובמוראים גדולים שהוא גילוי שכינה ורמז דהגילוי וההארה הזו היה לכל אחד כפי מדרג' נשמתו ומשו"ה נקט לעיניך לומר דהיה חילוק לכל אחד ואחד. וכפי עין השכל למדרגת נשמתו היה רואה:

פסקה כג

וּבְאֹתוֹת - זֶה הַמַּטֶּה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶת הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ, אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֹתֹת. וּבְמוֹפְתִים - זֶה הַדָּם, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן.

ובאותות זה המטה כמו שנאמר וכו'. אפשר לפרש במשז"ל בילקוט שמות דהמטה היו חקוקים בו עשר מכות דצ"ך עד"ש באח"ב ובתרגו' המיוחס ליונתן פ' בשלח שם נאמר דהיה חקוק בו עוד שמות האבות ושם אמהות ושבטים ושם בילקוט ובתרגום הנזכר אמרו דהיה חקוק בו שם המפורש ע"ש וכתבו בהגהות מיימוניות סוף הלכות חמץ כי דצ"ך עד"ש באח"ב גימטריא תק"א וזהו כל המחלה אש"ר שמתי במצרים אש"ר גימטריא תק"א עכ"ד. ובזה מבוארים דברי המגיד שמפרש ובאותות על המטה שהמטה היה חקוק בו עשר מכות ונכון לפרש ובאותות על המטה כי הוא חיבור כללות המכות דשם חקוקים. ואמר המגיד כמו שנאמר ואת המטה תקח בידך אש"ר דבכתוב הזה רמז בתיבת אש"ר העשר מכות שהוא גימטר' דצ"ך עד"ש באח"ב. ומה טוב ומה נעים לרמוז המכות בתיבות אשר הרומז לאם הבנים דבה חירו דכלא ומשם נגאלו מסטרא דיובלא ומשו"ה הוזכר ן' פעמים בתורה ליצ"מ כמ"ש בזהר. ולהכי היו חקוקים על המטה דצך עדש באחב לרמוז שהם גימטריא אשר וז"ש אנכי ה' אלהיך אש"ר הוצאתיך. ואת אותותי אש"ר שמתי בם. וכן רבים. וזה כונת רבי יהודה דהיה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב שהם גימטריא אשר לרמוז כל האמור כי כן היה דרכם להסתיר סתרי תורה בהעלם נמרץ כידוע. וכבר הראשונים ז"ל פירשו ובאותות זה המטה שהיו חקוקו' בו המכות:

ואפשר להרחיב עוד במשז"ל בפסיקתא דמופת הוא לאלתר אבל אות הוא לזמן וא"כ שפיר קאמר ובאותות זה המטה שהיו חקוקות בו המכות שהיו עתידות לבא לאחר זמן זמנים טובא. וכתבו בשם מהר"י אברבנאל דפירש דכונת המגיד באומרו ובאותות זה המטה לרמוז על האותות שנעשו במטה שהם דצ"ך ברד ארבה אשר בכלם הוזכרה נטיית המטה והם ה' מכות ועם יד חזקה דבר וזרוע חרב שהוא מכות בכורות הם ז' מכות ואמר ובמופתים זה הדם לכלול ג' אחרות ערוב שחין חשך כי הערוב מתיחס לדם כי חיות הנה טורפות אדם ונגר דמו לארץ והשחין הוא מעפוש הדם והחשך שאור השמש נתאדם ונחשך וזכ"ה דם על ערוב והשחין לאש ותמרות עשן לחשך כדכתיב בתריה השמש יהפך לחשך והירח לדם. והרי העשר מכות עכ"ד:

ואפשר עוד לרמוז בפ' ואת המטה הזה תקח בידך שרמז לו להשען על זכות אבות ואמהות ושבטים כי בזכותם ה' יעשה האותות אף שישראל אינם כדאים וזהו ואת המטה הזה אשר חקוקים בו אבות אמהות שבטים שם המפורש אשר תעשה בו את האותות בכח השם בזכות אבות וכו' ור"ת הזה תקח בידך אשר גי' אבות עם הכולל:

עשר המכות

פסקה ד

דָּבָר אַחֵר: בְּיָד חֲזָקָה - שְׁתַּיִם, וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה - שְׁתַּיִם, וּבְמֹרָא גָּדֹל - שְׁתַּיִם, וּבְאֹתוֹת - שְׁתַּיִם, וּבְמוֹפְתִים - שְׁתַּיִם.

דבר אחר ביד חזקה שתים וכו'. אפשר לפרש דהמגיד רצה לדרוש שמכות דם צפרדע תרמוז יד חזקה. יד רמז לדם תחילתם של מכות שנאמר קח מטך ונטה ידך וזה יצא ראשונה בנטיית היד. חזקה על מכת הצפרדעים שהיתה מכה חזקה מאוד בכל המקומות ואפילו בחדרי חדרים מבית ומחוץ ונכנסים במעיהם ומקרקרין והיתה חזקה שיש עמה מיתה וצער הגוף מאוד וז"ש ביד חזקה שתים כי שתים הנה ראשונות שבמכות דם צפרדע רמוזות בתיבות יד חזקה. ובזרוע נטויה שתים הם כנים ערוב כסדר שבאו על המצרים ונוכל ליחסם בתיבות בזרוע נטויה. זרוע על כנים דעל כרחן של החרטומים הודו אצבע אלהים היא ונסרחה חכמתם וכתב רבינו בחיי ז"ל דבמכת כנים כתוב חרטומם חסר יו"ד דעשרה קבין כשוף אשר רובם ככולם היו במצרים וחסרי להו במכה זו. ואפשר שלכך כתיב כנם חסר יו"ד לרמוז חסרון כל בי עשרה קבין של כשוף. וא"כ יצדק מאד ליחס מכת כנים לתיבת זרוע כי במכה זו נגלתה זרוע ה' ואמרו אצבע אלהים היא וגם זרוע אותיות עוזר דידעו מהכנים שיש עוזר ישראל ה' עזרם ומגינם. נטויה רמז למכת הערוב שאמרו רז"ל שהיתה ראויה לבא על ישראל ולקו המצרים תמורתם וזה רמז נטויה שכבר היתה נטויה מאז ומקדם לבא על ישראל ובא עליהם. ולפי מש"ל בפסקא הא לחמא דהיו צרי עין ונסתלק הצלם ושולטים בהם החיות א"כ מעולם היתה נטויה על מצרים להיותם צרי עין ומדה זו צלמם תבזה ושולטים החיות. ובמורא גדול שתים רמז לדבר שחין כי דבר הנה נכון לרומזו בתיבת מורא כי מכת הדבר מרגזת ומחרדת ואימות מות ומורא יעלה בראשו ונפשו נהייתה עליו מעדו קרסוליו שהכל נהי"ה בדבר"ו ולא יאמין בחיין. והשחין רמוז בתיבת גדול כי היה נס גדול שהחזיק מלא קומצו של משה מלא חפניו שלו ושל אהרן ועוד שהלך האבק על כל ארץ מצרים כמו שפירש רש"י וכתיב ולא יכלו החרטומים וכו' ומסיבות אלו ראוי לרומזו בתיבת גדול. ובאותות שתים רמז למכת הברד ומכת הארבה שהיו לאות בעולם. הברד שבתפלת משה רבינו ע"ה לא ניתך ארצה ונשאר יתר הברד באויר. והארבה שנסתלק בתפלת משה רבינו ע"ה ממצרים מאז ועד היום הזה שלא בא עוד ארבה בכל מצרים כל ימי עולם וכמ"ש בס' מנחה בלולה פ' בא שאין ארבה נכנס בגבול מצרים ובארץ ישראל ובאי שיפר"י הסמוכים למצרים

רגילים לבא ובלכתם לדרכם בבואם לגבול מצרים יהפכו לצד אחר ע"ש. ונמצא שהברד והארבה היו לאותות גדולות. ובמופתים שתים רמז למכת חושך ומכת בכורות שהיו בין בשמים ובין בארץ ומוכח מקרא דונתתי מופתים בשמים ובארץ דמופתים ניכרים בשמים ובארץ וכן היה בחושך ובכורות כי הנה החושך יכסה ארץ שחשכו המאורות ונמשך החושך וגם שהוכה שר מצרים שהיה בכור למזלות והוכו הבכורות למטה:

פסקה ה

אֵלּוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם, וְאֵלּוּ הֵן:

אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים. תיבת במצרים לכאורה יותרת היא ואפשר לרמוז כי המכות האלו שרשם היו שהוכה שר מצרים והסט"א למעלה בשמים וכמו שביארו גורי האר"י זצ"ל מפלאות תמים דעים מהיכן נמשכו המכות ובאיזה מקום הכו. ורז"ל אמרו על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם שמצרים הוא השר של מצרים וז"ש אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצריים הם אומת מצריים בארץ. במצרים לרמוז על השר שלהם וסיעתו. וכתב מהר"ד אבודרהם דמ"ש אלו עשר מכות נמשך למ"ש ביד חזקה שתים וכו' ולא כמו שטועין ועושין תחלת פסקה אלו עשר וכו' והדין עמו:

פסקה ז

דָּם, צְפַרְדֵּעַ, כִּנִּים, עָרוֹב, דֶּבֶר, שְׁחִין, בָּרָד, אַרְבֶּה, חֹשֶׁךְ, מַכַּת בְּכוֹרוֹת

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סְמָנִים: דְּצַ"ךְ עַדַ"שׁ בְּאַחַ"ב.

דם צפרדע וכו'. כתבו הגהות מיימוניות סוף הלכות חמץ יש מפרשים טעם הסימנים דם צפרדע על ידי התראה תחילה עד שלא הוכו. כנים בלא התראה. וכן ערוב דבר בהתראה ושחין בלא התראה ברד ארבה בהתראה וחושך בלא התראה. וראב"ן פירש דצ"ך על ידי אהרן במטה עד"ש על ידי משה שלא במטה באח"ב על ידי משה במטה ריב"א פירש דאות ג' שלישי של הסימן כנים חושך שחין כל אחד היה משמש עם חבירו כשהיו הכנים היו עמו חשך ושחין אלא כנים עיקר ותדע כי המכות הללו כנים חשך שחין הם משולבות ומעורות שלשתן

חשכ

שחנ

כנם

זהו תורף דברי הגהות מיימוניות. ובס' ארחות חיים דף פ"ג כתב דצ"ך הם מכות הארץ

עד"ש מכות מקריות בא"ח מכות האויר ושתף בכורות שאין לה זוג והרב יוסף בדוס פירש שבשלישית לא התרה כמ"ש לקה ושנה אין מתרין בו זהו תורף דבריו:

וכאשר ירדוף הקור"א בדברי הגהות מיימוניות וארחות חיים ירגיש אדם במה שכתבו דשתי מכות בהתראה ושלישית בלי התראה דטעם זה יצדק בשלשה מכות ראשונות דדם צפרדע התרה בו ומאחר שלקה ושנה עמדו כני"ם בלי התראה כי כך היא המדה דמי שלקה ושנה אין מתרין בו. ואולם בעבור זאת אנן מה נענה ביום שידובר הערו"ב בא אצלם חזר והתרה וכן לפניו ילך דבר בהתראה ואחרי כן לפום גמלא שחנ"א בלי התראה ואחרי כן ברד ארבה בהתראה. ומן הראוי היה דכיון דלקה ושנה בדם צפרדע שוב לא יתרה בהם עוד כלל בשום מכה בדין ערובא ה"א בדבר"א ברדא שרי והרבה ארב"ה מתן ארבע גם הנה יהיו בלי התראה ויראה כי ההתראה נצרכת שיתרו על המיתה והמלקות בפירושא אתמר אי לזאת יען המכות היו חלוקות תלתא בארעא ותלתא באוירא ותלתא מקריו' כמו שכתב בארחות חיים אמטו להכין הנה באה ונהייתה ההתראה בפירוש לכל מין מכה והיינו דבמכות הארץ היתה ההתראה בשתים זו דם צפרדע אבל בשלישית ממין זה לא הוצרך התראה כיון דלקה ושנה אין מתרין בו ומיהו על השנות המכות ערוב דבר הלא המה מכות מקריו' מין מחודש ע"ד ממהר להעידם ולהתרות בהם תרי זימני והשלישית ממין זה אינה טעונה התראה ואחריהן החלו עולין מכות האויר ופנים חדשות ב"א יבא ההתראה ואל השלישית מהאי מינא לא בעי התראה והיו לאחדים שני הטעמים ושפיר:

ואחשבה לדעת דרך זו אלך במה שנמנעה ההתראה במכות חש"ך דהם חשך שחין כנים לאו מטעם לקה ושנה אין מתרין בו דזו אינה [משלקה ושנה] דכל מכה היא חלוקה מיתה משונ' היא לבדה מחברותיה על כן כל מכה התראה בעיא כי הוא דבר חדש מופלא צע"ר בנגע והיה טעמו טעם מיתה. ועוד זאת נחקור לדעת האי דלמדנו ריב"א כי חשך שחין כנים במותב תלתא כחדא שריין ובכל א' מהן רעותיה מובאות ומשמשות שלשתן כי ודאי צריכא טעמא על שינוי זה במכות אלו טפי מאחריני. ודרך רמז אפשר לרמוז בצירוף הכתוב לעיל מג' מכות אלו אשר בצירוף זה יוצא משם תיבות שכח נחש כנם. וכן המכות עצמם חשך אותיות שכח שחן אותיות נחש כנם כקריאתו. והענין דמלבד אשר השחיתו התעיבו עלילה פרעה ומצרים לעשות שחוק בדמן של ישראל באכזריות גדול אשר לא היה לעולמים: עוד בה כי הלא יוסף הצדיק ע"ה החיה אותם בחכמתו והרבה לתקן וליסד מלכות' וכל קבל דנא שלמו רעה תחת טובה וזה רמז שכח כי שכח כל עניני יוסף המטיב למצרים בכל מיני טובה. ולא עוד אלא שמעבודת ישראל לא נהנו

דפיתום פי תהום בולעו ורעמסס ראשון ראשון מתרוסס ועם כל זה על מגן שעבדום בקושי שעבוד מר והרי זה כמו נחש שאין לו הנאה כלום ונושך וממית על מגן ולזה רמז בצירוף הנז' תיבת נחש כי לא סגי אשר שכח את כל תוקף טובות יוסף הצדיק ע"ה אליהם אלא נחש דמו היות כמו נחש אשר הוא נושך וממית בחנם וגם הם לא נהנו מעבודתם כלום. ויען אשר המדבר לשון הרע אמרו רז"ל שראוי הוא להכישו נחש וכתבו ז"ל דהמדבר לשון הרע אמת לוקה בצרעת כמו שלקתה מרים הנביאה על אשר דברה על משה רבינו ע"ה במה שפירש מהאשה והיה אמת והמדבר לשון הרע שקר ראוי להכישו נחש. לזה השתא דפרעה התנין הגדול והוא נח"ש ינחש כמעשהו ממנו לנשוך ולהמית לישראל בלי הנאה יפול ספק דשמא ישראל הם המדברים לשון הרע שקר העתידין עורר הנחש להכישם ובא התנין פרעה והכישם. לזה התיבה השלישית מהצרוף הוא כנם מלשון כנים אנחנו דישראל קדושים נאמנו מאד שלא היה בהם דלטורין ולכן הני בי תלתא רוח אחת להן ומשמשות כאחת כי שיח וכי שיג להן על רשעת פרעה התנין הגדול כי פרוע הוא כן פרע"ו יוצר הכל הרואה בעלבון העלובים:

ודרך דרש אפשר לומר כי בכנים נסרחה חכמתן של החרטומים וכל חכמתם תתבלע הא דכיילי בקבא רבא עשרה קבין של כשוף על ידי הכנים דין גרמ"א דעשיראה עשרה שערי טומאה כישופם בזה להם לעגה להם ריחם נודף סר"ח העודף ועל כרחם הם אמרו אצבע אלהים היא זאת היתה להם ללקות במכת כנים בכל שלשה חלקי המכות דהיינו במכות הארץ ומכות מקריות ומכות האויר. ובשלשתן לקו בכנים לעוררם אל האמת ואל הצדק כי שלש של שלש יחד כלם אצבע אלהים ורוח אחת להן והחרטומים העושים באיזה מכות להוסיף על המכה הלא הוא מעשה קוף ריש וקלון אליהם וטעם השחין אשר היה משמש גם הוא בכל שלש' חלקי מכות הנז' היינו כי ישנו בנותן טעם על יציאתם לפני הזמן כי השחין קשה לתשמיש וצריך פרישות דרך ארץ שם רמז כי ה' גזר ועבדום וענו אותם והאי ועינו אותם אפשר לפרשו בשני פנים או המורה על קושי השעבוד והיינו ועבדו' ועינו אותם אחר העבדות עינוי להכביד שעבוד עליהם והוא קושי השעבוד. או הפירוש הוא ועבדום עבדות בינוני כעבדים העובדים בעלמא עבודת עבד. ועינו אותם הוא רמז לעינוי אחר בצד מה הנקרא עינוי וכפי זה קושי השעבוד לא נגזר אלא עבודה בינונית. והנה אלה רשעים הגדילו רעתם אשר עינום בפרישות דרך ארץ וזו היתה עצתם ורעתם במחשבתם פן ירבה והיו עושים כל טצדקי משום אפרושי את כל היקום אשר בהשכמה עלו בשעת שכיבה גם מקום ללון חוץ מביתם למהר עבודתם. ואף גם זאת מעכבין הנשים מלטבול וליטהר וגם גזרו כל הבן הילוד ולזה פורשים עצמם וכיוצא

הפליאו לענות נפש בפרישות דרך ארץ וא"כ ועינו אותם יתפרש על עינוי זה אשר על זה בא השחין להפרישם מדה כנגד מדה ומאחר שכן דועגו אותם הוא עינוי פרישות דרך ארץ אם כן ועבדום הוא עבדות פשוט בלי שום קושי והם התעיבו השחיתו קושי השעבוד בתכלית וא"כ דין הוא שקושי השעבוד יעלה למספר שני הגלות הנותרים:

ועוד טעם כעיקר שהיו משעבדין אותם בלילות וה' לא ציוה והוא חשבון לילות כימים להשלים שני עבודתם בחצי הזמן כמשז"ל וזה טעם מכת חשך אשר הלכו חשכים לשעבדם בלילות ולכן עלו זה יום ולילה ובני ישראל יוצאים בחצי זמנם. ועל כן מכות השחין והחשך היו משמשות בכל חלקי המכות במכות הארץ והמקריות והאויר להורות טעם המכות וכי הגיע עת גאולתם ובהגיע תור דין הוא שיתקיים מאמר ה' וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ונמצא כי שחין חשך עיקר גדול להורות טעם אשר הוכו וטעם יציאתן בו בפרק וטעם רכוש גדול והכל אצבע אלהים כרמוז במכות כנים ולכן שלשה המה נפלאו בלי התראה כי הם היו נצרכות מאד ומוכרחות על כל פנים להגיד שהכל מן השמים ונדונין בגזרת דן אנכי ובא מועד זמן גאולת ישראל והגיע זמן יציאתם ברכוש גדול ובזה נתבאר הכל בס"ד. ונקט מכת בכורות ודקדק להזכיר מכה מה שלא זכר בט' הקודמות לרמוז דה' לא רצה להמיתם והיו מפרפרים עד הבקר והטעם לפי שכביכול הוא כהן וכמו שכתבנו לעיל באורך ולכן כתיב וה' הכה כל בכור הכה דייקא ולכן נקט המגיד מכת בכורות. ועוד לנו בעניותנו איזה גרגירים מילי קטנ"י ציצים ופרחים יש בהן בנותן טעם לעשר מכות והמה בכתובים בספרי הקטן ראש דוד פ' וארא בס"ד לך נא ראה הלא מרא"ש בסד"ר דברתי:

פסקה יח

רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר: מִנַּיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁלָּקוּ הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת? בְּמִצְרַיִם מַה הוּא אוֹמֵר? וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל פַּרְעֹה: אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא, וְעַל הַיָּם מַה הוּא אוֹמֵר? וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם, וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יְהוָה, וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ. כַּמָּה לָקוּ בְאֶצְבַּע? עֶשֶׂר מַכּוֹת. אֱמוֹר מֵעַתָּה: בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: מִנַּיִן שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל אַרְבַּע מַכּוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. עֶבְרָה - אַחַת, וָזַעַם - שְׁתַּיִם, וְצָרָה - שָׁלֹשׁ, מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים - אַרְבַּע. אֱמוֹר מֵעַתָּה: בְּמִצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ מָאתַיִם מַכּוֹת.

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: מִנַּיִן שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל חֲמֵשׁ מַכּוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. חֲרוֹן אַפּוֹ - אַחַת, עֶבְרָה - שְׁתַּיִם, וָזַעַם - שָׁלוֹשׁ, וְצָרָה - אַרְבַּע, מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים - חָמֵשׁ. אֱמוֹר מֵעַתָּה: בְּמִצְרַיִם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַכּוֹת.

רבי יוסי הגלילי וכו'. אפשר לתת פני"ם הנראין להני תנאי אשר באו חשבון אשר הכה ה' במצרים וחכמת סופרי"ם דבר שבמנין דברים על בוריין ונקדים מה שפירש הרב מהר"ש פרימו ז"ל ברמזיו סדר שמות בטעם ד' גאולות דישראל יש להם דין עבד עברי והם חבלו בהם דהיו בעלי מומין וחגרים ופסחים וסומין וכיוצא מחמת שנתאכזרו עליהם לשעבדם שעבוד קשה מר ממות כמ"ש בש"ר פ' בחודש השלישי וא"כ השתא שחבלו בע"ע דינא הוא דחייבים בד' דברים בשת צער ריפוי נזק ואינן חייבין על שבת ולכן הם ד' גאולות זהו תורף דבריו ועל פי זה יש לפרש פסוק ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם ראש חדשים. ויש לחקור מה טעם זו המצוה של קדוש החדש היתה לראש פנה והיא מצוה ראשונה בזמן שנשתעבדו ישראל לעבוד את ה'. ואפשר דזה צורך גדול שיהיו משה ואהרן סמוכים לקנוס המצריים במה שחבלו בישראל. וחייבין בשת צער וריפוי ונזק דבעינן סמוכים אלא דקי"ל אין ממנים זקנים בח"ל. אמנם הרי אמרו דעד שלא נבחרה ארץ ישראל הוכשרו כל הארצות והראיה מהנבואה שזכו משה ואהרן ואין נבואה בח"ל אלא מוכרח דהטעם דעדיין לא נבחרה ארץ ישראל וכמ"ש כל זה הרב מהר"ש פרימו שם למה שצדד דישראל דינם כעבד כנעני ויוצאין בשן ועין ע"ש וזהו כוונת הפסוק ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים וזכו לנבואה בחוץ לארץ ומוכרח שהטעם דעד שלא הוכשרה ארץ ישראל כל הארצות הוכשרו ומטעם זה עצמו נסמכו בח"ל מפי עליון וז"ש החדש הזה לכם ראש חדשים לכם שאתם סמוכים תקדשו החדש דכשם שזכיתם לנבואה זכיתם לסמיכה וזה עיקר גדול הוא יסוד המעלה להסמיך למשה ואהרן שיוכלו לדון דיני קנסות משום חיוב המצריים אשר חבלו בישראל שדינם כעבד עברי וחייבין בשת וצער ריפוי ונזק ובעי סמוכים:

ועוד נתבאר אצלנו בנותן טעם על אשר מצוה ראשונה היתה מצות קדוש החדש כי ישראל במצרים היו גוי מקרב גוי עובדי עכו"ם ובפרק המוציא צריך להפרישם מעכו"ם כמ"ש משכו ידיכם מעכו"ם וקחו לכם צאן של מצוה וצריך שימולו לקבל אלהותו יתברך. והעכו"ם טוענים כי מעשה שמים עדיף ואם אין רצונו בעכו"ם למה אינו

מבטלה. ומסברא זו הכוזבת פחתת היא יש לטעון על המילה דאם רצונו במילה למה לא ברא הקדוש ב"ה האדם נימול. ולכן נצטוו במצות החדש הזה לכם ראש חדשים בראשית מאמר שהקב"ה נתן רשות לב"ד לקדש חדשים ומועדות ואפי' אנוסין תועי' מזידין מה שעשוי עשוי. וכמ"ש אשר תקראו את"ם ר"ת "אנוסין "תועין "מזידין וכבר אמרו בירושלמי דמלאכי עליון שאול ישאלו למלך הכבוד אימתי ר"ה ומרוב ענותנותו משיב אני ואתם נלך לב"ד באופן דהכל תלוי ביד ב"ד וזה מופת חותך דמעשה אדם עדיף וכן רצונו יתברך לזכות ברואיו ומעתה תנתק ותמוש סברת העכו"ם דמעשה שמים עדיף כי אין זה אמת אלא מעשה אדם עדיף. וא"כ צריך לשרש אחר עכו"ם ולמול עצמו דמעשה אדם עדיף וזה טעם נכון למצות קדוש החדש אשר היא תחילה וראש לקיום וציווי המצות כי ממנה יתד ממנה פינה לעיקרי הדת לשרש אחר עכו"ם ולמול:

ועלה מן האר"ש שיש שני פירושים וטעמים לקדימת מצות החדש הזה לכם. ונפקא מינה דאם נאמר כפירוש הראשון במאמר ה' החדש הזה לכם קדים וסליק להסמיך למשה ואהרן לדון למצריים על שחבלו וכו' א"כ מזה מוכח דבמכות אשר הוכו המצריים בארצם לא היה סרך בהם מדין זה שחבלו בישראל דהרי עתה אחר שכבר הוכו כמעט כל המכות רובם ככלם היה דבר ה' אל משה ואהרן להסמיכם ונראין הדברים דריח דין זה דחבלה לא עדת בהו במכות שבמצרים דבסוף הסמיכם בר"ח ניסן. ומוכח דזה יסוד למכות אשר על הים. אך אם נאמר דפירוש וטעם מצות החדש לאפוקי סברת המינים דמעשה שמים עדיף א"כ לא נגע ולא פגע בענין זה ויכולים אנו לומר דבמכות מצרים גם זה נתגלגל עליהם מה שחבלו בישראל ואפשר דהשלמים האלה כה מבטם בפירוש וטעם מצות החדש הזה שהיתה ראשונה ולפי אשר פירש כל אחד משם נולד מחלקת הזה במספר במפקד המכות ור' יוסי הגלילי סבר דבר כדבר הראשון דפירוש הכתוב החדש הזה היינו כדי להסמיך למשה ואהרן לדון במה שחבלו בישראל שחייבים בשת צער ריפוי ונזק ומדחזינן דמשה ואהרן סמכי"ם בצאתם אחר רובא דרובא של המכות שמעינן דהקב"ה תפיס חבלה לדונם בים ובכן סבר דבמצרים לקו עשר מכות כפשטן עשר ולא אחד עשר. ובים לקו חמשים מכות העשר מכות שרשיות וארבעה פעמים עשר על אשר חבלו בישראל ונתחייבו ד' דברים בשת צער ריפוי נזק ומשה ואהרן הסמוכים דנום וחייבום ולכך לקו חמשים מכות דהיינו העשר שרשיות שהוכו במצרים ונוסף עליהם עוד עשר ד' פעמים אשר שבו לבצרו"ן בושת צער ריפוי ונזק וכדאמרן:

ושכנגדו חלוק עליו ר' אליעזר סבר דפירוש וטעם החדש הזה לפתוח ראשון היינו כפירושינו השני לאפוקי סברא כוזבת של העכו"ם דמעשה שמים עדיף וכדאמרן ומשה

ואהרן סמוכים לעד לעולם מקדם קדמתה מכי נחה עליהם הרוח נבואה ועוד דעל כל פרט ופרט נצטוו מפי עליון ולכן סבר ר' אליעזר דבמצרים לקו עשר מכות כל אחת כלולה מארבע מכות על ארבעה דברים בשת צער ריפוי ונזק. ועוד נתחייבו כי יוסף הצדיק המציל ממות נפשם להחיותם ברעב ראה והתקין מטעם המלך וגדוליו וישם אותה יוסף לחק כי ארבע ידות בתבואה יהיה להם והחמישית לפרעה וזו תקנה אשר פשטה בעבדי פרעה אשר במצרים וא"כ ישראל היה להם לעבוד לפרעה חמישית היום וד' חומשין יהיה להם לכל צרכם וכמו שהזכיר ענין זה הרב מהר"ש פרימו ז"ל שם לדרכו ולכן הם חייבים על זה ובכן באפי מארא דארעא יוסף הצדיק ע"ה ההולך עם ישראל בארונו על הים לקו על זה ויען כי לא די להם אשר שעבדו בישראל כל הימים לרבות הלילות אלא שהתעיבו ונתאכזרו לשעבדם שעבוד קשה ומר בד' חומשי' לכן לקו מלקות ארבעים על כל חומש מד' חומשים ארבעים מכות ונתעוררו הארבעים מכות אשר הוכו במצרים דלא עשו רושם בהם וחזרו לרדוף אחר ישראל ולכן לקו ה' פעמים ארבעים מכות שהם מאתים מכות:

ורבי עקיבא סבר כרבי אליעזר דמצות החדש הזה לכם לא לענין חבלה אך סובר דחייבים גם על השבת דאם המצריים היתה כונתם לשמים לשעבד לישראל לקיים גזרתו יתברך ניחא דעל השבת פטורין אבל ראינו דמחשבתם נגד ה' ואמרו הבה נתחכמה למושיען של ישראל וכיון שכן חייבין בשת צער ריפוי שבת ונזק ועל כן במצרים לקו חמשים מכות כל מכה של ה' מכות על ה' דברים שנתחייבו במה שחבלו בישראל ועל הים לקו מלקות מ' על ה' חומשין אשר נשתעבדו בישראל כי תקנת יוסף היתה שהמצריים יעבדו לפרעה חומש לא לישראל כי כל מצרים קנאם והחיים וכלם עבדים ליוסף ולזרעו וזרע אחיו השבטים ולכן לקו ה' פעמים מ' מכות ועוד הן' שהוכו במצרים ולא חזרו למוטב והם ר"י מכות והכל לפני יוסף אדוני הארץ. ואפשר לרמוז במספר במפקד המכות לפי דעת השלמים האלה דלדעת ר"י הגלילי לקו במצרים עשר מכות נגד עשר זני מסאבותא כאשר פירשו גורי האר"י זצ"ל. ועל הים ן' כמספר י"ם ולהכות בן' ש"ט. ולדעת ר' אליעזר במצרים מ' כנגד מלקות דכתיב במספר מ' יכנו. ומאתים על הים כמספר אלהים בריבוע. ולדעת ר"ע במצרים ן' להכות בן' ש"ט. ור"ן על הים להחשיך נ"ר נפשם הבהמית כמ"ש נ"ר רשעים ידעך. ועוד לאלוה מילין פשר דבר במאי פליגי הני תנאי הלא הוא כמוס בקונטריס דברים אחדים דרוש ד' בס"ד:

דיינו

פסקה א

כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ!
אִלּוּ הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וְלֹא עָשָׂה בֵּאלֹהֵיהֶם, דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ עָשָׂה בֵּאלֹהֵיהֶם, וְלֹא הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם, דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם, דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם, דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה, דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ הֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה וְלֹא שִׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ שִׁקַּע צָרֵינוּ בְתוֹכוֹ וְלֹא סִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ סִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת, דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת, וְלֹא קֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי, דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ קֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, דַּיֵּינוּ.
אִלּוּ הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה דַּיֵּינוּ.
עַל אַחַת, כַּמָּה, וְכַמָּה, טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכֻפֶּלֶת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ: שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם, וְעָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וְעָשָׂה בֵּאלֹהֵיהֶם, וְהָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם, וְנָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם, וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם, וְהֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה, וְשִׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ, וְסִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת, וְקֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְהִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ.

כמה מעלת טובות למקום עלינו. אפשר לרמוז במ"ש המפרשים דד' אלהים נהפכו לשמות הויות מדת רחמים וע"י זה יצאנו ממצרים. וזה רמז באומרו כמה מעלות טובות כי תיבת כמה אותיות מכה שם רמז כי מדת הדין אשר היתה עלינו חלה על המצרים והנה דינא גימ' מכה שהוכו מכה רבה. ולנו נהפכה מכה לרחמי' כמה מעלות טובות. ויש מי שפירש למקום עלינו כלומר דאנו חייבין על כל הטובות האלו כאומר כמה חובות יש עלינו ולכך צריכים אנו להודות ולברך שמו ית':

פסקה ב

אלו הוציאנו ממצרים וכו'. אפשר לפרש במה שכתבתי לעיל דהמצרים חבלו בישראל והיו סומין וחגרים וכמה מומין בעלילותם ותועבותם ואכזריותם אשר לא לשעבדם נתכונו רק לקעקע ביצתן ולא יזכר שם ישראל עוד ח"ו ודין ישראל כדין עבד עברי וחייבים בשת צער ריפוי ונזק כאשר כתבנו לעיל מיסודו של הרב מהר"ש פרימו ז"ל והן עתה אוסיף נופך דיש לומר דזה גם כן הפעם ילוה שישנו בנותן טעם בצאת ישראל ממצרים טרם גמר שני שעבודם כי הגזר' ת"ל שנה ואמרו רז"ל דקושי השעבוד היה פ"ו שנה לבד כשני מרים ונמצא שישבנו חומש מת"ל ואפשר כי הד' חומשין נגרעו מעבודתם נגד ד' דברים אשר נתחייבו בנזקי חבלות על כמה וכמה מישראל שחבלו בהם ונתחייבו על זה בשת צער ריפוי ונזק ועל כן לא שהו בגלות כ"א חומש מת"ל והד' חומשים אזדו להו הולכים על ארבע דברים אשר נתחייבו והיה בהני"ח מונח זה בהנח"ה סובר"ת נבא לבאר כפי קצורנו כסף נבחר לשון המגיד על גב מעלה מעלו"ת השחר שוחרי אל חי על אשר הגדיל לעשות ובאחת ועלתה לו אית ליה דיו היתה דיים לצדיקי' וכבר ביארנו לעיל דעת רבי אליעזר שכל מכה היתה של ד' מכות בעבור ד' דברים בשת צער ריפוי ונזק אשר נתחייבו על שחבלו בישראל. והמגיד אית ליה משיכה דרבנן נמשך לזה פתח בשיר המעלות אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו כלומר אלו הוציאנו ממצרים ונגרעו ד' חומשין מת"ל בעבור ד' דברים בצרו"ן שנתחייבו. ולא עשה בהם שפטים שכל מכה היתה של ד' מכות כדעת ר"א בעבור ד' דברים בצרו"ן דיינו דכיון דעיקר יציאתינו לפני הזמן וד' חומשים שנגרעו היו היה על ידי שבשביל שרעות וצרות סבבונו ולדידן חבי"ל לן נזקין וחבלות על כל פצעים אשכח סימ"א סמו"י מן העי"ן ורגל מועדת תמעד אשוריו חגר"ה בעז תקף אכזריותן וכזאת וכזאת דוכתא דלדידן הוי מומא ונתחייבו בד' דברים בצרו"ן ולזה ניכו ד' חומשי ת"ל. הא תו למה לי דיעשה בהם שפטים וכל מכה ד' מכות שובו לבצרו"ן ועל כן **אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו**:

ואם נפשך לומר דיצ"מ בטרם תבא שנת שילומים במספר ת"ל שנה לא כמו שעלתה על דעתך דנגרעו ד' חומשים בעבור ד' דברים לא כי הרבה תשובות בדבר דנמנו מלידת יצחק או קושי השעבוד או הריבוי השלים וכהנה רבות וא"כ מה שעשה בהם שפטים שכל מכה ד' מכות זה לבד היה כנגד ד' דברים שנתחייבו בושת צער ריפוי ונזק על שחבלו בישראל וא"כ השפטים הללו נתחייבו מן הדין לזה אמר אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו. הכוונה מאחר שהסכמת דזה שכל מכה היתה של ד' מכות

היינו משום הני ארבע מילי שנתחייבו על החבלה בשת צער ריפוי ונזק א"כ הם יסורין של עראי ולא לכלותם לגמרי. כי הם תמורת ד' דברים בושת צער ריפוי ונזק ותיסגי להו בד' מכות שלקו בכל מכה מעשר מכות ומאחר שכן אמאי צריך לעשות שפטים באלהיהם כי הני מכות הם לשעתן ולא לכלותם לגמרי וא"כ **אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו**:

ואם כה יאמר האומר ראה דבריך טובים ונכוחים דהני מכות לשעתן ולא לכליון חרוץ ואינו מן הדין לעשות שפטים באלהיהם אמנם אלה המשפטים שעשה כביכול באלהיה' אינו מצד עצם הדבר רק שאם לא נעשה באלהיהם משפט כתוב המצריים יאמרו דהמכות אלהיהם הביאום עליהם על עונם וחטאתם שעברו על דתם וקצרו בעבודתם ולאו משום ישראל נינהו ולכן להסיר עקשות פה פי רשעים יכסה האמת עשה שפטים באלהיהם. אם כן אני אומר אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו. הכוונה דאמרו רז"ל מפני מה לקו בכור השבי ובכור השפחה שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם. ומאחר דמה שעשה שפטים באלהיהם לא מצד עצמם רק שלא יאמרו כי הם המכים אותם על עונם א"כ תו לא מצו למימר על בכור השבי יראתם תבעה עלבונם שהרי נעשה שפטים באלהיהם כולם להורות דהמכות דוקא בשביל ישראל לכן אמרתי **אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו**:

ואם יקחך לבך לומר דהריגת בכור השבי ובכור השפחה לאו משום שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והריגת בכורות אינו משום שאלהיהם מזל טלה ראש למזלות והבכורות דומים אליו תחת ממשלתו ולהראות כי הבל הוא ואין בו מועיל ואין בו כח להציל הבכורות היושבים ראשונה במלכות ודומים אליו לזה איתרע בהו מילתא בבכורות מעשה הורג כי על פי זה אמרת דכבר עשה שפטים באלהיהם ולא היה צריך להרוג בכוריהם. לא כי אלא טעם הריגת הבכורות היינו משום דאכתי לא שלימא עבידת"א עבדות ת' שנה וקושי השעבוד השלים אך באשר דבר ההשלמה בקושי השעבוד תלוי אם ישראל יש להם דין בנים או עבדים דאי עבדים נינהו בל יראה קושי השעבוד להשלים כי איה שוקל איה סופר המקניט לעבד שכעס עליו רבו שיבא לחשבון שני עבדות שאני אומר כל הנוקם נקמת האדון לפקוד עון ולא ישחית והרבה לפצוע לעבד הקל המורד ומכעיס לרבו הרי זה משובח ועושה נחת רוח לרבו. אך אם כבנים ישראל חשובים לפני המקום הא ודאי כל הנוגע בהם וכו' ואם גזר עליהם שעבוד אין לנו עסק בנסתרות והיו לטוטפות כי הם בני אל חי והמקל בשעבודם ומטיב אליהם הלא אב אחד המרבה לשלם לו גמולו הטוב. והני עז"י דמסגן בעלילותא ואשתפוך חמימי יום יום יוסיף מכאוב דין

הוא כי כל היתר על עבודת עבד יעלה ברא"ש החשבון ואמטו להכי להודיע שישראל הם בנים כלם גם המקולקלין והפחותים שבהם לכן נהרגו הבכורות לומר שישראל הם בכור הצב"י וכמו שאמר הכתוב בני בכורי ישראל ונלוו גוים רבים בכור השבי ובכור השפחה וכל בכור בהמה להודיע כי הכל נקראי' בכורות וכן כל ישראל הדלים והפושעים ועמי הארץ גם הם נקראו בכורות ובכן יעלה לנו השמימה קושי השעבוד לתשלום ת' שנה. ואת כל זה יקחך לבך בדברים המתישבים על הלב. מ"מ עדין אני אומר אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו והענין הוא שסובר המגיד בפירוש הכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שהכונ' הוא דהקב"ה אמר לאברהם אע"ה שגלוי לפניו שיעבידום בקושי גדול ובמרירות יאנחו. וגם את הגוי דן אנכי לראות מה פעל בהכביד עולו אם הקושי יש בו כדי להשלים ת' שנה וכשיהיה בו שיעור דן אנכי בדין גמור להעלותו בחשבון לנכות שני עבדותם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול להראות כי אותו הגוי עבדים וישראל בנים ולכך הקושי שעבוד יעלה לחשבון ולזה יצאו זרעך ברכוש גדול כי אדוניהם אשר היו למראה עינים הם עבדיהם כי ישראל הם בני ומה שקנה עבד קנה רבו. ואי אמרת דהריגת הבכורות בכלל ופרט הוא להראות שהם בנים א"כ אין צריך ליתן לנו ממונם להראות דמה שקנה עבד קנה רבו ואנו בנים דכבר נודע ונתפרסם בהריגת הבכורות אם כן אפוא אני אומר **אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו**:

ואם יעלה על לב לומר לעולם כדקא אמינא שהריגת בכוריהם בכלל ובפרט עיקר הטעם להראות שאנחנו בנים ודקא קשיא לך א"כ אין צורך ליתן ממונם להודיע שאנו בנים. שמענה ואתה דע לך שאין פירוש הכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כאשר פירשת רק הכונה דן אנכי שלא היתה כונתם לקיים גזרתי רק לעשות נקמה דוקא וכמו שהיה דאף דרואים כי אשר בונים חרבות למו פי תהום בולעו וראשון ראשון מתרוסס עם כל זה מאויי רשע לענותם ומאחר דלא כיונו לקיים גזרתי הנני נשפט אותם כאשר נענש יהוא בן נמשי על הריגת [בית] אחאב בהיות שקלקל מעשיו והקדיח תבשילו גם הוא כמוהו. ומאחר שכן חייבין בשכר עבודתם ואחרי כן יצאו בר"ג שכר עבודתם וכל הני מילי דברים שבלב. עדיין אומר אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים דיינו דעד השתא הייתי סובר דואחרי כן יצאו ברכוש גדול להורות שהמצריים עבדים ואנחנו בנים ומה שקנה עבד קנה רבו וקושי השעבוד יעלה וכל ענין קריעת ים סוף הוא כדי שירשו ממונם לשכר עבודתם אשר עבדום. אמנם השתא דחדית לן דאחרי כן יצאו ברכוש גדול אינו אלא לשכר עבודה למה אצטריך קריעת ים סוף משום הביזה לשלול שלל צבעים

רקמה לשכר עבודה הרי מה שיצאו ברכוש גדול היה בפרו"ע פרעו"ת בישראל את כל עבודתם ולכן אני אומר **אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים דיינו**:

ואם תשב ללחום נגדי באמור אלי מה לך כי נזעקת מאין אמריך דאימריית ומי פתי ישו"ר הנה לומר דקריעת הים עיקרה משום לבא לקחת שכר עבודה וצהבו פניך נהפכת לי כקשת רמיה לומר דכבר נתן ממונם ואמאי קרע הים. הלא ידעת אם לא שמעת שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת א"כ קריעת ים סוף להראות עזוזו ונפלאותיו למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים וכבר יתרו רישא דרישא דידהו קריעת ים סוף שמע והנה מהרה שת אל המדבר פניו ונתגייר. וביזת הים משום הענקה דאנן עבד עברי וכתיב הענק תעניק לו וכמשז"ל. וכל כי האי ריתחא דאוריתא מרתח קרתחת. רוץ מצא את החצים אשר אני מורה שאני אומר אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה דיינו ואם להראות תוקפו ועוזו נגד כל הגוים צא ופרנס לי דהיה די שיעבירנו ליבשה כמשז"ל שהוגבהו ישראל מהים ליבשה דהים היה מקיפם ולא היה כירדן כמ"ש הרב מהרח"א בעץ החיים וא"כ תיסגי במה שקרע הים להראות כי הוא האלהים וכל יושבי תבל ושוכני ארץ יאחזמו רעד אבל מה צורך להעבירנו בתוכו בחרבה זאת היתה לי לומר **אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה דיינו**:

ואם רוח המושל יעלה עליך וכה תדבר חיציך כלים כקש נחשבו תותח ומה עזרת ללא כח הט אזנך ושמע כי רז"ל משו"ל ימשלו בנו ענין יצ"מ למלך גדול על כל הארץ שלח עבדו נאמן ביתו לקראת מלך אחד ממלכי האדמה אשר בידו בן אחד מרעה המלך הגדול שבוי שם וכה אמר המלך הגדול שלח נא ביד תשלח בן אהובי ולא תוסיף לענותו ושלחתו לנפשו חפשי מעמך. והמלך הקל ההוא בשמעו שליחות המלך הגדול לא די שלא קיים דברו אלא שהתריס נגדו ומפיו לפידים יהלוכו לבזויי ולאלטויי למלך הגדול והנורא. וכשמוע המלך האדיר פתגם אשר נעשה ואשר המלך הקל בגאותו שחקי"ם שק ושחק ויבז בעיניו מצותו עליו חובה. נתמלא חימה והנה מהרה שלח מגבוריו ומבחר שלישיו פתאום באו אל היכל המלך הקל ודברו אתו משפט ועשו בו ובעמו ובארצו נאצות גדולות והורידו לארץ נצחם ולקחו את השבוי מתוך ההפכה ויצאו. ויהי כשמוע כל מלכי הארץ פרשת העבו"ר הנה המלכים נועדו חקור דבר אם כל הטורח אשר טרח המלך האדיר לבא בחזקת היד ברכב ופרשים יעברו חלוצים ופז"ר גדול יתר מאד לצרכי מלחמה כבדה וחזקה הזו הכל עשה לחיבת בן אוהבו להצילו מיד צר. או דילמא דמעיקרא לא עלה על לבו כזאת ואם המלך הקל הרבה להשיב טענותיו בכבוד ומורא גדול לבלתי שלח את השבוי נתרצה לו ולא יעלה על לב עוד ענין השבוי ההוא אמנם

לאשר המלך הקל דמה היות יהיה כמוהו והשיב קשות בזה לו לעגה לו ציוויו לכן כה הראהו דמלכותו כאין נגדו ועשה בו שפטים. והמכריעים נגד מלכים אמרו ענין זה בזאת יבחן שאם אחרי צאת השבוי לדרכו היה מהלך והמלך האדיר יניחנו לעצמו ולא יפנה אליו הענין מוכיח כי כל מה שעשה היה לכבודו דוקא. אך אם אחרי צאת השבוי המלך האדיר יטה אליו חסד ועל שלחן המלך הוא אוכל כא' מהשרי' הראשונים וכל יש לו נתן בידו ויקרא לפניו אברך מורה ובא דגם אם המלך הקל לא היה מדבר קשות כה יעשה המלך האדיר לכבוד בן אהובו. והנמשל מובן כי כל העולם היו נדונין אם כל מעשה ה' ועזוזו ונפלאותיו אשר הראם הוא לכבוד ישראל זרע אברהם יצחק ויעקב או הכל על אשר פרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו ולמה לא שלח לו דורון וכיוצא כמשז"ל ועל כן חרה אף ה' בו ובעמו. והענין מוכיח מאשר יעשה בצאת ישראל ממצרים ולכן העבירנו בתוכו בחרבה להודיע כי לכבוד הבן יקיר ישראל משדד המערכות והכל לנגדם אינו כלום ואין על עפר ישראל ממשלותיו בים ביבשה בשמים ובארץ. וכל זה יש ויש אתך להשיבני. דע כי עדיין אני אומר אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו דיינו דמידי הוא טעמא להודיע לבני אדם שישראל בן יקיר חביב וידיד ומשלו בכל וירד מים עד ים תסגי להעבירנו בתוכו בחרבה ומה צורך לשקוע צרינו לתוכו למ"ד חציו יבשה לישראל וחציו ים למצרים וזה הפלא לכך אני אומר **אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו לתוכו דיינו**:

ואם גם על זה פקחת עיניך ותשיבני דבר דמה ששקע צרינו לתוכו הוא בדבר אשר זדו בעצה נבערה הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל ונדונם במים שנשבע שלא יביא מבול לעולם ולכן הם באים ונופלים לתוכו כמשז"ל עדין לא תעזוב נפשי לשאו"ל דמזה נודע ונתפרסם חיבת ישראל דהאלהים עשה דישראל ביבשה והם בים ביחד להורות דלא נטבע שום ילד מישראל דמשה רבינו ע"ה היה בים וניצול כמשז"ל ונודע זה שבשקיעה לא היה נזק לישראל כלל ולא פלגו נזקא והם ביבשה וכל זה מראה ומפרסם חיבת ישראל ולא אצטריך תו ליטפל עמנו ולהספיק צרכנו במדבר מ' שנה להודיע חיבתנו כמשל הנז' דהלא מתוקף ניסי ים סוף ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ניכר כי גדלה חיבתנו לפניו יתברך אם כן אפוא אנא דאמרי **אלו שקע צרינו לתוכו ולא ספק צרכנו במדבר מ' שנה דיינו**:

ואם תאמר בלבבך הקפתנו חבילות שאלות שאין בהם ממש כי אז יאמרו בגוים כי כל ענין ניסי ים סוף הוא על אשר רצו להתחכם נגדו יתברך לדונם במים והוא נשבע על המבול ועל זה נענשו ונפלו לתוכו והיה צריך להציל ישראל להראות הנקמה דוקא

במצרים ועל הכל אשר מרו להתחכם נגדו באופן שהצלת ישראל עדיין יתעקש המתעקש לומר שאינו מופת חותך מאהבה אשר אהבם הוא יתברך דכיון דהמצרים על עוצם עונם שרצו בסבלותם להתחכם נגדו הוצרכו לבא בעצמם וליפול בים א"כ ממילא צריך שישראל ינצלו להראות כי כל הרעה היה עליהם דוקא על רוב פשעם בדבר אשר זדו וא"כ לזה הוצרך לספק צרכנו במדבר מ' שנה להודיע באמת לכל העמים כי כל אשר עשה הוא לחיבת ישראל וכמשל הנז' ועל כל זה אשר בלבך להשיב עוד אדרוך קשתי ולשוני תהגה כי דיו לעולם לראות חיבתנו בהספיק צרכנו במדבר מ' שנה ומה צורך למן לחם מן השמים לחם אבירים על כן אמרתי **אלו ספק צרכנו במדבר מ' שנה ולא האכילנו את המן דיינו**:

ואם תחזק ממני וכה תאמר קשתך הוסג אחור דהמן הוצרך שיהיו פנויים ללמוד תורה בלי שום טרדה כלל על כן ישראל במדבר שלוים ושקטים בלי שום מחשבה לא על הלחם ולא על הבגדים ושאר טרדות כי היו נזונים במן ובגדיהם מגוהצים וגדלים עם הילדים וכל זה להיות לבם פתוח אלי מים התורה וכמשז"ל לא נתנה תורה [אלא] לאוכלי המן. הבט ימין וראה כי לא כהתה עיני עין השכל לדעת אשר בלבבך אמנם יש לי לטעון דאמרו רז"ל לא נתנו שבתות אלא לעסוק בתורה והשתא דאיכא מן למה נתנה שבת במדבר על כן אדברה וירוח לי **אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת דיינו**:

ואם תרד להציל מגן אם יראה לקבל גירא ואתה תדבר שמע נא בן אחיטו"ב שמירת שבת במדבר טעם גדול ונורא יש בו כי בכל שבת נמשך שפע רב מנשמה דאצילות וכמו שהאריך הרב החסיד בס' דעת חכמה ומאחר עלות טעם כעיקר הזה אסוף נתתיך אליך כי אין כאן שאלה למה נתנה שבת במדבר כל זה ראתה עיני ויש לי להשיב שאם בשבת נמשך משך חכמ"ה מנשמה דאצילות אם כן אפוא למה הוצרך קרבת אלהים בקרוב איש ישראל לפני הר סיני לפסוק הזוהמא וכמ"ש ישראל שעמדה לפני הר סיני פסקה זוהמתן. מכדי אשר בשבת יאצל עליו הרוח מאצילות יש אתו זוהמא דצריך מעמד הר סיני להפסיקה על כן יצאתי לקראתך אשאלך והודיעני **אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו**:

ואם השב תשיב לנו כל חקירותך להלאות אנשים מה זה מהרת למצוא ע"כ פרק תקיעה לתקוע עצמך ראה אתה אומר אלי ישראל שומרי שבת במדבר יוצאי' בשיר ונמשכים מנשמה דאצילות ואחר כל השבח הזה מה צורך לפסוק הזוהמא בקריבת הר סיני הגד נא לי אם לא שנית דכל נשמות העתידות ונשמות הגרים קמו עמדו במעמד הר סיני אם כן מאי קושיא לעולם דשומרי שבת במדבר עד שלא עשו העגל נמשך להם שפע גדול

עצום ורב באמצעות משה רבינו ע"ה אך זה מועיל בדור ההוא ובזמן ההוא ואינו מועיל לנשמות העתידות לבא ולנשמות הגרים ולהם עצמם אחר העגל ולכן הוצרך מעמד הר סיני אל יחר אפך כי הגם שלא נעלם ממני תשובה זו. וזהו שקשה אמאי הוצרך הקב"ה כביכול הוא בעצמו לירד על הר סיני ליתן לנו התורה. הלא שמירת שבת וקריבת ה"ס שתים כהלכתן לנקותנו ולקדשנו וסגי ומספיק לשלוח משה רבינו ע"ה ליתן לנו התורה ולא ירד כביכול לתת לנו התורה בעצמו ודברתי בלשוני **אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו**:

ואם יש את נפשך להשיב במה שנודע כי על ידי שנצטוינו המצות על ידי שליח משה רבינו ע"ה זוהי סיבת דשכר מצות בהאי עלמא ליכא דעל ידי שליח ליכא איסור בל תלין ומה שאנו אוכלים בעה"ז הוא שכר הדברות שתים אשר זכינו לשמוע מפיו ולכן הוא יתברך לפי רוב הענוה ירד על הר סיני והשמיענו דברות קדשו מלהבות אש לחיותנו בעה"ז למען אשר נאכל בעה"ז משכרן וכמו שעיקר ההקדמה נאמרת באמת בספרן של צדיקים. הן כל אלה שיערתי בעצמי דאם כדברך השתא דיש לנו שכר מצות שתים זו ששמענו מפיו יתברך ושכר האמנה אמאי אצטריך לתת לנו ארץ ישראל וכמה מלחמות וכמה ענינים עבר עלינו הלא בכל מקום אשר תדרוך כף רגלנו הנה שכרנו ופרנסתנו מעופפת לנו בשכר הדברות והאמנה ולמה אצטריכא ארץ ישראל לאכול מפריה ועל כן אני אומר **אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל דיינו**:

ואם בכל זאת האר"ש תענה דארץ ישראל הוא מזבח כפרה לאיש ישראל הן בעודנו חי ואף כי אחרי מותו וכפר אדמתו על כן הכניסנו לא"י שתהא מכפרת את חטאתנו. גם לי לבב להשיב דאם כל תוקף ארץ ישראל לכפרה אמאי אצטריך בה"מ לכפרה הלא כל הארץ לכפרה הויא. ועל זה אני אומר **אלו נתן לנו א"י ולא בנה לנו בית המקדש דיינו** אלא דמטוביה אוטיב לעשות לנו את כל הגדולות והנוראות הללו **ועאכ"ו טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו וכו**'. וכתבנו הדברים אמורי' דרך ויכוח משא ומתן איש אל רעהו להמתיק הענין ויסוד בנין דברים על בוריין לשבח לאדון הכל ודין הניין:

והנני יוסיף ואומר עם קנ"י איזה גרגירים בפסקא זו בס"ד. והנה ראיתי להרב שבלי הלקט כ"י שפירש בראשית מאמר פסקא זו בשם יש מפרשים לפי דהני תנאי ר' יוסי הגלילי ור' אליעזר ור' עקיבא היו מעלין כל אחד ואחד בחשבון על זה אמר כמה מעלות וכו' סמוך לדבריהם דרבנן קדישי איתני עולם כלומר עדין נוכל לספר ולהרבות בשבח המגיע במעלות טובות ונסים שעשה לנו המקום כמה וכמה באהבתו ובחמלתו ומפרש והולך עכ"ד ויש להוסיף קצת דאחרי אשר המגיד לימדנו דבדבר שגור בפי הכל דעשר

מכות הביא על המצריים ואחר זה טובעו בים סוף מצאו השלמים האלה לדרוש מקראי תוספת מרובה כן הוא בכל נס וחסד אשר יעשה ה' לכי תדוק תשכח כמה סעיפים בכל דבר ואין אנו מרגישים כי אם בכללות הדבר. ואחרי שכן מתחייב מדברי הני תנאי הוא היה מונה כמה מעלות וכללות נאמרו אבל בכל אחת ואחת רבו שריגיה וענפיה ארזי אל ואפשר זה כוונת הכתוב לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו כלומר כל דבר אשר הוא עושה אנו יודעים בכלל אך יש בו פרטים רבים שאין בעל הנס מכירן וזהו לעושה נפלאות גדולות לבדו כי בכל דבר יש נפלאות רבות אבל אין מי שיכיר רק הכללות וז"ש לעוש' נפלאות לבדו כי בכל דבר תרבנה סרעפותיו אך הוא לבדו מכירן כי לעולם נראה חסדו חסד אחת אבל בקושטא חסד זה הוא נפלאות רבות ולא אתנו יודע עד מה:

ואמר אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו אפשר לפרש דודאי נצח ישראל לא ישקר ח"ו שאמר לאברהם אבינו ע"ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ובודאי היה צריך לדונם אבל הוסיף כמה מכות וכל מכה כלולה מארבע או מחמש וזה היה על שכיונו לענותם ולא לקיים גזרתו יתברך וז"ש אלו הוציאנו ממצרים לקיים הבטחתו ולא עשה בהם שפטים תרתי משמע תרי סדרי שפטים משפט אחד יהיה להם לקיים גזרת דן אנכי והשני על אשר כונתם לרעו"ת ביעקב עמו להרע דוקא למען ענותו בסבלותם ולא לקיים גזרתו יתב' דיינו. דודאי סגי ומסגי לקיים גזרת בין הבתרים. ואמר עוד אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו אפשר דהכי קאמר דכתיב יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה וכך היא המדה שהשר נדון בשמים על ידי שרפי קדש והאומה רבים לוחמים עליה עד עת תמוט רגלם אבל הכא הכל היה על ידו יתברך וז"ש אלו עשה בהם שפטים הוא בכבודו כביכול לקיום מאמר דן אנכי ולא עשה באלהיהם רק שיושפל השר ממדרגתו לבד דיינו. ואמר אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו וראיתי להרב שבלי הלקט כ"י שכתב הזכיר עשה באלהיהם אצל בכוריהם לפי שבלילה אחת היו שתי המכות והיתה מכתם שוה כדכתיב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים של עץ נרקבת מתכת נימסת וניתכת של אבן נופלת ונשברת וכן הבכורות לפי שהיה מנהג המצריים כשמת בכורו של אחד מהם היה צר צורתו על הכותל ועל הטבלא ובו בלילה נמחקו ונטשטשו כולם והיה קשה עליהם כאילו בו ביום קברום וכו' ואחרי שכפל הנס להרוג בכוריהם ונתן לנו את ממונם להעמידנו במקומם לנחלה ונתן לנו שכר עבודה שנשתעבדו בנו כמו שהבטיחנו ואחרי כן יצאו ברכוש

גדול אם נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים היה נס גדול ודי לנו עכ"ל הרב שבלי הלקט כ"י:

פסקה ה

הראת לדעת שהרב ז"ל מפרש נתן לנו את ממונם של הבכורות והעמידנו במקום' לנחלה. ואפשר לישב בזה חקירה אחת דאמאי הוצרך ה' לצוות לישראל שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ואמאי יעשו בתורת שאלה ואח"כ יקחום לגמרי וזה לכאורה אינו מתישב וכאשר עמדו בזה המפרשים וגם אנו בעניותנו כתבנו בזה במקום אחר. אך עתה על פי האמור הנה נכון דקי"ל הרוגי מלכות נכסיהם למלך. ודרך דרש נאמר דמלבד כי הוא יתברך אדון עולם והכל שלו גם על פי הדין אפי' בדין מלך בשר ודם הרוגי מלכות נכסיהם למלך והכא כביכול הוא הרג בכוריהם ומעתה נכסיהם למלכות וממ"ה הקב"ה נתנם לישראל. ומשום הכי יען כי ביום ט"ו בעת צאתם יוצאים ביד רמה ומצרים מקברים הוצרכו לשאול מקודם אחר מכת החושך כלי מצרים בתורת שאלה כי עדיין לא זכו בהם וכאשר ה' הכה כל בכור והרוגי מלכות נכסיהם למלך קמו תחתם של הבכורות לנחלה והחזיקו במה שהיה בידם מן הדין ובזה אפשר כונת הכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ארז"ל זו מכת בכורות וממילא נכסיהם למלך ואחרי כן שתהיה מכת בכורות יצאו ברכוש גדול כי קמו תחתם לנחלה מטע"ם המלך ודוק היטב כי קצרתי ואתה תבא"ר בזה כמה כתובים ומאמרי רז"ל:

פסח מצה ומרור

פסקה א

רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר: כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח, לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ, וְאֵלּוּ הֵן:

פֶּסַח, מַצָּה וּמָרוֹר.

רבן גמליאל היה אומר וכו'. אפשר לפרש במה ששמעתי מגדול אחד טעם שהצריכו שאלה ותשובה בליל הפסח במאי דאתמר בירושלמי פרק ג' דבכורים אהא דתנן שמקרין פ' בכורים דיליף לה מדכתיב ועניתי ואמרת אין עניה אלא מפי אחר. וכ"כ רבינו עובדיה שם בפירושו והכא כתיב לחם עוני שעונים עליו דברים הרבה והיינו מפי אחרים ולכך צריך שישאלו וישיבו ע"כ שמעתי מהגדול הנזכר. ועל פי זה אפשר לפרש מ"ש המגיד לעיל ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך וכו' הכונה דסד"א דכיון שצריך שישאל כדי שיענה כדמוכח מלחם עוני שעונים עליו דברים אין עניה אלא מפי אחר והבן הלזה שאינו יודע לשאול לא יטפל בו כלל כאלו לא היה. לז"א את פתח לו

בלי שאלה דאין דנין אפשר משאי אפשר דנהי דביודעים מצוה לספר דרך שואל ומשיב אבל הכא דלא אפשר את פתח לו דכתיב והגדת לבנך ולא כתיב שאלה בתורה כדכתיב בדוכתי אחריני שמעינן דאי לאו בר הכי לשאול אתה תדבר בלי שאלה:

ואפשר לדקדק על פי דרך האמור דבשלשה בנים חכם רשע תם המגיד נקט חכם מה הוא אומר רשע מהו אומר וכן תם. והכא קאמר ושאינו יודע לשאול בוי"ו יתירה והול"ל שאינו יודע לשאול את וכו' כאינך אלא בא לרמוז דאף אם יש לו בן אחר דשואל ומקיים ביה מצות עניה עם כל זה ידבר גם עם שאינו יודע לשאול ולז"א ושאינו בוי"ו מוסיף ומייתי מקרא והגדת לבנך דלית לן לאוקמיה קרא במי שלא יש לו כי אם בן זה ובזה נבא אל הביאור דר"ג היה אומר כל מי שלא אמר ג' דברים אלו וכו' וכונתו דאף שלא ישאלוהו אמר יאמר מעצמו. ואם לא אמר אפי' דרך אמירה בלי שישאלוהו לא יצא ידי חובתו אבל אם אמר אף שלא נשאל מאחר יצא י"ח דסבר ר"ג דזה סמך בעלמא שעונים דברים הרבה עליו אבל לפי האמת אפילו אמר שלא מפי אחר יצא י"ח וצריך שיאמר הני תלת מילי:

פסקה ב

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם, עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁפָּסַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל בָּתֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיהוָה, אֲשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֶת בָּתֵּינוּ הִצִּיל. וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ.

פסח שהיו אבותינו וכו'. אפשר לפרש דטעם מצות הפסח שנצטוינו היינו כמ"ש משכו ידיכם מע"ז וקחו צאן של מצוה שהוא הטלה ע"ז של מצרים ונצטוינו לשוחטו ולצלותו ולזרוק העצמות לבזות הע"ז בחוצות ישליכו דרך ביזוי בפרסום גדול אבל בזמן שבית המקדש קיים לא שייך טעם זה כלל ועיקר לא מינה ולא מקצתה ועל שום מה היו אוכלים פסח. והשיב על שום שפסח וכו' ולזכר זה שפסח ייתי ויפסח בזמן שבה"מ קיים:

וראיתי להרשב"ץ בסוף מאמר חמץ בפירושו שכתב וז"ל רבן גמליאל שאמר ג' דברים אלו אינו רבן גמליאל הזקן שהיה בזמן הבית וכו' וזה היה בן בנו והיה אחר החרבן וכו' ובזמן ר"ג זה חרב הבית וריב"ז שאל מאספסינוס שלא יפסיק הנשיאות משלשלת זה של רבן גמליאל כמ"ש פ' הניזקין ובודאי כי זה רבן גמליאל ראה הבית בבנינו ובימיו היו עושין פסח כמ"ש בראשון מסנהדרין וכן א"ר צדוק פ' כיצד צולין שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח וכו' אבל משנה זו נשנית אחר החרבן על כן אמר פסח שהיו

אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים עכ"ל וקשה דנסחת המשנ' פ' ערבי פסחים היא פסח על שום שפסח על בתי אבותינו במצרים ותו לא ואינו נזכר שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש קיים. וכלשון המשנה כתב הרמב"ם פ"ז דחמץ והמגיד הוא שהרחיב הדברים וא"כ אין צורך לומר דמשנת ע"פ דעלה קאי כמו שהזכיר ד"ה רבן גמליאל נשנית אחר החרבן. גם מ"ש דריב"ז שאל מאספסינוס שלא יפסיק הנשיאות משלשלת זה של ר"ג. ק"ק דמ"ש שם פ' הניזקין הוא תן לי יבנה וחכמיה ושושילתא דרבן גמליאל וכו' ופירש"י משפחת הנשיא שלא תהרגם ע"ש ויותר נכון לומר שלא שאל לו שיהיו של בית ר"ג נשיאים אלא שאל שלא יהרגם ובהכי ניחא שריב"ז היה נשיא לפי שהיו יראים שיהיה נשיא ר"ג:

שוב ראיתי להרב עצמו בתשב"ץ ח"א סימן קל"ו ובס' מגן אבות פ"א דף י"ב ע"ב שכ' דר"ג היה קטן בעת החרבן ולכך נתמנה ריב"ז אך ק' דמסוף יבמות דקאמר ר"ג שנזכר שר"ג הזקן התיר נשים ע"פ עד אחד נראה דר"ג בעת החרבן היה יותר מבן ך' דר"ג הזקן מת ח"י שנים קודם החרבן ועמ"ש הרמ"ע מא"ד ח"ב פי"ט ומ"ש המפרש יד יהודה ודוק היטב כי קצרתי ואין להאריך כאן. הגם הלום ראיתי אחר זמן רב להרב שאלת יעבץ ח"א סי' צ"ט שהסכים דרבן גמליאל היה קטן בעת החרבן שחלילה דריב"ז יהיה נשיא אם היה גדול ומ"ש צא וצלה את הפסח היינו שהקריבו אחר החרבן וכו' עש"ב ומה שהכריח מריב"ז אינו מוכרח דהיו יראים שיהיה נשיא ועל שלא יהרגם הוא שביקש ריב"ז כמש"ל, ולא זכר ההיא דסוף יבמות שהבאתי דמוכח דר"ג היה לו בעת החרבן יותר מ"ך שנה. גם מ"ש שהיו מקריבין אחר החרבן הוא רחוק וצריך ראיה מרז"ל. ומה שהוקשה לשואל ולהרב הנז' מ"ש ר"ג דגוזליא רכיכין ואמריא דקיקין דזה לא שייך אלא בפני הבית כבר תירץ הר"ן בחידושיו שם פ"ק דסנהדרין דהיו מסתכלין בדברים הצריכים אלו היה בית המקדש קיים ע"ש, ומדברי הר"ן אתה למד שלא כמו שעלתה על דעת הרב שאלת יעבץ דהיו מקריבים ק"פ בחרבן ודוק:

פסקה ד

מַצָּה זוֹ שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּגְאָלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת, כִּי לֹא חָמֵץ, כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ, וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם.

מצה זו שאנו אוכלים וכו'. אפשר במ"ש בזהר הקדוש דכד הוו ישראל במצרים הוו ברשותא אחרא כד קריב לון יהב להו אתר דאיקרי לחם עוני מצה נוקבא בלי דכורא וכד

קריבו יתיר עייל לון קב"ה בדרגין אחרנין ואתחבר דכורא בנוקבא וכדין מצה אתקרי מצוה ונמצא לפי זה דבחינת מצה הוא נוקבא בלי דכורא וזה היה כשיצאנו מרשות הסט"א ניתן לנו בתחילה מצה. ואח"ך זכינו למצוה דאתחבר דכורא בנוקבא א"כ איפה חקר חקירה גדולה שאנו שזכינו לתורה שבכתב ותורה שבע"פ תורה ומצוה לא יצדק לנו לאכול מצה דהוא בחינת נוקבא בלי דכורא וז"ש מצה ז"ו שאנו אוכלין על שום מה והשיב שאינו אלא זכר בעלמא על שום שלא הספיק וכו'. וראיתי בדרשות מהרח"ו זצ"ל כ"י שכתב על פסוק ויאפו את הבצק דצריך להבין דמהאי קרא משמע דמה שלא חימצו הבצק היה כי גורשו וכן מוכח ממ"ש בהגדה מצה זו שאנו אוכלים על שום מה על שום שלא הספיק וכו' וקשה דהרי נצטוו על החמץ ויראה במ"ש פ' כל שעה ופ' מי שהיה דפסח מצרים אין חימוצו אלא יום אחד וכן תמצא פ' קדש לי כל בכור כי שם נצטוו בפסח דורות כל שבעה והשבתתו ובל יראה ולפ"ז היו יכולים לאפות בצקם חמץ ויניחוהו עד היום הב' דאז היה מותר להם אך מסיבה כי גורשו לא הספיק בצקם להחמיץ ולהורות זה נתוסף איסור חמץ והשבתתו כל ז' זהו תורף דברי הרב מהרח"ו זלה"ה:

ונעלם מהרב ז"ל דעל מבוכה זו ישבו כת הקודמין והרמב"ן כתב שהיו מוזהרים אף בפסח מצרים בבל יראה יום ראשון ופירש הפ' לפי דרכו. אך הרא"ם כתב בדברי הרב הנז' והביא משם רבינו ישעיה שטעם אומרו מצה זו וכו' על שום שלא הספיק וכו' היינו שהקב"ה צפה והביט שיגורשו ולכן ציוה ז' ימים שלא לאכול חמץ ובל יראה עש"ב וכן פירש הרב דוד אבודרהם בשם הרב יוסף קמחי ע"ש ובהר"ן והרב תוספות י"ט. וזה ג"כ כוונת מהרח"ו בסוף דבריו וכן ראיתי בנימוקי רבינו ישעיה לחומש כ"י שכ' כתחילת דברי מהרח"ו והבאתי דבריו בקונטרס פני דוד פ' בא בס"ד:

והרב הגדול שארינו מהר"י זאבי פירש דהנה כתבו דטעם מצה לזכור דהא לחמא עניא אכלו אבהתנא בעבדות שנתנו להם לחם מצה לענותם ולפ"ז היה יוצא במצה של דוחן אורז ועדשים כמאכל יחזקאל וז"ש מצה זו ממין דגן הבא לידי חימוץ ע"ש מה כי לזכור עינוי אבותינו גם באורז ודוחן סגי ותירץ ע"ש שלא הספיק וכו' ורצה שיהא זכר לגאולה נמי עכ"ד ושפתים ישק:

פסקה ו

מָרוֹר זֶה שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁמֵּרְרוּ הַמִּצְרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה, בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ.

מרור זה וכו'. אפשר דשואל על החזרת דמצוה בחזרת ואמאי לא נקח דבר דמריר טפי ועוד שצריך שיהיה חי ולא כבוש ולא מבושל וז"ש מרור זה חזרת וגם יעמד חי ולא כבוש ולא מבושל. והשיב על שום שמררו ובכבוש ומבושל אזדא לטעמיה וכתיב בפרך דהיינו תחילתו בפה רך ולבסוף בפרך ולכך מצוה בחזרת דתחילתו רך וסופו קשה:
ואפשר לומר עוד דשאל דכבר יש סימני עבדות מצה וחרוסת זכר לטיט וירקות זכר לקש ותבן ואמאי אצטריכנא תו למרור והשיב ע"ש וימררו את חייהם וכו' דהיינו קושי השעבוד וזה עיקר גדול כי בעבור זה יצאנו ממצרים לפני הזמן דקושי השעבוד השלים וראוי לעשות סימן מיוחד לזה. או כונת המשיב היינו דמהר"ם אלשיך פירש וימררו את חייהם היינו נשמתם שהעבידום ע"ז. וכפ"ז כששחטו הפסח וקבלו אלהותו ית' כל הפשעים והזדונות והשגגות נעשו כזכיות והי"ל ריוח גדול שברגע תשובתם נעשו מלאים מצות להפליא ולהזכיר צדקתם אנו אוכלים מרור. ועוד להודיע שהיה באונס מה שעבדו והיו מצטערים ונפשם מרה עליהם וזהו וימררו את חייהם שהי"ל צער גדול ומרירות על זה וזה זכות להם ולכן אנו אוכלים מרור ע"ש שמררו וכו' וצדקה הוא להם:

פסקה ז

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בִּלְבָד גָּאַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶלָּא אַף אוֹתָנוּ גָּאַל עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ, לָתֶת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ.

בכל דור דור וכו'. כבר לעיל הגיד המגיד מראש מקדמי ארש בפסקת עבדים היינו ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו ובנינו ובני בנינו וכו' ותרגמום רבנן דאם אשתהויי אשתהו ישראל עוד מעט היו ח"ו נכנסים בנ' ש"ט ולא יזכר שם ישראל עוד והוא הטעם שחייב להראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים ולברך את שם כבודו אשר הגדיל לעשות ביצ"מ דאלמלא הוציאנו בו בפרק לא היינו יוצאים עוד ח"ו והנה נכון להודות כאלו הוא יצא ממצרים ובכן אף שאנחנו עתה בגלות חיובא רמיא כאלו הלילה הזו אנו ב"ח ונראה בעצמנו סימני חירות כי יציאתנו ממצרים מאז דין גרמ"א שנצא לחירות גם עתה ויש מקוה לישראל על זה אבל אם ח"ו לא יצאנו מאז היינו נטמעי' ה"ו ולא יזכר שם ישראל עוד וז"ש בכל דור ודור בין בדורו של שמד בין בגלות פשוט לא יעלה על לב לומר מאין הרגלים לנטמעי בעמק הבכה בגלות ושמד לשמוח ולהראות עצמם בני חורין. לא כי חובה מוטלת להראות כאלו הוא עצמו יצא ממצרים ובזה יצפה לישועה

ויתבונן כי כשהיינו במצרים גוי בקרב גוי תחת רשות שרי מצרים השרים הראשונים בצבא המרום המקום רחם עלינו ויוציאנו וק"ו כי הוא יוציאנו מהגלות הזה וכמ"ש מר זקנינו הרב חסד לאברהם זלה"ה כי יצ"מ מרשות שרי מעלה הראשונים אות הוא לצאת משעבוד מלכיות. ועפ"ז פירשו המפ' חסדי ה' אזכיר תהלות ה' וצריך לחשוב כאלו אני יצאתי ממצרים וזהו כעל אשר גמלנו ה' אף כי האמת ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם עכ"ז צריך לכוין כעל כל אשר גמלנו:

ודרך רמז אפשר דחיוב זה להראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים הוא לעורר לב האבן אשר קופה של שרצים תלויה לו מלאחריו ולפניו לו היה כן הרבה מחטאות האדם דדש בעקביו ויראה עצמו כאלו יצא ממצרים לפרוש מן החטא כמו שפירשנו במצרים ולמול ערלת לבנו כשם שמלנו בשרינו בצאתנו ממצרים ולקבל עלינו עול תורתו ומצותיו כשם שקבלנו בצאתנו ממצרים ולכן חובה הוא להראות עצמנו כאלו יצאנו ממצרים לתקן מעוותנו ולחסו"ת בנועם ה' לקבל עול מלכות שמים באהבה ולשמור מצותיו כהלכתן ואם כה נעשה אלהינו מרחם ויגאלנו גאולת עולם.

חצי הלל

פסקה ב

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבֵּחַ, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדֵּר, לְבָרֵךְ, לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל הַנִּסִּים הָאֵלּוּ: הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה, וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל, וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאֻלָּה. וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה: הַלְלוּיָהּ.

ומה שאמר **מעבדות לחירות**. רומז על הגוף ומשעבוד לגאולה על הנפש כי נפשנו היתה בגלות נפש כי תחטא בגלולי מצרים ונגד הנפש דסליק מיניה אמר מיגון רמז לס"מ לשמחה רמז לשכינה שנקראת שמחה שהיינו משועבדים לסט"א ובאנו לחסות תחת כנפי השכינה כמ"ש בזהר שניתן להם במצרים מצה נוקבא וכו' ונגד הגוף אמר מאבל לי"ט. ונגד מתן תורה אמר **מאפלה** מאמונות רעות שהי"ל במצרים **לאור גדול**.

או ירצה הכפל מעבדות לחירות במשז"ל דמר"ה נתבטלה העבודה ובצד מה הי"ל חירות מעבודת עבד. ומיהו עדיין היו משועבדים שהוא למעלה מעבדים ואח"ך הוציאנו משעבוד קצת לגאולה שנגאלו גאולה שלימה:

והנה יש ז' לשונות של שבח במטבע זה **להודות להלל וכו'** כנגד ששת ימים וביום השביעי להודות ל"ו ולברך בשמ"ו. והם יציאות מעבדות לחירות וכו' ואפשר שהם כנגד

ה' אלהים אשר הם גי' ת"ל שהיינו צריכים לישב בגלות וגברו רחמיו כי לא ישבנו אלא פ"ו שנה בגלות גימט' אלהים והד' אלהים נהפכו לרחמים כמשז"ל ולעומת זה תקנו ה' יציאות כי לא כלו רחמיו:

פסקה ג

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה, הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה. יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה. רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה, עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ. מִי כַיְהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת, הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ? מְקִימִי מֵעָפָר דָּל, מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן, לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים, עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ. מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת, אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה. הַלְלוּיָהּ.

הללויה הללו עבדי ה' וכו'. אפשר לפרש במ"ש הרב הלכות קטנות ח"א סימן רס"א המרבה בשבח המקום נעקר מן העולם וכי דוד הע"ה חתם כל השבחים ולא שביק חיי והשיב הרב ז"ל דלנכח אין לומר כי אם שבחי הכתובים שהם השיגו השבחים הכוללים אבל אנו הדיוטות ואין בנו כח לדבר בפני המלך אבל שלא לנכח מותר עכ"ד ואפשר שז"ש הללויה ולא כל הרוצה יהלל אלא הללו עבדי ה' הבקיאים לשבח לו יתברך אבל אין זה אלא לנכח אבל שלא לנכח מותר וז"ש הללו את שם ה' והיינו שלא לנכח דהא את שם ה' קאמר ומשמ' שלא לנכח דכשאינו לנכח לא הצריך עבדי ה' אלא סתמא קאמר הללו את שם ה' וכמו שכתב הרב הנז'. וקאמר דוד הע"ה יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם ר"ל עתה אשר תקנתי זה ספר תהלים הכל יכולים לשבחו אפי' לנכח כי יכולים לומר מזמורי תהלים כל העם וז"ש יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם דייקא גם בדורות אחרונים יוצאים בשיר תהלות ה' אשר בספר תהלים אשר אנכי תקנתי. ובודאי דעבדי ה' שהם בקיאים להשיג השבחי' כוללים להם הרשות נתונה דהרי ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' הכונה דהשמש כל מהלכו הוא ע"י שהוא משורר תמיד וכשרצה יהושע להעמיד השמש א"ל שמש בגבעון דום כמשז"ל וא"כ הרי השמש משבח תמיד וכן עבדי ה' השרידים אשר ה' קורא יכולים לשבחו. ומיהו דוקא עבדי ה' הבקיאים משום דהרי רם על כל גוים ה' על השמים כבודו ושם ניכר יותר ואיך אשר בעפר יסודו ישלח דברו לשבחו וכתיב כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים ומי ימלל גבורות ה' לכן צריך עבדי ה' שהם הם בקיאים בשבחים הכוללים. והשתא קאמר דבמקום שמצינו גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו כביכול וז"ש המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ הכונה שהוא כביכול רואה הנשמה והגוף כמ"ש רז"ל

יקרא אל השמים זו הנשמה ואל הארץ זה הגוף. והדר מפרש מקימי מעפר דל רומז על הנשמה שהיא נתונה בעמקי הקליפות וכביכול הוא מקימה ושולחה לעה"ז ואמר דל כי הנשמה דלה דאין לה מעשים טובים עד שלא באת לארץ ובבואה בעה"ז מאשפות ירים אביון התאב ליראה ולחכמה להושיבי עם נדיבים הם בעלי יראה על דרך שאמרו פ"ק דחגיגה בת נדיב בתו של אברהם אע"ה שהיה הוא תחילה לגרים והיינו שנדבה רוחו לעבוד ה' והכי נמי עם נדיבים אשר נשא לבן ליראה את ה' ומאשפות ירים אביון שמעורר לב הנשמה הקדושה הדלה בלי מעשים אשר הקימה מעפר הוא סט"א ונחש עפר לחמו. והיה כי תבא אל הארץ הלזו הנשמה העה"ז לכלוכית שמה הנאה לה מטינופת וצואת חלאת זוהמת רשעת דור ודור וזו הנשמה הקדושה אביון התאב לדעת לעות דרך ה'. הוא ברחמיו ית' מאשפות העה"ז ירים אביון התאב ליראה וחכמה דכיון שהוא התאוה תאוה ליראה וחכמה הבא ליטהר מסייעין אותו להושיבי עם נדיבים אשר נדבה רוחם לעבוד ה' וישב שם עד עולם. וכיון שיראת חטאו קודמת אז ישכיל עם נדיבי עמו הם רבנן דמתיבתא ע"ד שדרשו רז"ל בפסוק ואל עמו תביאנו על יהודה דליעול למתיבתא. ואחר שלמד תורה עם נדיבי עמו רבנן דמתיבתא. עת הזמיר הגיע והנה עתו עת דודים לישא אשה וכמ"ש פ"ק דקדושין למ"ד ילמוד תורה ואח"ך ישא אשה. וז"ש מושיבי עקרת הבית עיקרה של בית זיווגו האמיתי ואין אשה אלא לבנים ב' זכרים למ"ד או בן ובת וכן ההלכה וזהו אם הבנים שמחה ר"ת אשה דאין אשה אלא לבנים. והוא שמחה בבנ"י עליה סלת נקיה שמחשבתה הטהורה וקדושתה היא הגורמת כמ"ש הראשונים וגם שע"י הבנים זרע קדש נתפרסם שהזיווג נאה ויאה כמו שהאריך הר' פרשת דרכים שהזרע יורה יורה על הזיווג השלם מכלל יופי מנוקה ומשופה מכל דופי ויסודתו בהררי קדש אבני חפץ מדרשי רז"ל ואי לזאת אם הבנים שמחה. וכיון שהוא זיווג נאה אשר זכו י"ה ביניהם ועל ידי בן ובת הרומזים לבחינת ז"ה נתיחד השם המיוחד וזהו הללויה הלל גי' אדני שהיא ה' אחרונה ו' ושם י"ה: וזה אפשר שכיונו רז"ל לומר הללויה שבח גדול מאד שכולל שם ושבח והוא הדב' אשר דברנו הל"ל גי' אדני מתרפקת על דודה אות ו' ושם ינוחו מוחין דאוא"י שם י"ה והכל ביחוד גמור הללויה:

פסקה ד

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז, הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ, יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו. הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס, הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר. הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים, גְּבָעוֹת - כִּבְנֵי צֹאן. מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס, הַיַּרְדֵּן - תִּסֹּב לְאָחוֹר, הֶהָרִים - תִּרְקְדוּ כְאֵילִים, גְּבָעוֹת - כִּבְנֵי צֹאן. מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ, מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַ יַעֲקֹב. הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם, חַלָּמִישׁ - לְמַעְיְנוֹ מָיִם.

בצאת ישראל הזכרי' **ממצרים בית יעקב** הנקבות **מעם לועז** המצריים אשר לועזים אם בגופן שלטו בנשותיהן לא כ"ש. אבל כל הפוסל פגום יוצא הבל יפצה. **היתה יהודה לקדשו** לשעבר גדורים בעריות דכל מקום שאתה מוצא קדושה יש גדר לערוה והראיה ישראל ממשלותיו שזכו ישראל בו מלכים ימלוכו ושרים ישורו כרכא דכלא ביה. ורמז היתה יהודה שמדור הפלגה נשמות הקדושה הם באוצר מיוחד בפני עצמו כמ"ש במקומות אחרים משם מז"ה זלה"ה והתוס' פ"ק דע"ז וזהו היתה יהודה רק היא יחידה לתורה ולתעודה לעבוד עבודה אוצר כלי חמדה. וגם בכלל רמז על יהודה עצמו היתה לשעבר בענין תמר הכל לש"ש ומאת ה' היתה זאת היתה יהודה לקדש"ו בקדושה רבה והראיה ישראל ממשלותיו שהמלכות מיהודה והמלכות אות לטובה לגודר פרץ הערוה כמ"ש רז"ל בתנחומא ובזהר סוף פ' לך לך וכך היא המדה. יסוד ומלכות בהדי הדדי יוסף בצדקו ויגש אליו יהודה צדק ושלום נשקו. והראיה הים ראה וינוס שראה ארונו של יוסף ששמר אות ברית וזכה למלוכה כמשז"ל ובזכותו היתה קריעת ים סוף כמשז"ל הים ראה וינוס ראה מי שכתוב בו וינס ויצא החוצה דבעבורו נקרע הים לפי שבא דבר עבירה לידו ונסיון גדול ומופלא וניצול אבל גם ישראל גדורים מעריות ושומרי ברית אשר הוא סגולה להשקיט הים כידוע וכן זכו בירדן הירדן יסוב לאחור כי כלם צדיקים שומרי אות ברית ההרים תרקדו כאילים במעמד הר סיני כשרצה הקב"ה לתת התורה לישראל וזה לך האות שהיו מיוחסין וכמש"ל שזכו לתורה בשביל יחוסם כלה זרע אמת ומעתה ניכר מאד כי שקר ענו הנהו לעוז"י המוציאים לעז על בית יעקב. מה לך הים כי תנוס לעתיד לבא בגאולה העתידה כמ"ש רז"ל על פסוק והחרים ה' את לשון ים מצרים הירדן תסוב לאחור לעתיד כמו שנראה מהמפרשים בפ' בנהר יעברו ברגל שם נשמחה בו. מלפני ה' חולי ארץ לעתיד חולי דייקא ור"ל הארץ וכל אשר בה ים וירדן וגבעות כמ"ש רד"ק. ההופכי הצור אגם מים ס"ת מרים רמז שהבאר בזכותה חלמיש למעינו מים ס"ת משה עם הכולל שכשמת' מרים חזר בזכות משה כמשז"ל:

ובאופן אחר נראה לפרש הללויה הללו עבדי ה' במשז"ל דעל הים שרו ישראל שירה והמלאכים והנשים ואמרו ז"ל דאנשים קדמו למלאכים מפני שהאדם אפשר לו למות לא כן המלאך. ואפשר ז"ש הללויה נגד ישראל לשיר על הגאולה הללו עבדי ה' הם המלאכים הללו את שם ר"ת אשה כנגד הנשים. ולא תימא דהנשים באחרונה לא כי אלא קודם המלאכים והטעם דהמלאכים חיים וקיימים ויכולים להלל תמיד וז"ש יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם דהמלאכים שהם חיים יכולים להלל תמיד. ולא הנשים

דאפשר למות ולא המתים יהללו יה לכן גם הנשים קודמים למלאכים כמשז"ל. ולא ח"ו שהוא צריך להלולנו כי הלא ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' ע"י השמש שתמיד הוא משורר כמ"ש לעיל מרז"ל. וגם רם על וכו' ואין צריך להלולנו ומטעם זה כי רם על כל גוים ה' תבין דיכולים להתגייר גרים אף דבדור הפלגה חילק כל העולם לע' שרי' על פי הגורל וכל שר קנה אומה שלו ויקשה דאם כך איך יכול העכו"ם להתגייר הלא זה העכו"ם הוא מהאומה אשר קנה אותו השר בגורל והוא גזל ח"ו אך כתבו ז"ל הטעם דכל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו וא"כ יכול העכו"ם להתגייר ולבא תחת כנפיו כי הוא ממ"ה הקב"ה,

[**אחורי תרעא**: ע"פ הקדמה זו פירשתי בעניותי בהשמטות [הנז'] המה באו בסוף שם הגדולים ח"ב דף צ"ה סוף ע"ב פ' אומר לצפון הכי וכו' ע"ש ושוב ראיתי מה שאמרו בזהר הקדוש פ' שלח דף רע"ג ע"ג ע"ש:]

גם יש לחקור דכל נשמות הגרים היו בהר סיני ואח"כ כשבאו בזמנם באו ועבדו ע"ז והו"ל נרא' ונדח' ואינו חוזר ונר' ותירצו המפרשים דכיון שהוא בידו אף דנדחה חוזר ונראה כמ"ש התו' כידוע. ובזה נבא אל הביאור רם על כל גוים ה' ואין צריך ח"ו לשבח שלנו. ומזה תבין הטעם מקימי מעפר הסט"א דל נשמת הגר ונראה בשעת מ"ת לפי שהוא מלך על הכל ואף שהוא תחת השר מקימי מעפר הסט"א דל. והגם שנראה ונדחה דכשבא לעה"ז עבד ע"ז עם כל זה מאשפות ירים אביון אף שחזרו לאשפה מקום נמאס בעוה"ז יותר מעפר שהיתה נפשם כי בעה"ז עבדו ע"ז בפועל עם כל זה מאשפות עלמא דפרודא הן רבים עתה עם הארץ ירים אביון משום שהוא בידו להושיבי עם נדיבים הגרים שנתגיירו ולא עוד אלא עם נדיבי עמו צדיקי ישראל כי הגרים מדקדקים במצות כפירוש הרב אברהם הגר שכתבו התוספות בקדושין דף ע'. וראוים לכך כי כל מה שעבדו ע"ז נתכפר וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. ומזה תבין מושיבי עקרת הבית רחל אמנו כמשז"ל אף שכבר נשא את לאה דב"נ בביאה תליא מילתא והם שתי אחיות אלא דהיה לאבות דין ישראל וגיירן וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. והראיה שהזיווג הזה קדש הוא שיצאו ממנו יוסף ובנימין הם צדיקי עולם וז"ש אם הבנים שמחה על הבנים והוראת הזיווג הקדוש הללויה שפרסם זכות יעקב ורחל ומזה שהי"ל דין ישראל שמכח זה הוא דאמרינן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי תשכיל דהשעבוד היה במצרים ולא בארץ כנען דארץ לא להם כתיב ואברהם אע"ה היה לו דין ישראל וקנה בחזקה ארץ כנען וז"ש בצאת ישראל דייקא דלפני צאתם היה להם דין ישראל משנימול אברהם אע"ה וז"ש בצאת ישראל ממצרים שלכך היו במצרים כאמור ובצאתם זכו שהיו כביכול בחינת

אשה לה' וזהו בית יעקב אין בית אלא אשה בית ה' מעם לועז שהיו לועגים עליהם על שאומרים נלכה נזבחה לה'. אבל האמת שהיה להם דין ישראל מזמן האבות. וזה טעם היתה יהודה לקדשו שקפץ נחשון לים ומסר עצמו על קדוש ה' דישראל מצווין על קדוש ה' משא"כ בן נח אבל להיות פשוט אצלם שדינם כישראל היתה יהודה לקדשו שנחשון קדש ש"ש כמשז"ל ומשו"ה זכה למלכות וז"ש ישראל ממשלותיו. וכיון דיש להם דין ישראל א"כ מה שעבדו ע"ז בשוגג במצרים אינם חייבים מיתה ולא זכה עוזא בטענתו על הים כמשז"ל וביאר הענין הרב פרשת דרכים עש"ב וניצולו ישראל ונבקע הים וז"ש הים ראה וינוס דלא היו חייבים כב"נ שהיה להם דין ישראל ומשו"ה זכו הים ראה וינוס ועוזא לא דיבר נכונה לחייב ישראל. וכן זכו הירדן יסוב לאחור. ההרים רקדו וכו' במתן תורה ושם נעשו בית יעקב כביכול בית ה'. מה לך הים כי תנוס מעט מעט שנעשה יבשה מעט מעט ולא בפעם אחת. וכי תימא דהוא מצווה להיות במקומו בגזרת מלך ומשו"ה אף כי השתא הוא ציוה לבקוע הים מ"מ כל כמה דמצי מקיים זה וזה. א"ה קשיא הירדן יסוב לאחור בפעם אחת שנעשה יבשה כלו והוסג אחור כמ"ש הרב עץ החיים פ' בשלח על פסוק בנהר יעברו ברגל שעברו מהירדן ליבשה לא כן הים שנסגר מד' רוחות והגביהן ה' להעבירם ליבשה. ועוד קשה ההרים תרקדו וכו' ובזה נפסלו דכל ההרים עע"ז עליהם ובמחובר שרי ובתלוש נאסרו ואיך נתלשו ורקדו דבזה נאסרו. לז"א למאי דסליק על ההרים מלפני אדון חולי ארץ ועל כרחם מיראה נרתעו. והים טעמא דלא נעשה יבשה היינו שלא היו ראוים ופסל מיכה עמהם אלא לקיים גזרת אלוה יעקב ונקט יעקב המורה על עוקבה ולא אמר ישראל המורה על היושר ומחמת שלא היו ראוים ועשה באונס לקיים גזרתו יתברך היה נעשה מעט מעט יבשה ומזה הטעם שלא היו ראוים כל כך ישראל הוא ההפכי הצור אגם מים. ואחר זה נעשה חלמיש כי לא היו ראוים ואח"ך בזכות משה חזר למעינו שהיה תחילה ואין צורך לומר וי"ו למעינו יתירה כמ"ש רש"י רק למעינו שהיה תחילה חזר בזכות משה שהוא ס"ת חלמיש למעינו מים גימטריא משה עם הכולל כי בזכות משה רבינו ע"ה חזר למקומו באר מים **חיים**:

כוס שניה

פסקה ב

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר גְּאָלָנוּ וְגָאַל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִגִּיעָנוּ לַלַּיְלָה הַזֶּה לֶאֱכֹל בּוֹ מַצָּה וּמָרוֹר. כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם, שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ וְשָׂשִׂים בַּעֲבוֹדָתֶךָ. וְנֹאכַל שָׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַזְּבָחִים אֲשֶׁר יַגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבַּחֲךָ לְרָצוֹן, וְנוֹדֶה לְךָ שִׁיר חָדָשׁ

עַל גְּאֻלָּתֵנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן.

רחצה

פסקה ב

יטול ידיו לסעודה ויזהר ליטול כל היד כמ"ש הפוסקים וזהו רחצה כלומר רחצה לכל יד הגדולה וראיתי מי שפירש מגיד רחצה כי הנה רחצנו ידינו לצורך טבול ראשון והיינו יכולים לברך על נטילת ידים והיה עולה גם לאכילה אבל מסיבת הפסק ההגדה צריך ליטול פעם אחרת וזהו הרמז מגיד רחצה כלומר מסיבת מגיד שהפסקנו בהגדה על כן אנו צריכים רחצה פעם אחרת לאכילה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם.

מוציא מצה

פסקה ב

יברך המוציא ויפריד התיבות כדי שלא יתערבו האותיות כדרך ברכת הרעבתנין והזוללין נאמרה ליכתב בס' דרך חיים להרמד"ל ז"ל ומאד מאד יזהר בזה כי מזון הגוף הוא הלחם ומזון הנשמה הוא מרוחניות הברכה כי עי"ז נזונת מנצוצי קדושה אשר במאכל כידוע:

יכוין לקיים מ"ע דאכילת מצה ויהיה לתאבון וישים אל לבו דברי הזהר הקדוש דהוא מיכלא דאסוותא ובפרט כי הכל רמז בסתר עליון.

ויברך המוציא ועל אכילת מצה על ג' מצות וישמיט השלישית ויבצע מהראשונה והפרוסה שני זתים. ויש לרמוז מוציא דהוציאנו ה' מהסט"א והכניסנו תחת השכינה מצה כמש"ל בזוהר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מַצָּה.

מרור

פסקה ב

יברך על אכילת מרור ויזהר לאכול כזית ולא סגי בדבר מועט כי יש מחלוק' בשיעור כזית וצריך לצאת י"ח כל הפוסקים בכל אכילת חובה של זה הלילה דבעו כזית וימעך

חלל הירקות לשער היטב. ויזהיר לבני ביתו מקודם לנקות הירקות מהתולעים היטב הדק. כי הנה בא לקיים מצוה ובמקום מצוה לא יעבור על כמה לאוין באכילת תולעת אחת והחי יתן אל לבו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מָרוֹר.

כורך

פסקה ג

זֵכֶר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלֵּל. כֵּן עָשָׂה הִלֵּל בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּים: הָיָה כּוֹרֵךְ מַצָּה וּמָרוֹר וְאוֹכֵל בְּיַחַד, לְקַיֵּים מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֵהוּ.

יאמר זכר למקדש כהלל הזקן שהיה כורכן ואוכלן בבת אחת לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו:

שולחן עורך

פסקה ב

יאכל סעודתו בקדושה ויזהר שלא יהיה קץ במזונו כדי שיאכל האפיקומן אכילה על השובע וטוב לו. ובכל סעודתו יהיה שמח על פדות נפשנו להודות לה' כי הכל חסדי ה' כי לא תמנו בסט"א. וגילה ברעדה לשרת לשם ה' כי זה כל האדם ועל מנת כן הוציאנו ממצרים לקבל תורתו ועבודתו. וחביבה מצוה בשעתה להתעורר מאוד באהבת ה' ויראתו לעובדו בלבב שלם:

צפון

פסקה ב

יאכל כזית אפיקומן ויכוין שהוא זכר לקרבן פסח ויכוין דעתו כי חיובא רמיא לשוב בתשובה למהר ישועת ישראל ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים לעבוד עבודת ה':

ברך

ברכת המזון

פסקה א

יזהר ליטול מים אחרונים קודם ברכת המזון. וצריך שיהיו מים מועטים על ראשי אצבעותיו שלא יהיה יניקה לסט"א הרבה ושמענו כי הרב החסיד מהר"ר יהודה האבילייו זלה"ה אירע לו מעשה נפלא בזה:

ועוד יזהר שיהיה תיכף לנטילה ברכה ולא יפסיק אפילו בלימוד כי אם ד' פסוקים אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי. סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה. וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'. ויאמר מזמור אלהים יחננו:

ויזהר לכוין לקיים מ"ע מדאורייתא ואכלת ושבעת וברכת. ואם יש ג' יאמר זימון:

פסקה ד

מצוה לחזר אחר זימון והטעם כדי לומר הודו. ובאשתו ובניו שהגיעו לחינוך סגי. ואף אם הוא ביחיד יוכל לקרותו וכמ"ש האחרונים בסימן תע"ט. ושמעתי שרב אחד בליל פסח אמר זימון עם אשתו ובניו אמנם הדבר ברור שאין לנהוג כך דלצרף אשתו לג' אפי' רבינו שמחה שהביא המרדכי פ' ג' שאכלו לא אמרה אלא לצרפה לעשרה משום הזכרת השם כמפורש במרדכי ודלא כהאגור סימן רמ"ט שכתב בשם רבינו שמחה והמרדכי להיפך וכ"כ הרב ב"ח סי' קצ"ט אלא דמ"ש שכן דעת רבינו יהודה הכהן לא זכר סי' זכ"ר מתשובות מהר"ם ד"פ וגם הט"ז ומר קציעה נעלם מהם שרש דברי רבי' יהודה ומהר"ם המבוארים בתשובה הנז' וכדכתיבנא בעניותין באורך בקונטריס מחזיק ברכה שם בא"ח סימן קצ"ט בס"ד ועמ"ש אליה רבה שם באופן שאין לסמוך על סברא יחידית ועוד דמ"ש בליל פסח דהיא מצוה טפי היינו משום הודו ולענין הודו סגי באשתו ובניו כמפורש בהרא"ש:

הַמְזַמֵּן אוֹמֵר: **נְבָרֵךְ [אֱלֹהֵינוּ] שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ.**

הַמְסֻבִּים עוֹנִים: **בָּרוּךְ [אֱלֹהֵינוּ] שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ**

הערה לברכת המזון וקצת ביאור: נפש כי תשב"ץ לבטא בשפתים ברכות שמים הערוכות לה מגדולי עולם אר"ש רחבת ידים החי יתן אל לבו מה יצדק אנוש לקבו' ברכו"ת בחשבון למלכות שמים אשר מלאכי עליון צבא המרום יאחזמו רעד לומר ברוך כבוד ה' ממקומו עונים באימה ואומרים ביראה ואם ככה יעשה לקדושי עליונים כלם

טהורים שרפי קדש. אכן מה נענה אשר בעפר יסודנו וכשל כחנו אנשים אשר היו טמאים מבית ומחוץ תצפנו וכתמי חטאתנו רשומן ניכר וכאבנו נעכר ומה הלשון אומרת והוא מגו"אלנו לכלוכית שמה ועם כל זה גבר' חסדיו וקדשנו במצותיו לשרתו ולברך בשמו כי עם ה' החסד והרבה עמו לזכות את ישראל. ויהי אחר הדברים האלה וכהנה רבות כל שבערכין נדון לפי כבודו ית' ולפי קצורנו ושפלותנו. על אחת כו"כ יגדל אשמה השולח אמרתו אר"ש לא מטהורה אז ידלג כאיל קרי חדא ופרי תלת בו ירוץ רץ כצבי אין זה מברך הברכות כתקנן ריש מילין אמר מוציא לו בלע כבלע את הקדש ולא זו בלבד אלא לשון מדברת ולא ידע מאי קאמר אשר לבו הלך חשכים פגום יוצא בשוק"י האיש ירצה מטייל בשוק בין הרחובות שפתותיו דובבות ולבו לא נכון עמו הלך בדרך מרחוק והוא לא ידע תיב"ה היכא סגיא הברכה אחת היא או שמא לספיר' דברים הוא דאתא כמהר סיפו"ר או לחש בעלמא. על זה ידוו כל הדוים דלא סגי שאינו ראוי ולא הגון לדבר לפני המלך וכל שכן להודות לו ולברכו אלא. שאין פיו ולבו שוין סורר ומורה איננו שומע מה שמוציא מפיו אוי לה לאותה בושה ומה יעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה ישיבנו. הלא אם ידבר איש אל רעהו וק"ו לפני שר יכלכל דבריו והלב מבין שיהיה זכאי באמירתו ומכוין לשונו בנועם שיח ואיך לא יחרד וילפת בבואו לברך לשם ה' אל עולם:

לכן אשר נגע אלהים בלבו ישים מעייניו לבא אל המלך ביראה ואהבה ובשמחה ויברך בשפה ברורה דברים כתקנן בלב שלם להלל לשבח שם קדשו אשר בחסדיו ורחמים גדולים לא פנה למעשיו אשר קצר קצר בעבודתו ויט אליו חסד לזונו ולפרנסו והלא נגד עינינו מ"ש פ"ק דבתרא אשר רבי פתח אוצרותיו בשני בצורת ולא רצה שיזונו עמי הארץ והוא ברחמיו זן ומפרנס לכל החכם יהיה או סכל יהיה והיה כצדיק כרשע ושלחנו ערוך לכל כדכתיב נותן לחם לכל בשר לכל דייקא בכל אופן שיהיה. ונתן טעם כי לעולם חסדו והענין יובן במ"ש הריטב"א בחידושיו דטעם רבי שלא רצה שיזונו עמי הארץ היינו שלא יחסר לתלמידי חכמים אבל אם די לת"ח והותר אז ודאי היה זן גם לעמי הארץ וז"ש נותן לחם לכל בשר בין חכם בין עם הארץ בין צדיק בין רשע והטעם כי לעולם חסדו הן לא קצרה יד ה' לפרנס לכל וז"ש הזן את העולם כלו דייקא צדיקי ורשיעי והוא נותן לחם לכל בשר ויהיב טעמא כי אין חסרון לטובים וישרים באשר נזונים הרעים וחטאים כי לעולם חסדו והשפי"ע בצחצחות שפע טל אורות לתת לאיש ואיש די מחסורו לרעים ולטובים כי אין מחסור ליראיו. ואמור בכפיל"א הזן את העולם וכו' נותן וכו' כי בתחילה כללא כייל גם לכל צבא השמים אשר ברא ויצר ועשה לאין חקר והכל נזונים בשפע קדוש רוחני כמ"ש דוד המלך ע"ה אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ

וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם כי בלתי שפעו אין לשום דבר בשמים ובארץ ובים קיום והרמז ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו ישא ר"ת ים שמים ארץ וז"ש הזן את העולם כלו לתת לאי"ש כדרכיו אי"ש ר"ת ארץ ים שמים. ויען הכל נברא בעבור איש צדיק. כי זה כל האדם וכל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה לכן איש ר"ת ארץ ים שמים כי איש צדיק הכל נברא בשבילו וז"ש הזן את העולם כלו בכלל ופרט אשר בשמים ובארץ ובים בטובו בחן ובחסד וברחמים לכל אחד שפע חיות שיהא ניזון לפי מהותו ומדרגתו והדר מפרט נותן לחם לכל בשר לחם גשמי לבני אדם אשר בעפר יסודם בש"ר להם ככה יאכלו את לחמם לרצון להם לפי עביותם וגשמותם היה להם לחומ"ר אוכלי לחם וגם אם יחטא איש והרבה להשחית וחדל ממנו השפע הרב הנגזר לבא עליו כמ"ש המקובלים כי מלך הכבוד ברחמיו הוא נדרש לכל שואל וכל אשר ישאל תכף השפע יוצא רחובות הנהר אשר מן השפע ההוא ישתלשל וירד למטה מדרגה אחר מדרגה עד כי בבא השפע לארץ יגיע הנה באה ונהיית שאלה אשר שאול שאל האיש. אמנם מדת הדין מצפון תפתח ושם יש בית דין הגדול שבבא השפע הרב לשואל והיה בעבור לפני ב"ד אשר בצד צפון מעייני בדיניה דההוא גברא ואם ראוי לפי מעשיו לכל השפע ההוא או מקצתו עובר השפע הראוי לו ומשתלשל ויורד בעה"ז לאיש ההוא וכל אשר אינו ראוי לו מעכבין אותו שם באופן שמצדו יתברך לא יבצר לתת לכל שואל ככל אשר שאל אך מעשיו היו בעוכריו לעכב השפע וכל זה שמור ליראי ה' וזהו רמז הכתוב מה רב טובך אשר צפנ"ת ליראיך כלומר הטוב הרב אשר בצד צפון המתעכב שם על ידי ב"ד עד כאן דבריהם ז"ל. ומצאתי הקדמה זו בילקוט ראובני ס' ויקרא דף קי"ד ע"ב וע"ש פ' וירא דף מ"ג ע"א, וע"פ הקדמה זו אפשר לפרש פ' אומר לצפון תני כלומר אותם האוצרות הנתנין שם שהיו מעוכבין שלא היו ראויים השואלים להם לעת"ל אומר הקב"ה לצפון תני מה שיש אצלך, ולתימן דרום שהוא חסד לא תמנעי מלהשפיע חסד כי לא כלו רחמיו. וז"ש כי הוא יתברך נותן לחם וכו' כפי כח הנותן נותן תדיר. אבל חטאות הצבור והיחיד הן הן היו בעוכרי כלל ופרט לעכב שפע הרב הנשפע. ועם כל זה בטובו הגדול לא חסר לנו. כי גם דעונותינו הטו השפע וב"ד אשר מצד צפון עיניהם ישיתו בשמרם עכ"ב רב. על כל פנים בטובו הגדול לא חסר ואל יחסר מזון ליזון אם רב ואם מעט:

פסקה טו

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַזָּן אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּטוּבוֹ בְּחֵן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים הוּא נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל תָּמִיד לֹא חָסַר לָנוּ, וְאַל יֶחְסַר לָנוּ מָזוֹן

לְעוֹלָם וָעֶד, כִּי הוּא אֵל זָן וּמְפַרְנֵס לַכֹּל וּמֵטִיב לַכֹּל, וְשַׁלְחָנוֹ עָרוּךְ לַכֹּל, וְהֵתְקִין מִחְיָה וּמָזוֹן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא בָּרְחֲמָיו וּבְרוֹב חֲסָדָיו, כָּאָמוּר. פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ. וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַזָּן אֶת הַכֹּל:

נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. אפשר לפרש בחקירת כת הקודמין כי הנה נמצא עוף אחד הניזון מהרוח ואינו צריך שום מזון רק באות נפשה שאפה רוח ובהכי ניזון וא"כ מדוע לא עשה כך לבני אדם רוח אחד להם והכל ברוח או לפחות לעם סגולתו ואז היו פנוים לעבודתו כי על אחת כמה וכמה על פת לחם יפשע גבר ואלו הן חטאות הצבור והיחיד וניחא להו כי ע"י חטא אדה"ר נטמעו ניצוצות הקדושה בדומם צומח חי וע"י הזריעה והקצירה וכיוצא נעשה בירור ונגמר ע"י האכילה ומשם יפרד הפסולת ומרוחניות אשר במאכל נזונת הנשמה ומהטוב הנשאר נעשה גוף האדם. ובזה פירשו המפרשים תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו דאתמוהי מתמה קרא דהלא האכילה היא לברר והגלות לברר ואמאי תרתי וז"ש תתננו כצאן מאכל שאנו אוכלים כצאן והכל לברר וא"כ מה צורך בגוים זריתנו לברר הלא טוב שיבואו כל ניצוצות הקדושה במאכל ולא נצטרך לגלות עכ"ד ובזה נתבאר אצלנו איזה גרגירים כמבואר בספרי הקטן ראש דוד סוף פ' וילך עש"ב. וז"ש נותן לחם לכל בשר שהאלהים עשה שיזונו בלחם ולא תימא שזה היה להטריח לבני אדם לעונש לא כי אלא כי לעול"ם חסדו זה חסד ה' לעולם בכללו לברר ניצוצת הקדושה מדומם צומח חי ולתקן העולם בכללו:

וזה חזיתי לאחד קדוש שנתן טעם נכון למה שהמן היה נבלע באברים כי הנה בלחם יש פסולת וניצוצות הקדושה מעורבין ובאכילה נעשה הברור ונפרד הפסולת והשאר נעשה חלק מהגוף. אמנם המן היה יורד מן השמים ואמרו רז"ל פ' אד"מ אין דבר טמא יורד מן השמים וא"כ הכל קדושה ולכן אין בו פסולת וכלו היה נבלע באברים:

ואגב אמרתי אעלה זכרון צדיק הוא הרב המובהק כמהר"ר יעקב ששון זלה"ה הרב המחבר ס' בני יעקב שפירש בזה כונת הפ' פ' בלק ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן ויצמד ישראל לבעל פעור דהנה ידוע דעבודת פעור להתריז בפני הע"ז כמוהם יהיו עושיהם וישראל היו אוכלי המן והיה נבלע באברים ולא אפשר לעשות כמעשיהם דמעלנא אית להו ומפקנא לית להו ואם כן לא מצו לעבוד לפעור כדרך עבודתו לכן הנה אלה רשעים הפקירו בנותיהם וילמדום בת בתחילה הסתה אותו אזבל לאיש ישראל לאכול עמה זבח רשעים תועבה. וכשאכל מזבחי מתים הרי הוא

מוכן לכלבים לעבוד עבודת פעור וזש"ה ותקראן לעם וכו' ויאכל וכו' ויצמד לבעל פעור. כי מתוך אכילתם הן בעון עבדו לפעור כפי עבודתו והרי הוא כמבוא"ר:

ויראה לרמוז בפסוק נותן לחם לכל בשר שאותיות שניות הוא שם חת"ך הממונה על הפרנסה. ובזה נתבאר אצלנו מ"ש פ"ק דברכות על האומר תהלה לדוד אילימא דאית ביה פותח את ידיך נימא הלל הגדול דכתיב נותן לחם לכל בשר וכו' ככתוב בקונטריס פתח עינים. ובפ' פותח את ידיך יש לכוין ולדקדק תיבת פות"ח שם רמז מורה דבמזלא תליא והמשכיל יבין דקדוק תיבת פותח וינעם מתוק לחיכו. וכיוצא בזה פירש בס' עמק המלך מש"ה הנני יוסיף על ימיך ועמ"ש בעניותנו בספרי ראש דוד פ' תולדות בס"ד.

[**אחורי תרעא**: בהשמטות הס' עצמו רמזתי מ"ש בס' עמק המלך על פ' הנני יוסיף על ימיך ע"ש והוא רמוז בזהר הקדוש סוף פ' אחרי ע"ש ודו"ק:]

והתקין מחיה ומזון וכו' אפשר לפרש על פי מאמרם ז"ל הובא בס' שתי ידות להרמד"ל ז"ל דף נ"ז ר' ברכיה אמר חמינא חד ב"נ דהוה אתי נפקנא לגביה בדיקנה ליה במקרא וכו' ולא אשכחנא ביה אמינא הוא וכלבא ייכלון כחדא וכו' אמר לי ודאי מארחוי דמארך אתרחקת דאיהו תקין פתורא עד לא ייתי אדם ועד לא יפקד ליה ועד לא יבדוק ליה וכו' ע"ש וז"ש והתקין מהיה ומזון לכל בריותיו אשר ברא נשמותיהם מקודם וכשיבראם בגוף ונפש הכל מתוקן לסעודה לפני ציווי ובדיקה. וחתימה מעין פתיחה ומשביע לכל חי רצון לכל דיקא בין הגון בין שאינו הגון וזהו הזן את הכ"ל:

פסקה טז

נוֹדֶה לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה, בְּרִית וְתוֹרָה, חַיִּים וּמָזוֹן. עַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים. וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחָתַמְתָּ בִּבְשָׂרֵנוּ. וְעַל תּוֹרָתְךָ שֶׁלִּמַּדְתָּנוּ. וְעַל חֻקֶּיךָ רְצוֹנְךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ. וְעַל חַיִּים וּמָזוֹן שֶׁאַתָּה זָן וּמְפַרְנֵס אוֹתָנוּ.

עַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אֶת שִׁמְךָ כָּאָמוּר וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמָּזוֹן.

ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה וכו'. כבר נתבאר אצלנו במה שחקרו המפרשי' דיעקב ועשו אחים שחלקו העולמות והע"ז נטל עשו והעה"ב נטל יעקב וא"כ איך מצאנו ידינו ורגלינו לעשות חיל ולאכול את חלב הארץ ואף השמלה שרים ישורו לבושי מכלול בגדי חמודות ונשותיה' יותר עשר ידות ואפילו עני שבישראל בשבת וי"ט ערוך השלחן בשר ודגים ושאר מעדנים ויאמר האומר כי הוא גזל בידינו כי העה"ז כלו לעשו ואין

לנו אלא כדי חיותנו. ורוח חכמים נוחה דאלמלא קבלו ישראל התורה מוט התמוטטה הארץ נמוגים הארץ וכל יושביה ונמצא דהעולם היה אבד ובאו ישראל וקבלו התורה וקיימו העולם ומלואו והו"ל כדין המציל מזוטו של ים ומשלוליתו של נהר הרי אלו שלו גם כתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. ובני עשו שלא רצו התורה והנם ככל הגוים ערלים הפסידו העה"ז וזכו בו ישראל מקבלי התורה ומקיימי ברית מילה להם לבדם נתנה הארץ טובה ורחבה לאכול לשבעה ולהתענג יחד עשירים שאננו מלי כריסייהו מעדני מלך משופרי שופרי:

ועוד תירצו בזה דקי"ל האחין שחלקו ויצא שט"ח בטלה מחלוקת והכא נהי דיעקב ועשו חלקו העולמות אבל יצא שט"ח של שעבוד מצרים ופרעו אותו זרע יעקב אי לזאת בטלה מחלוקת וזכו ישראל גם בעה"ז. ועוד תירצנו במ"ש רבי לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה ונמצא דקודם ברכה לה' הארץ ומלואה ובני עשו אין להם חלק כלל בקדשי שמים כי הכל שלו יתברך ואנו שאנו מברכים לשמו זכינו בו והוא שלנו כדכתיב והארץ נתן לבני אדם. והשתא על השלחן דמסתמא יותר מכדי חיותם העשירים גם הבינונים ובפרט בשבתות וימים טובים וגם זכינו בארץ ישראל נחלת צבי צבאות עכו"ם לזה תקנו בברכת הארץ הלזו דרך שבח להקב"ה וממילא לעקר ולשרש את כל טענות זרע עשו וז"ש נודה לך על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה. וכי תאמרו הרי יעקב אע"ה קדם וסילק מזרעו זכות העה"ז לז"א ברית ותורה הן הן הדברים שבעבורם נתקיים העולם שהיה אבד ואנן בדידן שומרי ברית ומקבלי תורה אשרנוהי וקיימנוהי ואתקיים וזכינו בו כדין המציל מזוטו של ים ושלוליתו של נהר דהרי אלו שלו זאת היתי' לנו לבא לרש' גוים גדולים ועצומי' ובתי' מלאים כל טוב וכל שלחנות מלאו דשן. ועל שהוצאתנו מאר"מ וכו' רמז התירוץ האחר דאחר החלוקה יצא שט"ח ופרענוהו ולכן בטלה מחלוקת וזכינו גם בעה"ז. ועל הכל אנחנו מודים לך ומברכין את שמך רמז התירוץ אחר דקודם ברכה לה' הארץ ומלואה והמברך קונה ע"י הברכה וזרע עשו לא חפץ בברכ' ותרחק ממנו טוב העה"ז:

ובאופן אחר יראה במש"ל בפסקת ורב כמו שנאמר דבמעמד בין הבתרים נתן הארץ על מנת שעבוד ת' שנה ובברית מילה של אברהם אע"ה נתן לו הארץ על מנת לקבל אלהותו ולא נזכר שם גלות. וכראות ישראל במצרים שאם היו מקיימין שטר בין הבתרים היו נטמעים ח"ו לזה על פי ה' תפסו השטר השני של המילה דליכא גלות אלא קבלת אלהותו וכשיט' רש"י והרי"ף בההיא דכתובות דף מ"ד עיין לעיל באורך וז"ש על שהנחלת

לאבותינו ארץ טובה ורחבה ברית ותורה כלומר שהארץ נתנה לישראל על מנת שיקבלו אלהותו בברית ותורה לעובדו וכ"ת הרי במעמד בין הבתרים לא נזכר במתנת הארץ ברית ותורה לז"א על שהוצאתנו מארץ מצרים כלומר דיצ"מ לא היתה אלא לקיים השטר השני של המילה ושפיר קאמר שהנחלת ארץ טובה ברית ותורה. ובהכי ניחא דאיחר יציאת מצרים וקדמה קודם הכל אמנם עיקר הברכה על שהנחיל ארץ ברית ותורה. וכדי שלא יקשה דבמעמד בין הבתרים ליכא אלא גלות לז"א על שהוצאתנו מארץ מצרים לפני הזמן ופדיתנו מבית עבדים הסט"א ערות הארץ כי כפסע בינינו ובין המות ולכן תפסנו שטר המילה וז"ש על ברית"ך וכו' ועל חקי רצונך וכו'. ויען כי אחר שעשינו העגל תפס הוא יתברך השיטה כדעת הרא"ש דשתי השטרות קיימין ונתחייבנו קבלת אלהותו ותורתו ושעבוד מלכיות. לז"א ועל הכל אנחנו מודים לך ומברכין את שמך כי כל מעשיו יתברך בצדק ואמת ורחמים גדולים תלי תלים:

פסקה יח

רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ. וְעַל הַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל הֵיכָלְךָ. וְעַל מְעוֹנָךְ. וְעַל דְּבִירֶךָ. וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו. אָבִינוּ, רְעֵנוּ, זוּנֵנוּ, פַּרְנְסֵנוּ, כַּלְכְּלֵנוּ, הַרְוִיחֵנוּ הַרְוַח לָנוּ מְהֵרָה מִכָּל צָרוֹתֵינוּ. וְנָא אַל תַּצְרִיכֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִידֵי מַתְּנוֹת בָּשָׂר וָדָם. וְלֹא לִידֵי הַלְוָאָתָם. אֶלָּא לְיָדְךָ הַמְּלֵאָה וְהָרְחָבָה. הָעֲשִׁירָה וְהַפְּתוּחָה. וְלֹא נֵבוֹשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְלֹא נִכָּלֵם לָעוֹלָם הַבָּא. וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ תַּחֲזִירֶנָּה לִמְקוֹמָהּ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

ועל ציון משכן כבודך. רמז למאי דכתיב כי בחר ה' בציון או"ה למושב לו. ופירשו הראשונים נ"ן דבמלחמת עמלק כי יד על כס יה דאין השם שלם ואין הכסא שלם כביכול וזהו או"ה למושב דכאשר ימחה זכר עמלק במהרה בימינו יהיה כסא שלם והשם שלם וזהו אותיות או"ה. וזהו שאמר על ציון משכן כבודך על שם או"ה למושב לו ואתיא זכירה שימחה זכר עמלק ואז יהיה השם שלם וכסאו שלם:

ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. דקי"ל מקריבין אפי' שאין בית ואז"ל אף כשהוא שמם בקדושתו עומד ואמרו בהגדה דאליהו זכור לטוב מקריב שני תמידין בכל יום בבית המקדש וא"כ שפיר קאמר שנקרא שמך עליו. ובזה נתבאר אצלנו כונת הכתוב ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד הכוונה ויתרון ארץ ישראל כי כן ארץ הוא א"י כמשז"ל על פ' הנותן מטר על פני ארץ בכל היא כלומר בכל זמן בין בבנינה בין בחרבנה יש יתרון לארץ ישראל ולא תימא שקדושתה ועליונתה הוא בבניה ובניה לא כי אלא יש

לה יתרון בכל אפילו שוממה. תדע כי מלך הכבוד לשדה גם בהיות הבית המקדש שדה בחרבנו נעבד דאליהו זכור לטוב מקריב בכל יום לפי שקדושת הבית במקומה דמקריבין אע"פ שאין בית. וכן כל ארץ ישראל אף בחרבנה יש לה יתרון. ומצות עשה אחת מתרי"ג מצות לדעת הרמב"ן לדור בארץ ישראל גם בחרבנה וכן מוכח בהדיא בספרי ועיין מ"ש הרשב"ץ בתשוב' ח"ג סימן רפ"ח ע"ש:

פסקה כ

בשבת אומר: רְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוַת יוֹם הַשְּׁבִיעִי. הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה כִּי יוֹם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא מִלְּפָנֶיךָ. נִשְׁבּוֹת בּוֹ וְנָנוּחַ בּוֹ וְנִתְעַנֵּג בּוֹ כְּמִצְוַת חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַל תְּהִי צָרָה וְיָגוֹן בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ. וְהַרְאֵנוּ בְּנֶחָמַת צִיּוֹן בְּמֶהֱרָה בְיָמֵינוּ. כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַנֶּחָמוֹת וְאַף עַל פִּי שֶׁאָכַלְנוּ וְשָׂתִינוּ חָרְבַּן בֵּיתְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ לֹא שָׁכַחְנוּ. אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ לָנֶצַח וְאַל תִּזְנָחֵנוּ לָעַד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה:.

רצה והחליצנו וכו'. כתב מהריק"ש בהגהותיו סימן קפ"ח ולא דמי לתפלה שמזכיר שניהם שבת ויום טוב בברכה אמצעית. והטעם שמעתי מפי מורי רבינו ז"ל דבשבת וי"ט מתפלל שבע לבד ואי אפשר להתפלל שמנה לפיכך מתפלל של יום טוב דחביבא דאתיא מזמן לזמן ומזכיר בה שבת. אבל בהזכרת ברכת מזון אין צריך ברכה כי אם הזכרה לבד לפיכך מזכיר שניהם כל אחד בפני עצמו וזה נכון:

פסקה כא

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ, וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ, וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וַחֲמוֹל וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה.

וְתִבָנֶה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה בּוֹנֵה בְרַחֲמָיו יְרוּשָׁלָיִם. אָמֵן.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַדִּירֵנוּ בּוֹרְאֵנוּ גּאֲלֵנוּ יוֹצְרֵנוּ קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב לַכֹּל שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם הוּא מֵטִיב לָנוּ, הוּא הֵטִיב לָנוּ, הוּא יֵיטִיב לָנוּ. הוּא גּוֹמְלֵנוּ הוּא גְמָלָנוּ הוּא יִגְמְלֵנוּ לָעַד חֵן וָחֶסֶד וְלִרְחָמִים וְרֶוַח וְהַצָּלָה, וְכָל טוּב.

הוא מטיב לנו הוא הטיב וכו'. יש גורסים כן שיהיה הוה עבר עתיד. אבל מר"ן בש"ע

סי' קפ"ט כתב עבר הוה עתיד ע"ש. ואפשר לפרש תחלת הברכה שתקנו לומר אבינו מלכנו אדירנו בוראנו גואלנו ויש לדקדק דהול"ל בוראנו ברישא דטרם כל נברא האדם כי ילד יולד ויעל כיונק וכשיגדל קצת יודע רבונו ואח"ך משגיח בחסדיו הרבים ועזוזו ונפלאותיו וא"כ הול"ל בוראנו אבינו מלכנו אדירנו גואלנו ואפשר דרמז כאן סוד הגלגול וז"ש אבינו מלכנו ומסיבה שהוא מלכנו מלך המשפט לזה הוא אדירנו חוזקנו ה' אלהים בחזק יבא לחשבון מכל חטאות האדם ועל כן בוראנו פעם אחרת ומביאנו בגלגול לכלה הפשע ועל ידי זה גואלנו גאולת נפשנו מהסט"א כי טרם התקון אין לבא אל שער המלך בלבוש שק העונות כי הוא קדוש וצריך שכל עמו יתקדשו וז"ש קדושנו קדוש יעקב. וזאת נחמתנו כי הוא רועינו רועה ישראל וכמו שפירשו הראשונים ה' רועי לא אחסר כלומר בהיות ה' רועי אין לי לחשוב בשום דבר כי ודאי לא אחסר:

ובאופן אחר אפשר כמ"ש בזוהר הקדוש דבשלמא האומות שייך בהם כליה כי האומות תחת השרים וכשיפול השר גם אומתו אשר תחתיו כלה ונחרצה. לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא שר שלנו כביכול וכשם שהוא קיים כך כביכול ישראל קיימין. ואמרו ז"ל בישועת ישראל שהקדוש ב"ה עושה אותם בריה חדשה כמ"ש ביציאת מצרים ובצרת המן וז"ש אבינו מלכנו שאנו תחת עול מלכותו דוקא וא"כ הוא אדירנו וחוזקנו שבל נמוט לעולם. ואם גרמו חטאתינו לימסר ביד מלך קשה כהמן. בוראנו עושה אותנו בריה חדשה כמשז"ל על פסוק ועם נברא יהלל יה ועי"ז גואלנו ואז נחזור בתשובה והוא קדושנו קדוש יעקב מתיחס אלינו רועינו רועה ישואל:

פסקה כג

הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁתַּבַּח עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ. הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁתַּבַּח בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁתַּבַּח בָּנוּ לְדוֹר דּוֹרִים. הָרַחֲמָן הוּא קֶרֶן לְעַמּוֹ יָרִים. הָרַחֲמָן הוּא יִתְפָּאַר בָּנוּ לָנֶצַח נְצָחִים. הָרַחֲמָן הוּא יְפַרְנְסֵנוּ בְּכָבוֹד וְלֹא בְבִזּוּי, בְּהֶתֵּר וְלֹא בְאִסּוּר, בְּנַחַת וְלֹא בְצַעַר בְּרֶיוַח וְלֹא בְּצִמְצוּם. הָרַחֲמָן הוּא יִתֵּן שָׁלוֹם בֵּינֵינוּ. הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח בְּרָכָה רְוָחָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ. הָרַחֲמָן הוּא יַצְלִיחַ אֶת דְּרָכֵינוּ. הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁבּוֹר עֹל גָּלוּת מֵעַל צַוָּארֵנוּ. הָרַחֲמָן הוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיוּת לְאַרְצֵנוּ. הָרַחֲמָן הוּא יִרְפָּאֵנוּ רְפוּאָה שְׁלֵמָה רְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאַת הַגּוּף. הָרַחֲמָן הוּא יִפְתַּח לָנוּ אֶת יָדוֹ הָרְחָבָה. הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בִּשְׁמוֹ הַגָּדוֹל כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל. כֵּן יְבָרֵךְ אֶת כֻּלָּנוּ יַחַד בְּרָכָה שְׁלֵמָה. וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן. הָרַחֲמָן הוּא יִפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמוֹ. הָרַחֲמָן הוּא יִטַּע תּוֹרָתוֹ וְאַהֲבָתוֹ בְּלִבֵּנוּ וְתִהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פָּנֵינוּ לְבִלְתִּי נֶחֱטָא. וְיִהְיוּ כָל מַעֲשֵׂינוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם. הָרַחֲמָן הוּא יְחַיֵּינוּ וְיִזַּכֵּנוּ וְיִקָּרֵבֵנוּ

לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ. וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם. נַעַר הָיִיתִי גַּם זָקַנְתִּי וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב. וְזַרְעוֹ מְבַקֵּשׁ לָחֶם. כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ. וְדוֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב. לָחֶם. כָּל הַיּוֹם חוֹנֵן וּמַלְוֶה וְזַרְעוֹ לִבְרָכָה. מַה שֶּׁאָכַלְנוּ יִהְיֶה לְשָׂבְעָה. וּמַה שֶּׁשָּׁתִינוּ יִהְיֶה לִרְפוּאָה. וּמַה שֶּׁהוֹתַרְנוּ יִהְיֶה לִבְרָכָה כְּדִכְתִיב וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיּוֹתְרוּ כִּדְבַר יְהוָה. בָּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה. עוֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה. וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ. יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן. יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַּשָּׁלוֹם.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן. ...

כוס שלישית

פסקה ב

שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ. כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ. שְׁפֹךְ עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם. תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה.

שפוך חמתך אל הגוים. אפשר לפרש במ"ש פ"ק דע"ז על פסוק רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד וכו' מאן דאית ליה סיסיא ברחמיה מסיק וא"ר אבהו משל לאדם שנושה בשני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת. וכתיב כי הנה אויביך יהמיון וכו' על עמך יערימו סוד ואמרו רז"ל כי אויבי ה' הם אויבי ישראל ולמדוהו מהאי קרא. וז"ש שפוך חמתך אל הגוים בבת אחת כי הם שונאיך ולשונא יפרע בבת אחת והראיה שהם שונאיך כי אכל את יעקב וכו' ושונאי ישראל הם שנואי ה' ולכן שפוך חמתך בבת אחת. וכתב רבינו בחיי פרשת וארא תקנו רז"ל להתחיל בכוס רביעי שפוך חמתך לפי שעתיד הקב"ה להשקות לאו"ה ד' כוסות של פורענות וכו' ע"ש וכ"כ הרב אבודרהם והרשב"ץ בסוף מאמר חמץ לא רצה בזה דאין טעם זה מחייב לומר כן בכוס רביעי ולא בשאר כוסות. לכן פירש דבד' כוסות יש קפידא דזוגות אלא דליל שמורים הוא וכו' ולכן בכוס רביעי אמרינן שאין אנו דואגים מהפורענות דאיכא בזוגות והשם ישפוך חמתו על הגוים לא עלינו וזהו לא לנו דסמיך ע"ש:

ולי ההדיוט נראין דברי רבינו בחיי ודעמיה ול"ק מה שהק' דאמאי בד' אומרים שפוך די"ל דבסוף ד' כוסות אמרינן ליה דכנגד ד' כוסות של גאולה ישפוך חמתו ד' כוסות תרעלה על הגוים וא"ש בכוס ד' שהוא סיומם. אך מ"ש הוא משום זוגות לא נהירא דתקנו

לומר שפוך חמתך משום היזק דזוגות דא"כ כשישתו זוגות יזוקו ואם לאו לא יזוקו ועוד אינו נראה ליחס זה כלפי מעלה ח"ו ועוד דכתיב כי אכל את יעקב וכו' ודוק:

הלל

מסיימים את ההלל

פסקה א

יפטירו שפתי תהלל יה נשמת כל חי. בנעימה קדושה אספרה שמך לאחי. וערבה לה' מנחת האומ"ר כריח ניחוחי:

פסקה ב

לֹא לָנוּ, יְהוָה, לֹא לָנוּ, כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד, עַל חַסְדְּךָ, עַל אֲמִתֶּךָ. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם: אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם, וֵאלֹהֵינוּ בַּשָּׁמָיִם, כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה. עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם. פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ, עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ. אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ, אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן. יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן, רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ, לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם. כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם, כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם. יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה, עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא. בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה, עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא. יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה, עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא.

לא לנו ה' לא לנו. להבין הכפל אפשר דשאלתנו היא בעבור השכינה להקימה מנפילתה ותחזור עטרה ליושנה אבל ס"ד כי מה שאנו שואלין על השכינה יש דברים בגו שידענו דעמה יפקון ובעבור זה נבקש להקים סוכת דוד כדי שנצא עמה מהגלות לז"א לא לנו דבין נפוק עמה והן לא אנו שואלין על השכינה וז"ש כי לשמך תן כבוד שהיא השכינה כידוע: **למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם וכו'**. כלומר היעודים וכולי נחמתא צופים אמרום הם לעתים רחוקות והרוצה לשקר וכו' ח"ו וז"ש למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם נא דייקא הכונה למה אינו מראה אלהים עתה כמו רגע כל ההבטחות וכיליון חרוץ לא"ה וזהו איה נא עכשיו. ואלהינו בשמים וכו' כלומר מלך ב"ו ימהר יחיש לנקום נקמתו טרם יקראהו אסון וימות הוא או השונא אבל מלך הכבוד ממ"ה חי וקיים ה' ילעג למו כי הוא יכול ליפרע בכל זמן בחיים או במות וז"ש ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה ואין מידו מציל וכל קבל דנא עצביהם כסף וזהב אלילים אלמים. ומה שאמר ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו והו"ל לומר יד להם וכו' כי היכי דנקט פה להם עינים להם וכו' פירש הגאון מהר"ר יצחק אב"ד מקראקא זלה"ה דקי"ל דשברי ע"ז שרי אבל תבנית יד ורגל אסור שכיוצא בהם נעבד ולכן בכל שאר אברים פה עינים אזנים אף נאמר להם פה להם

וכו' דצריך שיהא האבר מחובר לע"ז. אמנם ביד ורגל כתוב ידיהם ולא ימישון רגליהם וכו' לרמוז דיד ורגל אף כשהן נפרדים אסורין מפני שכיוצא בהן נעבד עד כאן דפח"ח: **לא יהגו בגרונם**. איכא למידק דהול"ל גרון להם ולא יהגו ותו דכבר אמר פה להם ולא ידברו וכד הוינ' טלי' פירשתי במשז"ל דנבוכדנצר נתן שם קדוש בפי הע"ז והיתה מדברת ודניאל הוציא את שם הקדוש מפיו וזש"ה ופקדתי על בל בבבל והוצאתי את בלעו מפיו וזה רמז הכתוב לא יהגו בגרונם כלומר אם ראה תראה איזה ע"ז מדברת ח"ו אין הע"ז מדברת רק דבר אחר הוא הגורם כמו שנותנים שם קדוש לתוך פיה וגרונה ואז השם קדוש מדבר. וכן להבדיל איזה שד נכנס שם ומדבר כאשר סופר וזה אמר ולא יהגו בגרונם כלומר שאם אזניך תשמענה דבר אין זה מהע"ז והיינו לא יהגו בגרונם רק מהגין ומצפצפים מכח דבר אחר כאמור:

ישראל בטח בה' וכו'. יראה במה שאמרו בזהר הקדוש דאומות העולם הם תחת ע' שרים וכשתתמלא סאת' מעביר השר בחטאתם ואח"ך נופלת האומה שתחתיו כמש"ה יפקוד ה' על צבא המרום במרו' ועל מלכי האדמה על האדמה אבל ישראל אשר אנו תחת ממשלתו יתברך דוקא והוא השר שלנו כביכול לכך אנו קיימין לעד זהת"ד וז"ש ישראל בטח בה' עזרם ומגינם הוא דכיון דהוא עזרם דהוא השר שלהם כביכול א"כ הוא מגינם שלא יכלו ויהיו קיימין ולזה ישראל בטח בה' כי הבוטח בו הוא עזרו ומגינו דאנחנו עמו וצאן מרעיתו ואנו קיימין ושם ישראל יכון לעד כשם שהוא קיים ואמר בית אהרן בטחו בה' יען כי הם ראשי בני ישראל וכתיב בהו יורו משפטיך ליעקב וכו' וכתיב ובאת אל הכהן וכו' ומסורה בידינו אי רישא דעמא זכאה כולי עמא זכאה לכן אמר בית אהרן בטחו בה' אתם הכהנים הלויים שלא יש לכם חלק בארץ לא תלכו אחרי הבצע ותניחו עסק התורה אלא בטחו בה' כי הוא יפרנס אתכם והוא עזרם ומגינם כי אם אתם אל תבטחו בה' ותשתדלו בהבלי העה"ז יצא צפע לחטאת ישראל דאי רישא דעמ' לאו זכאה כולי עמ' לאו זכאין וכמו שנתבאר אצלנו סמיכות הכתוב פרשת ויקרא חטאת הקהל הוא אשר נשיא יחטא שם רמז אם ראה תראה חטאות הצבור כי הן בעון שכיח בקהל ישראל עונות וחטאים שמענה ואתה דע לך אשר נשיא יחטא דרישא דעמא לא אתקן וקופה של שרצים תלויה לו לפניו לו היה כן הרב"ה כמוהו ואחריו לו יהיה כן וזהו הסמיכות חטאת הקהל הוא והגורם לזה אשר נשיא יחטא ועל כן אמר בפרטות בית אהרן בטחו בה' כי אתם לעד בבני ישראל וזכות הרבים תלוי בכם או אשמם בראשכם. ויען אמר ישראל בטח בה' כי אנחנו עמו ותחת ממשלתו חבל נחלתו בהנחל עליון גוים בדור הפלגה לקחנו לחלקו ואין רשות לשום שר עלינו. לזה אמר יראי ה' בטחו בה'

עזרם ומגינם הוא ואמרו רז"ל יראי ה' אלו הגרים וכן פירש"י כי הוה ס"ד כי הגרים מתחילה היו תחת ממשלת השר של אומה ההיא אשר באו ממנה וא"כ בכלות השר ההוא והאומה אשר תחתיו גם הגרים שהיו מהאומה ההיא המה יאבדו באבדן מולדתם לזה אמר יראי ה' בטחו בה' אלו הגרים אתם גם אתם כגר כאזרח בטחו בה' כי כאשר זכיתם לחסות תחת כנפיו אין לכם עוד שייכות עם אותה אומה והשר שלה דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי ויהי מאז אשר ישראל עמדו על הר סיני גם נשמות הגרים שם עמדו וזה אצלי דקדוק לשון רז"ל שאמרו גר שנתגייר כקטן שנולד דמי והול"ל עכו"ם שנתגייר דקודם שנתגייר לא היה גר ומה הלשון אומרת גר שנתגייר אמנם רז"ל במתק לשונם רמזו דזה כבר היה לעולם גר דנשמתו עמדה ונשא"ת והוא מרומים במעמד הנורא מעמד הר סיני ועד אשר הגיע זמנו נתגייר בפועל. ועוד הוא הגר הזה ניצוץ קדוש אשר היה באומה ההיא אשר מעולם היה ראוי לבא ולהסתפח על נחל' ה' אלא דאשתהויי אשתהי עד היום הזה ולכן קורא אני עליו גר שנתגייר ולא עכו"ם שנתגייר דמיום היותו בקרבו קדוש ומעותד להתגייר. הוא הדבר אשר דברו יראי ה' אלו הגרים בטחו בה' כי כבר אינכם תחת השר וקדוש ישראל מלככם בטחו בו והוא יגן עליכם:

ולפי פשוטו אפשר לומר במה שפירש רד"ק בפסוק לא לנו ה' לא לנו וז"ל אמר כמו שעשית חסד עם אבותינו והוצאתם ממצרים כן תעשה עמנו בכל דור ודור ואעפ"י שאין אנו ראוים אל תעשה לנו כי אם לשמך כי גם הם לא היו ראוים לולי כבוד שמך וברית האבות עכ"ל וכפי זה אפשר דרוח הקדש משיבה לישראל ששאלו דיעשה להם נסים כמו שעשה ביציאת מצרים ישראל בטח בה' וכו' כלומר שאלתך כהוגן וכה יהיה כימי צאתך ממצרים רק בטח על ד' בכל לבך. וכלפי דביציאת מצרים היו שלשה חלקים ישראל והלוים והגרים ישראל היו בשעבוד מר וקשה והלוים לא שתו בכוס זה רק לא היו יכולים לצאת ממצרי' וכמשז"ל דשבט לוי לא נשתעבדו. וערב רב ריח שעבוד לא עדת בהו והיו בני חורין לגמרי וכנגדן נקט שלשתן שעתה הקב"ה יעשה כיצ"מ ולזה נקט ישראל ובית אהרן הכולל כל שבט לוי כמו שפירש רד"ק ויראי ה' הם הגרים כי הם השלשה חלקים שהיו ביציאת מצרים וכינה לגרי' בשם יראי ה' לאפוקי הערב רב שיצאו ממצרים שלא יראו את ה' והם היו בגרם המחלות נחל"ה לישראל נזיקין וחבלות אבל הני גרים הם יראי ה' ומדקדקים במצות כפירוש ה"ר אברהם הגר שכתבו התו' בקדושין דף ע' כנודע:

יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ. יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל, יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן, יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה, הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים. יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם, עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם. בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה, עֹשֵׂה שָׁמַיִם

וָאָרֶץ. הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם. לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה. וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. הַלְלוּיָהּ.

ה' זכרנו יברך וכו'. אמרו בזוהר הקדוש ח"א דף רל"ג זכרנו יברך אלין גוברין. יברך את בית ישראל אלין נשין וע"ש מה שהאריך. וממנו נקח פירוש זכרנו גוברין בית ישראל נשין. ונפרש לדרכנו בס"ד. ויראה במ"ש פ' הבא על יבמתו כל השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה שנא' להניח ברכה אל ביתך ובזה פי' הרב מהראנ"ח זלה"ה כתוב הדר הוא פ' תולדות ויקר' יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען קום לך פדנה ארם וכו' ואל שדי יברך אותך וכו' דבתחילה כיון שהיה שרוי בלא אשה ושרוי בלא ברכה לכך ויברך אותו אמנם כשצוהו קום לך פדנה ארם וקח לך משם אשה מעתה אינך צריך לברכתי דכאשר ישא אשה ישא ברכה מאת ה' וז"ש ואל שדי יברך אותך. כי כך היא המדה להניח ברכה אל ביתך עכ"ד. ורבי ישמעאל סבר בחולין דף מ"ט דכהנים מברכי' ישראל והקב"ה מברך לכהנים דכתיב ואני אברכם ור"ל לכהנים ע"ש וז"ש ה' זכרנו יברך אלין גוברין וכשהקב"ה מברך לאנשי' ודאי הם נשואים דאי לאו הכי שרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה וכיון שכן יברך את בית ישראל אלין נשין וראויות להתברך כי הן הגורמות להתברך הזכרים. אמנם זהו לישראל אך הכהנים יש להם מעלה אחרת דעד שלא נשאו כיון שהם מברכין ישראל הקב"ה מברכם דכתיב ואני אברכם וא"כ כשנושאים אינו חידוש שיתברכו מפי עליון כי בכל יום יתברכו מן השמים ועם כל זה יברך את בית אהרן אלו נשי הכהנים הגם כי בעליהן בעיניהן עד שלא נשאו הם מבורכים אף עפ"כ ראויות נשי הכהנים להתברך כי אין ספק יהיה לבעליהן תוספת ברכה בנשואין וכיון שהם גורמות יברך את בית אהרן ראויות הן להתברך ואמר יוסף ה' עליכם עליכם ועל בניכם והנה הם שלשה כי בתחילה אמר יברך ישראל וכהנים וגרים ואח"ך יוסף ה' עליכם זאת שנית ועוד בה שלישיה עליכם ועל בניכם ובתלתא ודאי הויא חזקה כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל תדיר ולא פסיק:

ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ וכו'. אפשר במשז"ל בראשית ברא אלהים בתחילה עלה במחשבה לברא העולם במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים שתף מדת רחמים עם מדת הדין הה"ד ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ולמדנו דגבי עשות שמים וארץ שם השמיענו דשתף מדת רחמים לקיום העולם וז"ש ברוכים אתם וכו' כלומר אל תתמה דמה יצדק אנוש עם אל להתברך מפי עליון ושוליו מלאים כמה חטאים כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לז"א ברוכים אתם לה' שם הרחמים עושה שמים וארץ דשתף

מדת רחמים כרמוז בפסוק ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וז"ש לה' עושה שמים וארץ דשתף רחמיו ואי לזאת ברוכים אתם לה' מדת הרחמים. וברוב רחמיו השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם זהו לאחר ברכה וכדאמר ר' לוי ובזה תבין שישראל יתברכו מן השמים ברוב עושר וכבוד כי ישראל מברכים ועל ידי הברכה הארץ נתן לבני אדם אך העכו"ם ועשו בכלל רשעים שבחייהם קרויים מתים לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה אף שלא הגיע זמנם והמה רועים עם דומה עד יבא זמנם כמ"ש פ"ק דחגיגה וזהו לא המתים העכו"ם בחייהם ולא כל יורדי דומ' שפרחה נשמת' ולא הגיע זמנם והם יורדי דומה אפי' מישראל וכיון דעשו וכל העכו"ם אינם מברכים לשם ה' א"כ לא אפשר להם לזכות בעה"ז אף שיעקב אע"ה נתן העה"ז לעשו כל שלא בירך לא קנה וקודם ברכה לה' הארץ ומלואה. ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה ואחר ברכה כתיב והארץ נתן לבני אדם אהנו לן ברכות שמים לזכות בעה"ז ברב עושר וכבוד משא"כ עשו וסיעתו:

פסקה ג

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְהוָה אֶת קוֹלִי, תַּחֲנוּנָי. כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא. אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי, צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא. וּבשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: אָנָּא יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי! חַנּוּן יְהוָה וְצַדִּיק, וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם. שֹׁמֵר פְּתָאִים יְהוָה, דַּלֹּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ. שׁוּבִי נַפְשִׁי לְמְנוּחָיְכִי, כִּי יְהוָה גָּמַל עָלָיְכִי. כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת, אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה, אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי. אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים. הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר, אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד. אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי: כָּל הָאָדָם כֹּזֵב.

מָה אָשִׁיב לַיהוָה כֹּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי. כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא. נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָּה נָּא לְכָל עַמּוֹ. יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו. אָנָּא יְהוָה כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָּ, אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ, פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי. לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא. נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָּה נָּא לְכָל עַמּוֹ. בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה, בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם. הַלְלוּיָהּ.

הַלְלוּ אֶת יְהוָה כָּל גּוֹיִם, שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים. כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ, וֶאֱמֶת יְהוָה לְעוֹלָם. הַלְלוּיָהּ.

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא בֵּית אַהֲרֹן. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְהוָה. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָהּ, עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ. יְהוָה לִי, לֹא אִירָא - מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם?! יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשׂנְאָי. טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם. טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים. כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי, בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם. סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי, בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם. סַבּוּנִי כִדְבֹרִים, דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים, בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם. דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל,

וַיְהוָה עֲזָרָנִי. עֻזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה. קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים: יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל, יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה, יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל. לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה, וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ. יַסֹּר יִסְרַנִּי יָהּ, וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי. פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק, אָבֹא בָם, אוֹדֶה יָהּ. זֶה הַשַּׁעַר לַיְהוָה, צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ. אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה. אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה. אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה. אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה. מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאַת בְּעֵינֵינוּ. מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאַת בְּעֵינֵינוּ. אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא: אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא:

אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני וכו' רז"ל אמרו בפסחים דף קי"ח דרש רבא מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני ואפשר לפרש במ"ש בזהר הקדוש דלא לשתמע קליה בצלותא. ודייקי רבנן דמדקאמר קליה ולא קאמר קלא היינו דאפילו הוא בעצמו לא ישמע קולו וזו צריכה [זהירות] רבה להוציא הדברים מפיו בחיתוך אותיות ותיבות כתקנן ויהיה בלחש עד שהוא בעצמו לא ישמע קולו וצריך ליזהר בזה זהירות יתר מאד וז"ש אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני אתה דוקא ולא המתפלל עצמו ולזאת יקרא תפלה בכונה שלימה:

א"נ אפשר במ"ש פ"ג דתעניות דשמואל גזר תעניתא ותכף בלילה בא מטר ואמר שהוא כאומר תנו לו ואל יראה פני. ואמרו זכה תאות לבו נתת לו ומ"ש וארשת שפתיו היינו כשלא זכו וז"ש אימתי אני אהובה בזמן שאתה שומע קול תחנוני לאפוקי תנו לו ואל יראה פני ותיסגי כי הטה אזנו לי אבל מכיר אני בעצמי שאיני ראוי להיות בסוג תאות לבו נתת לו ולכן בימי אקרא כלומר בכל ימי אקרא ואתפלל לפניו ולא יעלה על לב שאני מסוג תאות לבו נתת לו אלא שש אנכי על ששמע קולי:

ועוד אפשר לפרש במה שנתבאר אצלנו בקונטריס דברים אחדים דרוש ד' מיסוד רז"ל והרב האר"י זצ"ל כי האדם בעת צרה צריך להזכיר זכיותיו אבל צריך להתבונן ולומר לשון דמשתמע לתרי אנפי שהקב"ה מכיר מחשבות יודע מה שבלבו כי הוא רוצה להזכיר זכיותיו וירא כי לא יכול מחמת המקטרגים שלא יקטרגו גם על זכיותיו שאינם כהוגן וכיוצא ויתרבה הקטרוג ח"ו ולכן נקט לשון דמשמע נמי שמתחנן לאל להצילו והמקטריגים לא יבינו דברים שבלבו. ופירשנו בזה פ' אמרי האזינה ה' בינה הגיגי הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל. וקצת מהקדמה זו הזכרנו לעיל בפסקת וישמע ה' את קולנו. גם ידוע מ"ש בזהר הקדוש על פסוק ויקרבו ימי ישראל

ויקרבו ימי דוד דהצדיקים מתקנים כל יום ויום ובעת פטירתם קרבו ויאתיון ימים שלמים ומתוקנים ע"ש באורך וברוחב ובזה אפשר שז"ש אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני דהול"ל קול תחנוני אבל כיון כי ישמע קולו אשר בלבו מכוין להזכיר זכיותיו וגם ישמע תחנוניו כפשטן של דברים. כי הטה אזנו לי לצרכי להביט ברחמיו אל זכיותיו. ובימי אקרא כלומר אני עשיתי המצאה להזכיר ימי בתחינתי ואני מכוין שהוא ברחמיו יראה ימי דרובם ככולם שלמים הם מתוקנים ומסוגלים בתורה ומצות:

אפפוני חבלי וכו'. אפשר במ"ש פרק חלק (סנהדרין דף צ"ה) וישבי בנוב אמר רב יהודה אמר רב איש שבא על עסקי נוב אמר הקדוש ב"ה לדוד עד מתי עון זה טמון בידך על ידך נהרג נוב עיר הכהנים ועל ידך נטרד דואג האדומי ועל ידך נהרג שאול ושלשת בניו רצונך יכלה זרעך או תמסר ביד אויב אמר לפניו רבש"ע מוטב אמסר ביד אויב ולא יכלה זרעי יומא חד וכו' א"ל אבישי אפיך צלותך א"ל אי הכי סייע בהדן היינו דכתיב ויעזור לו אבישי וכו' ע"ש באורך. ואפשר לרמוז כי ה' ברחמיו זימן לאבישי לזה כי שם הקדוש של אבישי יש בו אותיות ישבי וא' יותר ואלף הוא אותיות פל"א שמשם הרחמים ובכח זה יוכל נגד ישבי וז"ש אפפוני חבלי מות כלומר סבבוני מכאובי מות הוא מיתת שאול ואנשי נוב שנהרגו וזהו חבלי מות מכאובי מות בהריגת הצדיקים ומצרי שאול צרות גיהנם של דואג שכל זה הייתי אני סיבה מצאוני שהמקטרג היה רודף ומצאוני שאני נתרציתי להמסר ביד אויב ועל כן צרה ויגון אמצא להמסר ביד ישבי. ובשם ה' אקרא להפוך דברי שיכלה זרעי ויצילני כמ"ש לי אבישי אפיך צלותך ובשם ה' אקרא וי"ו מוסיף על תפלת אבישי. אנה ה' מלטה נפשי כי אני חוזר ממה שקבלתי להמסר ביד אויב. חנון ה' וצדיק ואלהינו מרחם. כלומר צדיק הוא וצדיק דינו אבל הוא ברחמים. שומר פתאים ה' וגם אני הייתי פתי כשקבלתי להמסר ביד אויב. דלותי שבא לידי סכנת מות ולי יהושיע הושיעני מהצרה שלא יהרגני ישבי ושלח לנגדי אבישי שילמדני להפך דברי ועל כן שובי נפשי למנוחיכי דמעתה אין אויב קם נגדי כי ה' גמל עליכי לקבל תפלתי להפוך הענין. כי חלצת נפשי ממות ע"י ישבי. את עיני מדמעה שהייתי סיבה להיות נהרג ולבטל עבודת ה' את רגלי מדחי שהייתי מוכרח לילך מדחי אל דחי עם דומה כיון שלא נשלמו שנותי כמ"ש פ"ק דחגיגה. אבל עתה כשאמות אתהלך לפני ה' בארצות החיים בגן עדן תיכף ומיד. האמנתי כי אדבר זה הדיבור הקשה שיכלה זרעי אני עניתי מאוד היה לי עינוי גדול שכמעט נתחרטתי על הפיכת הענין שהיה בחפזון בצרה גדולה ולא נתישבתי וסברתי כל האדם כוזב לשון פוסק כמו שפירש"י ע"פ והיה בכזיב כלומר שיכלה כל זרעו. וכשראה ברוח הקודש שישאר יואש וממנו ישתלשל מלכות

בית דוד אמר מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי כוס ישועות תרתי שהצלתני מן המות וקבלת דברי להפוך העונש שיכלה זרעי וגם זרעי לא כלה. נדרי לה' שנדרתי בצרתי אשלם וכו' ומזה תבחין יקר בעיני ה' המותה לחסידיו שאמר שאני נתרציתי להמסר ביד אויב הצילני אנה ה' וכו' פתחת למוסרי תרתי האמורים ועל זה לך אזבח וכו':

האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד. שמעתי אומרים דהכונה על שהאמין לציבא שדיבר לה"ר על מפיבושת ואמר אתה וציבא תחלקו השדה ויצאת ב"ק ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו המלכות וז"ש האמנתי לציבא בלה"ר ועי"ז נמשך כי אדבר דיבור קשה אתה וציבא וכו' ועי"ז אני עניתי מאד שנחלקה המלכות ע"כ שמעתי. ויראה לפרש בדרך הזה אני עניתי מאד שלקיתי בכפלים שמלבד כי מלך ירבעם לא היה החצי בשוה כי ירבעם מלך על עשרה שבטים ולא נחלק המלכות לחצאין בשוה כמו שעשיתי למפיבושת. וזו רעה כפולה שבתחילה אמרתי שהכל יהיה לציבא ואם זה היה מתקיים היה הולך כל המלכות וגברו רחמיו שנתן בלבי לחזור שיחלקו יחדיו ועי"ז נשאר קצת מלכות לרחבעם וז"ש אני אמרתי בחפזי בתחילה בבא ציבא. כל האדם כוזב כלומר שהכל יהיה להאדם כוזב שהוא ציבא ואלו נתקיים זה אוי מה היה. מה אשיב כל תגמולוהי שנתן בלבי לחזור ולחלק ביניהם:

ואפשר לרמוז דכונת מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי היינו על החסדים שעשית עם רות כשבאה אצל בועז בחצות שלא קללה כמשז"ל ע"פ חצות לילה וכך תיבות תגמולוהי עלי גימ' תר"י כמספר רות עם ג' אותיות והכולל. ור"ת מה אשיב לה' כל הוא כאלם הכונה דעשית לבועז כאלם שלא יקללנה ועל זה היה מודה ומשבח וכמו שלימדונו רז"ל שזה היה משבח דוד המלך ע"ה להקב"ה חצות לילה כלומר על מה שעשית עם זקנתי רות בחצות לילה שלא קללה בועז אקום להודות לך ע"ש:

פסקה ד

אנה ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי וכו'. אפשר לפרש במה שאמרו רז"ל הובא בספר תורת המנחה כ"י לחכם קדמון מאוד הרב מהור"ר יעקב פקלי זלה"ה פרשת בשלח דישי פירש מאשתו ותבע שפחתו והיתה נאמנת והגידה לאשתו ונכנסה במקומה ותהר מדוד ויהי כמשלש חדשים שהוכר עוברה בניה סברו שהיא הרה לזנונים וחשבו להרגה וא"ל ישי אביהם שלא יהרגוה והולד יהיה עבד לאחיו כאסופי וכשנולד לא היה אוכל עמהם והיה נמאס ובזוי ונתנוהו בצאן וכן אמרו לשמואל כשאמר התמו הנערים עוד שאר [וכו'] בצאן זהו תורף דבריו. וכבר הרמ"ע ז"ל במאמרות כתב דישי קדוש לאלהיו מארבעה שמתו בעטיו של נחש היה סובר דאיסור עמון ומואב הוא בין

לזכרים בין לנקבות והוא בא מאיסור מואבית והיה רוצה לטהר זרעו על ידי שפחה ע"ש באורך וז"ש אנה ה' כי אני עבדך וכו' ונתחיל מפסוק מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי. כלומר דאעיקרא דדינא הורתו ולידתו היתה מסוכנת ואחיו היו רוצים להרוג אמו היא ועוברה כי הם ואביהם סברו שאמו של דוד הרה לזנונים והיא חסידה מאד שלא גילתה מעשה השפחה ואשר היא באת במקומה שלא לבייש לבעלה ושלא לגלות מסתורין לבייש גם לשפחה אשר היא גלתה סוד אדוניה. וכשנולד היה בזוי מאוד כממזר ח"ו ושוב אתא שמואל ומשחו למלך והיה מסוכן עם שאול כמה זמן וכמה הרפתקי ושינוי"י דחיקי עדו עליה ועל זה אמר מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי ועל איזה מהם אפטיר שפה לקבל אלפא מה אשיבנו רק אין דבר כי אם כוס ישועות לשון רבים כי באמת הם ישועות רבות ונמרצות ועל כן כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא מדת רחמים כי בהמון רחמיו עשה את כל החיל הזה נדרי לה' אשלם וכו' אשר נדרתי בעת צרתי אשלם. יקר בעיני ה' המותה לחסידיו כי אחיו בחרון אפם חשבו להרוג אמם בעודנה מעוברת והיא ועוברה דוד הע"ה ימחו מספר חיים רק יקר בעיני ה' המותה לחסידיו ויצל אלהים אמי ואותי מן המות. אנא ה' יהמו נא רחמיך כי אני עבדך בן אמתך אמי היא היתה אם למקרא אמתך דייקא ולא אמה סתם כאשר חשב אבי. פתחת למוסרי שהיו סוברים שאני בא דרך זנות מאמי ואני אסור בזיקים. ואתה בגודל חסדיך פתחת למוסרי. ועל כן לך אזבח זבח תודה על כל הטובה. ואפשר לפרש בזה שאר פסוקים דלקמן:

פסקה ו

יסור יסרני יה ולמות לא נתנני וכו'. הכונה יסור יסרני יסור עד שלא יצאתי לאויר העולם שהייתי בסכנה אני ואמי ואחר כך יסרני בלדתי שהייתי נמאס ונבזה לעיני אבי ואחי וכשבא שמואל הנביא ומשחני שנתגלה הדבר מצדקת אמי ניצולתי מזה ופגעתי ביסורי שאול הצודה את נפשי לקחתה ולמות לא נתנני ועל כן חיובא רמיא להודות לה' וז"ש פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה זה השער לה' צדיקים יבואו בו וגם אני צדקה נפשי. אודך כי עניתני לבא כל עניני בסתר ותהי לי לישועה שהושעתני מהכל. אבן מאסו הבונים קרי ביה הבנים וקאי על אשת ישי שחשדוה ונתבזית בעיני בעלה ובניה. היתה לראש פינה שנתגלה שהיא אבן בחן פנת יקרת. ור"ת אבן מאסו הבונים אמ"ה לרמוז שעל ידי ענין אמה נמאסה. זיכני ה' וראיתי שכיונתי במקצת למ"ש בליקוטי תורה לגורי האר"י זצ"ל שש אנכי. מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו. מה עמקו מחשבותיו בהדי כבשי דרחמנא לא אתנו יודע היא נפלאת במופלא ובמכוסה. נענו כלם ואמרו זה

היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו כי נודע דישי ואשתו לא חטאו ודוד זרעו בו למינהו ומלך מלך והשכיל והיא שמחה שלימה לכלם:

ובאופן אחר אפשר לפרש כל הני קראי דאתאן עלייהו במ"ש בס' ילקוט דוד משם הרב שפתי כהן על התורה דגם נקבות מואביו' היו אסורות עד דוד הע"ה ומשום הכי אברהם ויצחק לא קרבו אל בנות לוט לזיווג בניהם ע"ש וצריך לומר דהגם דכתיב בתורה לא יבא עמוני ומוכח דלא גזר אלא על הזכרים ומוכרח דכונ' הכתוב לא יבא עמוני דוקא עמוני לאפוקי עמונית דאי אמרת דגם נקבותיהן אסורו' ולא ז"כר ס"ר לבד הול"ל לא יבא עמון. מ"מ ה' חפץ שיהיה נעלם מחכמי ישראל שנות דור ודור התר זה עד בועז כי כך רצה הקב"ה שיהיו אסורות עד דוד ר"ל עד רות שנשאת לבועז. ויומתק לפי זה משז"ל גבי בעז נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית נתחדשה דייקא כי עד האידנא לא הותרו וברצות ה' נסתרה והיא נעלמה הלכה זו וז"ש אנא ה' כי אני עבדך ועיני ראו רוב רחמיך אלי כי הלא אני עבדך בן אמתך רות פתחת למוסרי דייקא שבאמת עד עתה היו אסורות גם נקבות מואב כי לא ידעו פי' הכתוב לא יבא עמוני דהפירוש ולא עמונית ובהגיע תור שלשלת יחוסי פתחת למוסרי ופקחת עיני סנהדרין להתיר הנקבות ורמזת בזה כי ההתר אינו כי אם לצורכי ומכאן ואילך בעבור כבודי מתקיים ההתר והוא פלא על כן לך אזבח זבח תודה על כל החסדים והטובות. וזהו שאמר הכתוב במזמור פ"ט כי לה' מגיננו ולקדוש ישראל מלכנו אז דברת בחזון לחסידך ותאמר שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו ויש להעיר כמה דקדוקים במקראי קדש הללו. וזה דרכנו על הרוב לבלתי היות ביום משא במדב"ר. להאריך בהצעות והערות ודקדוקים על כן אמרתי בדרכנו זה כל היד המרבה לבדוק באנשי' אינו משובחת וגם עתה חדלתי מהיו' לאיש מושך בקס"ת לא זז משם עד אשר ד"ק דקדוקים והרגשות ומתוך ביאורנו יובנו. אך אמרתי הני קראי דאתו לידן יתבארו אם על פי דרכנו ואם חוץ מדרכנו:

ודרך הקדי"ם אפשר לבארם באופן זה דהנה נודע דאיכא למאן דאמר דלמלך אין שוה שיהיה אביו או אמו מישראל לחוד רק בעינן אביו ואמו מישראל מכל צדדיו ואם אחד ממשפחת גרים לא סגי כדמשמע מדברי הרב הנמקי פ' מצות חליצה וכן לדיני נפשות. והרשב"ץ בס' מגן אבות במשנת שמעיה ואבטליון הקשה דאיך מינום לנשיא ואב ב"ד כיון שהיו גרים ותירץ דלא היה בישראל כמותם ובכי האי גונא שרי ע"ש. והרב המאירי בפסקי הוריות ב"י פ"ג ישנו בנותן טעם למאי דאמרו פ"ב דיומא שאול באחת ועלתה לו

שנסתלק מהמלכות דוד בשתים ולא עלתה לו ונשאר במלכותו כי המלכות גזרה חכמתו שיהיה משבט יהודה וכששאלו ישראל מלך עדין לא היה ראוי דוד והושם שאול כמו פקיד עד שיהיה ראוי דוד דאתי מיהודה וכיון דשאול לא היה בעצם מלך אלא פקיד בדבר קל נדחה כי קרב הזמן להיות מלך מיהודה והוא ראוי אכן דוד המלך ע"ה כי הוא המלך האמיתי אף דשתים זו אירעו לו דין הוא שישאר במלכותו זהו תורף דבריו ע"ש באורך. ובפ' הערל אמרו כתיב מצאתי דוד עבדי וכתיב שתי בנותיך הנמצאות וכו' ע"ש וז"ש כי לה' מגיננו ולקדוש ישראל מלכנו כלומר דדוד הע"ה הוא דבק עם ה' קדוש ישראל וכל מעייניו בו כמו שפירש רד"ק. אז דברת בחזון לחסידך הוא שמואל הנביא השקול כמשה ואהרן ומשו"ה נקט דבר' בחזון חזות קשה כי קשה דבר זה לשמואל הנבי' יען חייו תלוים במלכות שאול ור"ת אז דברת בחזון לחסידך ותאמר שויתי עזר הוא בגימטריא אבדל משאול עם הכולל וזאת חזות קשה שויתי עזר המלכות על גבור הוא דוד הע"ה. וכי תימא הלא במלך בעינן שיהיה ישראל מכל צדדיו ודוד הע"ה מצד א' אתי מרות המואביה לז"א הרימותי בחור מעם שדוד הע"ה הוא מובחר ומבורר מכל העם ואין כמוהו בישראל ולכן שרי אליבא דכ"ע כמ"ש הרב הרשב"ץ ולא אכפת אי אתי מרות המואביה וז"ש הרימותי בחור מעם מצאתי דוד עבדי כלומר להיותו בחור מעם מובחר מישראל כלם לכן מצאתי דוד עבדי שאין כמוהו כמ"ש רד"ק ורמז דאתי ממואב דכתיב שתי בנותיך הנמצאות. ולדעת רר"ק והרב כלי יקר וסיעתם דשאול נמשח באפרסמא דכיא ז"ש מצאתי דוד עבדי שאין כמוהו והוא המלך האמיתי ולכן בשמן קדשי משחתיו שמן משחת קדש לאפוקי שאול דלהיותו כמו פקיד ואינו מלך בעצם לא נמשח בשמן המשחה רק באפרסמון. וזה טעם דדוד בשתים לא עלתה לו ואל זה רמז אף ידי תכון עמו על האחת וזרועי תאמצנו על השנית יען הוא המלך האמיתי כמ"ש הרב המאירי ז"ל. לא ישיא אויב בו כלומר לא יהיה לו האויב כנושה כמו שפירש רד"ק ולפי דרכנו רמז על האויב העיקרי דומה שיצא לטעון ולקטרג על דוד הע"ה כמ"ש בהקדמת הזהר הקדוש וה' ברחמיו למד זכו' על דוד הע"ה והצילו. ובן עולה הוא האויב חיצון למראית העין לא יעננו כמו דואג וסיעתו וכתותי מפני"ו צריו שהוא יראה בשונאיו ומשנאיו אגוף כי היה הגון וראוי לזה. והטעם ואמונתי וחסדי עמו כי הוא קם בכל חצות לילה והשכינה עמו וחוט של חסד משוך עליו ביום וזה ואמונתי כינוי לשכינה כידוע וחסדי חוט של חסד עמו בקומו בחצות. ובשמ"י שאמרתי וה' עמו תרום קרנו שידעו שלא חטא על כן יאמר שכינה עמו והוא בא לידי חטא והוא אומרו ובשמי דייקא רמז על וה' עמו:

ובאופן אחר יראה לפרש כי הנה ישראל השואלים מלך לשמואל הנביא לא יפה עשו וכמש"ה לא אותך מאסו וכו' וז"ש קדוש ישראל מלכנו ומשום הכי כאשר שאלו ישראל מלך לשמואל אז דברת בחזון דיבור קשה וחזות קשה לחסידך שמואל על ששאלו מלך וכמ"ש לא אותך מאסו וכו'. ותאמר שויתי עזר כלומר אינו מלכות בעצם אלא עזר על גבור והוא שאול הרימותי בחור מעם הוא שאול המלך אשר בחר בו משכמו ומעלה גבוה מכל העם וכתיב שאול בחיר ה' אך לא היה מיהודה וזהו בחור מעם מתוך העם כי בעת ההיא לא היה ראוי משבט יהודה. אדהכי והכי למאי דביני ביני מצאתי דוד עבדי כי לו נאה המלכות ולכן בשמן קדשי משחתיו לאפוקי שאול דנמשח באפרסמון למ"ד כמש"ל אשר ידי תכון עמו בחיי שאול אף זרועי תאמצנו כשמלך אחר כך:

ועוד יראה בהקדמה ראשונה שכתבנו והכי פירושן של דברים כי לה' מגיננו ולקדוש ישראל מלכנו כמש"ל דדוד הע"ה תמיד דבק בה' וכל מעייניו בו וזהו כי לה' מגיננו ירמוז על דוד בחיי שאול שהיה מגן ומושיע לישראל הוא לה' קדוש לאלהיו וגם בהיותו מלך לקדוש ישראל מלכנו תמיד ישעה המלך דוד אל קדוש ישראל: אז דברת בחזון לחסידיך שמואל וישי כי מה שחשבו ישי ובניו דאם דוד הרה לזנונים אינו אמת וגלית מסתורין ותאמר ממני יצאו כבושים שויתי עזר על גבור אנכי העירותי שאשת ישי תלך במקום השפחה וזהו שויתי עזר אשה מלשון אעשה לו עזר על גבור בתורה ישי דהיה נכנס באוכלוסא ויוצא באוכלוסא וזה פריה הרימותי שהיה דוד שפל ובזוי והרימותי בחור מעם וישי לא ידע כי מצאתי דוד עבדי מבנות לוט דכתיב שתי בנותיך הנמצאות בשמן קדשי וכו' כמדובר:

ולפי דרכנו יראה לפרש בסגנון זה אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר כי כתוב בתורה לא יבא עמוני והיה הדבר סתום והיו הנקבות גם כן אסורות עד בעז וזהו שויתי עזר על גבור היא רות שבעז לקחה לאשה ואז נגלה לסנהדרין דמואביות מותרות ועד הנה היו אסורות אכן עתה ראיתי להתיר רות והטעם הרימותי בחור נשמ' דוד המלך אשר היתה טמונה בקליפות וזהו מעם והנה באה ונהיתה על ידי רות והן הן מפלאות תמים דעים וזהו מצאתי דוד עבדי מבנות לוט ובהגיע תור בשמן קדשי משחתיו אשר ידי תכון עמו לעזרו ולסומכו כי נשמתו היתה בעמקי הקליפות כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל באורך ומטעם זה לא יחשוב ה' לו עון כי הוא היודע ועד דנשמתו היתה בעמקי הסט"א וזו היתה תחילת ביאתה ולכן יצרו מתגבר עליו מאד כי עדין ח"ו נאחז בסבך וטרחו גדול ולזה אינו נחשב לו העון כשאר בני אדם זהו תורף דברי רבינו האר"י זצ"ל בקיצור ומשו"ה אמר אשר ידי תכון עמו לעוזרו אף זרועי תאמצנו אחר שחטא. ומזה הטעם לא ישיא אויב

הנפש המקטרג עלי' ובן עולה כגון ישבי בנוב לא יעננו. וכתותי מפניו צריו צרי הנפש המקטרגים אדיקם ואכניעם ומשנאיו הנראים אגוף. ואמונתי וחסדי עמו שהשכינה עמו שהוא עניו והוא מרכבה לשכינה וכאלו הקריב כל הקרבנות אי לזאת אמונתי השכינה וחסדי עמו ובשמי שהוא כינוי לשכינה כמש"ה ויעש דוד שם והוא בחינתו תרום קרנו שזכה למלכות:

ועל פי זה נבאר הכתובים הנז' אודך כי עניתני והבאת אותי מרות המואביה ותהי לי לישועה דאין ממנין פרנס על הצבור אא"כ קופה של שרצים וכו' אבן מאסו הבונים קאי על רות המואביה ודכותה בנות מואב דעד האידנא היו אסורות גם נקבות מואב. היתה לראש פינה כי כתיב בתורה הנמצאות וכתיב מצאתי דוד עבדי כלומר דאלמלא דוד גם הבנות נאסרו. וכי תימא מאחר דכתיב עמוני איך היו אוסרים הנקבות ואיך סנהדרין שבכל דור לא דקדקו דעמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית לז"א מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו כלומר כך רצה ה' שיהיה דבר זה מופלא ומכוס' מעינינו עד עת בא רות ועוד פירשתי בפסוקים אלו הלא הוא כמוס בדרשותי פ' האזינו בס"ד:

פסקה ז

אבן מאסו הבונים וכו' שמעתי משם הרב המובהק מהר"ר משה חייון זלה"ה שפי' במ"ש פ"ק דמגילה דף ט"ו ת"ר ד' נשים יפיפיות היו בעולם שרה ואביגיל רחב ואסתר וכתבו התוספות קשה אמאי לא חשיב חוה דהא אמרינן פ' חזקת הבתים שרה לפני חוה כקוף בפני אדם וי"ל דלא חשיב אלא אותן הנולדות מאשה עכ"ל וז"ש אבן מאסו הבונים הם רבנן כלומר כשמנו ד' יפיפיות מאסו למנות חוה אבן הראשה דאבן כינוי לאשה. והוא דבר קשה שחוה היתה לראש פינה אלפא לסלת נקיה יפיפיה שהרי שרה ראש לד' יפיפיות לפני חוה כקוף וכו' ותירץ תירוץ התו' דלא חשיב אלא אותן הנולדות מאשה וז"ש מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו כלומר חוה מאת ה' היתה מעשה ידי יוצ"ר ולכך לא נמנית ולא מאסו בה רק דשאני חוה דהויא מעשה שמים ממש בעצם ולא על ידי אשה ע"כ שמעתי:

ויראה לפרש בסגנון אחר וניישב קושי' התוס' הנז' והוא שראיתי בס' דרוש שמואל פ' וירא שכתב שמעתי דאיתא במדרש יופי שרה יותר מחוה ולכאורה קשה דלא היה בעולם כחוה ותירצו דיופי אדם יותר מחוה ולפ"ז הפי' כך בימי שרה דלא היתה יפה ממנה חשיב יפיה הרבה דאלו שרה בדורה אין כמוה אבל חוה אדם פוגמה ובערך זה אמרו יופי שרה יותר מחוה דיופי שרה בזמנה חשיב טובא משא"כ חוה דלא נחשב יפיה מאחר דאיכא אדם עכ"ד ומעתה ל"ק קושית התוס' אמאי לא חשיב חוה דלא חשיב אלא

שרה ודכוותה דבדור כל אחת מהן אין למעלה הימנה אבל חוה לא חשיבא בדורה כיון דאיכא אדם דיפה יותר ויותר. ובכן יש לפרש בקראין גם תירוץ זה הכונה אבן מאסו הבונים חוה דלא מנאוה בכלל היפיפיות וקשה דהיתה לראש פינה ראשונה במלכות. אבל יש לתרץ שני תירוצים א' מאת ה' היתה זאת ולא נולדה מאשה וזאת שנית היא נפלאת בעינינו כלומר מאי דחשיב הוא אותה שאין בדורה כמוה וז"ש היא דייקא ולא אחרת נפלאת בעינינו אז תבא לחשבון אבל חוה אצל אדם לא חשיבא:

זה היום עשה ה' נגילה ונשמח' בו אפשר שהכונה זה היו' של שמחה לא בזכותנו רק עשה ה' ברחמיו כמו שמורה שם המיוחד שם של רחמים ולכן אין ראוי לשמוח בשמחה הנוגעת לנו כי לא היינו ראוים רק מצד רחמיו וא"כ נגילה ונשמחה בו דוקא. א"נ אפשר דכשיש למעלה עת רצון מתרבה השפע ונמשכת השמחה למטה וז"ש זה היום של שמחה עשה ה' מדת רחמים כי בשמים גברו הרחמים לכן נגילה ונשמחה שיש שמחה למעלה ואין לנו לשמוח בשלנו:

ועוד אפשר לומ' בחקירה שחקרתי דלמ"ד דאחשורוש מלך על קכ"ז מדינה והעול' רנ"ב אפרכיות והיו ישראל חוץ ממשלתו בספרד ובאפריקא כמ"ש מהרימ"ט בדרשותיו וא"כ ישראל שבספרד ואפריקא שלא נגזרה גזרה עליהם לא נתחייבו בפורים ועין רואה ואזן שומעת דכל ישראל עושים פורים ותירצנו בזה כמה תירוצים על פי הדין והסברא והסוד ככתוב אצלנו במקומו. ומה שתירצנו על פי הסוד כללות הדבר הוא כי בשמים ממעל בפורים יש אור גדול יתר מאד המתיח' למרדכי ואסתר ומאיר בכל שנה ביום הפורים ומאחר אשר בשמים ממעל האיר וזרח אור המופלא הזה כ"ל שישנו באסת"ר חיובא רמיא על כל ישראל לשמוה בפורים כל קבל האור המאיר בשמים וז"ש זה היום עשה ה' ראה והתקין להאיר המאור הגדול בעבור הנס שנעשה לישראל שניצולו מהגזרה. א"כ נגילה ונשמחה בו אף שלא נגזרה עלינו אותה גזרה לכבוד האור המתגלה בשמים ממעל כדבר האמור אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא ויצליח ישראל ובאורך נראה אור:

פסקה ט

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. אפשר לפרש במה שפירשו ז"ל על פסוק כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור כי כשאדם מודה על הנס הנעשה לו בשכר זאת יהמו רחמיו להושיעו להבא וז"ש כי חמת אדם תודך כאשר הניצול מחמת אדם יודה אליו יתברך זה שכרו שארית חמות תחגור מלשון חגירת הצפורן שהוא עיכוב שתעכב חימות אחרות שלא יבואו עליו ובזה פירשו זובח תודה יכבדנני. ובזה שהוא מודה ושם דרך עושה לו דרך הצלה להבא אראנו בישע אלהים עד כאן דבריהם. וז"ש הודו לה' כי טוב

כשעושה לכם טובה תהיו מודים לו. כי ע"י זה יהי מושך חסד להבא וז"ש כי לעולם חסדו שהוא מטה אליו חסדו בעבור שהודה לו. ואחר זמן מצאתי כתוב שכן פירש הרב החסיד מהר"י מולכו זלה"ה:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה, בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה. בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה, בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה. אֵל יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ. אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ. אֵל יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ. אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ. אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ, אֱלֹהַי - אֲרוֹמְמֶךָּ. אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ, אֱלֹהַי - אֲרוֹמְמֶךָּ. הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי-טוֹב. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל-הַמָּיִם. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְגוֹזֵר יַם-סוּף לְגָזָרִים. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

למכה מצרים בבכוריהם. ויוצא ישראל מתוכם. ביד חזקה ובזרוע נטויה. אפשר לפרש במה שכתבנו לעיל בפירוש ההגד' דישראל יצאו לפני זמנם מסיבת קושי השעבוד דישראל הם בני אל חי ולהודיע זה הכה כל בכור עד בכור השבי ובכור השפחה ובכור בהמה ופטר חמור להורו' כי אף עמי הארץ ורשעים נקראים בנים וא"כ דין הוא שיעלה קושי השעבוד לחשבון השנים הבאו' וז"ש למכה מצרים בבכוריהם שרומזים לשר שלהם שהוא ראש השרים של מעלה וכן טלה אלהיהם ראש למזלות והיה בתוקפו זה אות לטובה כי לעולם חסדו שהוא יטה אלינו חסד ויצילנו מגליות שהרי הצילנו מתחת ראש השרים וכמ"ש מר זקנינו הרב חס"ל ז"ל והבאתיו לעיל וא"כ נמצא דמודים אנחנו למכה מצרים בבכוריהם שזה סימן כי לעולם חסדו ותמיד יעמיד חסדיו עמנו. ומזה שהכה הבכורות נמשך ויוצא ישראל מתוכם דייקא שהיו בתוך טומאתם של מצרים מה אלו אף אלו וכמעט היו נטמעים בנש"ט אבל מסיבת קושי שעבוד ושאנו בנים כמו שהראה במופת להרוג בכוריהם אף בכור השבי ושפחה ובכור בהמה וחמור לומר דהכל הם בכורות וגם ישראל אף הרשעים ועמי הארץ הנחשבים כבהמה וחמורים בנים הם וקושי השעבוד יעלה לחשבון ובכן הוציאנו מתוכם ממש וזה אות כי לעולם חסדו דאם בהיותנו עע"ז ונטמעים בתוכם גאלנו ק"ו שיגאלנו מד' מלכיות שכן יש בנו תורה ומצות ונמצא דמזה ידעינן כי לעולם חסדו יהי מושך חסד אל חופף עלינו כל היום. ומזה נמשך ביד חזקה ובזרוע נטויה דכיון דקושי שעבוד השלים הזמן א"כ עת לחננה כי בא מועד צאתנו ממצרים ובטובו קיים הבטחתו לאברהם אע"ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי והמשפט שנעשה על ידו יתברך הוא חזק וכמ"ש הראב"ד פ"ק דתעניות והביאו הרב פרשת דרכים בריש דרך עצב ומזה ידענו כי לעולם חסדו דכה יהיה בגאולה אחרונה ויותר ויותר דבמצרים לא היה על ידו אלא מכת בכורות אבל לעתיד לבא הכל ע"י יתברך וכמ"ש בספרי לי נקם ושלם אמר הקב"ה אל תהיו סבורים שאפרע מכם על ידי שליח כשם שנפרעתי מפרעה על ידי משה ומסנחרב ע"י מלאך אבל לעתיד אני נפרע מכם שנאמר לי נקם ושלם עכ"ל וכתב מהרימ"ט פ' בא דבמצרים כתיב עושה פלא דאינו נקרא פלא כי אם מה שהוא ע"י הקב"ה עצמו ובמצרים לא נעשה על ידו יתברך אלא מכת בכורות אבל לעת"ל הכל על ידו יתברך דכתיב אראנו נפלאות. וא"כ ז"ש ע"י שהוציאנו

ממצרים וקושי השעבוד השלים דאנו בנים עי"ז הגיע תור מ"ש דן אנכי והיה ביד חזקה ובזרוע נטויה כי המשפט לאלהים הוא חזק כלה ונחרצה כמ"ש הראב"ד. וזה סימן כי לעולם חסדו לעת"ל שיעשה הכל על ידו יתברך כדכתיב כראנו נפלאות. וכיון שיש לנו דין בנים א"כ אנחנו יש לנו דין ישראל ומזה נמשך לגוזר ים סוף לגזרים כי עוזא קטרג בשעת קריעת י"ס שישראל עבדו ע"ז ואף שהיה בשוגג דינם כב"נ וחייבים מיתה והקב"ה הצילם דדין ישראל יש להם ועע"ז בשוגג פטור כמ"ש הרב פרשת דרכים דף ג' ע"ש באורך וא"כ אם לא היה להם דין ישראל היו נטבעים לפי שעע"ז בשוגג אך לפי שהיה להם דין ישראל ניצולו והיה קי"ס וא"כ ממאי דאמרינן דיש להם דין בנים ממילא יש להם דין ישראל ואם כן מזה נמשך לגוזר ים סוף לגזרים. ומענין קי"ס נודעה יד ה' אל עבדיו דאע"ג דהנחלים והים עושים רצון קונם ומה שגזר עליהם ביצירה עכ"ז לצורך ישראל כביכול נתבטלה גזרתו ונבקע הים וכמו שהאריך הרב מהר"י זאבי ז"ל פ' בשלח ופי' בזה היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו כביכול דצדיק מושל יראת אלהים ולכן הים ראה וינוס ע"ש באורך. וז"ש מאשר גזר ים סוף לגזרים מזה נמשך כי לעולם חסדו דנבקע הירדן ע"י יהושע ואליהו ואלישע וגינאי נהרא לר' פנחס בן יאיר ולעת"ל כדכתיב והחרים ה' את לשון ים מצרים והשתא אתי שפיר לגוזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו: **והרב** מהר"ר גבריאל איספיראנסה ז"ל פירש במשז"ל בשכר ויבקע עצי עולה נבקע הים וז"ש לגוזר ים סוף בעבור הגזרים גזרי עצים אשר בקע אברהם אע"ה עצי עולה וזהו לגזרים ודפח"ח:

מזמורי הודיה

פסקה א

למכה מלכים גדולים וכו'. יש לדקדק מאן נינהו מלכים גדולים מלכים אדירים אי הם סיחון ועוג הרי בפירושא אתמרו. ואי הם ל"א מלכים הו"ל לאקדומי סיחון ועוג. ופירש הרב מהר"ש פרימו ז"ל במ"ש בחולין דף ס' ליתו סיחון וליפוק ממואב וליתו ישראל וליפקו מסיחון והיינו דאמר רב פפא עמון ומואב טיהרו בסיחון וז"ש למכה מלכים גדולים ויהרוג מלכים אדירים שהם מלכי עמון ומואב לסיחון ולעוג ר"ל הרגם לסיחון ולעוג ונתן ארצם לנחלה לסיחון ולעוג שזכו בארץ סיחון ועוג כל זה כדי שיהיה נחלה לישראל עמו וכדאמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון עכ"ד.

[**אחורי תרעא**: מ"ש בשם הרב מהר"ש פרימו עתה ראיתי ברמזיו סוף בלק שכתבו משם הרב מהרימ"ט ושוב באר לידי ספר הבהיר צפנת פענח למהרימ"ט והנה הוא פ' בלק דרוש א' דף קע"ז ואפשר לדקדק דכתיב ונתן ארצם לנחלה ולבסוף כתיב נחלה לישראל בלי נתינה כפי דרך מהרימ"ט הנז' רק נקדים

מאי דכתיבנא בעניותין בכמה דוכתי מש"ם גדול מורינו הרב המופלא כמהר"ר יצחק הכהן דמקשי ורמי דפ' ד' מיתות אמרינן גוים לאו בני כבוש נינהו ואלו פ' השולח אמרו עמון ומואב טהרו בסיחון איהו מותיב לה איהו מפרש לה דשאני הכא דרחמנא אמר ליתי סיחון ולפקו ממואב וכו' וזהו דקדוק הכתוב דכתיב ונתן ארצם לנחלה דייק לומר ונתן משום דבעלמא קי"ל גוים לאו בני כבוש נינהו אלא דהכא שאני דכך גזר הוא ית' ליתו סיחון וכו' ומשו"ה קנו וזהו ונתן ארצם לנחלה שהקב"ה נתן שיקנו הארץ הזו לנחלה ואח"כ ממילא נחלה לישראל דבני כבוש נינהו ודוק ובמקום אחר הארכתי בעניותי לדקדק על תירוץ מורינו הרב הנז' כי דבריו קשים לשמוע משמעתא דהשולח עצמה והארכנו לפי קצורנו לתרץ קושית הרב הנז' לקוצר דעתי המעט הוא ואין כאן מקום להאריך ואולם דרך דרש הכי רגילי בעלי המפרשים לפרושי קראי ומאמרי רז"ל על פי סברא אחת כל שיש סברא זו בעולם כידוע:]

פסקה ב

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ, מַלְכֵּנוּ, תָּמִיד. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל, וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ, פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה. אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אַתָּה. אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים, אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת, אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת, הַמְּהֻלָּל בְּרֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת, הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וַיְהוָה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן - הַמְּעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים, וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים. אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם, וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו, וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ, וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ, וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמַיִם, וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת - אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וּלְבָרֵךְ, אֶת שִׁמְךָ עַל אַחַת, מֵאֶלֶף, אֶלֶף אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים, הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ. מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ, בְּרָעָב זַנְתָנוּ וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ, מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ, וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ. עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ, וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, לָנֶצַח. עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ - הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ. כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה, וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִּשָּׁבַע, וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע, וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִּשְׁתַּחֲוֶה, וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ, וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ, כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב, כָּל עַצְמֹתַי תֹּאמַרְנָה: יְהוָה, מִי כָמוֹךָ מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגּוֹזְלוֹ. מִי יִדְמֶה לָךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָךְ וּמִי יַעֲרֹךְ לָךְ הָאֵל הַגָּדוֹל, הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן, קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ, כָּאָמוּר: לְדָוִד, בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְהוָה וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ.

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ, הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ, הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ, הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב

עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא. שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב: רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוה, לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה.

נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלהינו. אפשר לפרש במה שאמרו חכמי המדע דהנשמה לעולם אינה חוטאת כי אשר יש בו נשמה אם בא לחטוא האדם הזה הנשמה מסתלקת ממנו. וז"ש נשמת כל חי תברך את שמך ודאי מברכת לבעל"ה ואינה חוטאת כלל וכשהיא באדם תברך את שמך. ולהיותה נשמה שהוא מדרג' עליונה תברך את שמך וגם אשר זכה לנשמה נקרא חי שהוא צדיק אך זה דוקא בזוכה לנשמה משא"כ ברוח אמר ורוח כל בשר איש כינהו בשר ולא חי וגם תפאר ותרומם זכרך ולא כמי שיש בו נשמה שאמר תברך את שמך אבל ברוח אמר תפאר זכרך שהם מדרגות למטה מנשמה. ולא הזכיר נפש כי הנפש אם בעל נפש עבר על כרת הכרת תכרת הנפש אבל הרוח והנשמה אינן נכרתין כמו שביאר באורך מז"ה זלה"ה הנה זה בא בדרשותי פרשת תשא ע"ש באורך:

מלך גואל ומושיע פודה ומציל וכו'. רמז בזה כי לישראל טרם מכה צץ רפואה פרח משא"כ אומות העולם דכתיב נגוף ורפוא כמשז"ל וז"ש גואל ומושיע דכבר נבראת הגאולה וישועה מקדם קדמתה ואח"כ פודה ומציל ועונה ומרחם בכל עת צרה כי כבר הגאולה ישנה קודם המכה וכדבר האמור:

מחיה מתים ורופא חולים וכו' אפשר במשז"ל דבתחיית המתים קמים כמו שנקברו הלך חגר בא חגר וכו' כדי שיכירום יודעיהם ואנשי ביתם ואח"ך הקב"ה מרפא כל המומין אז ידלג כאיל פסח וכו' וזה רמז באומרו מחיה מתים ורופא חולים דאחר תחיית המתים הוא רופא תחלואיהם [וז"ש פוקח עורים וכו'] אבל כשקמים קמים בדרך שהלכו. ואמרו המשיח אלמים והמפענח נעלמים אפשר במ"ש בס' הישר דכאשר אשת פוטיפר הגידה לבעלה דיוסף היה רוצה לאונסה וחמתו בערה בו להרגו אז היה ילד קטן מאיזה חדשים מוטל בעריסה ויפתח ה' את פיו ויספר כל המעשה שאדרבא היא האשה הכריחתו ואנסתו והוא לא רצה אז נבהלו פוטיפר וכל אנשי הבית ועי"ז ניצול יוסף הצדיק אלא ששמוהו במשמר מפני מראית העין, גם שמענו שאירע לימים ראשונים בתוככי ירושלם עה"ק ת"ו בימי רבינו קלונימוס הקבור שם זלה"ה שהישמעאלים הרגו נער אחד ישמעאל ובלילה השליכוהו בחצר בית הכנסת והיו רוצים לעשות כליה בשונאי ישראל ורבינו קלונימוס עשה מה שעשה והתפלל לה' והנער ההרוג פתח פיו ואמר כל המעשה ומי הרגו ומי השליכו ושמעו כל הגוים והמושלים וניצולו ישראל וכך קורין לו רבינו

קלונימוס בעל הנס. וז"ש המשיח אלמים והמפענח נעלמים ישלח דברו לאלם כמו ילד קטן מאד או הרוג לפענח נעלמים לגלות מסתורין להציל ישראל:

דע שמצאתי כתוב משם חד מרבוואתא הרב החסיד מהר"ר אברהם גאלנטי זצ"ל תלמיד רבינו הרמ"ק זצ"ל שעל ענין כזה נתקן. ואמר מר כי מתיבות אלהי הראשונים וכו' עד אנחנו מודים הכניסוהו בין הדבקים לימים ראשונים בעלי"ל לארץ מעשה הור"ג הנשכח בדין ולהציל לקוחים למות רב מקובל ע"י שמות הקדש עשה שדיבר ההרוג ואמר כל המאורע ואז תיקנו שבח זה המשיח אלמים שהשיח ההרוג והמפענח נעלמים דין גליא רזיא ואולי שהשם היה הויה דאלפין צדיק מ"ה פעל ולכן יש בשבח זה מ"ה תיבות עכ"מ בשם הרב הנז'. שוב הראוני מעשה כזה שכתב במדרש תלפיות דף כ"ד ע"ג:

פסקה ד

בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל, וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ, וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם, וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ.

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאֵר שִׁמְךָ, מַלְכֵּנוּ, בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ, לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ, לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דַּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ, מְשִׁיחֶךָ.

בפי ישרים וכו'. רמז בכאן מוסר גדול כי המטמא פיו ולשונו במאכלות אסורות ודיבור אסור לה"ר ושקר וכיוצא נבלות וליצנות וכו' וגם אשר בקרבו ישים ארבו ולבו הלך חשכים במחשבות רעות וגאוה ושנאה ודומיהן אינו ראוי לברך ולשבח לה' כי פיו ולשונו וקרבו כליו רעים ומשוקצים אשר היו טמאים ואיך ישרתו בקדש להלל ה' וכדי בזיון לשון מדברת כל נאצות יקרב לשרת לה' בשיר ושבח וכל פה דובר נבלה איך ידבר דברי קדשים ושפתים דולקים באש סט"א יפטירו בשפה למלך הכבוד וכל קרב וכליות המלאות זוהמא לסטרו"ן במחשבות פגול איך קרבו"ת יחפצו קרבת אלהים לזה אמר בפי ישרים פה מתוק ורך כי ישרים הם ענוים כמ"ש פ' כיסוי הדם יכול יגיס דעתו ת"ל משרים וכו' והיינו בפי ישרים הענוים שכל דבריהם טובים ורכים תתרומם ופיהם יכון לרומם לשמו יתברך. ובשפתי צדיקים אשר שפתי צדיק ידעון רצון הבורא יתברך אלו הן כדאים שבשפתותיהם תתברך ובלשון חסידים שהם קדושים ומרגילים לשונם לדבר שבקדושה והלשון טהור קדש ויאתה להם להקריב לשונם הקדוש לקדש שמו יתברך בשירות ותשבחות. ובקרב קדושים אשר קדוש שרוי בתוך מעיהם וקרבם פנוי מהבלי

העולם וכיעוריו וגם בקרב פירושו בעדת קדושים תתהלל בינן של קדושים והחי יתן אל לבו דהני מילי קורעין הלב לשנים עשר קרעים כי יתחמץ לב האיש הנלבב וכליותיו ישתונן כי הלא הלשון הוא כלי שרת בין האדם ובין ה' כביכול כי בלשונו יתפלל וילמוד ויברך לה' ונמצא רוב עבודת האיש ישראלי בגלות החיל הזה הוא בלשון איך כל היום ולילה עד חצות יטנפהו ברחובות קריה לדבר דברים האסורים כדברי אחת הנבלות וחשקו ותאותו לדבר לשון הרע ולגלות מומי חביריו וביותר ישלח רסן לשונו על חכמי הדור ויראי ה' ויבדוק אחריהם טר"פ נתן ליראיו ע' טרפיות וביני ביני לשונו תמהר לדבר ליצנות ושקר וימלא פיו שחוק וכשיעסוק במשא ומתן מלא שקרים ומרמות ותחבולות לצודד נפשים והוא ירה החצי להעבירו לקונה על דעתו ולרמותו ולא ידע כי כלתיו באופן שבסוף היום ישכיל אנוש אשר טמא לשונו בכל מיני טומאה עד שבמקום לשון נעשה גופא דאיסורא חתיכה נעשית נבלה כי נבל הוא טמא ומשוקץ ומתועב. ואיך ישרת לה' בכלי מגואל הלז לברך ולהתפלל ודאי תפלתו קטרת תועבה בכלי שהוא כליין שקץ הוא וכאשר כבר האריך בזה רבינו מהר"ם אלשיך זצ"ל בדרשותיו. לכן ימהר לשוב ולהתודות על מה שעבר ויקבל עליו ליזהר מכאן ואילך וירחץ לשונו בחרטה וכאב אנוש ובהכנעה גדולה יתרפא בתורה כדכתיב מרפא לשון עץ חיים ואז יגש להקריב ולעבוד ה' בכלי טהור כסף נבחר לשון צדיק:

עוד ירמוז תוכחת מוסר לשלוחי צבור כאשר שמענו שיש באיזה כפרים בערי פולוניא וכבר רבני פולין ובכלל הרב תבואות שור במס' תענית דף קי"ו ובס' קב הישר האריכו בזה ומכללן של דברים הנתנים למעלה ישכיל אנוש כי אם כל האמור הוא על יחיד הקל אנן מה נענה על מי שהוא שליח צבור איך יגש להיות סרסור בין ה' ובין ישראל וכלי זיינו תולין חוצה לו לסט"א ויזנב בו הנחשלים אחריו המון עם ישראל התלויים בו אוי לו אוי לנפשו כי נשב"ע ונוטל מתרומת הלשכה ומלשכת חשאים בא בשכרו על שהוא שליח צבור. ובמקום לזכות את קהלו גחלים הוא חותה על ראשם כי תפלותיו פורחות באויר טמא של הסט"א ונמצאו הקהל ערומים מבית ומחוץ וגוזל נפשם וממונם אשר לו מלא כפו סלעין דינרין מכללות הק"ק ומהיחידים לשרתם ויהתל בהם כי תפלתו וקריאותו בלכתם ילכו רוח אחת להם רוח טועים לסט"א כי עוד טומאתו בו ולשונו נבזה ונמאס כלי שבור מגועל ומטונף כלי שאינו מחזיק ברכה ונמצא גוזל ממונם וגם הנפש לא תמלא נפשם יבשה אין קול ואין קשב. וזהו רמז מה שאמר בפי ישרים וכו' הן השלוחי צבור אשר ישרתו במקהלות רבבות עמך בית ישראל והן ישרים צדיקים חסידים וקדושים אשר מפיהם יתפאר המלך ממ"ה הקב"ה שכן חובת כל היצורים להודות וכו'

אבל לא כל הרוצה ליטול את השם יטול לכן קמים מתוך העדה האנשים האלה שלמים ישרים וכו' ובעד כל עם הקהל יהללו וישבחו לה'. ויש רמז בנוסח בפי ישרים יצחק רבקה כאשר מסומן בתפלו' להיות לטוטפות אל הראש בבין העינים תפלות יצחק רבקה אשר שפכו תפלות בעושר והיו משתטחים בהכנעה ולב נשבר כלפי מעלה וכמשז"ל ואם יצחק ורבקה בתפלתם שהקב"ה התאוה תאוה לתפלתן הפליגו בסדר תפלה והשתחואה ודבקות אנן מה נענה וראוי ליקח מוסר השכל נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים וכמו שענה ליצחק ורבקה ישמע אל ויענם ותפלתם תעשה פירות:

פסקה ו

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ, הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, כִּי לְךָ נָאֶה, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שִׁיר וּשְׁבָחָה, הַלֵּל וְזִמְרָה, עֹז וּמֶמְשָׁלָה, נֶצַח, גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה, תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת, קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת, בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת, אֵל הַהוֹדָאוֹת, אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת, הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה, מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים.

ישתבח שמך לעד מלכנו האל. ר"ת ד' תיבות חוץ מישתבח הוא שלמה ויש אומרים שהוא תקנו ואפשר כי ר"ת ישתבח שמך לעד מלכנו הוא ישלם רמז שהקב"ה מרוב חסדיו ישלם גם למשבחים לשמו אף כי אין בפיה' מענה וקצר שכלנו לשבחו עם כל זה הוא יתב' ישלם במיטבא שמדת הטוב להטיב וזוכר כי עפר אנחנו ואין בנו כח ושכל להלל ולשבח לשמו ית' ומעט אשר נשבח חשוב ומקובל לפניו ית' ולא עוד אלא שקובע לו שכר כיד המלך:

שיר ושבחה וכו'. יזהר שלא להפסיק ח"ו בין השבחים הללו כי הם י"ג כנגד תליסר מכילין דרחמי כמו שהאריכו בזהר וגורי האר"י זצ"ל ואין למהר אמירת' רק יאמרם בנעימ' קדושה ובנחת רוח פיו ולבו שוים:

יְהַלְלוּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֶׂיךָ, וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ, וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ, וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ, וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ, וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ, מַלְכֵּנוּ. כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר, כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל.

יהללוך ה' כל מעשיך וכו'. כי כל צבא השמים ואשר בארץ הכל כאשר לכל משוררים ומשבחים כמפורש בפרק שירה ואמרו שהאומרו בכל יום זוכה לעוה"ב לפי שאומר כל השבחי' שנשבחו לשמו מכל הברואים שהם סוגים למיניהם והוא משבח לה' בכל ועל ידו יתפאר המלך שבח"י שלמי"ם ויבן כמו רמים:

יודו ויברכו וישבחו ויפארו. והרמז בשפה ברורה בשפ"ה ר"ת ברכה שבח פאר הודאה הוא ברחמיו יזכנו לעובדו בלב שלם ולשון קדוש וטהור ובשפ"ה ברורה נשבח לאדון הכל אלהים **חיים**:

בריך רחמנא דסייען. מריש ועד כען. התהלה והתפארת לחיי העולמים: